

**T.C.  
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI  
HADİS BİLİM DALI**

**EHL-İ HADİSİN MUCİZE ANLAYIŞI VE HADİS  
EDEBİYATINDAKİ YERİ**

**CEVŞEN ÇEMBERLİTAŞ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN:  
PROF. DR. ÖMER ÖZPINAR**

**KONYA-2023**





**Bilimsel Etik Sayfası**

Öğrencinin	Adı Soyadı	Cevşen ÇEMBERLİTAŞ		
	Numarası	20810601093		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	<input checked="" type="checkbox"/>	
		Doktora	<input type="checkbox"/>	
Tezin Adı	EHL-İ HADİSİN MUCİZE ANLAYIŞI VE HADİS EDEBİYATINDAKİ YERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

**CEVŞEN ÇEMBERLİTAŞ**



ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Cevşen ÇEMBERLİTAŞ		
	Numarası	20810601093		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	<input checked="" type="checkbox"/>	
		Doktora	<input type="checkbox"/>	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ömer ÖZPINAR		
Tezin Adı	EHL-İ HADİSİN MUCİZE ANLAYIŞI VE HADİS EDEBİYATINDAKİ YERİ			

Ehl-i hadîs, İslâm'ın ikinci kaynağı olan sünnet metinlerini sözlü ve yazılı olarak sonraki nesillere aktarmıştır. Mucize konusu ise eski dönemlerden beri insanlığın dikkatini çeken bir olgudur. Ehl-i hadîs, tasnif dönemi ve sonrasında rivayetlerde geçen hissi mucize anlatımlarını, kitaplarının farklı bölümlerinde kaydetmişlerdir. Bu çalışmada ehl-i hadîsin mucize rivayetlerine yaklaşımı ve değerlendirme tarzları incelenerek diğer ekollerle kıyaslaması yapılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mucize kavramı ve kelâm ekollerinin bu kavramı nasıl ele aldığı incelenmiştir. İkinci bölümde mucize rivayetlerinin kaynaklarda yer alma dönemi üzerinden delâilü'n-nübüvve edebiyatının oluşum süreci hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise ehl-i hadîs imamlarının hadîs kitaplarında mucize rivayetlerini hangi konular altında kaydettikleri incelenerek ehl-i hadîsin mucizelere yaklaşımları ortaya konmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Hadîs, Ehl-i Hadîs, Mucize, Hissi mucize, Delâilü'n-nübüvve.



ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Cevşen ÇEMBERLİTAŞ		
	Student Number	20810601093		
	Department	Basic İslamic Sciences/ Hadith		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	<input checked="" type="checkbox"/>	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	<input type="checkbox"/>	
	Supervisor	Prof. Dr. Ömer Özpınar		
Title of the Thesis/Dissertation	THE UNDERSTANDING OF MIRACLES OF AHL AL-HADITH AND PLACE IN HADITH LITERATURE			

Ahl al-hadith transmitted the texts of sunnah, the second source of Islam, orally and in writing to the next generations. The subject of miracle is a phenomenon that has attracted the attention of humanity since ancient times. The scholars of ahl al-hadith recorded the sensational narratives of miracle in the narrations in different sections of their books during and after the classification period. In this study, the approach and evaluation styles of ahl al-hadith to the narrations of miracle are examined and compared with other schools.

The study consists of three main chapters. The first chapter examines the concept of miracle and how the schools of theology handle this concept. In the second part, information about the formation process of the literature of dela'il al-nubuwwa is given through the period of the narrations of miracle in the sources. In the third part, the approaches of ahl al-hadith to miracle narrations are revealed by examining the topics under which ahl al-hadith imams recorded miracle narrations in hadith books.

**Keywords:** Hadith, Ahla'l-Hadith, Mu'jiza, Miracle, Dela'il al-nubuwwa.

## İÇİNDEKİLER

<b>KISALTMALAR</b> .....	<b>v</b>
<b>ÖNSÖZ</b> .....	<b>vi</b>
<b>GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>
1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı .....	1
3. Araştırmanın Önemi.....	1
4. Araştırmanın Yöntemi.....	2
5. Araştırmanın Kaynakları .....	3

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### HİCRÎ İLK ASIRLARDA MUCİZE KAVRAMINA YAKLAŞIM

1.1. İlk Dönem Lügatlarında Mucize Kavramı .....	8
1.2. Garîbu'l-Hadîs Kaynaklarında Mucize .....	10
1.3. Mucize Kelimesinin Kavramlaşma Süreci.....	11
1.4. Ekollerin Mucize Kavramına Yaklaşımı.....	18
1.4.1. Mu‘tezile’nin Mucize Anlayışı.....	20
1.4.2. Mâtürîdiyye’nin Mucize Anlayışı.....	23
1.4.3. Eş‘ariyye’nin Mucize Anlayışı .....	24
1.5. Kitâbu's-Sünnelerde Mucize Kavramı .....	25

### İKİNCİ BÖLÜM

#### MU‘CİZE RİVAYETLERİNİN TOPLANMA SÜRECİ VE DELÂİLÜ’N-NÜBÜVVE EDEBİYATININ OLUŞUMU

2.1. Hicrî İlk Asırlarda Nübüvvet Tartışmaları .....	30
2.1.1. Mekke-Medine Dönemlerinde Nübüvvetin İnkârı .....	30
2.1.2. Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Nübüvvet Tartışmaları ve Yalancı Peygamberler .....	31
2.1.3. Emevî ve Abbasî Dönemleri Fikir Hareketleri ve Nübüvvet Tartışmaları.....	32
2.1.4. Fetih Hareketleri ve Tercüme Faaliyetlerinin Oluşturduğu Fikri Ortam .....	33
2.1.4.1. Zenâdîka ve Berâhime .....	35

2.2. İsbâtü'n-nübüvve ve Delâilü'n-nübüvve Edebiyatı .....	38
--	----

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**  
**EHL-İ HADİSİN MUCİZE ANLAYIŞI VE HADİS EDEBİYATINA**  
**YANSIMASI**

3.1. Ehl-i Hadîs .....	44
3.2. Hadîs Kitaplarında Nübüvvetin İspatı ve Mucize Rivayetleri .....	45
3.2.1. İmam Mâlik'in (ö. 179/795) el-Muvatta'ı .....	46
3.2.2. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) el-Müsned'i .....	48
3.2.3. Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826) el-Musannef'i .....	49
3.2.4. İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) el-Musannef'i .....	51
3.2.5. Dârimî'nin (ö. 255/869) es-Sünen'i (el-Müsned) .....	53
3.2.6. Buhârî'nin (ö. 256/870) el-Câmi'u's-sahîh'i .....	56
3.2.7. Müslim'in (ö. 261/875) el-Câmi'u's-sahîh'i .....	61
3.2.8. Sünen-i Erba'a .....	63
3.2.9. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) es-Sahîh'i .....	66
3.2.10. İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) es-Sahîh'i .....	68
3.2.11. Ebû Nuaym'ın (ö. 430/1038) Delâilü'n-nübüvve'si .....	70
3.2.12. Beyhakî'nin (ö. 458/1066) Delâilü'n-nübüvve'si .....	71
3.2.13. Değerlendirme .....	72

**DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**  
**BAZI MUCİZELERLE İLGİLİ RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

4.1. Şakk-ı Sadr Rivayetleri .....	75
4.1.1. İlk Dönem Sîret Kitaplarında Şakk-ı Sadr .....	76
4.1.2. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin el-Müsned'inde Şakk-ı Sadr .....	79
4.1.3. Abdürrezzâk es-San'ânî'nin el-Musannef'inde Şakk-ı Sadr .....	80
4.1.4. İbn Ebû Şeybe'nin el-Musannef'inde Şakk-ı Sadr .....	81
4.1.5. Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde Şakk-ı Sadr .....	82
4.1.5.1. Süt Annesinin Yanındayken Gerçekleşen Şakk-ı Sadra Dair Rivayetler .....	83
4.1.5.2. On Yaşındayken Gerçekleşen Şakk-ı Sadra Dair Rivayet .....	85
4.1.5.3. İsrâ - Mi'râc Gecesi Gerçekleşen Şakk-ı Sadr Dair Rivayetler .....	87

4.1.6. Dârimî'nin es-Sünen'inde Şakk-1 Sadr .....	88
4.1.7. Buhârî'nin el-Câmi'u's-sahîh'inde Şakk-1 Sadr .....	92
4.1.8. Müslim'in el-Câmi'u's-sahîh'inde Şakk-1 Sadr.....	95
4.1.9. Sünen-i Erba'a'da Şakk-1 Sadr .....	98
4.1.10. İbn Huzeyme'nin es-Sahîh'inde Şakk-1 Sadr.....	102
4.1.11. İbn Hibbân'ın es-Sahîh'inde Şakk-1 Sadr .....	103
4.1.11.1. Süt Annesinin Yanındayken Gerçekleşen Şakk-1 Sadra Dair Rivayetler.....	103
4.1.11.2. İsrâ - Mi'râc Gecesi Gerçekleşen Şakk-1 Sadra Dair Rivayet.....	106
4.1.12. Ebû Nuaym'ın Delâilü'n-nübüvve'sinde Şakk-1 Sadr .....	108
4.1.13. Beyhakî'nin Delâilü'n-nübüvve'sinde Şakk-1 Sadr .....	114
4.1.13.1. Rasûlullah'ın (s) Emzirilmesi ve Süt Annesi Bâbında Geçen Rivayetler.....	114
4.1.13.2. Şakk-1 Sadr Bâbında Geçen Rivayetler .....	116
4.1.13.3. Mi'râc Bâbı Altında Geçen Rivayetler .....	118
4.1.14. Değerlendirme .....	119
4.2. İnşikâku'l-Kamer Rivayetleri.....	121
4.2.1. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin el-Müsned'inde İnşikâku'l-Kamer .....	125
4.2.2. Abdürrezzâk es-San'ânî'nin el-Musannef'inde İnşikâku'l-Kamer....	126
4.2.3. İbn Ebû Şeybe'nin el-Musannef'inde İnşikâku'l-Kamer.....	128
4.2.4. Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde İnşikâku'l-Kamer .....	128
4.2.4.1. Abdullah b. Mes'ûd Rivayetleri.....	128
4.2.4.2. Enes b. Mâlik Rivayetleri .....	130
4.2.4.3. Cübeyr b. Mut'im Rivayeti .....	131
4.2.5. Dârimî'nin es-Sünen'inde İnşikâku'l-Kamer .....	132
4.2.6. Buhârî'nin el-Câmi'u's-sahîh'inde İnşikâku'l-Kamer.....	132
4.2.6.1. Kitâbu'l-Menâkıb'da Geçen Rivayetler.....	133
4.2.6.2. Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr'da Geçen Rivayetler .....	135
4.2.6.3. Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân'da Geçen Rivayetler .....	136
4.2.7. Müslim'in el-Câmi'u's-sahîh'inde İnşikâku'l-Kamer .....	138
4.2.8. Sünen-i Erba'a'da İnşikâku'l-Kamer.....	141
4.2.9. İbn Huzeyme'nin es-Sahîh'inde İnşikâku'l-Kamer .....	144

4.2.10. İbn Hibbân'ın es-Sahîh'inde İnşikâku'l-Kamer .....	144
4.2.11. Ebû Nuaym'ın Delâilü'n-nübüvve'sinde İnşikâku'l-Kamer .....	145
4.2.12. Beyhakî'nin Delâilü'n-nübüvve'sinde İnşikâku'l-Kamer .....	149
4.2.13. Değerlendirme .....	151
4.3. Hadîslerde Geçen Hissi Mucize Rivayetlerine Yönelik Değerlendirmeler ..	153
4.3.1. Hz. Muhammed'in (s) Tek Mucizesi Kur'ân'dır İddiası .....	154
4.3.2. Mucize Konulu Rivayet Sayısının Zamanla Arttığı İddiası.....	156
<b>SONUÇ .....</b>	<b>159</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>165</b>



**KISALTMALAR**

as.	: Aleyhisselam
b.	: İbn, bin
bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım Yeri Yok
çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
ö.	: Ölüm tarihi
M.	: Mîlâdî
nşr.	: Neşreden
s.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik eden
t.s.	: Tarihsiz

## ÖNSÖZ

Nübüvvetin ispatında mucizeler önemli bir yer tutar. Gönderilmiş peygamberin elindeki mucize, davasını ispat etmekle beraber O'nun getirdiği tevhid ve haşir gibi iman esaslarının ispatına dolaylı olarak etki eder. Kur'ân'da, Hz. Muhammed'den (s) önce gönderilmiş peygamberlere verilen mucizelere yer verilirken, Hz. Muhammed'e (s) ait hissi mucizeler onlar kadar zikredilmemiştir. Bu durum bazı dönemlerde dikkat çekmiş ve Hz. Muhammed'e (s) hiçbir hissi mucize verilmediği iddia edilmiştir. Özellikle fetih hareketleriyle birlikte genişleyen İslam coğrafyası farklı kültür ve inanç sahibi insanlarla tanışmış ve bunların büyük çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte geçmişten gelen inançlarını da kasten veya başka amaçlarla İslamiyet'e taşımışlardır. Aynı şekilde farklı inanç sahibi muarızlar, İslam'ı hedef alan çalışmalar yürütmüş ve özellikle nübüvvet inancı ve Hz. Muhammed'in (s) peygamberliğini inkâr ederek İslam ümmetini nübüvvet üzerinden etkilemeyi amaçlamışlardır.

Mucize konusu hissi ve gaybî olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmektedir. Ancak günümüzde mucize dendiğinde ilk akla gelen hissi mucize olarak ifade edilen olağanüstü hâdiselerdir. Gaybî mucizeler olmamış olayları önceden haber vermesi yönüyle hissi mucizelerden ayrılmaktadır. Ayrıca gaybî mucizelerin kapsamı ve sayısı hissi mucizelere göre daha fazla gözükmektedir. Dolayısıyla biz burada genel olarak ehl-i hadîsin hissi mucize rivayetlerini değerlendireceğiz.

Çalışmamızda mucize kavramının oluşumundan başlayıp ekollerin bu kavramı ele alış biçimlerini değerlendirdikten sonra ehl-i hadîsin bu konuya bakış açısını tespit edeceğiz. Hicrî ilk asırlarda nübüvvet karşıtı akımların ve fikirlerin, başta ehl-i hadîs olmak üzere İslam âlimlerini nübüvvetin ispatına yönlendiren ve bu amaçla mucize rivayetlerini nakletmeye sevk eden ana amilleri tespit ederek ehl-i hadîsin mucize kavramına yüklediği anlamı da tespit etmiş olacağız.

Bu çalışmayı takip eden ve ilerleme noktasında yol gösterip yardımcı olan danışman hocam muhterem Prof. Dr. Ömer Özpınar'a destekleri için teşekkür ederim.

Cevşen Çemberlitaş

Trabzon - 2023

## GİRİŞ

### 1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Hz. Peygamber'e (s) isnâd edilen hissi veya gaybî mucizelerin nakledildiği rivayetler, hadîs edebiyatının oluşum ve gelişim safhası olarak kabul edilen hicrî ilk üç asırda ehl-i hadîs müellifleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. İslam tarihinin farklı dönemlerinde hissi ve gaybî mucizeleri nakleden rivayetler üzerine çeşitli yorum ve teviller yapılmıştır. Ehl-i hadîs ise bu rivayetleri muhtelif hükümlere konu olarak kitaplarına almıştır.

Araştırmamızın konusunu; ehl-i hadîsin önde gelen isimlerinden kitap sahibi muhaddislerin, mucize, delâil, âyât gibi konulara bakış açılarının tespiti oluşturmaktadır. Konumuz mucize rivayetlerinin kendisi olmayıp ehl-i hadîsin yaklaşımıdır.

### 2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada ehl-i hadîsin hissi mucize rivayetlerini hangi bağlamda değerlendirdiklerini ortaya koyarak mucize görüşlerini tespit etmeyi amaçlamaktayız. Bu amaca ulaşırken; mucize kavramının gelişimi, ekollerin mucize anlayışları, tasnif dönemindeki farklı fikirler gibi bazı meselelerin de tespit edilmesi gerekmektedir.

### 3. Araştırmanın Önemi

Mucize konusu hem İslam tarihinde hem de diğer dinlerde dikkat çeken bir konudur. Bu alanda doğrudan ehl-i hadîs imamlarının mucize rivayetlerine bakış açılarını ortaya koyan bir çalışma bulunmamaktadır. Mucize üzerine yazılan kitap ve makalelerde araştırma konusu genellikle mucizelerin kendisi olmuş ancak ehl-i hadîsin meşhur imamlarının mucizelere bakışı üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır.

Ehl-i hadîs, İslam'ın en sağlam kalesi olan hadîsleri muhafaza ve tasnifi için yoğun çaba göstermiştir. Onlar hadîsleri İslam'ın birleştirici unsuru olarak görmüşler ve bu sayede ümmeti bir arada tutarak ihtilaflardan muhafaza etmişlerdir. Nitekim hadîs rivayetleri günümüze kadar ulaşmamış olsaydı Kur'ân metni üzerinden ortaya çıkan itikâdî ve amelî ayrılıklar, derin ihtilaflara ve çatlaklara sebep olacaktı. Bu

sebeple mucize konulu rivayetler değerlendirilecekse bunu öncelikle ehl-i hadîs usûlüyle ele alınmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Araştırmada hedeflediğimiz gayeye ulaştığımızda, meşhur olan mucizelerin tarihi süreçte hangi konumda ne için kullanıldığını tespit etmekle beraber ehl-i hadîsin bu rivayetleri ele alış biçimini de ortaya koymuş olacağız.

Yukarıda zikrettiğimiz yönleriyle çalışmamız bu alanda özgün olup ehl-i hadîsin bu konudaki görüşlerini tespit ederken dönemin itikâdî arka planının anlaşılmasında da önemlidir.

#### 4. Araştırmanın Yöntemi

Yapılacak çalışma nitel bir çalışmadır. Veri toplama tekniklerinden belge tarama tekniği kullanılacaktır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilecektir.

Çalışmamızın öznesi mucize rivayetlerinin değerlendirilme şekli olacaktır. Hadîs kitaplarını kronolojik olarak ele alacağımız için kitapların sayısını geniş tuttuk ancak mucize rivayetlerini hacim genişlememesi için belli bir sayıda aldık. Böylece ehl-i hadîsin anlayışını ön plana çıkartmayı hedefledik.

Çalışmada takip edeceğimiz yöntemimizi inşikâku'l-kamer / Ay'ın yarılması rivayetleri üzerinden şöyle izah edebiliriz. Öncelikle kronolojik olarak Ay'ın yarılması mucizesini nakleden en eski kitabı esas alarak başlamayı planlıyoruz. Hadîs kitaplarında bu konuyla ilgili rivayetleri inceleyerek varsa farklılıkları ön plana çıkartacağız. Daha sonra muhaddislerin bu rivayeti ne bağlamda değerlendirdiklerini bâb veya kitap başlıklarından, varsa şerhlerde bu duruma işaret eden hususlarla ortaya çıkartacağız. Senedinde zayıf veya hadîs uydurmakla itham edilmiş râvi varsa sadece bunları kısaca belirtip her hadîs hakkında sahih - zayıf değerlendirmesi yapmayacağız. Muhaddis veya muhakkik tarafından sıhhatine dair kaviller varsa nakledip, lafız farklılıklarını karşılaştırarak konunun genel değerlendirmesini yapacağız. Hadîs senedlerinde ravilerin isimleri yanında parantez içerisinde yer alan sayılar hicrî vefat tarihleridir. Senedde kopukluk olup olmadığını tespit amacıyla yazdığımız bu vefat tarihlerini, *Cevâmi' u'l- kelîm* adlı bilgisayar programından tespit ederek orada yazan vefat tarihlerini esas alacağız.

Sünenler fıkıh konularında yazılmış hadîs kitaplarıdır. Bu sebeple sünen müellifleri mucize rivayetlerini farklı fikhî hükümler altında zikretmiştir. Bu yüzden *Sünen-i Dârimî* dışında kalan dört sünen kitabını Sünen-i Erba‘a adında tek başlık altında inceleyerek çalışmamızın başlık hacmini kısa tutacağız.

### 5. Araştırmanın Kaynakları

Nübüvvetin ispatı ve mucize konusu kelâm, tefsir ve hadîs ilimlerinin yakın temas içinde oldukları konulardan bir tanesidir. Günümüzde özellikle kelâm ilmi alanında yapılan çalışmalarda bu konular daha detaylı olarak ele alınmıştır.

Araştırmamızın temelini tasnif dönemi hadîs kitapları oluşturmaktadır. Daha sonra ricâl bilgisine müracaat edilmesi gereken durumlarda tabakât ve ricâl kitaplarından istifade edilecektir. Hadîslerin değerlendirilmesinde; başta Kütüb-i Sitte şerhleri olmak üzere hadîs şerh edebiyatına müracaat edilecektir. Mucize rivayetlerine dair olan bu çalışmamızın klasik dönem kitaplarından önemli kaynakları ise Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Delâilü'n-nübüvve*'si, İmam Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-nübüvve*'si ve İmam Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Hasâisü'l-kübrâ* adlı eseridir.<sup>1</sup>

Çalışmamızın genel çerçevesini belirlerken yakın dönemde nübüvvetin ispatı ve mucize konuları özelinde yazılmış akademik çalışmalardan da istifade ettik. Hadîs alanında; Erdinç Ahatlı'nın *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği* adlı kitabı,<sup>2</sup> Şemsettin Kırış'ın *Beyhakî ve Delâilü'n-nübüvve'si* adlı doktora tezi,<sup>3</sup> Ayşe Sağlam'ın *Hicrî IV. Asırda Nübüvvet Karşıtlığı ve Hadîs Tartışmaları* adlı yüksek lisans tezi,<sup>4</sup> Yusuf Ziya Keskin'in *Şemâil ve Delâilü'n-Nübüvve Eserleri* adlı makalesi<sup>5</sup> genel olarak istifade ettiğimiz güncel kaynaklardır.

<sup>1</sup> Ahmed b. Abdillâh b. İshâk Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, thk. Muhammed Revâs Kal'âcî vd. (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1406/1986); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*, thk. Abdu'l-Mu'tî Kal'âcî (Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1988); Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *el-Hasâisü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.).

<sup>2</sup> Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011).

<sup>3</sup> Şemsettin Kırış, *Beyhakî ve Delâilü'n-nübüvve'si* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009).

<sup>4</sup> Ayşe Sağlam, *Hicrî IV. Asırda Nübüvvet Karşıtlığı ve Hadîs Tartışmaları -Tebütü Delâilü'n-nübüvve Adlı Eser Özelinde* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

<sup>5</sup> Yusuf Ziya Keskin, “Şemâil ve Delâilü'n-Nübüvve Eserleri”, *İslam ve Yorum III* (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019).

Kelâm ve mezhepler tarihi alanlarında akademik düzeyde yapılmış çalışmalardan; Halil İbrahim Bulut'un *Nübüvveti İspat Açısından Hissi Mucizeler*,<sup>6</sup> Yasin Ulutaş'ın *İslam Düşüncesinin Teşekkül Döneminde Mucize Anlayışları*,<sup>7</sup> Meliha Bilge'nin *Mu'tezile'de Mucize*<sup>8</sup> adlı doktora tezleri ve Abdullah Köse'nin *Delâilü'n-nübüvve Eserleri* adlı yüksek lisans tezi<sup>9</sup> ve tefsir alanında Bilal Atik'in *Kur'ân'a Göre Nübüvvet Bağlamında Değişmeyen Sünnetullah Olarak Mucize Olgusu* adlı doktora tezi,<sup>10</sup> kelâm - tefsir bağlamında konuyu incelediğimiz güncel kaynaklardır. Müstakil konularda Diyanet İslam Ansiklopedisi maddelerinden istifade edeceğiz.

Çalışmanın üçüncü ana başlığında şakk-ı sadr ve inşikâku'l-kamer olaylarını aktaran rivayetleri inceledik. Bu konularla ilgili hazırlanmış tez ve makalelerden yeri geldikçe istifade ettik. Bunlardan şakk-ı sadr konusuyla ilgili Yüksel Güzel'in *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili (Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması)* adlı yüksek lisans tezi; Ay'ın yarılması rivayetleriyle ilgili olarak Hüseyin Akgün ve İshak Özgel'in ilgili makalelerinden faydalanacağız.<sup>11</sup>

<sup>6</sup> Halil İbrahim Bulut, *Nübüvveti İspat Açısından Hissi Mucizeler*, ; (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001).

<sup>7</sup> Yasin Ulutaş, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Döneminde Mucize Anlayışları* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

<sup>8</sup> Meliha Bilge, *Mu'tezile'de Mucize* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

<sup>9</sup> Abdullah Köse, *Delâilü'n-nübüvve Eserleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989).

<sup>10</sup> Bilal Atik, *Kur'ân'a Göre Nübüvvet Bağlamında Değişmeyen Sünnetullah Olarak Mucize Olgusu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

<sup>11</sup> İshak Özgel, "İnşikâk-ı Kamer Hadisesine Yorum Etiği ve Anlam Bütünlüğü Açısından Yaklaşım", *Kutlu Doğum Sempozyumu (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)*, (2006), 197-214; Yüksel Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili (Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Hüseyin Akgün, "İnşikâk-ı Kamer Hâdisesi (Rivayetlerin Aslu'l-Hadis ve Hadis Coğrafyası Açısından Ele Alınması)", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 3 (2018), 33-54.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### HİCRÎ İLK ASIRLARDA MUCİZE KAVRAMINA YAKLAŞIM

İnsanın yaratılış amacı ve üzerine yüklenen sorumluluk, Kur'ân'da açıkça beyan edilmiştir.<sup>12</sup> İnsana yüklenen bu sorumlulukla orantılı olarak onun tebliğ ve davete ihtiyaç duyduğu da açıktır. Nitekim Allah (cc), peygamber göndermediği bir topluma azap etmeyeceğini taahhüt etmektedir.<sup>13</sup> Gönderilen peygamberler farklı delillerle insanların karşısına çıkmıştır. Bu delillere günümüzde mucize denmektedir ve İslam düşüncesinde mucizenin önemli bir yeri vardır.<sup>14</sup> Çünkü mucize; gönderilmiş olan peygamberin elinde bir delil olması yönüyle davet ettiği tevhid inancının kabul görmesinde önemli bir köprü konumundadır. Mucize ile amaçlanan şey; kulun Allah karşısında aciz kaldığını bilmesidir. Fakat kulun bu aciziyetini bilmesi amaçsız olarak ortaya konan bir durum değil; aksine kulun, peygamberin getirdiği hücceti kabul edip iman etmesine bir vesiledir.<sup>15</sup> Bununla birlikte mucizeler muhatabı iman etmeye zorlamaz ancak iman yolunda muhatabın önüne bir kapı açar. Mucizelerin icbârî etkisi kabul edilirse imtihanın sırrı bozulur. Nitekim Hz. Muhammed'in (s) ve diğer peygamberlerin getirmiş olduğu mucizelerin, muhataplarının tamamını ikna etmemiş olması da bu dediğimize delildir.

Kur'ân ve hadîslerde zikredilen mucizeler, peygamberlerin hayatının kısa bir anında veya belli bir süreyi kapsayacak şekilde ortaya çıkmıştır ve bunların tamamı peygamberin ölümüyle hissi delil olmaktan çıkıp naklî delil halini almıştır.<sup>16</sup> Kur'ân nazil olduğu dönemde önceki elçilerin mucizelerini hatırlatarak muhataplarını naklî deliller üzerinden İslam'a davet etmiştir. Oysa o günün toplumunda bu mucize anlatımları tıpkı günümüzde olduğu gibi birer nakilden ibaretti ve hissi bir boyut taşımıyordu. Yani onların bizzat şahit oldukları olaylar değildi.

<sup>12</sup> *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), ez-Zâriyât 51/56.

<sup>13</sup> el-İsrâ 17/15.

<sup>14</sup> Ahmet Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 241.

<sup>15</sup> Mustafa Müslim, *Mebâhîs fi i'câzi'l-Kur'ân* (Şam: Dâru'l-Kalem, 1426/2005), 23-24.

<sup>16</sup> Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Eylül 2022).

Meşhur sahâbîler arasında zikredilen ve fıkhiyla temayüz eden Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652) hissi mucize konulu bir hadîsi şöyle nakletmektedir; “Biz ayetleri (mucizeleri) bereket olarak görürdük siz ise ayetleri korkutucu şeyler olarak anlıyorsunuz. Biz Peygamberle beraber bir seferdeyken suyumuz azaldı. Peygamber “*Yanızda kalan suları getirin*” buyurdu. İçerisinde az su bulunan bir kap getirdiler Rasûlullah (s) elini kabın içine soktu ve “*Haydi temiz olana gelin, bereket Allah'tandır*” dedi. Gerçekten ben suyun parmakları arasında kaynayıp arttığını gördüm. Hatta Peygamber yemek yerken yediği şeylerin avucunda zikrettiğini biz işitirdik.”<sup>17</sup>

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde değineceğimiz üzere mucize kavramı, hicrî üçüncü asırdan itibaren kavramsal olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu sebeple İbn Mes'ûd'un burada *الآيات* / âyetler diye tanımladığı şeye günümüzde mucize denilmektedir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) ve Şihâbüddîn el-Kastallânî (ö. 923/1517), İbn Mes'ud'un “Biz ayetleri bereket olarak görürdük” kavlinde; âyet ile kastedilenin, harikulade olay yani mucize olduğunu kaydederler. Aynı zamanda İbn Mes'ûd'un burada kastettiği şey; o gün karşısında bulunan kimselerin harikulade olayları, mutlak olarak tahvîf (korkutma unsuru) olarak yorumladıklarına işaret etmektedir. Oysa harikulade olaylar bazen bereket ve ilâhî lütfu ifade ederken bazı durumlarda ise tahvif ve gazap ifade edebilir. Yani İbn Mes'ûd'un ifadesinden anlaşılacağı üzere harikulade olayların mutlak olarak belli bir anlayışla kabul edilip algılanması yanlıştır ve duruma göre değerlendirilmelidir.<sup>18</sup>

Yukarıda zikrettiğimiz rivayette İbn Mes'ûd'un; “Siz mucizeleri korkutucu şeyler olarak görüyorsunuz” sözünü, doğrudan belli bir grup için mi yoksa o dönemin bir anlayışına cevap olarak mı söylediğini bilmemekteyiz. Ancak sözün kastından anlaşılacağı üzere toplumun değişmesiyle birlikte bazı kavramların ele

<sup>17</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Menâkıb”, 24 (No. 3579); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî; Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni, 1412/2000), Mukaddime, 5 (No. 29); Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 7/401 (No. 4393).

<sup>18</sup> Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1960), 6/591; Ebu'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Mısır: el-Matbaâtu'l-Kübra'l-Emîriyye, 1323/1905), 6/41.

alınış ve algılayış biçimleri kısa süre içerisinde değişmektedir. Bu çalışmamızda bu değişimin izlerini ortaya koymakla beraber ehl-i hadîsin hangi algılayış tarzına yakın olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

Bu çeşit olağanüstü olaylar günümüzde mucize olarak isimlendirilmektedir. Bununla birlikte hem Kur'ân'da hem de bazı hadîslerde Hz. Muhammed'e (s) verilen tek mucizenin Kur'ân olduğu bilgisi geçmekte ve müşriklerin mucize taleplerine olumsuz cevap verildiği görülmektedir. *Bizi mucizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır...*<sup>19</sup> minvalinde gelen âyetler ve "*Her peygambere mutlaka bir mucize verilmiştir. Bana verilen mucize Allah'ın vahyettiği Kur'ân'dır*"<sup>20</sup> manasında hadîslerle karşılaştırıldığında bu konuda zahirî bir ihtilaf gözükmemektedir. Bu ihtilaf on dokuzuncu asır sonrası yeni İslam anlayışlarının dile getirdiği bir konu olarak öne çıkmakta ve geleneksel yorum Peygamber'i olduğundan üstün gösterme amacıyla mucize uydurmuşur şeklinde itham edilmektedir.<sup>21</sup> Ehl-i hadîsin, zahiren gözüken bu ihtilaf hakkında nasıl bir tutum sergilediklerini veya burada gerçekten zannedildiği gibi bir ihtilafın olup olmadığını çalışmamızın sonucunda ortaya koymuş olacağız.

Kelâm ve tefsir âlimlerinin mucize hakkında görüşleri ve yorumları kitaplarında belli başlıkları altında zikredilmektedir. Burada onların yorumlarını detaylı olarak ele almayacağız ancak mucize kelimesini açıklarken onların görüşlerinden de bahsetmemiz gerekecektir. Tedvîn ve tasnif döneminde çalışmalar yapan ve Hz. Muhammed'e (s) isnâd edilen hissi mucize rivayetlerini nakleden muhaddislerin, mucizeler hakkında nasıl bir görüş serdettikleri yeterince incelenmemiştir. Oysa ehl-i hadîs, dinin temel ve detay bilgilerini nakletmek ve taşımakla sorumlu olduğu kadar nakledilen bilgilerin doğru anlaşılmasında da müracaat edilecek makam konumundadır. Bu konuyu tespit edebilme adına hissi mucizeleri ifade eden *mucize* veya *delâil* gibi kelimeleri hicrî ilk üç asır lügatlarında araştırarak konuya başlayacağız. Sonraki bölümde ise tedvîn ve tasnif dönemlerinde

<sup>19</sup> el-İsrâ 17/59.

<sup>20</sup> Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 1 (No. 4981)

<sup>21</sup> Yahya Yaşar, "Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber'den Kur'an Dışında Mucize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/27 (2016), 137-139.

ehl-i hadîs imamlarının, hissi mucizeler üzerine yaptıkları yorumlamaları ve mucize anlayışlarını tespit etmeye çalışacağız.

### 1.1. İlk Dönem Lügatlarında Mucize Kavramı

İlk dönem lügatlarında kelimeyi araştırmadan önce Kur'ân'da bu manaya gelen kelimelere kısaca değineceğiz. Kur'ân'ın anlattığı kıssalardan anlaşılmaktadır ki tevhide davet edilen insanlar, nübüvvet iddiasında bulunan peygamberlerden bir delil ve işaret istemektedir. Bu istekler günümüzde “mucize” kelimesiyle ifade edilir ancak Kur'ân, bu mefhumu; âyet,<sup>22</sup> beyyine,<sup>23</sup> burhân<sup>24</sup> ve hakk<sup>25</sup> gibi farklı kelimelerle ifade eder.

Kur'ân'da aciz bırakma anlamıyla mucize kelimesinin; sülâsi mücerredî olan *acz* kökünden, if'âl bâbına nakledilerek yirmi altı yerde geçtiğini görmekteyiz.<sup>26</sup> Bu kullanımlar lügat manası olarak aciz bırakma anlamında olup ıstılâhî olarak mucize kavramını karşılamamaktadır.

İlk dönem lügatlarından Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbu'l-ayn* isimli eserinde mucize kelimesi doğrudan geçmez ancak “a-c-z” mastarının farklı anlamları verilir. Bu açıklamaların tamamı mucize ile paralel olarak; bir işi yapmaktan aciz kalmak, güç yetirememek, bir kişi karşısında güçsüz duruma düşmek gibi anlamlara gelmektedir. Netice olarak *acz* kelimesi kudretin zıddı olarak tanımlanmıştır.<sup>27</sup> Aynı şekilde Arapçada yaşlı kadın için kullanılan *عَجُوزَة* / *acûze* kelimesi; elden ayaktan kesilmiş, kudreti kalmamış yaşlı kadın anlamındadır.<sup>28</sup>

Ebû Mansur el-Ezherî'ye (ö. 370/980) ait *Tehzîbu'l-luga* isimli lügatte “*acz*” maddesinin her çeşit formu ve kalıbı hakkında bilgi verilip manası zikredilir ancak

<sup>22</sup> el-A'râf 7/73.

<sup>23</sup> el-A'râf 7/105.

<sup>24</sup> el-Kasas 28/32.

<sup>25</sup> Yûnus 10/76.

<sup>26</sup> Muhammed Fuâd Abdalbâki, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Matbaatu Dâru'l-Kütübü'l-Mısıryye, 1364/1945), “*acz*”, 446.

<sup>27</sup> Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî (Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), “*acz*”, 1/215.

<sup>28</sup> İsmâil b. Abbad, *el-Muhît fi'l-luğat* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), “*acz*”, 1/241; Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992/1412), “*acz*”, 548.

doğrudan mucize kelimesi tanımlanmaz.<sup>29</sup> Ezherî'nin çağdaşı olan Türk asıllı İsmâil b. Hammad el-Cevheri (ö. 400/1009) lügat ilminde yeni bir çıkır açtığı<sup>30</sup> *Tâcü'l-lüga* adlı eserinde; “acz” maddesi altında, mucize kelimesini mu‘cizât'ın müfredi olarak peygamberlere verilen mucizelerden bir tanesi diye tanımlar.<sup>31</sup> Bu tanım lügat açısından bizim çalışmamız için bir başlangıç noktası olmaktadır. Çünkü mucize kelimesinin ıstılâh kullanımını hicrî ilk dört asır lügatlarında araştırdığımız zaman ilk olarak Cevherî'nin *Tâcü'l-lüga* eserinde bulabilmekteyiz. Yani hicrî dördüncü yüzyılın sonlarında mucize kelimesi, ıstılâh anlamının açıklanmasıyla lügatlarda yer almaya başlamıştır.

Cevherî ile aynı dönemde yaşamış Ebû Hilal el-Askerî (ö. 400/1009) furuk alanında telif ettiği eserinde, nebîlere mucize verildiğini rasûle ise verilmediğini söyler. Askerî'nin bunu doğrudan mucize kelimesiyle aktarması kelimenin tarihlendirilmesinde bizim için bir işaret taşıdır. Aynı zamanda dönemin bir anlayışı olarak mucizenin, rasûl - nebî ayırımında belirleyici olduğunun altını çizer.<sup>32</sup>

Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1109) *el-Müfredât* isimli kitabında عَجَزَ / acz kökünün lügâvî olarak; bir şeyden geri kalmak, örfte ise bir şeyi yapamamak ve o işten aciz kalmak anlamlarına geldiğini aktarır. Kur'ân'da وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ عَجِزٌ مُّعْجِزِي اللَّهِ / İyi bilin ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz<sup>33</sup> ayetini zikreden İsfahânî; مُعْجِزٍ / mu‘ciz kelimesinin ism-i fâil kalıbında; karşı tarafı aciz bırakmak şeklindeki örneklerini zikreder.<sup>34</sup> İbn Manzûr (ö. 711/1311) ise “mu‘cize” kelimesini “a-c-z” maddesi altında ele alır ve peygambere verilen mucizelerden bir tanesi yani mu‘cizât kelimesinin müfredi olarak tanımlar.<sup>35</sup>

<sup>29</sup> Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibu'l-luga* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, 2001 1421), "acz", 1/219.

<sup>30</sup> Hulusi Kılıç, “Cevherî İsmâil b. Hammâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 08 Mart 2023).

<sup>31</sup> Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lügati ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar (Beyrut: Dâru'l-İlim, 1407/1987), "acz", 3/884.

<sup>32</sup> Ebû Hilâl el-Askerî, *Mu'cemu'l-furûku'l-lügaviyye*, thk. Beytullah Beyat (b.y.: Müessesetü'n-neşri'l-İslâmî, 1412/1991), "el farku beyne'n-nebiyyi ve'r-rasûl", 530.

<sup>33</sup> et-Tevbe 9/2.

<sup>34</sup> Râgıb el-İsfahânî, "acz", 548.

<sup>35</sup> Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), "acz", 5/370.

Günümüz lügatlarına geldiğimizde *mucize*; Allah'ın peygamberler elinde ortaya çıkardığı, onların nübüvvetini doğrulayan harikulade işlerdir. Diğer bir anlamı ise nadir olarak gerçekleşen ve insanların benzerini getirmekten aciz kaldıkları olaylardır.<sup>36</sup>

## 1.2. Garîbu'l-Hadîs Kaynaklarında Mucize

Garîbü'l-hadîs; hadîs ilminin alt kollarından birisidir. Hadîslerde geçen ve ilk bakışta anlamı bilinmeyen, sadece ihtisas sahibi kimselerin anlayabileceği kelimeleri açıklayan ilme garîbü'l-hadîs denmektedir.<sup>37</sup> Hadîsin doğru anlaşılmasını sağlaması açısından bu ilmin önemi tartışılmazdır. Hicrî ikinci asırdan itibaren özellikle yeni Müslüman olan yabancı milletlerin hadîs lafızlarını doğru anlayabilmeleri için bu alanda müstakil çalışmalara başlanmıştır.<sup>38</sup> Hadîslerde geçen anlamı kapalı olan garîb kelimelerin mana ve okunuşlarına sadece muhaddisler değil aynı zamanda dil âlimleri de eserlerinde temas etmiştir.<sup>39</sup>

Mucize kelimesi, lügat veya ıstılâhî manasıyla merfû, mevkûf ve maktû hadîs metinlerinde geçmemektedir. İlk dönem lügatlarında kelimeyi araştırdığımızda mucize kavramının çok geç dönem diyebileceğimiz hicrî üçüncü ve dördüncü asırlarda ortaya çıkıp yaygınlaştığı neticesine ulaştık. Bu dönemde hadîs tasnif çalışmaları yapan ehl-i hadîs, Hz. Muhammed'e (s) verilen hissi mucizeleri müstakil olarak naklettikleri bölümlerde kitap ismi veya bâb başlığı olarak mucize yerine 'alâmât<sup>40</sup> veya delâil<sup>41</sup> kelimelerini tercih etmiştir.

Mucize lafzının kullanılmamış olması, ilk üç asırda yaşayan İslam bilginlerinin bu mefhumu kabul etmedikleri anlamına gelmemektedir. İlk dönemlerde mucize kelimesinin yaygın olmadığı bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in (s) hadîslerinde geçen garîb lafızları açıklayan garîbü'l-hadîs eserlerinde doğrudan mucize kelimesinin anlamına yer verilmemiştir.

<sup>36</sup> Ahmed Muhtar Abdulhamîd Ömer, *Mu'cemu'l-lügati'l-arabiyyeti'l-mu'asrati* (b.y.: 'Âlemu'l-Kütüb, 1429/2008), "acz", 2/1460.

<sup>37</sup> Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 101.

<sup>38</sup> M.Yaşar Kandemir, "Garîbü'l-hadîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

<sup>39</sup> Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 101.

<sup>40</sup> Buhârî, "Menâkıb", 24.

<sup>41</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*.

Mevkûf olarak Hz. Ömer'e (r) isnâd edilen وَلَا تَلْبَثُوا بِدَارِ مَعْجَزَةٍ / *aciz kaldığımız beldede yaşamayın* ifadesinde, if'âl bâbında أَعْجَزَ kökü üzere, ism-i mekân sîgasıyla مَعْجَزَةٍ / *me'ceze* formunda gelmiştir.<sup>42</sup> Garîbü'l-hadîs alanında günümüze ulaşan en eski eser olan<sup>43</sup> *Garîbü'l-hadîs*'i telif eden Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) kitabında, Hz. Ömer'e (r) ait bu sözü şöyle açıklamıştır; “İçerisinde rızkınızı temin etmekten aciz kaldığınız şehirlerde oturmayın/yaşamayın.”<sup>44</sup> Bu durumda أَعْجَزَ kökünden türemiş kelimelerin lügat manasıyla sahâbe devrinde kullanıldığını söyleyebiliriz. Sîbeveyhi (ö. 180/796) *el-Kitâb* adlı eserinde; hadîste geçen المَعْجَزَةِ kelimesinin, ism-i mekân manasında kullanıldığını kaydeder ancak mucize lafzı hakkında bir açıklama yapmaz.<sup>45</sup>

Burada *me'ceze* kelimesinin garîbü'l-hadîs kaynaklarında ve lügatlarda açıklanması, kullanımının yaygın olmadığını ve herkes tarafından bilinmediğini göstermektedir. Yukarıda zikretmiş olduğumuz Hz. Ömer'e (r) isnâd edilen söz dışında ilk dönem hadîs metinlerinde mucize kelimesine rastlanmamaktadır. Hz. Ömer'den (r) mevkûf olarak gelen rivayette ise *me'ceze* kelimesi, i'câz kökünden ism-i mekân olarak kullanılmaktadır. Mucize kelimesi, tasnif ve sonraki dönem hadîs rivayetlerinde geçmediği için garîbü'l-hadîs eserlerinde açıklamasına yer verilmemiştir. Eski ve yeni garîbü'l-hadîs kaynaklarında yaptığımız taramalar sonucu mucize, delâil, a'lâm ve burhân gibi kavramların açıklamasına yer verilmediği görülmüştür.

### 1.3. Mucize Kelimesinin Kavramlaşma Süreci

Mucize kelimesinin lügat anlamlarını açıkladığımız ilk bölümden anlaşılacağı üzere kelime; lügat kitaplarında hicrî dördüncü asrın sonlarına doğru bugün anladığımız şekliyle “harikulade olay” çerçevesinde açıklanmaya başlanmıştır. Hicrî dördüncü asırda Müslüman âlimler peygamberlerin elinde gerçekleşen olağanüstü

<sup>42</sup> Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983), 5/162 (No. 9250); Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1990), 5/304 (No. 26328).

<sup>43</sup> M.Yaşar Kandemir, “Garîbü'l-hadîs (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mart 2023).

<sup>44</sup> Kâsım b. Sellâm el-Herevî Ebû Ubeyd, *Garîbü'l-hadîs* (Haydarâbâd: Matba'atu Dâiretü'l-Me'arifi'l-Osmâniyye, 1384/1964), “frk”, 3/325.

<sup>45</sup> Ebû Bîşr Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1408/1988), 4/88.

olayları tanımlarken Kur'ân'ın öğrettiği üzere; âyet, burhân gibi lafızları kullanıyorlardı. Ancak dördüncü asırla birlikte yaşanan gelişmeler ıstılâhta olan kelimelere etki etmiş böylece mucize kelimesi bir anda ortaya çıkmış ve kullanılmaya başlanmıştır.

Mucize kelimesini tarihlendirmek ve ilk defa kim tarafından ıstılâhî olarak kullanıldığını tespit etmek zordur.<sup>46</sup> Hristiyan din adamıyken yetmiş yaşında Müslüman olan ilk reddiye müelliflerinden<sup>47</sup> Ali b. Rabben et-Taberî (ö. 247/861), Abbasî halifesi Mutevekkil'in (ö. 247/861) isteği üzere yazdığı *Kitâbu'd-dîn ve'd-devle fî isbâtü'nübüvveti'n-Nebî Muhammed* adlı kitabında; Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini ispat gayesiyle on başlık altında çeşitli deliller ortaya koymuştur.<sup>48</sup> Ali Rabben et-Taberî, mucizelerinden bahsettiği ikinci ve üçüncü bölümlerde Hz. Muhammed'in (s) elinde ortaya çıkan harikulade olayları zikrederken bunları mucize kelimesiyle değil; âyet ve burhân gibi kelimelerle ifade eder.<sup>49</sup> Aynı şekilde mu'tezilî âlimlerden Câhız (ö. 255/869), karşıt din mensuplarına yazdığı eserinde mucize kelimesi yerine delâil, alâmat, burhân ve âyât kelimelerini kullanır.<sup>50</sup> Sonuç olarak hicrî üçüncü asrın ortalarına gelindiğinde kelâm ve hadîs âlimleri tarafından mucize kelimesi ıstılâhî olarak kullanılmıyordu.

İslam tarihçisi Ebû Abdullâh Muhammed el-Vâkıdî (ö. 207/823) tarih ve megâzî alanında telif ettiği eserleriyle tanınır.<sup>51</sup> Ona atfedilen *Fütûhu's-Şâm* adlı eserde Silvan'ın fethinden bahsederken; yanında yüz kadar sahâbînin bulunduğu el-Hakem b. Hişâm ile Silvan Melîk'i arasında geçen münazaranın naklinde *mucize* kelimesini ıstılâhî anlamıyla kullanır.<sup>52</sup> Ancak kitabın Vâkıdî'ye ait olması üzerine bazı ihtilaflar vardır. İbn Nedîm, *Fütûhu's-Şâm*'ı Vâkıdî'ye ait bir eser olarak

<sup>46</sup> Naîm el-Humsî, *Fikretü'l-i'câzi'l-Kur'ân mine'l-bi'seti'n-nübüvveti ilâ 'asrına'l-hâdir* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 7.

<sup>47</sup> Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 38.

<sup>48</sup> Fuat Aydın, "Ali b. Rabben et-Taberî'nin Kitâbu'd-Dîn ve'd-Devle Adlı Eseri ve İsbat-ı Nübüvve Geleneğindeki Yeri", *Usûl İslam Araştırmaları* 6/6 (1 Aralık 2006), 29-30.

<sup>49</sup> Ali b. Rabben et-Taberî, *ed-Dîn ve'd-devle fî isbâtü'n-nebiyyi Muhammed sallallahü 'aleyhi ve sellem*, thk. Adil Nüveyhiz (Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, 1393/1973), 65.

<sup>50</sup> Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız, *Resâilü'l-Câhız*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârun (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1384/1964), 3/226; Bulut, "Mücize".

<sup>51</sup> Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk el-Bağdâdî İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 307.

<sup>52</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *Fütûhu's-Şâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997), 2/147.

zikretmiş olsa da kitabın Vâkidî'ye isnâdı tam olarak doğrulanmamıştır.<sup>53</sup> Bu sebeple mucize kelimesini, ıstılâh anlamıyla kullanan ilk kişinin Vâkidî olduğunu söylemek zordur. Ayrıca bu durum kelimenin kullanımı noktasında çok erken bir döneme tekabül etmektedir. Çünkü ilk dönem lügatlarında ve İslamî sahada telif edilen hiçbir eserde mucize kelimesinin kullanılmayıp sadece Vâkidî tarafından ikinci asırda bir defa kullanılmış olması da mümkün gözükmemektedir. Bu durumda mucize kelimesi sonraki yıllarda başkaları tarafından esere eklenmiş olabileceği gibi eserin Vâkidî'ye ait olmama ihtimali daha kuvvetlidir. Bundan dolayı biz çalışmamızda mucize kelimesinin başlangıcını Vâkidî'ye isnâd etmiyoruz.

Bazı kaynaklarda mucize kelimesinin ıstılâh anlamına uygun olarak ilk defa Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) tarafından kullanıldığı kaydedilmiştir.<sup>54</sup> Ancak bunu iddia eden kaynaklarda, Ahmed b. Hanbel'in kitaplarına doğrudan atıf yapılmaması ve hangi kitabında ne maksatla kullandığının söylenmemesinden dolayı bu görüş bir iddia olarak kalmıştır. Kaldı ki İmam Ahmed'in hicrî 241'de vefat etmesi, o dönem ve sonraki asır boyunca hem hadîs hem de diğer alanlarda eser telif eden âlimlerin bu kelimeye yer vermemiş olması da bu iddiayı zayıf göstermektedir. Bu görüş kabul edilse dahi sadece İbn Hanbel'e ait mevzii bir kullanım olduğu söylenebilir.<sup>55</sup>

Hicrî üçüncü asrın sonlarına gelindiğinde İslam âlimleri Kur'ân ve sünnetten iktibas yoluyla mucize yerine; delâil, âyet, a'lam kelimelerini kullanmaya devam ediyorlardı. Ancak bu kelimelerin kapsamının geniş olması ve farklı manaları birlikte ifade etmesi sebebiyle tam anlamıyla, peygamberlerin elinde vuku bulan harikulade olayları ifade etmiyordu. Mucize ve i'câz kelimelerinin; “insanların benzerini getirmekten aciz oldukları şey” manasında ilk olarak Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Vâsitî el-Mu'tezilî (ö. 306/918)<sup>56</sup> tarafından Kur'ân için kullanıldığını tespit

<sup>53</sup> Mustafa Fayda, “Vâkidî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Mart 2023).

<sup>54</sup> Ebu'l-Abbas Takıyyüddin İbn Teymiyye, *el-Mu'cizât ve'l-kerâmât ve envâ'u havâriki'l-'âdât ve menâfi'uhâ ve mazârruhâ*, thk. Ebû Abdullah Mahmûd b. İmâm (Tanta: Mektebtü's-Sahâbe, 1406/1986), 9; Humsî, *Fikretü'l-i'câz*, 8.

<sup>55</sup> Atik, *Kur'ân'a Göre Nübüvvet Bağlamında Değişmeyen Sünnetullah Olarak Mucize Olgusu*, 36-37.

<sup>56</sup> Mustafa Dîb el-Buga - Muhyiddin Dîb Mistu, *el-Vâdîh fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Şam: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib - Dâru'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye, 1418/1998), 177.

edebilmekteyiz. Vâsitî, *I'câzu'l-Kur'ân* adıyla bir eser telif etmiş ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır.<sup>57</sup>

Farklı kültür ve dinlerle karşılaşan Müslümanlar, Kur'ân'a ve İslam'a yöneltilecek tenkitleri reddetmek amacıyla çeşitli eserler kaleme almışlardır. Bu reddiye ve savunma edebiyatının başlangıcı ise Kur'ân üzerine yazılan eserler olmuştur. Hicrî üçüncü yüzyılda özellikle mu'tezilî âlimler Kur'ân'ın; mecaz, nazım ve i'câz yönlerini öne çıkartarak, insanların benzerini getirmekten aciz oldukları ilâhî kitabı açıklayan ve tehdidi meselesini gündeme getiren eserler kaleme almışlardır.<sup>58</sup>

Kur'ân, nazil olduğu dönemde muhataplarına meydan okumuştur. Âyette ifade edilen; *Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'ân) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın*<sup>59</sup> şeklinde meydan okunması, sonraki asırlarda sarfe ve tehdidi gibi kavramların oluşmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan tehdidi kavramı üzerine yapılan yorumlar, mucize kelimesinin kavramlaşma sürecinde etkili olmuştur. Kur'ân'ın mucizevi bir kitap olduğu ittifak edilen bir husustur ancak ihtilaf noktası Kur'ân'daki i'câzın ne olduğu üzerinedir. Bu konuda mu'tezilî âlimler sarfe teorisini ortaya atar ve Kur'ân'ın mucizevî yönünü; muarızların cevap verme kabiliyetinin iptal edilmesi olarak yorumlarken; Ehl-i sünnet, Kur'ân'ın bizzat kendisinde üstünlük olduğunu savunur.<sup>60</sup>

Sarfe teorisi erken dönem mu'tezilî âlimlerden İbrâhim en-Nazzâm (ö. 231/845) tarafından ortaya atılmıştır.<sup>61</sup> Sarfenin ortaya çıkışında yine mu'tezilî âlimlerin başlattığı nazmu'l-Kur'ân edebiyatı etkili olmuştur. Sarfe iddiasına göre; müşriklerin, Kur'ân karşısında aciz kalmalarının sebebi; Allâh'ın onları bu işten alıkoymasını yani engellemesidir. Anlaşılacağı üzere acziyyet mefhumu ilk olarak sarfe teorisi ile Kur'ân muarızları hakkında ortaya çıkmıştır. Nazzâm sonrası Câhız'la birlikte başlayan nazmu'l-Kur'ân edebiyatının gelişimi ise yine bu anlayışın bir uzantısı olarak devam etmektedir.

<sup>57</sup> İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 589.

<sup>58</sup> Ulutaş, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Döneminde Mucize Anlayışları*, 37.

<sup>59</sup> el-Bakara 2/23.

<sup>60</sup> Yusuf Şevki Yavuz, "Sarfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Mart 2023).

<sup>61</sup> Yavuz, "Sarfe".

Kur'ân'ın mucizeliği üzerine *İ'câzu'l-Kur'ân* adıyla eser telif eden ilk kişinin el-Vâsitî (ö. 306/918) olması bize konunun başlangıç noktasını göstermektedir. Vâsitî ile başlayan i'câzü'l-Kur'ân savunmaları hicrî dördüncü yüzyılda devam etmiş böylece; i'câz ve mucize kelimeleri belli bir manaya gelecek şekilde ıstılâh anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Vâsitî'nin ardından, Şiî fakîh Ebû Nasr Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî (ö. 320/932) *Kitâbu ihticâci'l-mucize* adlı eserinde, mucize lafzını doğrudan başlık olarak kullanan ilk müellif olmuştur fakat bu eser günümüze ulaşmamıştır.<sup>62</sup> Yine mu'tezilî âlimlerden Rummânî (ö. 384/994) *İ'câzu'l-Kur'ân* adıyla bir eser kaleme almıştır.<sup>63</sup> Bu tarihlerden itibaren hicrî dördüncü asırda yaklaşık her alanda yazılan eserlerde i'câz ve mucize kelimesinin terim anlamıyla kullanıldığını görmekteyiz.

Aynı dönemlerde yani hicrî ilk asırlarda ehl-i hadîsin önde gelen isimleri de Kur'ân'ın mucizevî yönü üzerinde durmuş ve bu alanda eser telif etmişler ve eserlerine i'câz ismini vermişlerdir. Zaten Kur'ân'ın, Hz. Muhammed'e (s) verilen en büyük mucize olduğu konusunda İslam âlimleri arasında bir ihtilaf gözükmemektedir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî* adlı eserinde Hz. Peygamber'e (s) verilen mucizelerin en meşhurunun Kur'ân olduğunu, onunla Araplara meydan okunmasına karşılık Kureyş'in ve bütün Arap kabilelerinin Kur'ân'a nazire yapamadıklarını kaydeder. Onlar güç sahibi, kelâmı ve belâğatta mahir olmalarına rağmen Kur'ân'ın en kısa sûresi olan Kevser sûresinin dahi benzerini getirememişlerdir. Bu sebeple Hz. Peygamber'e (s) verilen en büyük mucize Kur'ân'dır ve bu mucize diğer hissi mucizelerden farklı olarak asırlar geçse de devam etmektedir.<sup>64</sup> Ehl-i hadîsin i'câz kelimesini benimseyip kullanmaya başlamasına örnek olarak muhaddis Hattâbî'nin (ö. 388/998) *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân* adlı eseri verilebilir.<sup>65</sup>

<sup>62</sup> İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 652-653; Ebû Tâlib Tâcüddîn Alî b. Enceb el-Bağdâdî İbnu's-Sâ'î, *ed-Durru's-semîn fî esmâi'l-musannifîn*, thk. Ahmed Şevkî Binbîn vd. (Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1430/2009), 108.

<sup>63</sup> İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 200.

<sup>64</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/582.

<sup>65</sup> Ebû Süleyman Muhammed b. İbrahim Hattâbî, *Beyânu'l-icâzi'l-Kur'ân (Selâsü resâil fî icâzi'l-Kur'ân: li'r-Rummânî ve'l-Hattâbî ve Abdülkadir el-Cürcânî içinde)*, thk. Muhammed Halefullah - Muhammed Zaglûl Selâm (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1396/1976).

Sonuç olarak; hicrî 306 yılında vefat eden Vâsîfî'nin, Mu'tezile mezhebine mensup olması ve i'câzü'l-Kur'ân adıyla eser telif etmesi gibi gerekçelerle; i'câz ve mucize kelimelerinin başlangıçta Mu'tezile âlimleri tarafından Kur'ân'ı müdafaa amacıyla kullanıldığını anlamaktayız. Aynı şekilde yukarıda zikrettiğimiz Şîî fakih el-Ayyâşî'nin mucize lafzını kullanmış olmasıyla meselenin, mezhep veya alan fark etmeksizin İslam âlimlerinin geneli tarafından gündeme alındığı sonucuna ulaşabiliriz. *Ekollerin Mucize Kavramına Yaklaşımları* kısmında değineceğimiz tehaddi meselesi aynı şekilde ilk olarak Kur'ân hakkında gündeme gelmiş daha sonra ise hissi mucizeler için bir şart olup olmadığı tartışılmıştır. Özetle mucize kelimesi, ilk başlarda mastar olan **عَجَازٌ** / i'câz lafzıyla, tefsir - kelâm alanlarında Kur'ân için kullanılmaya başlanmış daha sonra aynı kökten ism-i fâil olarak **مُعْجَزَةٌ** / mucize lafzı yaygın hale gelmiştir. İ'câzü'l-Kur'ân<sup>66</sup> kavramıyla birlikte gündeme gelip kullanılmaya başlanan mucize terimi, hicrî dördüncü asırda hemen hemen her alanda yer almaya başlamıştır.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ehl-i hadîsi, delâil ve mucize rivayetlerini kitaplarında müstakil başlıklar altında kaydetmeye yönlendiren sebepleri detaylı olarak inceleyeceğimiz için burada mucize kavramının teşekkül ettiği ortamı anlamak üzere konuya temas etmemiz gerekmektedir. İslam âlimlerini üçüncü ve dördüncü asırlardan itibaren bu konu hakkında çalışma yapmaya yönlendiren en önemli etken, hiç şüphesiz karşılaşılan kadîm kültür ve inanç mensupları tarafından Kur'ân ve Peygamber hakkında öne sürülen iddiaların şüyu' bulmuş olmasıdır. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Avrupa merkezli yaygınlaşan ateizm inancı "tanrı öldü" sloganıyla hareket ederken, İslam tarihinin ilk dönemlerinde ilhâd/deizm hareketleri ise "peygamberler ve nübüvvet öldü" sloganını temel şiar edinmiştir. Tarihte ve günümüzde inkârcı gruplar, farklı dinamiklerle hareket etmiş olsa da vardıkları nokta olarak dinsizlik neticesine ulaşmışlardır.<sup>67</sup>

<sup>66</sup> İ'câzü'l-Kur'ân edebiyatı, mucize kavramının oluşumuna etki etmiş olsa da biz burada konuyu uzatmamak için i'câzü'l-Kur'ân eserlerinin tarihini, gelişim sürecini ve literatürünü zikretmiyoruz. Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Humsî, *Fikretü'l-i'câz*, 7-8; Mûsa Muhammed b. Hasan Akîl, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'l-İmâm es-Suyûtî ve beyne'l-'ulemâ* (Cidde: Dâru'l-Endelüs el-Hadrâ, 1417/1997), 25-91; Numan Konaklı, *İ'câz-ı Kur'ân İlminin Doğuş Süreci* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 42-58.

<sup>67</sup> Abdurrahmân Bedevî, *Min târihi'l-ilhâd fi'l-İslam* (Kâhire: Dâru Sinâ, 1414/1993), 7-8.

Özellikle fetih hareketleri, tercüme faaliyetleri ve Ehl-i kitap gibi diğer din mensupları, İslam aleyhindeki faaliyetlerini nübüvvet inancı üzerinden sürdürüyorlardı. İran topraklarında hâkim görüş olan Maniheizm inancı ve yaratıcılığı kabul edip nübüvvet ihtiyacı duyulmadığını söyleyen felsefî akımlar, İslam'daki nübüvvet inancına yönelik bazı ithamlarda bulunuyordu. İslam âlimlerinin çalışmalarına konu olan ve mucize / delâil edebiyatının oluşumuna etki eden muhalif kesimi iki madde altında özetleyecek olursak birincisi; Ehl-i kitap, ikincisi ise zındık kesimdir.<sup>68</sup>

Ehl-i kitap, Hz. Muhammed'e (s) mucize verilmediği için peygamber olamayacağını söylemekteydi. Nitekim Ali b. Rabben et-Taberî, Hristiyanların İslam aleyhine dile getirdikleri üç söylemi zikrederken bunlardan ikincisini; Kur'ân'da Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetine dair hissi mucizelerin geçmemiş olmasını söyleyerek ona mucize verilmediğini ve bu yüzden de peygamber olamayacağını iddia ettiklerini kaydeder.<sup>69</sup> İkinci grup ise Yunan felsefesi ile Maniheizm'i bir araya getiren Zındıklardır.<sup>70</sup> Bunlar tam olarak bir çatı altında değerlendirilemese de kadîm Pers kültürüne de dayanan bu düşünce sahipleri Berâhime / Brahmanizm dininin de etkisiyle nübüvvet fikrine temelden karşı oldukları için aklen peygamber gönderilmesini kabul etmiyorlardı.<sup>71</sup> Berâhime inancına göre peygamberlerin getirdiği vahiy; aklen anlaşılır ve bilinebilir olmak zorundaydı. Aklen anlaşılan şeyler için de vahye ihtiyaç yoktur şeklinde bir iddiaları vardı.<sup>72</sup>

Karşılaşılan bu iki grubun propaganda hareketlerine karşı Müslüman âlimler kendilerine has üslup ve metotlarla mücadele ettiler. Sonraki başlığımızda bunların bazılarını zikredeceğiz.

<sup>68</sup> Ahatlı, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 51-55.

<sup>69</sup> Taberî, *ed-Dîn ve'd-devle*, 48-49.

<sup>70</sup> Ahatlı, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 51.

<sup>71</sup> Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid* (İskenderiyye: Dâru'l-Câmi'âti'l-Mısıryye, 1399/1979), 176; Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Mart 2022).

<sup>72</sup> Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, *Tebziratü'l-edille fi usûlid'd-dîn*, thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 2/2; İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Rüknuddîn el-Cüveynî, *Lüma'u'l-edille fi kavâ'idi Ehli's-sünneti ve'l-cemâ'at*, thk. Fevkiyye Hüseyin Mahmûd (Lübnan: 'Âlemu'l-Kütüb, 1407/1987), 123.

#### 1.4. Ekollerin Mucize Kavramına Yaklaşımı

Buraya kadar olan bölümlerde mucize kavramının anlamı, tarihçesi ve kavramlaşma süreci üzerinde durduk. Bu bölümde ise İslam itikat mezheplerinin mucizeye yaklaşımı ele alınacaktır.

Genel kanıya göre kelâmcıların mucize tanımı günümüzdeki kullanıma da uygun olarak; tehatti ve insanların muaraza etmekten aciz kalması şartlarını temel olarak almaktadır.<sup>73</sup>

İslam düşünürleri yaşadıkları dönemin itikâdî meselelerine yönelik eserler kaleme almışlardır. İlk dönemlerde bu kitapların içerikleri isim-sıfat, mürtekb-i kebire gibi meseleler üzerine yoğunlaşmıştır. Yani *usûl-i selâse*<sup>74</sup> olarak ıstılâhlaşan; ilâhiyyât, nübüvvet ve sem'iyat başlıkları altında genellikle ilâhiyyât bahislerine ağırlık verilmiş olup konu İslam mezhepleri arasındaki düşünce farklılıkları üzerinden ilerlemiştir. Nübüvvet meselesine gelindiğinde İslam dışındaki görüşlere; Ehl-i kitap veya diğer dinlerin mensuplarına cevaplar verilmiştir. Konumuz olan mucizeler de nübüvvet başlığı altında gündeme gelmiştir. Çünkü nübüvvetin ispatını, mucizeler üzerinden temellendirme çalışması hem ehl-i hadîsin hem de diğer ekollerin yöntemi olarak görülmektedir.<sup>75</sup>

Günümüzde İslam'a mensup düşünürlerin mucize anlayışları ve kabullerini üç kısımda özetlemek mümkündür. Birincisi; on dokuzuncu yüzyıldan itibaren dini metinlerin anlaşılmasında bir yöntem olan hermenötik okuma sonucu, Kur'ân'da zikredilen; Hz. Musa'nın (as) elinde asânın yılanı dönüşmesi, Hz. İsâ'nın (as) eliyle kör ve alacalı hastaların şifa bulması ve Hz. Süleymân'a cin-ifritlerin ve rüzgarın boyun eğdirilmesi gibi mucizeleri, akla uygun hale getirerek tevil etme çabası yaygın hale gelmiştir. Örnek olarak İbn Âşûr (ö. 1393/1973) ve günümüzdeki Kur'ân yorumcuları, rüzgarların Hz. Süleyman'a boyun eğmesi ve onun emrine verilmesi mucizesini,<sup>76</sup> Hz. Süleyman'a (as) ait ticaret gemilerinin rüzgarlar aracılığıyla daha

<sup>73</sup> Ebu'l-Kasım Abdurrahmân b. Abdillâh Süheylî, *er-Ravzû'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselâm (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1421/2000), 2/255.

<sup>74</sup> Yusuf Şevki Yavuz, "Usûl-i Selâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Mart 2023).

<sup>75</sup> Yaşar Yılmaz Şihanoğlu, *Peygamberliğin İspatında Mucize Gerçeği* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 46-48.

<sup>76</sup> el-Enbiyâ 21/81; Sebe' 34/12; Sâd 38/36.

hızlı gidip gelmesi ve bu yolla ona zenginlik ve güç sağlaması olarak yorumlar.<sup>77</sup> Bu metodu benimseyen Muhammed Esed ve bazı yakın dönem Kur'ân yorumcuları; ebâbillerin, fil ordusunu bozguna uğratması gibi olağanüstü olayları açıklarken bunların bildiğimiz kuşlar olmayıp çiçek hastalığı gibi bulaşıcı bir virüs olduğunu, Ebrehe ve fil ordusunun bu hastalık sebebiyle helak olduğunu söyler.<sup>78</sup> Kur'ân'da geçen mucizeleri bu anlayışla ele alanlar, hadîs rivayetlerinde geçen ve Hz. Muhammed'e (s) ait hissi mucizeleri sübûtu açısından şüpheli gördükleri için olmamış olaylar olarak değerlendirirler. Bu konuda delil olarak Kur'ân'da müşriklerin mucize taleplerinin olumsuz olarak cevaplandığı ayetleri öne sürerler.<sup>79</sup> Bu tarz bir yorum ve anlayış klasik tefsir anlayışında görülmez.<sup>80</sup>

İkinci yoruma göre; Kur'ân'da peygamberlere verildiği zikredilen hissi mucizelerden bazıları tevil edilmeden kabul edilirken, Hz. Muhammed'e (s) verilen mucizenin sadece Kur'ân olduğuna inanılır.<sup>81</sup> Bu görüş sahiplerine göre Kur'ân'daki azab, helak gibi bazı olaylar veya ashâb-ı kehf gibi bazı kıssalardaki harikulade olarak aktarılan olaylar ise tevil edilerek simgesel veya temsili anlatımlar olarak yorumlanır. Yine bu anlayışın bir sonucu olarak Hz. Musa'nın asâsı, Hz. İsa'nın körleri iyileştirmesi gibi Kur'ân'da geçen hissi mucizeler, nübüvveti ispat bağlamında değerlendirilirken Hz. İbrâhim'in ateşte yanmaması, kavimlerin helak edilmesi, isrâ hâdisesi, Bedir Savaşı'nda meleklerin yardıma gönderilmesi gibi olağanüstü hâdiseler ise nübüvvetin ispatı bağlamında değil ilâhi yardım olarak mucizeden farklı bir konumda nitelenmektedir.<sup>82</sup> Yaptığımız tasnife göre ikinci sırada yer alan bu anlayış tarzına göre hadîs rivayetlerinde geçen hissi mucizeler, sübût ve imkan açısından şüphelidir ve ayetlerle çelişmektedir. Bu sebeple rivayetlerde geçen Hz. Muhammed'e (s) ait hissi mucizeleri kabul etmezler.<sup>83</sup> Hiç şüphesiz bu anlayışın temelinde hadîs rivayetlerinin toptan reddedilmesi mantığı yatmaktadır.

<sup>77</sup> Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1404/1984), 17/123; Mustafa Öztürk, "Kur'ân Açısından Mu'cize Nedir Ne Değildir", *Mu'cize Nedir Ne Değildir*, ed. Adnan Demircan (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 59-60.

<sup>78</sup> Mustafa Akman, "Muhammed Esed'in 'Kur'an Mesajı' Adlı Meal-Tefsiri Üzerine Bir İnceleme", *İslâmî Araştırmalar* 16/1 (2003), 140.

<sup>79</sup> Öztürk, "Kur'ân Açısından Mu'cize Nedir Ne Değildir", 82-83.

<sup>80</sup> Yaşar, "Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber'den Kur'an Dışında Mucize Talepleri", 139.

<sup>81</sup> İsrâfil Balcı, *Hz. Peygamber ve Mucize* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 20-21.

<sup>82</sup> Balcı, *Hz. Peygamber ve Mucize*, 45.

<sup>83</sup> Balcı, *Hz. Peygamber ve Mucize*, 54-55.

Kısaca tanıttığımız bu görüşe yönelik verilen cevaplar, çalışmamızın sonunda *Hadîslerde Geçen Hissi Mucize Rivayetlerine Yönelik Değerlendirmeler* başlığı altında kaydedileceği için burada değinmiyoruz.

Üçüncü ve genel olarak kabul gören yorum şekli ise Kur'ân ve hadîslerde yer alan mucizelerin tevil edilmeksizin kabul edilmesidir. Burada şu yanlış anlayışın önüne geçmek gerekir; mucizelerin akılla izah edilemez olaylar olması, âlimleri sened ve metin tenkidi yapmaktan alıkoymamıştır. Rivayet yoluyla gelen hissi mucize anlatıları, hadîs ilmi çerçevesinde değerlendirilmiş, sened ve metin tenkitleri yapıldıktan sonra kabul veya reddedilmiştir. Yani bütün rivayetler hangi şartlar ile değerlendiriliyorsa hissi mucize hadîslerinin de aynı tenkit süzgecinden geçirilmesi gerekmektedir.<sup>84</sup> İlk asırlardan günümüze kadar uygulanan ilmi yönetime göre mucizelerin nakledildiği rivayetler, sahih hadîs şartlarına uyduğu sürece kabul edilmiştir.<sup>85</sup>

Üçüncü görüş olarak tanımladığımız bu yorum tarzı ilk dönemlerden itibaren hem ehl-i hadîs hem de diğer mezhepler tarafından benimsenmiştir. Burada tarihi sıralama doğrultusunda kadîm mezheplerin mucize anlayışlarına sırasıyla değineceğiz.

#### 1.4.1. Mu'tezile'nin Mucize Anlayışı

Mu'tezile mezhebinde belli bir otoritenin olmaması, özgür düşünce ve akılı öne alan özellikler sebebiyle bazı konularda olduğu gibi mucize konusunda da farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Mu'tezile'de mucize, usûl-i hamse içerisinde Adl başlığı altında değerlendirilir.<sup>86</sup> Kâdî Abdülcebbar (ö. 415/1025) öncesi ilk dönem mu'tezilî âlimlere göre mucize nübüvvetin tek delilidir.<sup>87</sup> Bu düşüncenin bir devamı olarak ilk dönem Mu'tezile kitaplarında velîlerin kerametleri dahi inkâr edilmiştir. Çünkü onlara göre peygamberliğin tek delili olan harikulâde olaylar, peygamber olmayan kimselerin elinde ortaya çıkarsa bu durumda mucize, peygamberliğin tek delili

<sup>84</sup> Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi: Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar* (İstanbul: Rağbet, 2009), 508-509.

<sup>85</sup> Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, *Mekâyîsu nakdi mütûni's-sünne* (Riyad, 1984/1404), 221.

<sup>86</sup> Ebu'l-Hasan Kâdî'l-kudât Abdülcebbar el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2/430.

<sup>87</sup> Bilge, *Mu'tezile'de Mucize*, 132.

olmaktan çıkar. Bu karışıklığa mahal vermemek için kerameti kabul etmezler.<sup>88</sup> Ancak Kadî Abdülcebbâr'ın talebeleriyle başlayan süreçte mu'tezilî âlimler mucizeyi, nübüvvetin tek delili olarak ele almak yerine farklı delillendirme yollarına da gitmişlerdir.<sup>89</sup>

Yukarıda değindiğimiz üzere Mu'tezile, Ehl-i sünnet kelâmcılarının aksine nübüvvetin ispatında aklî zorunluluk ve ilâhi hikmetler yerine tek delil olarak, mucizeyi kabul eder. Bu sebeple akâid kitaplarında mucizeye detaylıca değinmişlerdir. Mu'tezile mezhebinin kendi görüşlerini erken dönemlerden itibaren kayda almış olması, ehl-i hadîse nazaran mucize konusundaki görüşlerini daha rahat tespit edebilmemize olanak sağlamaktadır. Mezhebin temel eserlerinden olan ve Kâdî Abdülcebbâr'a ait *Şerhu'l-usûli'l-hamse*'de mucize konusu ve şartları detaylıca ele alınmıştır. Buna göre mucize; doğrudan Allah tarafından gelmeli, nübüvvet iddiasının akabinde gerçekleşmeli, peygamberlik iddia eden kişinin sözünü doğrular bir şekilde ortaya çıkmalı ve toplumun benzerini getirmekten aciz olduğu harikulade bir şey olmalıdır.<sup>90</sup>

Mucize kelimesinin kavramlaşması bölümünde detaylarını zikrettiğimiz üzere bu kelimenin ortaya çıkışında Mu'tezile'nin i'câzu'l-Kur'ân çalışmaları, sarfe teorisi ve buna bağlı olarak tehaddi şartının gelişimi mu'tezilî bakış açısıyla birlikte Ehl-i sünnet âlimlerine de sirayet etmiştir. Mu'tezile'nin kavramlaştırdığı mucize kelimesi zamanla; Eşâri, Mâtürîdî ve ehl-i hadîs tarafından benimsenmiştir.

Mu'tezilî âlimlerden Câhız, *Resâilü'l-Câhız* adlı eserinde mucize konusuna yer verir ve Hz. Muhammed'e (s) ait hissi mucize rivayetlerinin sahâbe devrinden itibaren yazılı olarak kaydedilmemiş olmasını olumsuz olarak değerlendirir. Câhız'ın bu konuda söylediği; “Seleflerimiz; Kur'ân'ı iki kapak arasında kaydedip, ziyade ve noksanlardan koruduğu gibi Hz. Muhammed'e (s) ait alâmat, delâil ve şevâhid türünden olayları da tıpkı Kur'ân gibi korumuş olsaydı bugün mucize rivayetleri hususunda bir şüpheye yer kalmayacaktı ve nübüvveti inkar edenlere karşı sağlam delillerimiz olacaktı” sözyle, mucize nakillerinin Kur'ân gibi ilk asırdan itibaren

<sup>88</sup> Yusuf Şevki Yavuz, “İslâm Akâidinde Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet İnançına İtikadî Mezheplerin Bakışı”, *İslâm Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet, Kerâmet (Kuramer)*, (2017), 122.

<sup>89</sup> Bilge, *Mu'tezile'de Mucize*, 132.

<sup>90</sup> Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 430-434.

yazılı olarak nakledilmediğinden yakındır.<sup>91</sup> Mucizeyi nübüvvetin tek delili olarak değerlendiren mu‘tezilî anlayış sebebiyle Câhız, bu konu üzerinde önceki asırlarda yeterince durulmadığından ve müstakil çalışmalar yapılmadığından yakınmaktadır.

Mu‘tezile’de mucizeler hakkında farklı görüşlere örnek olarak sarfe teorisinin kurucusu olan İbrâhim en-Nazzâm’ı (ö. 231/845) zikredebiliriz. Nazzam, inşikâku’l-kamer mucizesini<sup>92</sup> Hz. Muhammed (s) döneminde değil kıyamet saatinde gerçekleşecek bir olay olarak kabul eder. Nazzâm’ın; “Şayet Ay yarılmış olsaydı o dönemde yaşayan insanlar da bunu görür ve naklederlerdi” sözünü, mu‘tezilî olan Kâdî Abdülcebbar eleştirir.<sup>93</sup> Kâdî Abdülcebbar’a göre Ay’ın yarıldığı gece, bazı sahtekârlar bu olayı kendilerine mâl edip kullanmasınlar diye diğer milletlerin görmesi Allah tarafından engellenmiştir.<sup>94</sup> Nazzâm buradaki görüşünden dolayı hissi mucize inkarcısı zannedilir ancak onun sadece inşikâku’l-kamer mucizesi hakkında farklı düşündüğü, hissi mucizeleri tamamen inkar etmediği söylenmektedir.<sup>95</sup>

Yukarıda zikrettiğimiz ihtilafta Kâdî Abdülcebbar’ın, inşikâku’l-kamer mucizesini açıklarken; “Diğer milletlerin bu olayı müşahede etmeleri Allah tarafından engellenmiştir” sözünden anlaşılmaktadır ki; sarfe teorisi ilk başlarda Kur’ân için kullanılırken Nazzâm sonrası mu‘tezilî âlimler bu anlayışı hadîslerde yer alan hissi mucizeleri yorumlarken de bir yöntem olarak uygulamışlardır.

Özetle Mu‘tezile mezhebinin mucize kavramına yüklediği anlamı mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemleri arasındaki âlim olarak kabul edilen Kâdî Abdülcebbar’ın tanımı üzerine şöyle ifade edebiliriz;

- 1- Doğrudan Allah tarafından gelmeli.
- 2- Nübüvvet iddiasının akabinde gerçekleşmeli.
- 3- Peygamberlik iddia eden kişinin sözünü doğrulamalı.

<sup>91</sup> Câhız, *Resâilü'l-Câhız*, 226-227.

<sup>92</sup> Buhârî, “Menâkıb”, 26 (No. 3636).

<sup>93</sup> Ebu’l-Hasan Kâdî’l-kudât Abdülcebbar el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtu delâili'n-nübüvve: Mucizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ömer Aydın, M. Şerif Eroğlu (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 126-128.

<sup>94</sup> Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, 130.

<sup>95</sup> Bilge, *Mu‘tezile’de Mucize*, 197.

4- İnsanların benzerini getirmekten aciz olduğu harikulade bir şey olmalıdır.<sup>96</sup>

#### 1.4.2. Mâtürîdiyye'nin Mucize Anlayışı

İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) ve Ebu'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115) gibi mezhebin kurucu kelâmcılarına göre mucize, peygamberliğin ispatı konusunda temel kanıtlayıcı unsur olmayıp delillerden sadece bir tanesidir. Onlar, nübüvveti ispat için öncelikle; gereklilik, imkân, insanların vahye ihtiyaç duyması ve sosyolojik - tarihi gerçekler gibi aklî delillere başvururlar.<sup>97</sup>

İmam Mâtürîdî, *Kitâbu't-tevhîd* adlı eserinde *Nübüvvât* bahsinde nübüvvetin ispatı ve gereği başlığı altında<sup>98</sup> çeşitli şüpheleri izale ederek nübüvveti öncelikle aklî delillerle ele aldıktan sonra Hz. Muhammed'e (s) verilen mucizelerden bahsetmiştir.<sup>99</sup> Aklî olarak izah ettiği bölümde Verrâk ve Seneviyye'nin tenkit ve eleştirilerindeki tutarsızlıkları ortaya koyarak onlara cevap verir.<sup>100</sup>

Mâtürîdî ekolünde genel kabul gören mucize tanımı ise şöyledir: Peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, nübüvvet iddiasında bulunduktan sonra vahiy aldığına dair sözlerini doğrulayacak şekilde muhataplarının benzerini yapmaktan veya getirmekten aciz kaldıkları, harikulade olarak ortaya konan; aklî, hissî ve haberi delillerdir.<sup>101</sup>

İmam Mâtürîdî ve Ebu'l-Hasan er-Rüstügfânî'ye göre mukallid kişi; sadece Hz. Muhammed'e (s) verilen mucizeler sebebiyle iman etmiş olsa ve aklî istidlallerden habersiz olsa yine de imanı makbuldür.<sup>102</sup> Bir önceki bölümde değindiğimiz Mu'tezile mezhebinin metodu olan; mucizenin, nübüvvetin ispatında tek delil olduğu anlayışına benzer olması sebebiyle Mâtürîdiyye mezhebindeki bu görüş, Selefîyye tarafından eleştirilen konulardan biri olmuştur. Ancak Selefîyye mensupları bu konuda ölçsüz davranmış ve sanki Mâtürîdî ekolünde, mucizenin tek

<sup>96</sup> Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 430-434.

<sup>97</sup> Yusuf Şevki Yavuz, "Mâtürîdiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Nisan 2023).

<sup>98</sup> Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd: Açıklamalı Tercüme*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 271-332.

<sup>99</sup> Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd: Açıklamalı Tercüme*, 294-296.

<sup>100</sup> Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd: Açıklamalı Tercüme*, 296-313.

<sup>101</sup> Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd: Açıklamalı Tercüme*, 288; Nesefî, *Tebsiratü'l-edille*, 2003, 2/30; Ahmad b. Mahmûd es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye akaidi: el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 101.

<sup>102</sup> Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, *Tebsiratü'l-edille fî usûlid'd-dîn* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1432/2011), 1/153; Sâbûnî, *Mâtürîdiyye akaidi*, 172; Yavuz, "Mâtürîdiyye".

delil olarak kabul edilmesi yaygınmiş gibi yorumlamıştır. Selefiyye'nin bu eleştirisi, Mâtürîdî akâid eserlerinde yer verilen aklî delilleri görmezden geldiklerini göstermektedir.<sup>103</sup>

Özetle Mâtürîdiyye'nin mucize tanımındaki şartları şöyle sıralayabiliriz;

- 1- Allah tarafından gelmiş olacak.
- 2- Peygamberlik iddiasında bulunan kişinin elinde gerçekleşecek.
- 3- Nübüvvet iddiasında bulunduktan sonra meydana gelecek.
- 4- Peygamberin vahiy aldığına dair iddiasını doğrulayacak.
- 5- Muhataplarının benzerinden aciz kaldıkları, harikulade bir olay olacak.

#### 1.4.3. Eş'ariyye'nin Mucize Anlayışı

Eş'ariyye mezhebinin imamı Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935) döneminde, mucize kavramı kelâm kitaplarında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. İmam Eş'arî mucizeyi, “el-a'lâmu'l-mu'cizât”<sup>104</sup> şeklinde aciz bırakan alâmetler olarak veya ikisini ayrı olarak aynı manaya gelecek şekilde kullanır.<sup>105</sup>

Ehl-i sünnet'in itikâdi ekollerinden biri olan Eş'ariyye mezhebinde mucize, nübüvvetin ispatında dayanılan en önemli delildir. Mucize; insan gücünün üstünde olup insanı aciz bırakması ve tabîî kanunları nakzeden yönüyle, peygamberliğin en sağlam delili kabul edilmiştir. Sonraki dönem Eş'arî âlimlerden Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) mucize yöntemini kabul etmekle birlikte aklî ve sosyolojik delillerle nübüvveti ispat etmişlerdir. Ancak bu iki âlimin nübüvveti ispat için kullandıkları yöntem, Eş'ariyye'de yaygınlık kazanmamış ve mucize üzerinden istidlâl devam etmiştir.<sup>106</sup> Eş'arî ekolünde kullanılan mucize üzerinden ispat metodu İbn Rüşd tarafından eleştirilir ve sadece mucize üzerinden istidlâl doğru bir yöntem olarak görülmez.<sup>107</sup>

<sup>103</sup> Yavuz, “Mâtürîdiyye”.

<sup>104</sup> Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilafü'l-musallîn*, thk. Na'im Zerzur (Mısır: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1426/2005), 2/325.

<sup>105</sup> Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 1/33.

<sup>106</sup> Yusuf Şevki Yavuz, “Eş'ariyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Nisan 2023).

<sup>107</sup> Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *el-Keşf 'an menâhici'l-edille* (Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 1419/1998), 173-176.

Eş'arî kelâmcı Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037) bir olayın mucize sayılması için gereken şartları şöyle sıralamaktadır;

1- Mucizevî hâdise Allah'tan gelmeli veya dolaylı olarak da olsa Allah'a isnâd edilmelidir.

2- Harikulade olmalıdır.

3- Muhatapların benzerini getirmekten aciz olduğu bir fiil olmalıdır.

4- Nübüvvet iddiasında bulunan kişinin sözünü doğrulamalıdır. Onu yalanlar şekilde olağanüstü bir hâdise ortaya çıkarsa bu olay o kişiyi desteklemez.

5- Nübüvvet iddiası ile mucizevî olay arasında çok uzun süre geçmemelidir.

6- Dâr-ı teklifte yani bu dünyada gerçekleşmesi gerekir.<sup>108</sup>

### 1.5. Kitâbu's-Sünnelerde Mucize Kavramı

Ehl-i hadîsin itikâdi konulara dair âyet ve hadîsleri bir araya getirdiği müstakil çalışmalar kitâbu's-sünne edebiyatını ortaya çıkartmıştır. Bu alanda telif edilen eserler *Kitâbu's-sünne* veya *es-Sünne* şeklinde isimlendirilmiştir.<sup>109</sup> Sünnet kelimesi, yaygın kullanımına göre Hz. Muhammed'den (s) nakledilen uygulamaları ifade eder. Ancak hicrî üçüncü yüzyıldan itibaren “Peygamber ve sonraki nesillerin takip ettikleri akâid düsturlarını” da içine alacak şekilde inanç esaslarına dair kullanılmaya başlanmıştır.<sup>110</sup> Bu eserlerde sahih İslam anlayışını muhafaza etmek için sünnete sarılmanın gerekliliği ve bu sünneti nakleden ilk üç tabakanın anlayışlarına bağlı kalınması gerekliliği vurgulanmıştır.<sup>111</sup> Ehl-i hadîsin bu eserlerde konuları ele alma yöntemleri mütekellimîn usûlünden farklıdır. Nakil merkezli hareket eden ehl-i hadîs, senedli nakiller üzerine yoğunlaşarak bunlar hakkında tevil ve yorumdan uzak durmuşlardır.<sup>112</sup> Kitabu's-sünne edebiyatında öncelikle itikâda

<sup>108</sup> Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, thk. Ahmed Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1423/2002), 193-195; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Ehl-i Sünnet Akâidi -Kitâbu Usûli'd-Dîn-*, çev. Ömer Aydın (İstanbul: İşaret Yayınları, 2016), 204-205.

<sup>109</sup> Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Hârûn b. Yezid Hallâl, *Kitâbü's-Sünne*, thk. Atiyye ezZehrânî (Riyad: Dâru'r-Râye, 1410/1993), 1/45.

<sup>110</sup> İlyas Çelebi, “Kitâbü's-Sünne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Nisan 2023).

<sup>111</sup> Mehmet Hilmi Güler, “Ebû Bekir el-Hallâl'in Kitâbü's-Sünne Adlı Eserinde Mezheplere Yönelik Eleştirileri ve Muhtelif Konulardaki Kanaatları”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/1 (Haziran 2022), 116.

<sup>112</sup> Çelebi, “Kitâbü's-Sünne”.

dair âyetler daha sonra sened yoluyla nakledilen itikâda müteallık hadîsler bir araya getirilmiş böylece dönemin bid‘at ehline cevap verilmiştir.

Kitâbu's-sünne edebiyatında, akâid alanında söz söylenmekle birlikte sünnete bağlılığın önemi ve sünnetin savunması yapılmıştır.<sup>113</sup> Bu sebeple farklı isimlendirmeler öne çıkmaktadır. Bunların tamamı kitâbu's-sünne edebiyatı altında değerlendirilir.<sup>114</sup> Bu alanda telif edilen eserler arasında en eski olanları, el-Vâkidî'nin (ö. 207/823) *Kitâbü's-sünne ve'l-cemâ'a* adlı<sup>115</sup> eseri ve Abdulvehhâb el-Haffâf'ın (ö. 204/820) *Kitâbu's-sünne* adlı eseridir.<sup>116</sup> Hicrî üçüncü asırda yaygınlaşan bu edebiyat türünde pek çok âlim eser telif etmiştir. Bunlardan günümüze ulaşanlar; İbn Ebû Âsım, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ebû Bekir el-Hallâl, Ebu'l-Kasım el-Lâlekâî gibi müelliflere ait olan *Kitâbu's-sünne* başlıklı eserlerdir.<sup>117</sup>

Kitâbu's-sünnelerde sünnete bağlılığın önemi üzerinde durulması; bu sayede bid‘at ehli fırkaların görüşlerine cevap verilmesi ve kelâmcıların akâid kitaplarındaki başlık ve yöntemlerinin aynı şekilde uygulanmaması gibi sebeplerle bu edebiyat türünde doğrudan nübüvvetin ispatı ve mucize konusuna değinilmemiştir. Ancak biz ehl-i hadîsin mucize anlayışını ortaya koymak için günümüze ulaşan es-sünne eserlerinde mucize kavramının kullanılma durumu ve varsa nübüvvetin ispatında hangi metodu takip ettiklerini tespit etmeye çalışacağız.

Hayri Kırbasoğlu, ehl-i hadîsin akâid kitaplarına dair kaleme aldığı makalesinde; ehl-i hadîsin kendisine ait bir akâid literatürü olduğunu ifade eder ve doksan üç tanesini kronolojik olarak kısaca tanıttıktan sonra Ehl-i sünnet anlayışının sadece Mâtürîdî ve Eş‘arî'den ibaret olmayıp, ehl-i hadîsin de bu kapsamda değerlendirilecek kadar çok akâid kitabı olduğu sonucunu verir.<sup>118</sup>

Günümüze ulaşmış en eski es-Sünne kitaplarından İbn Ebû Âsım'ın (ö. 287/900) *Kitâbu's-sünne*'sinde nübüvvetin ispatına dair bir başlık bulunmamaktadır.

<sup>113</sup> Muhammed b. Câ'fer Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe li'beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerreffe* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1421/2000), 37.

<sup>114</sup> Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 293.

<sup>115</sup> İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 307.

<sup>116</sup> Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 293.

<sup>117</sup> Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 37-39; Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 293-294; Çelebi, "Kitâbü's-Sünne".

<sup>118</sup> Mehmed Hayri Kırbasoğlu, "İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devrinden Bir Kesit: 'Ashabu'l-Hadis'in Akaid Edebiyatı'", *İslâmî Araştırmalar* 1/5 (1987), 79-89.

Müellif bu eserinde İslam içinden çıkan Haricî, Râfizî ve diğer görüş sahiplerine hadîslerden cevaplar vermiş ve bütünsel bir akâid eseri ortaya koymayı amaçlamamıştır. Mucize kelimesinin hiç kullanılmadığı eserde alâmat kelimesi bir yerde Hz. Ali'nin kendisini kastederek; “Benim için Rasûlullah'ın (s) söylemiş olduğu alâmeti arayın...” söylediği cümlede geçmektedir.<sup>119</sup>

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'a (ö. 290/903) ait *es-Sünne* veya *Kitâbu's-sünne* olarak isimlendirilen eserde ehl-i hadîsin nakil yoluyla tevil etmeksizin kabul ettiği isim-sıfat meseleleri, halku'l-Kur'ân eleştirisi ve hem dini hem de siyâsi kaynaklı bid'at fırkaların görüşlerine cevap verilmiş ancak nübüvvetin ispatı veya Hz. Muhammed'in (s) üstünlüğü gibi konularda nakillere yer verilmemiştir.<sup>120</sup>

Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini derleyen Hanbelî fakîh Ebû Bekr el-Hallâl (ö. 311/923), günümüze ulaşan *Kitâbu's-sünne* adlı eserinde dönemin itikâdi ve siyasi olaylarının neticesinde ortaya çıkan bid'atleri izale etmiştir. Bu eserde nübüvvetin ispatına dair bir mucize nakli yer almamakla birlikte yine dönemin bir tartışması olan makâm-ı mahmûdun ne'liği problemine cevap verilmiştir. Bu bölümde doksan iki rivayete yer veren müellif, arşın / kürsînin cisim olduğunu, makâm-ı mahmûdun gerçek anlamıyla oturulacak bir makam olduğunu, bunu tevil yoluyla inkar edenlerin ise Cehmiyye'ye dahil olacağını teyit eden nakillere yer verir.<sup>121</sup> Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve* eserinde Hz. Peygamber'in (s) gelecekte haber vermesi mucizesi olarak değerlendirilen "...peygamber elini başıma koydu ve 'bu çocuk bir asır yaşayacak' dedi ve o kişi bir asır yaşadı" rivayeti,<sup>122</sup> Hallâl tarafından "Muhammed (s) ümmetinin faziletleri" adlı bâb başlığı altında değerlendirilmiştir.<sup>123</sup> Zikrettiğimiz bu bölümlerde nübüvveti ispat bağlamında ele alınan bir rivayet tespit edemedik.

Kitâbu's-sünne alanında en kapsamlı çalışma sahibi Lâlekâî'ye (ö. 418/1027) ait *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* adlı esere geldiğimizde hem ehl-i hadîs açısından hem de Kitâbu's-sünne edebiyatı açısından yeni kavramların kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Burada konumuzla ilgili olarak mucize

<sup>119</sup> Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî İbn Ebî Âsım, *Kitâbü's-Sünne*, thk. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî (Beirut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400/1980), 2/444.

<sup>120</sup> Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel, *es-Sünne* (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Kayyim, 1406/1987).

<sup>121</sup> Hallâl, *Kitâbü's-Sünne*, 209-268.

<sup>122</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 6/503.

<sup>123</sup> Hallâl, *Kitâbü's-Sünne*, 2/484-485.

kelimesini Lâlekâî'nin kullandığını görmekteyiz. Müellif kitabını yedi kısma ayırmış üçüncü bölüme *bâbu cummâ'î meb'asi'n-nebî sallallahu aleyhi ve sellem ve'btidâi'l-vahyi ileyhi ve fedâilihi ve mu'cizâtihi* adını vererek bu bölümde Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetine dair rivayetleri bir araya getirmiştir.<sup>124</sup>

Lâlekâî, eserinin üçüncü bölümünü on altı bâb başlığına böler bunlardan ilk üç bâbda; nübüvvet başlamadan önceki alâmetler,<sup>125</sup> kırk yaşında vahyin başlaması,<sup>126</sup> Hz. Muhammed'in (s) fedâili, diğer nebîlere üstünlüğü<sup>127</sup> konularına dair rivayetleri naklettikten sonra geri kalan on üç bâbda; Ay'ın yarılması, hurma kütüğünün inlemesi, suyun parmakları arasında bereketlenmesi, yemeklerin Rasûlullah'ın (s) elinde tesbih etmesi olmak üzere dört mucizeye dair rivayetlere yer verir.<sup>128</sup>

Yukarıda zikrettiğimiz dört mucize rivayetlerinden önce müellif, *siyâku mâ ruviye fî mu'cizâti'n-nebî...* başlığı altında Ebû Süfyân (ö. 31/651) ile Rum imparatoru Herakleios (ö. 20/641) arasında geçen uzun konuşmayı naklederek Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetine dair rivayetten aklî deliller getirir. Müellifin seçtiği hadîste yer alan soru ve cevaplar nübüvvetin aklî ispatı için kullanılabilir. Netice olarak Heakleios ve Ebû Süfyân arasında geçen muhaverede, mucize veya harikulade olaylar üzerinden değil; akli, tarihî ve sosyolojik çerçevede Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetinin ispatı ortaya konmuştur.<sup>129</sup>

Günümüz Selefiyye âlimlerinden Abdulhamîd el-Eserî tarafından telif edilen ve Suûdî Arabistan Dâvet ve İrşâd Bakanlığı tarafından neşredilen *el-Vecîz fî akîdeti's-selefi's-sâlih* adlı eserde imanın altı rüknü sıralamasında dördüncü rükün olarak 'peygamberlere iman' başlığında *mu'cizâti'r-rûsul* bölümünde mucizeleri nakleden müellif, bu bölümde Hz. Muhammed'e (s) açık ve zâhir mucizeler verildiğini bunların en büyüğünün Kur'ân olduğunu söyledikten sonra mucizeleri, önemine binâen sırasıyla; isrâ ve mi'râc, inşikâku'l-kamer, yiyeceklerin bereketlenmesi, suyun bereketlenmesi, hastaların Nebî'nin eliyle şifâ bulması,

<sup>124</sup> Ebu'l-Kâsım Hibetullâh b. el-Hasen b. Mansûr el-Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* (Suudi Arabistan: Dâru Tayyibe, 1423/2003), 4/828.

<sup>125</sup> Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*, 4/830.

<sup>126</sup> Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*, 4/833.

<sup>127</sup> Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*, 4/862.

<sup>128</sup> Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*, 4/873-888.

<sup>129</sup> Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*, 4/870-873.

hayvanlar, ağaçlar ve cansız varlıkların ona hürmet etmesi, gaybî olaylardan haber vermesi ve dualarının kabul olması gibi mucizelerden bahseder. Kitapta ehl-i hadîs yöntemiyle değil mütekellimîn metoduna göre bir düzen oluşturan müellif, hadîsleri naklederken sened veya metin zikretmeden sıralar.<sup>130</sup>

Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak mucize kavramını ve kelimenin tarihî serüvenini değerlendirmeye çalışarak, ekollerin bu kavrama yaklaşımı üzerinde duruldu. Mucize kavramının genel sürecinin arkasındaki sosyo-kültürel manzara ikinci bölümünde incelenecektir. Mucize ve nübüvvet birbiriyle bağlantılı kavramlar olduğu için arka plan incelemesi nübüvvet inancı üzerinden yapılacaktır.

---

<sup>130</sup> Abdullah b. Abdulhamîd el-Eserî, *el-Vecîz fî akîdeti's-selefi's-sâlih* (Suudi Arabistan: Vizâretu's-Şuûni'l-İslâmiyyeti ve'l-Evkâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, 1422/2001), 1/75-82.

## İKİNCİ BÖLÜM

### MU‘CİZE RİVAYETLERİNİN TOPLANMA SÜRECİ VE DELÂİLÜ’N-NÜBÜVVE EDEBİYATININ OLUŞUMU

Mucize konulu rivayetlerin, tasnif dönemi ve sonrasında hadîs kitaplarında yer bulmasına kadar geçen süreçte nübüvvet karşıtlığının tarihine kısaca değinilecektir.

#### 2.1. Hicrî İlk Asırlarda Nübüvvet Tartışmaları

Müslüman âlimlerin çalışmalarını tarihi süreciyle birlikte incelediğimizde onların eserlerinde; içinde buldukları çağın sosyal, kültürel ve siyasal durumun etkilerini görürüz.<sup>131</sup> Aynı şekilde Müslüman ilim adamlarını, isbatü’n-nübüvve ve delâilü’n-nübüvve alanlarında eser telif etmeye yönlendiren birtakım sebepler bulunmaktadır. Hiç şüphesiz bu sebeplerin başında ilk dönemlerden itibaren nübüvvet müessesesi üzerinde oluşan şüpheler ve inkar akımları gelmektedir.<sup>132</sup> Delâilü’n-nübüvve ve nübüvveti ispat için yazılan eserlerin yazıldıkları dönemi sosyokültürel açıdan incelediğimizde çok erken dönemlerden itibaren çeşitli çevrelerden nübüvvet üzerine itirazlar geldiğini anlamaktayız.<sup>133</sup>

##### 2.1.1. Mekke-Medine Dönemlerinde Nübüvvetin İnkârı

Hiz. Muhammed (s) Mekke’de peygamberliğini duyurmasının ilk günlerinden itibaren çok sert tepkilerle karşılaştı. Yirmi üç senelik risâlet döneminde muhatabı olan kesimlerin nübüvveti bakışını iki başlıkta değerlendirebiliriz.

1-Müşrikler: Hiz. Muhammed’in (s) peygamberlik iddiası karşısında Mekke halkı kimi zaman kendi kabilelerinden olmadığı için itiraz etmiş<sup>134</sup> kimi zaman ise Allah’ın bir insanı peygamber olarak göndermeyeceğini iddia etmişlerdir.<sup>135</sup> Kur’ân’dan anlaşılacağı üzere; Mekke toplumu yaratıcı olarak Allah’ın varlığını kabul etmekle birlikte O’nun, peygamber vasıtasıyla insanlarla iletişime geçmesini

<sup>131</sup> Ömer Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 41.

<sup>132</sup> Sağlam, *Hicrî IV. Asırda Nübüvvet Karşıtlığı*, 31-32.

<sup>133</sup> Kırış, *Beyhakî ve Delâilü’n-nübüvve’si*, 5-9.

<sup>134</sup> ez-Zuhuf 43/31-32.

<sup>135</sup> el-En‘âm 6/9.

inkâr etmekteydiler. Müşriklerin nübüvveti inkâr etmesinin temel sebebi ise hasetleri ve hevâyâ tabi olma arzuları idi.<sup>136</sup>

2- Ehl-i kitab: Medine döneminin başlamasıyla birlikte nübüvveti inkâr eden ikinci bir grup ortaya çıktı ki bunların durumu Mekke müşriklerinden farklıydı. Ehl-i kitap, inançları gereği peygamberliğe yabancı değillerdi.<sup>137</sup> Onlardan bir kısmı, gönderilecek son peygamberin vasıflarını Tevrat ve İncil'den öğrendikleri için Hz. Muhammed'e (s) iman etmiş ancak büyük bir kısmı temelde nübüvveti kabul etse de Hz. Muhammed'in (s) peygamberliğini kabul etmemişlerdir.

Ehl-i kitab'ın, Hz. Muhammed'in (s) nübüvveti karşısındaki tutumları sonraki asırlarda devam etmiştir. Fetihlerle birlikte İslam devleti içerisindeki Ehl-i kitap mensuplarının sayısı ve etkisi artmış bu da Müslüman âlimleri, mucize rivayetleri olmak üzere nakillerle ve aklî delillerle nübüvvet müdafaasına yönlendirmiştir. Özellikle mu'tezilî âlimler, Ehl-i kitab'ın nübüvvet hakkında söyledikleri sözlere, Kur'ân ve sünnetten yeri geldikçe de onların kitapları olan Tevrat ve İncil'den cevaplar vermişlerdir.<sup>138</sup>

### 2.1.2. Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Nübüvvet Tartışmaları ve Yalancı Peygamberler

Allah, hak bir peygamber gönderdikten sonra bazı yalancıların ortaya çıkıp nübüvvet iddiasında bulunmuş oldukları tarihî bir gerçektir.<sup>139</sup> İslamiyet, henüz ilk dönemlerinde; dört halife devrinin başlamasıyla bazı fitnelerle karşılaştı. Karşılaşılan fitneler; ilmî ve fikrî mücadeleler zâhiren İslam ümmetini etkisi altına almış olsa da Müslümanların önde gelenleri tarafından alınan önlemler ve yapılan çalışmalar sayesinde bugün elimizde bulunan İslam kültürü olarak isimlendirebileceğimiz binlerce çalışmayla Müslümanların güçlenmesine vesile oldu.<sup>140</sup> Bu fitnelerin ilki

<sup>136</sup> Abdullah Namlı, "Kur'ân'a Göre Peygamberleri İnkâr Sebepleri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Bahar 2017), 177.

<sup>137</sup> el-Bakara 2/146.

<sup>138</sup> Kâdî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâli'n-Nübüvve*, 186-394. Kâdî Abdülcebbar bu eserinde Hristiyan ve Yahudilerin dinlerini tahrif ettiklerini, bununla kalmayıp İslam aleyhine iftiralara yeltendiklerini beyan etmiş ve onlara cevaplar vermiştir.

<sup>139</sup> Bahriye Üçok, *İslâmdan Dönenler ve Yalancı Peygamberler* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967), 1.

<sup>140</sup> Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi* (İstanbul: İFAV, 2015), 155-157. Bu konu hakkında çok fazla örnek verilebilir mesela; Yemâme savaşında hafızların şehit olması sonucu Hz. Ebû Bekir döneminde

ortaya çıkan yalancı peygamberlerdi. Farklı bölgelerde ortaya çıkan bu kişiler nübüvvet iddiasında bulunmuş ve çok sayıda taraftar toplamışlardır. Bu kişilerin kimlikleri ve iddiaları İslam literatüründe detaylı olarak anlatılmış ve hepsi de başarısız olmuştur. En meşhurları arasında Müseylimetülkezzab yer alırken diğerleri; Esved el-Ansî, Tuleyha b. Huveylid ve Secâh gibi kişiler de vardır. Bunlar Hz. Muhammed (s) hayattayken nübüvvet iddiasında bulunup halifeler devrinde öldürülmüştür.<sup>141</sup>

Yalancı peygamberler ortaya çıktıkları dönemde taraftar toplamış olsa da siyasi isyanlar olarak değerlendirildikleri için itikâdî anlamda Müslümanlara etki etmemişlerdir. Zira, delâilü'n-nübüvve ve isbâtü'n-nübüvve edebiyatı bu olaylardan yıllar sonra ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yalancı peygamberlerin mucize edebiyatı ve nübüvveti ispat çabalarına doğrudan etkisi olmamıştır.

### **2.1.3. Emevî ve Abbasî Dönemleri Fikir Hareketleri ve Nübüvvet Tartışmaları**

Emevî ve Abbasî dönemlerinde farklı din mensupları İslam toprakları içerisinde yaşıyordu. Bunlardan kimileri Müslüman oldu ancak bir kısmı İslam'ı kabul etmediği halde güç karşısında sessiz kalarak inançlarını gizlediler. Bu kesim sonraki dönemlerde zenâdika olarak anılacak olup İslamî literatüre olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. Temel hadîs kaynaklarının oluşum sürecinde ve tedvîn - tasnif dönemlerinin gelişiminde bu gibi kesimlerle mücadele sonucu İslam musennefatı şekillenmiştir.<sup>142</sup> Bu dönemde Müslümanlar, Ehl-i kitap'ın; kültürel, ilmi, itikâdî kalıntılarıyla mücadele ederken yeri geldikçe nübüvvetin ispatı üzerine de çalışmalar yapmışlardır. Bunun sebebi ise hem Ehl-i kitap'ın hem de Maniheist / Zenâdik çevrelerin Hz. Muhammed'in (s) nübüvveti karşısında inkârcı ve mücadelecî bir pozisyonda olmalarıdır.

Dönemsel olarak siyasi isyanlar ve iç çekişmeler şeklinde cereyan eden bu olaylar; dinin, esas kabul edildiği bir toplumda farklı itikâdî sonuçlar doğuruyordu.

---

Kur'ân'ın cemedilmesi İslâm'ı muhafaza etme çabalarının, genel olarak mücadeleler sonucu ortaya çıktığını göstermektedir.

<sup>141</sup> Üçok, *İslâmdan Dönerler*, 35-80.

<sup>142</sup> Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 45-66.

Nitekim her kesim kendisini ilâhi meşruiyete sahip bir zemine yerleştirmek istiyor bunun neticesi olarak da nübüvvet müessesesi bile istismar edilmeye çalışılıyordu. Örnek olarak Abbasî halifesi Mehdî (ö. 169/785) döneminde, Mukanna' (peçeli) lakaplı Hâşim b. Hakîm yalancı peygamber olarak ortaya çıkmış, siyasi bir hareket olarak taraftar bulmuş ancak Halife Mehdî tarafından hicrî 163'te idam ettirilmiştir.<sup>143</sup> Yalancı peygamber Hâkim'in kıssası, batılı hikaye yazarı Jorge Luis Borges'in (ö. 1986) dikkatini çekmiş ve yazdığı *A Universal History of Infamy: Alçaklığın Evrensel Tarihi* kitabında Mukanna' el-Hâkim'in hikayesini anlatmıştır.<sup>144</sup>

Hicrî ilk iki asırda başta ehl-i hadîs olmak üzere İslam âlimlerini isbâtü'n-nübüvve alanında çalışma yapmaya ve mucize rivayetlerini derlemeye sevkeden olaylar, Abbasî devleti döneminde ortaya çıkmış ve kültürel olarak İslam mirasına etki etmiştir denilebilir. Özellikle fetihlerin doğal sınırlarına ulaşması, çeşitli kültür ve inançlarla karşılaşılması ve saray içindeki zenâdika klikleri bu etkenlerin en belirgin olanlarıdır. Bu sebeple yapılan çalışmaları ve mucize rivayetlerinin derlenmesini anlamak için dönemin sosyal ve kültürel durumlarını detaylıca görmemiz gerekir.

#### **2.1.4. Fetih Hareketleri ve Tercüme Faaliyetlerinin Oluşturduğu Fikri Ortam**

Dört halife döneminden itibaren başlayan fetihlerin, Abbasîler döneminde (mîlâdî 750 sonrası) artarak ilerlemesiyle ve bu fetihlerin getirdiği olumsuz etkilerle birlikte İslam tarihinde önemli kırılmalar yaşandı. Bu etkilerin doğrudan veya dolaylı olması kaçınılmazdı. Örnek olarak; Abbasî halifeleri, zındıklar ve inkârcı akımlara karşı mu'tezilî âlimleri desteklemiş buna bağlı olarak da mihne olaylarına giden süreç başlamıştı.<sup>145</sup>

Hicrî ilk asrın sonlarında Emevî halifesi Halid b. Yezîd'in (ö. 90/708) başlattığı tercüme faaliyetleri bu dönemde her ne kadar ferdî teşebbüsler olarak görülse de Mervan b. Hakem, Abdümelik ve Ömer b. Abdülaziz dönemlerinde de devam etmiştir. Abbasîler devrinin başlamasıyla (hicrî: 133-656, mîlâdî: 750-1258)

<sup>143</sup> Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 51-52.

<sup>144</sup> Jorge Luis Borges, *Alçaklığın Evrensel Tarihi*, çev. Zeynep Çağlayan (İstanbul: Telos, 1995), 70-80.

<sup>145</sup> Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 68.

devlet erkânının desteklemesi sonucu resmî olarak tercüme faaliyetleri başlamıştır.<sup>146</sup> Fikrî altyapısı, Halife Mansûr (ö. 158/775) döneminde atılan Beytülhikme kurumu, tercüme işinin yapılacağı resmî bir daire olarak Halife Me'mûn döneminde milâdî 830'da kurulmuştur. Müslümanların sosyal ve pozitif ilimler alanındaki iştah ve şevkini temsil eden bu çalışmalar ilerleyen süreçlerde olumsuz neticeleri de doğurmuştur.<sup>147</sup>

İlk başlarda Müslümanların tercüme faaliyetlerine başlama motivasyonu, pozitif ilimler alanında geçmiş asırlardaki bilgilere ulaşmaktı. Ancak zamanla fikrî ve itikâdi yönlerden olumsuz etkileri olan çeviriler de yapılmaya başlandı. Bu çeviriler, hâlihazırda yabancı kültürlerin merkezinde kendini ayakta tutmaya çalışan İslam medeniyetine etki etmiş ve dönemsel olarak birtakım problemlere sebep olmuştur.<sup>148</sup>

Tercüme faaliyetleri, insanlık tarihi boyunca farklı kültürler arasında gerçekleşmiş olup temel aldığı nokta; fayda ve birikimin aktarılmasıdır.<sup>149</sup> Ancak İslam dünyasında tercüme faaliyetleri, Bermekî ailesinin olumsuz yönlendirmeleriyle faydasının yanında zararları da beraberinde getirmiştir. Bermekî mütercimler, eserleri tercüme ederken İslam'a muhalif olan fikir ve görüşlerini; ilhad ve inkâr gibi düşüncelerini tercüme eserlere yerleştirmiş böylece eserleri okuyan kimseleri etkilemişlerdi. Mütercimlerin, bu kötü niyetli yönlendirmelerine rağmen dönemin devlet erkânı nezdinde imtiyaz sahibi olmaları ve hoşgörüyü karşılanmalarından güç alarak, Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini ispat eden eserlere reddiye yapma cesaretini dahi göstermişlerdir.<sup>150</sup>

Tercüme faaliyetlerinde büyük rol oynayan Bermekî ailesinin Abbasî sarayında kendine yer bulmuş olması da tarihi bir ibrettir. Nitekim Abbasîlerin; Emevîlere karşı başlattıkları mücadelede, İranlı unsurların etkisi büyüktü ve buna bağlı olarak, Abbasîlerin idareyi ele geçirmeleri akabinde yeni kurulan devlette yabancı unsurlara yer verilmiştir. Bunlardan biri olan Bermekîler, Abbasî halifesi

<sup>146</sup> Gürkan Dağbaşı, "Abbasî Dönemi Çeviri Faaliyetleri", *Eskiyeni* 27 (Güz 2013), 178-188.

<sup>147</sup> Mahmut Kaya, "Beytülhikme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Nisan 2022).

<sup>148</sup> Dağbaşı, "Abbasî Dönemi Çeviri Faaliyetleri", 186.

<sup>149</sup> Muhittin Macit, "Tercüme Hareketleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Nisan 2022).

<sup>150</sup> Ahathî, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 41-43.

Seffah'ın (ö. 136/754) hususi kâtibi olan Hâlid b. Bermek (ö. 165/781) ile başlayarak sarayda hâkim güç hâline gelmişlerdir. Halid'in oğlu Yahya, uzun yıllar vezirlik görevi yapmış ve bu dönemde Abbasî sarayında resmen Bermekî ailesi hüküm sürmüştür.<sup>151</sup> Konumuzla alakalı olarak; Bermekîlerin iman etmediği, inkarlarını gizleyerek Müslüman görüldüğü şeklindeki iddiaları değerlendirecek<sup>152</sup> olursak; bu dönemde onların eliyle yapılan tercüme faaliyetlerinin İslam inancına, özellikle de nübüvvet inancı üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı anlaşılabilir.

Mekkelî müşriklerden itibaren başlayıp, Ehl-i kitap ile devam eden Hz. Muhammed'in (s) nübüvveti karşısındaki inkarcı tutum; İslam tarihinin ilmî açıdan en parlak dönemleri olan Abbasîler devrinde, yukarıda zikrettiğimiz olaylar sebebiyle yeniden gün yüzüne çıkmıştır. O güne kadar bu alanda müstakil çalışmalar yapılmamışken hicrî üçüncü asırdan itibaren “isbâtü'n-nübüvve” adlı eserler telif eden Müslüman müellifler, farklı metotlarla Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat sadedinde gayret göstermişlerdir.<sup>153</sup>

#### 2.1.4.1. Zenâdîka ve Berâhime

Tercüme faaliyetleri devam ederken aynı dönemlerde zenâdîka kesimi devlet yönetiminde önemli yerleri işgal etmeye başladı. Sâsânî İmparatorluğu döneminde resmî işleri bilen ve ilim ehli olarak tanınan bu insanlar, İslam kültürünün topraklarını kuşatması sonucu Müslümanlarla gizli - açık mücadeleye girişmişlerdir. Zındıklar, baskı gördükleri dönemlerde İslam adı altında görünerek mücadele etmiş, baskının olmadığı durumlarda ise inkarlarını ifade ve tebliğden çekinmemişlerdir.<sup>154</sup>

Zındık kelimesinin tam olarak kimler için kullanıldığı belli değildir. Muasır çalışmalarda bu konu hakkında farklı görüşler öne çıkmaktadır. Abdurrahman Bedevî zındıkları üç kısma ayırır; mütekellimler, Maniheiztler ve şairler.<sup>155</sup> Ahmed Emîn'in tespit ettiğine göre dört grup insan için zındık ifadesi kullanılmıştır. Bunlar; 1- Ahlak noktasında zayıf günahkar kesimlerden dini küçümseyenler, 2- Mecûsî veya

<sup>151</sup> Hakkı Dursun Yıldız, “Bermekîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Mayıs 2022).

<sup>152</sup> Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 59.

<sup>153</sup> Keskin, “Şemâil ve Delâilü'n-Nübüvve Eserleri”, 1/364.

<sup>154</sup> Mustafa Öz, “Zındık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Nisan 2022).

<sup>155</sup> Bedevî, *Min târihi'l-ilhâd fi'l-İslam*, 46-47. Abdurrahman Bedevî, mütekellimler ile kastedilenin sadece akla ve fikre dayanarak konuşanlar olduğunu söyler.

Maniheist olup zahirde Müslüman görünenler, 3- Maniheist olduğunu açıkça beyan edenler, 4- Hiçbir dine inanmayan mühlidler.<sup>156</sup>

Zındıkların nübüvvet üzerine çalışmalar yapması gayet makul görünmektedir. Bu konuda Erdinç Ahatlı “*Peygamberlik ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği*” adlı eserinde şunları söylüyor:

“Zındıkların örtülü veya açık bir şekilde nübüvvete hücum etmeleri kendi açılarından en akılcı yoldu. Çünkü Allah Teâlâ’ya yöneltilen tenkitler toplum içinde büyük bir infiâle sebep olmuş ve bunun sonucunda halife Mehdî (158/169), zındıklara karşı 163/779’te bir operasyon başlatıp onları takibata aldırması ve şiddetle cezalandırmıştır”<sup>157</sup>

Ehl-i hadîs ise halku’l-Kur’ân bahislerinde Kur’ân’ın mahluk olduğunu söyleyenleri zındık ve Cehmî olmakla nitelemiştir. Yezîd b. Hârûn; “Kim Kur’ân mahluktur derse o kişi zındık olur. Tövbe etmesi için ona davet yapılır şayet tövbe etmezse kafir olarak öldürülür” demiştir.<sup>158</sup> Ehl-i hadîs, zındık tabirini sadece Kur’ân mahluktur diyenler için değil; bid’at ehli olan, kaderi inkar eden<sup>159</sup> veya hadîs uyduran kimseler için de kullanmıştır.<sup>160</sup>

Sonuç olarak zındık; “Bir dine bağlı olmayan veya bir dine bağlı olsa da dışarıdan Müslüman görünüp içindeki küfür ve İslam düşmanlığını saklayan kimse veya bid’at sahibi olanlar” şeklinde tanımlanabilir.<sup>161</sup>

Zenâdîkanın nübüvvet aleyhine yaptığı çalışmalar yanında hicrî ilk asırlarda nübüvvet karşıtlığı denilince öne çıkan gruplardan biri de Berâhime’dir.<sup>162</sup> Nübüvvet aleyhine çalışmalarıyla bilinen ve Berâhime’nin temsilcisi sayılan şahıslar arasında İbnü’r-Râvendî (ö. 301/913) zikredilir. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) onun

<sup>156</sup> Ahmed Emîn, *Duha’l-İslâm* (Kahire: Müessesetü Hindâvî li’t-Ta’lîm ve’s-Sekâfe, 1433/2012), 1/150.

<sup>157</sup> Ahatlı, *Hz. Muhammed’in Peygamberliği*, 45.

<sup>158</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Halku ef’âli’l-’ibâd*, thk. Abdurrahman Umeyre (Riyad: Dâru’l-Meârifî’s-Suûdiyye, ts.), 31; Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 155.

<sup>159</sup> Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, thk. Şu’ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985), 7/168.

<sup>160</sup> Zehabî, *Nübelâ*, 11/374.

<sup>161</sup> Abdullah Aydınlı, *Hadîs İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 339.

<sup>162</sup> Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne’l-firâk ve beyânu’l-firkati’n-nâciye* (Beyrut: Dâru’l-Afâki’l-Cedîde, 1397/1997), 114, 348.

hakkında mu'tezilî kelâmcılardan olduğunu ancak daha sonra mülhîd olarak dinden çıktığını nakleder. Mülhîd olması hakkında ayıplanınca İbnü'r-Râvendî, "Ben mülhîdlerin durumunu ve eksiklerini öğrenmek istedim" diyerek kendini savunur. Ayrıca Bağdâdî, İbnü'r-Râvendî'nin babasının Yahûdî olduğunu ve Yahûdiler tarafından Tevrat'ı tahrif etmekle suçlandığını nakleder.<sup>163</sup>

İbnü'r-Râvendî, tam olarak hangi mezhep veya inançtan olduğu bilinmemekle birlikte, Berâhime isminde ifadesini bulan ve peygamberlik karşıtı görüşleri İslam dünyasında yayan kişi olarak ifade edilir. İbnü'r-Râvendî, peygamberlik aleyhine fikirlerini beyan ettiği *Kitâbü'z-Zümürriud* eserini,<sup>164</sup> sadece Hz. Muhammed'i (s) yermeyi amaçladığı *Kitâbü'l-Firind fi't-ta'ni ale'n-Nebî aleyhisselâm* adlı eserini,<sup>165</sup> hem Kur'ân'daki i'cazı hem de Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini inkar ettiği *Nakdü'd-dâmiğ* adlı eserleri kaleme almıştır.<sup>166</sup>

Döneminin nübüvvet karşıtı şahısları arasında Ebû Bekir Zekerriyya er-Râzî (ö. 313/925) de yer almaktadır. Tıp alanında meşhur olmuş, materyalist fikirleriyle gündeme gelen; akli vahyin önünde kabul eden er-Râzî; "*Fî nakdi'l-edyân*" adlı eserinde, felsefi bir bakış açısıyla dinlerin tamamını, peygamberleri ve mucizeleri reddeder. Râzî için bugünün tabiriyle deist olduğunu söylemek mümkündür. O, rasyonalist bir bakış açısıyla; vahyi, nübüvveti, Allah'ın insanlarla iletişime geçeceğini inkâr eder ve peygamberlik iddiasında bulunanlar için ağır ithamlarda bulunur.<sup>167</sup>

Yukarıda kısaca değindiğimiz Berâhime; İran bölgesinde yaygın olan Brahmanizm dinini ve bu dine mensup olan kimseleri ifade eder. Şehristânî (ö. 548/1153); Berâhime kelimesinin, Berâhim adlı bir kişiye dayandığını ve bu kişinin de nübüvveti temelden inkâr ettiğini söyler.<sup>168</sup> Abdurrahman Bedevî; *Min Târîhi'l-*

<sup>163</sup> Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ve zuyûluhu*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 21/57-58.

<sup>164</sup> Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *Kanûnü't-te'vil*, thk. Muhammed es-Süleymânî (Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1406/1986), 336.

<sup>165</sup> İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 572-573. Bazı baskılarda bu eserin ismi Kitâbu'l-Ferîd olarak kaydedilmiştir.

<sup>166</sup> İlhan Kutluer, "İbnü'r-Râvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Mayıs 2023).

<sup>167</sup> Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 49.

<sup>168</sup> Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl* (b.y.: Müessesetü'l-Halebî, ts.), 3/95.

*ilhâd fi'l-İslâm* eserinde Berâhime'nin nübüvveti inkâr etmediğini iddia eder ancak kırktan fazla fırkaya ayrılan Berâhime'den bir kısmının kendine has bir nübüvvet inancı olsa da genel dinler tarihi kitaplarına göre Brahmanizm'de açık bir nübüvvet inancı yoktur.<sup>169</sup> Ebû Bekr el-Bâkılânî (ö. 403/1013), Berâhime için nübüvvet inanmadıklarını ve bu alanda mücadele ettiklerini belirtir. Onlara göre nübüvvet ve vahiy hikmetsiz bir iş olup insanın ilâhî yönlendirmeye ihtiyacı yoktur.<sup>170</sup>

Sonuç olarak hicrî ilk üç asırda nübüvvet inancını inkar eden veya Hz. Muhammed (s) aleyhine eserler kaleme alma cesareti gösteren kesimlerin varlığı bilinmektedir. Yapılan bu çalışmaların başlangıcı ise zındıklar ve Berâhime inancına mensup kimselere dayanmaktadır.<sup>171</sup> Ehl-i hadîsin, kitaplarında belli başlıklar altında veya müstakil eserler kaleme alarak mucize rivayetleri üzerinden nübüvvet savunusu yapmalarına etki eden faktörlerin başında; Zındık ve Brahman zihniyetler gelmektedir. Bu sebeple oluşan delâilü'n-nübüvve ve isbâtü'n-nübüvve edebiyatını müstakil olarak incelemek gerekmektedir. Bu edebiyatın nasıl ortaya çıktığı ve hangi özelliklere sahip olduğunu bir sonraki başlık altında ele alacağız.

## 2.2. İsbâtü'n-nübüvve ve Delâilü'n-nübüvve Edebiyatı

Hicrî üçüncü asırda İslâm dünyası, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız hâliyle çeşitli fikirlerle karşılaşmıştır. Gerek siyasi amaçla gerek de fethedilen bölgelere nüfuz etmiş olan nübüvvet inkârı fikri karşısında, İslâm âlimlerinin önemli çalışmalar ortaya koymaları gerekiyordu. Zira nübüvvet; İslâm'ın temeli olarak kabul edilmekteydi. İtikatta; peygamberlere iman basamağını görmek istemeyen birisi için; tevhid, haşir, vahiy ve Allah'a iman bir anlam ifade etmeyecektir.

Farklı dönemlerde çeşitli isimlerle kaleme alınan ancak temel gayesi nübüvveti ispat olan eserler; isbâtü'n-nübüvve, delâilü'n-nübüvve, hücecü'n-nübüvve, alâmâtü'n-nübüvve, şevâhidü'n-nübüvve, me'aricun'n-nübüvve ve beşâirü'n-nübüvve gibi isimlerle telif edilmiştir. Bu kullanımlar arasında en eski

<sup>169</sup> Günay Tümer, "Brahmanizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Mayıs 2022).

<sup>170</sup> Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkılânî, *Temhîdu'l-evâil fi telhîsi'd-delâil* (Lübnan: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1407/1987), 126-127.

<sup>171</sup> Bedevî, *Min târihi'l-ilhâd fi'l-İslâm*, 165-167.

olanı isbâtü'n-nübüvvedir.<sup>172</sup>

Sözlükte *sebt* kökünden türeyen isbât kelimesi; bir konuyu delilleriyle ortaya koyarak gerçekliğini ortaya koymak, gerçek olduğunu bildirmek, delil getirerek muhatabı ikna etmek gibi anlamlara gelir.<sup>173</sup> İsbâtü'n-nübüvve ise ıstılâhî olarak, nübüvvetin ispatı üzerine yazılan eserlere verilen isimdir. Genel itibariyle bu alanda yazılan eserlerin tamamı aynı muhtevaya sahip olup Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini ispat etmeyi amaçlamaktadır.

Ehl-i hadîs tasnif dönemi hadîs kitaplarında meseleyi; menâkıb, fedâil veya alâmat başlıkları altında ele alırken sonraki dönemlerde delâilü'n-nübüvve isimlendirmesi kullanılmıştır. Örnek olarak Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) ve İmam Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-nübüvve* adlı eserleri zikredilebilir. Müjde anlamına gelen b-ş-r kökünden çoğul olarak kullanılan Beşâiru'n-nübüvve ise Kur'ân öncesi kutsal metinlerden Hz. Muhammed'e (s) işaret eden müjdelerin bir araya getirerek bir ispat metodu ortaya koymuştur.<sup>174</sup>

Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037) nakline göre bu alanda ilk eser telif eden İmam Şâfiî'dir (ö. 204/820).<sup>175</sup> Müslümanların fethettiği bölgelerde; özellikle Hindistan'a yakın olan İrân ve çevresinde yaygın şekilde yaşayan Brahmanizm dini mensupları tarafından, nübüvvet karşıtı söylenen sözlere ve yazılan eserlere, İmam Şâfiî *Tashihu'n-nübüvve ve'r-red 'ale'l-Berâhime* eseri ile cevap vermiştir. Ayrıca İmam Şâfiî'ye ait *İsbâtü'n-nübüvve* isimli bir eserden de bahsedilmektedir.<sup>176</sup> Bu isimlendirme karmaşasının sebebi Tâceddîn es-Sübki'nin (ö. 771/1370), *Tabakâtü'ş-şâfiyye* eserinde İmam Şâfiî'ye ait *İsbâtü'n-nübüvve* adında bir eserden bahsetmesidir.<sup>177</sup> İmam Şâfiî'ye isnâd edilen eserler bugün elimizde mevcut olmamakla birlikte hadîs ilminde köşe taşı mahiyetinde olan İmam Şâfiî'nin eserinin muhtevasını, sonraki dönemlerde onu takip eden muhaddislerin; isbatü'n-nübüvve, delâilü'n-nübüvve muhtevalı eserlerinden anlayabilmekteyiz. Çünkü İmam Şâfiî;

<sup>172</sup> Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve"; Keskin, "Şemâil ve Delâilü'n-Nübüvve Eserleri", 1/364.

<sup>173</sup> Râgıb el-İsfahânî, "sbt", 171 .

<sup>174</sup> Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve".

<sup>175</sup> Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-firâk*, thk. Muhyiddin Abdülhamîd (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, ts.), 363.

<sup>176</sup> Tümer, "Brahmanizm".

<sup>177</sup> Ebû Nasr Tâcüddîn es-Sübki, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyeti'l-kübrâ* (Kâhire: Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1383/1964), 5/146.

ehl-i hadîsin imamı olarak kabul edilmiş onun ortaya koyduğu çalışmalar ve yöntemleri takip eden ehl-i hadîs, muarızlarına karşı mücadele fırsatı yakalamıştır.<sup>178</sup> Sübkî'nin naklini doğru kabul edersek, isbât kavramını ilk kullanan kişi İmam Şafîi'dir. Bağdâdî'nin dediğini doğru olarak ele alırsak, isbât kavramıyla bu alanda yapılan ilk çalışmanın mu'tezilî âlimlerden Dırâr b. Amr'a (ö. 200/815) ait *Kitâbü isbati 'r-rusul* eseri olduğunu söyleyebiliriz.<sup>179</sup>

Müstakil çalışmalar dışında muhteva açısından değerlendirecek olursak mucize rivayetleriyle nübüvveti ispat çalışması ortaya koyan ilk kişi İbn İshâk'tır (ö. 151/768). İbn İshak'ın talebeleri tarafından istinsah edilen *Sîretü İbn İshak* adlı eserde, *a'lâmu'n-nübüvve* başlığı altında Hz. Muhammed'e (s) verilen mucizeler rivayet edilir.<sup>180</sup> İbn İshâk'ın eserinde, *A'lâmu'n-nübüvve* başlığını kullanması ve senedli bir şekilde mucize nakillerini, nübüvvet alâmetleri bağlamında kullanmış olması başlangıç noktasını ifade edebilir. Nitekim sonraki yıllarda İmam Buhârî ve diğer hadîs imamları bu bâb altında mucize nakillerine yer vermiştir.

Farklı isimlerle telif edilmiş olsa dahi nübüvvetin ispatı için yazılan eserlerin genel özelliklerini kısaca şöyle sıralayabiliriz;

- Peygamberlik müessesesini değil sadece Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmeyi amaçlamışlardır.
- Kitaplarda temel amaç Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmek olsa da dönemsel olarak karşılaşılan fikirlere cevap verildiği için konu bakımından detaylarda farklılıklar görülebilmektedir.
- Delâil ismini taşıyan eserlerde naklî geleneğe uygun olarak hareket edilmiş olup rivayetler üzerinden anlatım yapılmıştır. Rivayetler senedleriyle birlikte nakledilmiştir.<sup>181</sup>
- Peygamberliğin ispatı hususunda Hz. Muhammed'in (s) hayatı ve

<sup>178</sup> Ömer Özpınar, "İmam Şafîi'nin Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumundaki Etkileri", *Uluslararası İmam Şafîi Sempozyumu*, (2012), 243.

<sup>179</sup> İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 565-566.

<sup>180</sup> Muhammed İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkar (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1397/1978), 277-283; Sağlam, *Hicrî IV. Asırda Nübüvvet Karşıtlığı*, 32.

<sup>181</sup> Kırış, *Beyhakî ve Delâilü'n-nübüvve'si*, 53.

mucizeler üzerinde durulmuştur.<sup>182</sup>

Muhaddis Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve* isimli eseri ile mu'tezilî kelâmcı Kâdı Abdülcebbar'ın *Tesbîtu delâilü'n-nübüvve* eserleri incelendiğinde genel olarak Hz. Muhammed'i tarif eden, tanıtan, yaşantısını ele alan yöntemleri öne çıkmaktadır. Bu müktesebattan şu sonucu çıkarabiliriz; erken ve geç dönem âlimleri tarafından kaleme alınmış nübüvvet ispatı için yazılan eserlerde müellifler; doğru ve sahih rivayetler ile Hz. Muhammed'in hayatını anlatarak muhataplara onun nübüvvetini ispat etmeyi amaçlamışlardır. Muhtemeldir ki müelliflerin düşüncesi, Hz. Muhammed'in (s) yaşantısı hakkında sahih ve detaylı bilgiye sahip olan birisinin dolayısıyla onun nübüvvetini de kabul edeceği yönündedir.

Eserlere geçmeden önce genel bir kanı olarak şunu diyebiliriz ki; nübüvvetin ispatı konusundan kelâmcılar ve hadîs âlimleri arasında kullanılan materyal ve yöntem farklılık arz eder. Ehl-i hadîsin metodu rivayet kültürüne dayanırken; kelâmcılar dirayet metodunu daha çok kullanmışlardır. Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini ispat sadedinde ehl-i hadîs rivayetleri senediyle zikredip derleme bir eser ortaya koyarken, kelâmcılar aklî ve felsefî delilleri de kullanmışlardır.<sup>183</sup>

Kelâm ilminde "usûl-ü selâse" diye isimlendirilen ve en önemli üç mesele olan tevhid-nübüvvet-haşir konularından biri peygamberlere imandır.<sup>184</sup> Kelâm âlimleri hem akâid kitaplarının nübüvvet bahislerinde hem de müstakil olarak yaptıkları çalışmalarda nübüvvet hakkında neredeyse her şeyi söylemişlerdir.<sup>185</sup>

Kelâm âlimlerinin çalışmalarını iki sınıfta değerlendirmek mümkündür; Birinci kısım peygamberliğin ispatı: Nübüvvet müessesesi ve peygamberlere iman bahsi üzere kaleme alınan müstakil kitaplar ve akâid kitaplarının nübüvveti dair bölümleri bu sınıftandır. Felsefeciler ve Berâhime gibi nübüvveti inkâr edenler; insan aklının peygamberlik kurumuna ihtiyacı olmadığını, peygamberin getirdiği şeylerin ya aklın idrak edebileceği şeyler olduğu veya kavranamayan şeyler olduğunu dolayısıyla da akıl zaten bunları kendi başına idrak edecekse peygamber ihtiyaç

<sup>182</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*; Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. Mûsa b. Mihrân el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve*, thk. Muhammed Revâs Kal'âcî vd. (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1406/1986).

<sup>183</sup> Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve".

<sup>184</sup> Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş* (İstanbul: Damla Yayınları, 1981), 48.

<sup>185</sup> Sağlam, *Hicrî IV. Asırda Nübüvvet Karşıtlığı*, 33-34.

olmadığını, aklın idrak edemeyeceği şeyleri insana sunmanın da Allah'ın hikmetine zıt olduğunun iddia ediyorlardı.<sup>186</sup> Bu iddialara cevap olarak kelâm âlimleri nübüvveti aklî delillerle ispat etmek amacıyla çalışmalar yapmışlardır. İnkarcılara cevap olarak; Allah'ın abes iş yapmayacağını, peygamber göndermesinin Allah'ın insanlara bir lütfu olduğunu, insan aklının bazı şeyleri kavramasına rağmen tevhid, haşir ve cennet-cehennem gibi mevzular ile muamelata dair hususlarda aklın zayıf kalıp yoldan çıkacağını söylediler.<sup>187</sup> Buraya kadar bahsettiğimiz kısım kelâmcıların metoduyla yazılan, isbâtü'n-nübüvve muhtevalı çalışmaların özellikleridir. Ancak bunlar konumuzun dışında sayılabilir. Kelâmcılar yeri geldikçe naklî delilleri kullanmış olsalar da nübüvvet müessesesinin ispatı mevzuunda, felsefî ve aklî delillerle; ontolojik, epistemolojik açılardan tarif etmişlerdir.<sup>188</sup> Burada zikrettiğimiz ayrıntıyı göz önünden bulundurarak nübüvveti ispat alanındaki çalışmaların önemli kısmını kelâm âlimleri yapmıştır denilebilir.

İkinci kısım Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini ispat için yazılan eserlerdir. Kelâm alanında Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini ispat amacıyla kelâm âlimleri tarafından çeşitli tasnif metotlarıyla eserler yazılmış fakat kullanılan deliller genelde aynı olmuştur. İmam Mâtürîdî, *Kitâbu't-tevhîd* adlı eserinde Hz. Muhammed'in (s) zâtî özelliklerinden, hissi ve aklî mucizelerinden ve peygamber olarak gönderildiği toplumun sosyolojik yapısını ele alarak bir peygambere ihtiyaç duyduğundan bahseder ve delilleriyle Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini ispat eder.<sup>189</sup>

Kelâm âlimleri tarafından yapılan müstakil çalışmalardan bazıları şunlardır; Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 277/ 890) *A'lâmü'n-nübüvve*'si, Ebû Bekr el-Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) *Kitâbü't-temhîdî'l-evâil ve telhîsî'd-delâil ve'l-insâf*<sup>1</sup>, Ebu'l-Hasan el-Mâverdî'nin (ö. 450/1058) *A'lâmü'n-nübüvve*'si ve Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Nübüvvât* adlı eseridir.<sup>190</sup>

Çalışmamızın birinci bölümünde *Mucize Kelimesinin Kavramlaşma Süreci* başlığı ve *Ekollerin Mucize Kavramına Yaklaşımı* başlıkları altında Mu'tezile'nin mucize kavramının gelişimine etki ettiğini ve mucizeleri nübüvvetin ispatında tek

<sup>186</sup> Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, 174-175; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl*, 3/95-97.

<sup>187</sup> Ahatlı, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 56-57.

<sup>188</sup> Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve".

<sup>189</sup> Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, 202-210.

<sup>190</sup> Köse, *Delâilü'n-nübüvve Eserleri*, 19.

delil olarak kabul ettiklerini ifade etmiştik. Dolayısıyla bu alanda yapılan ilk çalışmalar da mu‘tezilî âlimlere aittir.

Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) Maniheizm'e cevaplar verdiği eseri, peygamberliğe dair meseleleri de ele almış olması sebebiyle isbatü'n-nübüvve alanında sayılır ancak bu konuda mu‘tezilî âlimlerden müstakil olarak eser telif eden ilk kişinin Dırâr b. Amr (ö. 200/815) olduğu anlaşılmaktadır.<sup>191</sup> Bu alanda yazılmış ve günümüze ulaşmış en eski eser olan, *Kitâbü'l-hücce ve'n-nübüvve* ise Câhız'a (ö. 255/869) aittir.<sup>192</sup>

Kâdî Abdülcebâr'a (ö. 415/1025) ait *Tesbîtü delâilü'n-nübüvve* isimli eser; sonraki dönemlerde yazılmış olması, muhtevâsı ve inkârcı kesimlere cevap vermesi açısından bu alanda yazılan baş yapıtlardan bir olarak kabul edilir.<sup>193</sup> Yine Kâdî Abdülcebâr'a ait *en-Nübüvvât ve'l-mu'cizât* kitabı da yapılmış çalışmalardandır ve matbu olarak mevcuttur.<sup>194</sup>

<sup>191</sup> İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 565-566.

<sup>192</sup> İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 554.

<sup>193</sup> Sağlam, *Hicrî IV. Asırda Nübüvvet Karşıtlığı*, 24.

<sup>194</sup> Kırış, *Beyhakî ve Delâilü'n-nübüvve'si*, 17.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### EHL-İ HADİSİN MUCİZE ANLAYIŞI VE HADİS EDEBİYATINA YANSIMASI

Önceki bölümde görüldüğü üzere İslam alimleri Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini ispat gayesiyle ortaya koydukları eserlerde mucize konusunu gündeme getirmişlerdir. Bu konuda ehl-i hadîs dışındaki âlimlerin yaptıkları çalışmalara önceki başlıklarda kısaca değinildi. Çalışmanın konusu ehl-i hadîs olması sebebiyle muhaddislerin bu alanda yaptıkları çalışmalar bu bölümde detaylı olarak incelenecektir.

Ehl-i hadîs Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetiyle ilgili çalışmalarını öncelikle hadîs kitapları içerisinde müstakil bölümler altında yapmıştır. Bu bölümde görüleceği üzere muhaddisler yaşadıkları bölgelerle ilişkili olarak nübüvveti ispat sadedinde mucize rivayetlerini kullanmışlardır. Ehli hadîs, Kur'ân'da müşriklerin mucize taleplerine olumsuz cevap veren âyetlerle çelişkili olmayacak şekilde bu konuyu; alâmat, âyet, delâil gibi kavramlarla ifade etmişlerdir.

#### 3.1. Ehl-i Hadîs

Hadîsçileri ve hadîs taraftarlarını ifade eden ehl-i hadîs terimi ashâbu'l-hadîs terimiyle birlikte sahabe döneminde itibaren kullanılmıştır.<sup>195</sup> Ancak sahabe dönemindeki bu kullanım ıstılâhî anlamdan uzak münferid bir ifadedir.<sup>196</sup> Dönem içerisinde farklı manaları ifade için kullanılmış olsa da genel olarak ehl-i hadîs ile kastedilen kesim; hadîsler konusunda yorum, tevil ve kıyas gibi metotları uygulamaktan kaçınıp aklî ilimler yerine naklî ilimleri esas almayı temel usûl edinenler olarak ifade edilebilir.<sup>197</sup>

İlk başlarda Ehl-i Irak ve Ehl-i Hicaz şeklinde dini metinlerin yorumlanmasında bazı farkların olduğu iki ekol, Emevilerden sonra ehl-i re'y ve ehl-i hadîs olarak ifade edilmeye başlanmıştır.<sup>198</sup> Ehl-i hadîs bazı sebeplerle haşeviyye olarak da isimlendirilmiştir. Bir yoruma göre senedlerde yer alan “haddesenî, belaganî” gibi ifadeleri gereksiz görenler onlara bu ismi takmıştır. Diğer bir yorum

<sup>195</sup> Abdullah Aydın, “Ehl-i Hadîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 02 Ekim 2023).

<sup>196</sup> Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 70.

<sup>197</sup> Aydın, “Ehl-i Hadîs”.

<sup>198</sup> Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 71.

ise kültür düzeyi düşük kalabalık halk yığınları, muhaddisler etrafında toplandığı için muhalifleri onlara bu ismi uygun görmüştür.<sup>199</sup>

Hadîs ve re'y ayrımı fikhî olduğu kadar itikâdî konularda da öne çıkmaktadır. Bu konuda Ehl-i Hicâz ve Ehl-i Irak ayrımı yapmak mümkün değildir. Çünkü her iki bölgeden de alimler itikâdî konularda, hevâ ve bid'at olduğu için re'y, yorum ve te'vil kullanımlarına karşı çıkmışlardır. Çalışmamızda ehl-i hadîs ile kastettiğimiz daha çok itikâdî olarak öne çıkan bu kesimdir. Bunlar haber ve eseri esas alarak itikâdî konularda aklî istidlalleri kabul etmezler.<sup>200</sup> Bu ekol mensupları muhaddisler olarak da ifade edilebilir ancak günümüz anlayışında bu isimlendirme tam olarak ehl-i hadîsi ifade etmemektedir.<sup>201</sup> Bizim bu bölümde inceleyeceğimiz alimler hadîs alanında eser sahibi olan ve tasnif döneminde kendi usûl ve yöntemleriyle rivayetleri tasnif eden kitap sahibi muhaddislerdir.

### 3.2. Hadîs Kitaplarında Nübüvvetin İspatı ve Mucize Rivayetleri

Ehl-i hadîsin meşhur imamaları bu alanda müstakil eser telif etmemiş olsa da tasnif ettikleri kitaplarının farklı kısımlarında mucizelerin anlatıldığı rivayetlere yer vermişlerdir. Hadîs kitapları, delâilü'n-nübüvve edebiyatının oluşumundan önce tamamlandığı için delâil veya isbât eserleri olarak değerlendiremeyiz.

Önceki başlıklarda genel olarak nübüvvet inkarını veya özelde Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetinin inkar edildiği tarihi arka planı kısaca özetlemeyi amaçladık. Özellikle Abbasî döneminin başlamasıyla (H. 133/ M. 750) birlikte bu söylemlerin yaygınlık kazandığını gördük. Hadîs edebiyatının tasnif dönemi olan bu devirde, yavaş yavaş şekillenmeye başlayan hadîs kitaplarında, müelliflerin nübüvvetin ispatı bağlamındaki çabalarını anlamak için hadîs kitaplarını inceleyeceğiz. Aynı zamanda bu kitaplar; şakk-ı sadr ve inşikâku'l-kamer, rivayetlerini inceleyeceğimiz eserlerdir. Bu kısımda; kitapları kısaca tanıttıktan sonra müelliflerin, mucizeler üzerinden nübüvvet ispatına dair işaret veya gayretleri olup olmadığını araştıracağız.

<sup>199</sup> Mehmet Emin Özafşar, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı* (Ankara: Otto, 2017), 26-29.

<sup>200</sup> Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 71-72.

<sup>201</sup> Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 77.

### 3.2.1. İmam Mâlik'in (ö. 179/795) el-Muvatta'ı

Kitab ve bâb tertibine göre yazılan ilk hadîs kitabı olma özelliği taşıyan *el-Muvatta'*, 61 kitaptan oluşan, 1720 rivayet ihtiva eden musannef türü bir eserdir.<sup>202</sup> Muhaddis ve müctehid olan Mâlik b. Enes, bu eserinde hadîslerin yanında, amel-i ehl-i Medîneye de yer vermiştir. Yaşadığı dönemde hadîsten ziyade fıkıh kitaplarını andıran muvatta adlı eserleri gören İmam Mâlik, hadîs kitabına aynı ismi vermiştir. Muvatta'; gözden geçip ayıklanmış, üzerine icmâ edilmiş anlamlarına gelmektedir. Yazıldığı dönemde ve sonrasında büyük şöhrete kavuşan bu eser en muteber hadîs kitapları içerisinde zikredilir.<sup>203</sup> Tebeu't-tâbiünden hadîs hafızı ve fakih olan Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813) ve İmam Şafî gibi âlimler; Kur'ân'dan sonra en sahih ve en faydalı kitabın *el-Muvatta'* olduğunu söylemişlerdir.<sup>204</sup> Eser hakkında söylenen bu tarz sözlerin Sahîhayn telif edilmeden önce söylenmiş olmasına dikkat edilmelidir. Yoksa Buhârî ve Müslim'in *es-Sahîh*'leri sonraki dönemlerde sıhhat ve şöhret bakımından *el-Muvatta'*yı geçmiştir.<sup>205</sup> Dihlevî'ye (ö. 1176/1762) göre *Muvatta'* birinci tabaka hadîs kitaplarından.<sup>206</sup>

*Muvatta'*yı nübüvvet ispatı veya mucize rivayetleri açısından incelediğimizde; sîret kitaplarında ve sonraki dönem hadîs kitaplarında yer alan pek çok mucize rivayetine yer verilmediği görülmektedir. İsrâ-mi'râc, şakk-ı sadr ve inşikâku'l-kamer gibi en meşhur mucize rivayetleri *Muvatta'*da yer almamaktadır. İmam Mâlik'in; 10.000 hadîs içerisinde seçerek ve zamanla azaltarak eserini son haline kavuşturması, eserinde fıkıh konularına ağırlık vermiş olması<sup>207</sup> ve mucize rivayetlerinin amele taalluk etmeyen konuları ihtiva etmesi gibi nedenlerden bu tarz rivayetlere yer vermemiş olabileceği kanaatindeyiz. Ayrıca İmam Mâlik, Medine dışına çıkmamış<sup>208</sup> ve önceki bölümde gördüğümüz üzere nübüvvet karşıtı söylemler

<sup>202</sup> İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İFAV, 2011), 71-73.

<sup>203</sup> M.Yaşar Kandemir, "el-Muvatta'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Temmuz 2023).

<sup>204</sup> Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik*, thk. İbn Tâvî et-Tancî (Fas: Matbaatu Fadale, 1385-1403/1965-1983), 2/70.

<sup>205</sup> Ahmed Naim Babanzâde, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, çev. Hasan Karayığit (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010), 215.

<sup>206</sup> Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 1/491.

<sup>207</sup> Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 72.

<sup>208</sup> Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 72.

onun döneminde şüyu bulmamıştır. Bu gibi sebeplerle mucize konusunda müstakil bir bölüm oluşturma ihtiyacı hissetmemiş olabilir.

Eserinde menâkıb veya fedâil ismiyle bir bölüm oluşturmayan Mâlik b. Enes, kırk dokuzuncu kitabını *Peygamber'in sıfatları* olarak isimlendirmiş burada şemâil-i Nebî'ye dair tek rivayete yer vermiştir.<sup>209</sup>

Müstakil bir bâb altında değerlendirmemiş olsa da sonraki dönemlerde hissi mucize kapsamında değerlendirilecek olan; parmakları arasında suyun bereketlenmesi rivayetine; *Tahâret* bölümünde *Abdest* bâbı altında yer verir.<sup>210</sup> Peygamber'in duasıyla yemeğin bereketlenmesine dair rivayete ise *Peygamber'in sıfatları* bölümünde *Yeme-içme* bâbı altında yer vermiştir.<sup>211</sup> Peygamber'in vefatından sonra cenazesi yıkanırken gaipten "Elbisesini çıkartmayın!" diye bir sesin duyulmasına dair rivayeti ise *Cenâzeler* bölümünde, *Ölünün defnedilmesi* bâbı altında değerlendirir.<sup>212</sup> Tebük seferindeyken bir yerde konakladıklarında; Peygamber'in, Mu'âz b. Cebel'e (ö. 17/638) hitaben; "Eğer yaşarsan buraların bağ ve bahçelerle dolacağını görmen yakındır" cümlesinin geçtiği ve öncesinde, namazların cem' edildiğini anlatan rivayeti ise *Namazın kısaltılması* bölümünde, *Mukim ve yolculukta iki namazın cem' edilmesi* bâbı altında değerlendirmiştir.<sup>213</sup>

*Muvatta'*da yukarıda zikrettiğimiz dört rivayetten başka hissi veya gaybî mucizelere dair bir haber tespit edemedik. *Muvatta'* üzerine şerh yazan Bâcî el-Mâlikî (ö. 494/1100), *el-Müntekâ* adlı eserinde; suyun bereketlenmesi,<sup>214</sup> yemeğin bereketlenmesi,<sup>215</sup> Peygamber'in vefatından sonra cenazesi yıkanırken ses işitilmesi<sup>216</sup> ve Mu'âz (r) hakkında geleceğe yönelik haber vermesi<sup>217</sup> rivayetlerini açıklarken bu olayların mucize olduğunu, nübüvveti ispat eden olaylar olarak

<sup>209</sup> Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1406/1985), "Sıfatu'n-Nebî", 1 (2/919).

<sup>210</sup> İmam Mâlik, "Tahâret", 32 (1/32).

<sup>211</sup> İmam Mâlik, "Sıfatu'n-Nebî", 19 (2/927).

<sup>212</sup> İmam Mâlik, "Cenâiz", 27 (1/231).

<sup>213</sup> İmam Mâlik, "Kasru's-Salât", 1 (1/143).

<sup>214</sup> Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta'* (Mısır: Matbaatu's-Sa'âde, 1332/1914), 1/72.

<sup>215</sup> Bâcî, *el-Müntekâ*, 7/241.

<sup>216</sup> Bâcî, *el-Müntekâ*, 2/22.

<sup>217</sup> Bâcî, *el-Müntekâ*, 1/256.

Peygamber'in doğruluğuna işaret ettiğini söylemiştir. Görüldüğü üzere İmam Mâlik bu rivayetleri nübüvvetin ispatı bağlamında; mucize veya harikulade olaylar olarak kullanmamış olsa da ondan birkaç asır sonra yazılan şerhlerde mucize kavramıyla ifade edilmiş ve açıklanmıştır.<sup>218</sup>

### 3.2.2. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) el-Müsned'i

Ebû Dâvud et-Tayâlisî'ye isnâd edilen *el-Müsned* adlı eser, talebesi Yunus b. Habîb tarafından sonraki dönemde tasnif edilmiştir.<sup>219</sup> Araştırmamızda; ehl-i hadîsin mucize anlayışını, bölüm ve bâb isimlendirmeleri üzerinden tespit etmeye çalışsak da Tayâlisî'nin ale'r-ricâl tasnif ettiği eserini de araştıracağız. Çünkü sonraki bölümde görüleceği üzere Tayâlisî'nin *el-Müsned*'i, şakk-ı sadr ve inşikâku'l-kamer gibi rivayetlerin kaydedildiği ve günümüze ulaşan en eski kaynaklardandır.

*Müsned*, günümüze eksik nüshalarla ulaşmış olması sebebiyle 2767 rivayeti ihtiva etmektedir. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'iyle kıyaslandığında onda birine denk gelen<sup>220</sup> bu sayısına rağmen hissi mucizelere dair pek çok rivayete yer vermiştir. Dihlevî'ye göre *el-Müsned* üçüncü tabaka hadîs kitapları içerisinde yer alır. Bu tabakadaki müelliflerin amacı, hadîsleri ayıklamadan toplamak olup ma'mul olma açısından bir değerlendirmeye tabi tutmamışlardır.<sup>221</sup>

Tayâlisî'nin *el-Müsned*'ini mucize rivayetleri açısından incelediğimizde; Hz. Muhammed'in (s) parmakları arasında suyun bereketlenmesi,<sup>222</sup> isrâ ve mi'râc,<sup>223</sup> şakk-ı sadr,<sup>224</sup> inşikâku'l-kamer,<sup>225</sup> gibi meşhur mucize rivayetlerine yer verdiğini görmekteyiz. Ancak eser müsned türü olması sebebiyle bu rivayetleri herhangi bir bağlamda değerlendirmemiş ve sonrasında açıklama yapmamıştır.

<sup>218</sup> Hz. Muhammed'in (s) ifade ettiği bereketli ve faydalı yiyecekler tıbb-ı nebevî açısından bir mucize olarak değerlendirilebilir bu konuyla ilgili olarak bk. Mustafa Karabacak, "Rivayetlerde Bereketli Olduğu Belirtilen Yiyecek-İçeceklerin Tıbb-ı Nebevî Açısından Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* II/2 (2021), 239-255.

<sup>219</sup> Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 61; Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 227-228.

<sup>220</sup> Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 54-56.

<sup>221</sup> Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, 1/495.

<sup>222</sup> Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvud et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türki (Mısır: Dâru Hacer, 1419/1999), 3/294 (No. 1835).

<sup>223</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/327 (No. 411).

<sup>224</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/125 (No. 1643).

<sup>225</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/224 (No. 278).

### 3.2.3. Abdürrezzâk es-San‘ânî’nin (ö. 211/826) el-Musannef’i

Abdürrezzâk’a ait *el-Musannef fi’l-hadîs* günümüze ulaşmış en kapsamlı musannef eserlerindedir. Tasnif faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte hadîsleri belli bâb başlıkları altında değerlendirme yöntemiyle yazılan musannef türü eserlerde, ehl-i hadîs imamlarının hadîsten çıkardıkları hükmü ifade eden başlıklandırma sistemleri ön plana çıkmıştır.<sup>226</sup> Abdürrezzâk’ın *el-Musannef* adlı eseri merfû, mevkûf ve maktû haberleri içeren 21.033 hadîsi ihtiva eder ve bu rivayetlerin bir kısmı sıhhat açısından tenkit edilmiştir.<sup>227</sup> Dihlevî, *el-Musannef’i* üçüncü tabaka hadîs kitapları arasında değerlendirir ve bu tabaka için; “Bunların amaçları sadece hadîsleri toplamaktır, rivayetleri sıhhat veya ma‘mûl olmaları açısından ayıklama gibi bir amaçları yoktur” demiştir.<sup>228</sup>

Musannif, kitabında menâkıb veya fedâil olarak müstakil bölüm oluşturmamıştır. Dolayısıyla fikhî yönü ağır basan ve musannef türünden olan bu eserde, müstakil olarak Hz. Muhammed’in (s) hayatına veya mucizelere dair bir bölüm yoktur. Ancak eserde dağınık bir şekilde hissi veya gaybî mucizelere dair rivayetlere yer vermiştir. Peygamber’in parmakları arasından suyun bereketlenmesi mucizesine dair herhangi bir rivayet tahrîc etmemiştir.<sup>229</sup> Peygamber’in duasının makbuliyetine dair bir haberi; *Kitâbu’l-cihâd* bölümünde, *Peygamber’in (s) yüzünü kanatan kişi* bâbında zikreder.<sup>230</sup>

İsrâ olayına dair iki kısa rivayet; *Kitâbu’s-salât* bölümünde, *Namazın farziyyeti* bâbında “İsrâ gecesi namaz elli vakit olarak farz kılındı...” metniyle yer alır.<sup>231</sup> Mi‘râc ile ilgili sonraki kitaplarda yer alan detay bilgiler bulunmamakla birlikte mi‘râc olayı sadece ...أسري ب / “gece yürütüldüğünde” lafzıyla ifade edilmektedir.<sup>232</sup>

<sup>226</sup> Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 50.

<sup>227</sup> Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 75; Ali Akyüz, “Abdürrezzâk es-San‘ânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Haziran 2023).

<sup>228</sup> Dihlevî, *Hüccetullâhi’l-bâliğa*, 1/495.

<sup>229</sup> Suyûtî, *el-Hasâisü’l-kübrâ*, 2/67-76.

<sup>230</sup> Abdürrezzâk es-San‘ânî, *el-Musannef*, 5/290 (No. 9649).

<sup>231</sup> Abdürrezzâk es-San‘ânî, *el-Musannef*, 1/452-453 (No. 1769-1770).

<sup>232</sup> Abdürrezzâk es-San‘ânî, *el-Musannef*, 2/162; 3/577 (No. 6727); 5/321 (No. 9719).

Ay'ın yarılmasına dair Cübeyr b. Mut'im'den gelen tek rivayete yer veren musannif bu olayı, *Kitâbu's-salât* bölümünde, hüsuf - küsuf namazlarını derlediği *el-Ayât bâbında* aktarmıştır.<sup>233</sup> Hanînu'l-ciz' olarak tabir edilen hurma kütüğünün deve gibi inlemesi, Peygamber'in onun üzerine elini koymasından sonra kütükten gelen sesin kesilmesi<sup>234</sup> olayına dair tek rivayete yer veren musannif, bu hadîsi *Kitâbu'l-cum'a* bölümünde *Hutbeyi ayakta okuma* bâbı altında değerlendirmiştir.<sup>235</sup> Son olarak *Kitâbu'l-megâzi* bölümünde şakk-ı sadrdan bahseden zayıf bir rivayete verir.<sup>236</sup> Rivayetin zayıf olduğuyla ilgili değerlendirme şakk-ı sadr bölümünde ele alınacaktır.

Abdürrezzâk'ın *el-Musannef* eserinde görüldüğü üzere hissi mucize olaylarına dair rivayetlerin hiçbiri nübüvveti ispat sadedinde kullanılmamıştır. Bu durum hicrî üçüncü asrın başlarında nübüvveti inkar eden kesimlerin henüz yaygınlık kazanmadığını gösterebileceği gibi Abdürrezzâk'ın yaşadığı bölgede olmama ihtimali de güçlüdür. Oysaki Kûfe'li İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'i bölümünde göreceğimiz üzere o mucize rivayetlerini müstakil bir başlık altında tahrîc etmiştir.

Abdürrezzâk, Yemen'li muhaddislerdendir. İlim yolculuğunda Şam ve Mekke'ye gitmiş sonra Yemen'e dönmüş orada ders vermiş ve vefat edene kadar orada yaşamıştır.<sup>237</sup> Önceki bölümde nübüvvet inkarcılığından bahsederken değindiğimiz üzere nübüvvet karşıtı düşünceler yeni fethedilen bölgelerde daha yaygındır. Ayrıca İbnü'r-Râvendî (ö. 301/913) gibi bu konuda öne çıkan isimler henüz hayatta değildi. Dolayısıyla hem zaman hem de mekan olarak Abdürrezzâk, nübüvvet inkarcılığıyla karşılaşmamış ve bu sebeple de eserinde mucize rivayetlerini onlara cevap mahiyetinde değerlendirmemiş olabilir. Abdürrezzâk'ın eserinde bazı hissi mucize rivayetlerine yer vermiş olması hissi mucizeleri kabul ettiğini göstermekle birlikte musannef türü eser telif eden bir muhaddis olarak amelî olmayan mucize rivayetlerini kitabına almaması makul gözükmemektedir. Ancak

<sup>233</sup> Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 3/104 (No. 4941).

<sup>234</sup> Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Mısır: Hicrî li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1418/1997), 8/679.

<sup>235</sup> Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 3/185 (No. 5253).

<sup>236</sup> Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 5/313 (No. 9718).

<sup>237</sup> İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1421/2001), 8/108; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 2/609.

kanaatimizce mucize rivayetlerini müstakil bir başlıkta değerlendirmemiş olmasının asıl sebebi yaşadığı bölgede buna ihtiyaç hissetmemiş olmasıdır.

### 3.2.4. İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) el-Musannef'i

Ale'l-ebvâb tasnif edilen *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* adlı eserde toplam 37.943 rivayete yer verilmiş olup 38 kitap olarak tasnif edilmiştir.<sup>238</sup> Musannif, eserinde merfû rivayetlerin yanında sahâbe kavline ve tabiîn fetvalarına da yer vermiş ve kitabını fıkıh bâblarına göre tertip etmiştir.<sup>239</sup> Dihlevî'nin sınıflandırmasına göre bu eser üçüncü tabaka içerisinde yer almaktadır.<sup>240</sup>

İbn Ebû Şeybe, eserinde *Kitâbu'l-fedâil* bölümü altında *Allah'ın Muhammed'e (s) verdiği şeyler* bâbına yer vermiştir. Hz. Muhammed'e (s) ikram olunan manevi nimetler, şefaât ve bazı hissi mucizelere dair oluşturduğu bu bâb, hadîs kitapları arasında bir ilktir. Bu bölümde musannif, 173 rivayete yer verir.<sup>241</sup> Musannif; Hz. Muhammed'in (s) parmakları arsında suyun bereketlenmesi mucizesini,<sup>242</sup> isrâ ve mi'râc olayına dair dört rivayeti<sup>243</sup> bi'setten önce Hz. Muhammed'e (s) selam veren taştan bahseden rivayeti,<sup>244</sup> Peygamberin duasıyla yemek ve hurmanın bereketlendiğine dair beş rivayeti,<sup>245</sup> Peygamberin çağırmasıyla ağacın yanına gelmesi mucizesi,<sup>246</sup> hurma kütüğünün Peygamber'den ayrıldığı için deve gibi inlemesine dair beş rivayet<sup>247</sup> gibi pek çok hissi, gaybî ve dua mucizelerine dair rivayetleri bu bâbda kaydetmiştir. Ancak bu bâb incelendiğinde; hissi mucizelerden ziyade; Hz. Muhammed'in (s) diğer peygamberlerden ayrıcalıklı olduğu hususlar, Müslüman ümmetinin mazhar olduğu destek ve nimetler, mahşer günü Hz. Muhammed'in (s) şefaât etmesi ve kevser havuzu gibi verilen manevi nimetlere dair rivayetlerin daha fazla yer aldığı görülmektedir.

<sup>238</sup> Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 77.

<sup>239</sup> Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 40.

<sup>240</sup> Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, 1/495.

<sup>241</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/303-329.

<sup>242</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/316 (No. 31722-31724).

<sup>243</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/312 (No. 31697-31700).

<sup>244</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/313 (No. 31705).

<sup>245</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/314 (No. 31707-31711).

<sup>246</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/317 (No. 31732).

<sup>247</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/319 (No. 31746-31750).

İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'ini farklı kılan şeylerden birisi de mi'râc kelimesini bâb ismi olarak tespit etmiş olmasıdır. Musannif, *Megâzî* bölümünde *Peygamberin (s) yürütüldüğü gece mi'râc olayı* bâbı altında on iki rivayete yer vermiş ve burada isrâ olayından başlayarak mi'râc yolculuğuna dair rivayetleri derlemiştir.<sup>248</sup> Mi'râc bâbında kaydettiği rivayetlerde şakk-ı sadr olayından bahsetmemiş Burak'ın getirilmesi kısmından almıştır.<sup>249</sup> Oysa Buhârî ve Müslim'de geçen mi'râc olayını anlatan rivayetler, şakk-ı sadr olayıyla başlamaktadır.<sup>250</sup> Musannif, şakk-ı sadr olayına dair sadece bir rivayeti kitabına almıştır ve bu rivayette şakk-ı sadrın çocukluk döneminde gerçekleştiği anlatılmaktadır. Bu durum İbn Ebû Şeybe'nin, Kâdı İyâz ve İbn İshâk gibi<sup>251</sup> şakk-ı sadrın sadece bir defa Hz. Muhammed'in (s) çocukluğunda gerçekleştiğini düşündüğünü göstermektedir.

İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'i kendisinden önceki İmam Mâlik ve Abdürrezzâk'ın hadîs kitaplarıyla kıyaslandığında, mucize rivayetlerinin dağınık bir şekilde değil müstakil başlık altında derlendiği görülmektedir. Önceki bölümde iddia ettiğimiz üzere bu farklılığın sebebi muhaddislerin yaşadıkları bölgeyle bağlantılı olabilir. Nitekim önceki başlıklarda değindiğimiz üzere İmam Mâlik Medine'de, Abdürrezzâk ise Yemen'de yaşamıştır. İbn Ebû Şeybe, Abdürrezzâk'la yakın tarihlerde yaşamış olmasına rağmen mucize rivayetlerini değerlendirme açısından iki muhaddisin kitapları arasında bariz bir fark gözükmemektedir. Kûfeli olan İbn Ebû Şeybe; Basra, Bağdat, Hicaz, Irak ve Şam bölgelerine ilim için seyahat etmiştir. Bağdat'ta yaşamış ve orada hadîs rivayet etmiş, ömrünün sonlarına doğru Kûfe'ye gitmiş ve orada vefat etmiştir.<sup>252</sup> İbn Ebû Şeybe'nin yaşadığı bölge yeni kültürlerin ve diğer din mensuplarının yaygın olduğu bir yerdir. Bu sebeple de nübüvvet ispatına veya Allah'ın, Hz. Muhammed'e (s) ikram ettiği konulara dair rivayetlere kitabında müstakil olarak yer vermiş olabileceği kanaatindeyiz.

<sup>248</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/333-336 (No. 36570-36581).

<sup>249</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/333 (No. 36570).

<sup>250</sup> bk. Buhârî, "Salât", 1 (No. 349); Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühreir en-Nâsır (Beirut: Dâru Tavki'n-Necât, 1433/2012), "İman", 263 (1/102).

<sup>251</sup> Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili*, 98.

<sup>252</sup> Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/66, 71; Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs* (Ankara, 1991), 213; Nihat Yatkın, *Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe ve Kitâbu'l-Musannef'i* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 33, 39, 45.

### 3.2.5. Dârimî'nin (ö. 255/869) es-Sünen'i (el-Müsned)

Hadîs imamı Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî (255/869) ale'l-ebvâb olarak telif ettiği *es-Sünen* adlı eserinde 23 kitap bölümü ve 1403 bâb altında 3500 rivayete yer vermiştir.<sup>253</sup> Müsned olarak da isimlendirilen bu eser ıstılâhî anlamda ale'r-ricâl türünden olmayıp Buhârî'nin *es-Sahîh*'i için kullandığı “senedi muttasıl hadîsler” manasında müsneddir.<sup>254</sup>

Kitabın mukaddimesi Sünen-i Dârimî'yi diğer hadîs kitaplarından ayırmaktadır. Hadîs musannefâtı içerisinde, kitabına mukaddime yazan üç müellif vardır. Bunlar; Dârimî, Müslim ve İbn Mâce'dir. Dârimî'nin mukaddimesi içerik ve genişliği açısından diğer mukaddimelerden farklıdır. Müslim'in mukaddimesi hadîs meseleleri çerçevesinde olup müellifin, eseri telif etme yöntemini ve amacını anlatır. İbn Mâce'nin mukaddimesi bazı yönlerden Dârimî'ye benzese de nübüvvet dair konular ve mucize rivayetlerini içermez. Bu üç mukaddime arasında muhtevası en geniş olan Dârimî'nin mukaddimesidir.<sup>255</sup> Dârimî, mukaddime kısmında Hz. Muhammed'in (s) hayatından bazı kesitler sunmuş ve mucize rivayetlerini girişte müstakil başlıklar altında zikretmiştir.<sup>256</sup> Bu durum müellifin mucize rivayetlerini nübüvvetin ispatı bağlamında değerlendirdiğini göstermektedir.

Dârimî'nin mukaddimesi elli yedi bâb altında 654 rivayet bulunmasıyla kitabının beşte birine denk gelmektedir. Müellif bu bölümde, Hz. Muhammed'e (s) ikram edilen mucizeler ve şahsının faziletine dair rivayetleri, sünnete ittibâ etmenin önemini, Kur'ân ve sünnette yer almayan hususlardan sakınılması, ilim öğrenmenin fazileti gibi konulara dair rivayetleri tahrîc etmiştir.<sup>257</sup>

Konumuz açısından Dârimî ve mukaddimesi önemli bir özelliğiyle öne çıkmaktadır. Müellif bu kısımda; Hz. Muhammed'e (s) taşların ve ağaçların selam vermesi,<sup>258</sup> parmakları arasından suyun bereketlenmesi,<sup>259</sup> hurma kütüğünün

<sup>253</sup> Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 124.

<sup>254</sup> Babanzâde, *Hadis Usûlü*, 258.

<sup>255</sup> Zafer Kiraz, *Hadis Tarihinde Mukaddime Geleneği (Sünen-i Dârimî Örneği)* (Urfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 109-112.

<sup>256</sup> Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 124; Ahatlı, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 21.

<sup>257</sup> Arafat Aydın, *Dârimî'nin Peygamber Anlayışı (Sünen'in Mukaddimesi Çerçevesinde)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 10.

<sup>258</sup> Dârimî, “Mukaddime”, 4.

ayrılıktan dolayı ağlaması,<sup>260</sup> yemeklerin bereketlenmesi,<sup>261</sup> diğer peygamberlerden üstünlüğü,<sup>262</sup> zehirlenmiş koyunun ona haber vermesi ve ölümlerle konuşması<sup>263</sup> hakkında gelen mucize rivayetlerini nakleder. Dârimî mucize rivayetlerini -birkaç istisna dışında-<sup>264</sup> sadece bu bölümde almıştır. Mesela suyun bereketlenmesine dair rivayetleri abdest ve taharet bölümlerinde tekrar zikretmez. İmam Mâlik ve Abdürrezzâk'ın eserlerinde gördüğümüz üzere onlar, bu rivayetleri daha çok fikhî hüküm açısından değerlendirmiştir.

Dârimî, mucize rivayetlerini naklettiği bâbları; mucize veya âyet gibi kelimelerle değil “ikrâm” olarak isimlendirmiştir. Mesela suyun bereketlenmesi rivayetlerine yer verdiği bâbı; *Allah'ın, Nebî'ye (s) parmakları arasından suyun kaynamasını ikram etmesi* olarak isimlendirmiştir. Mucize kelimesinin kavramlaşma sürecinde değindiğimiz üzere Dârimî'nin yaşadığı dönemde ıstılâh anlamıyla mucize kelimesi kullanılmamaktaydı. Dolayısıyla Dârimî'nin bu olayları mucize olarak isimlendirmesi de beklenemez. Ancak muhaddis Dârimî'nin, bâb isimlerinde bunları bir ikram olarak değerlendirmesi ve her birini Allah'a isnâd ederek, Allah'ın ikramı olduğunu belirtmesi ehl-i hadîsin mucize anlayışını göstermektedir. Aynı şekilde İbn Ebû Şeybe de mucize rivayetlerine dair bölümü; *Allah'ın Muhammed'e (s) verdiği şeyler* olarak isimlendirmesiyle Dârimî ile benzerlik göstermektedir.

Dârimî'nin *es-Sünen*'inde mucize rivayetleri açısından dikkat çekici konulardan birisi de Ay'ın yarılmasına dair hiçbir rivayete yer vermemiş olmasıdır. İnşikâku'l-kamer bölümünde göreceğimiz üzere bu olay sahâbeden Enes, Cübeyr, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'tan (r) sahih senedle nakledilmiş olmasına rağmen<sup>265</sup> Dârimî'nin bu rivayeti nakletmemesi dikkat çekmektedir. Aslında Dârimî'nin mukaddimesindeki rivayetleri incelediğimizde bunların tamamı Müslümanların yanında gerçekleşen harikulade olayları aktarmaktadır. Müşriklerin isteği üzerine gerçekleşen bir olay anlatılmamıştır. Hz. Muhammed'in (s), ağacı yanına çağırması

<sup>259</sup> Dârimî, “Mukaddime”, 5.

<sup>260</sup> Dârimî, “Mukaddime”, 6.

<sup>261</sup> Dârimî, “Mukaddime”, 7.

<sup>262</sup> Dârimî, “Mukaddime”, 8.

<sup>263</sup> Dârimî, “Mukaddime”, 11.

<sup>264</sup> Dârimî, “Salât”, 202 (No. 1603).

<sup>265</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/182.

ve ağacın ona itaat edip gelmesi bunu üzerine karşısındaki inkarcının Müslüman olması gibi rivayetlerde ise talep karşı taraftan gelmemiş aksine Peygamber: “Şayet bu ağaç yanıma gelirse iman eder misin” şeklinde kendisi teklif etmiştir.<sup>266</sup>

Hiz. Muhammed'e (s) ait hissi mucizeler konusu, günümüzde iddia edildiğinin aksine Kur'an'a muhalif bir durum değildir.<sup>267</sup> Nitekim muhaddislerin bâb isimlerinde bunu görmekteyiz. Ehl-i hadîsin yöntemini takip ederek; Hiz. Muhammed'e (s) verilen hissi mucizeleri Allah'ın, Peygamberine ve müminlere ikramı ve desteği olarak değerlendirdiğimizde âyet ve hadîsler arasındaki zâhirî ihtilafın ortadan kalktığı görülecektir.

Dârimî'nin kitabında müstakil olarak mucize rivayetlerini derlemesi, bunları nübüvvetin ispatı veya desteği mahiyetinde değerlendirmesi, arka planda müellifi bunu yapmaya yönlendiren sosyal ve kültürel bazı etkenlerin olduğuna işaret etmektedir. Bunu tespit edebilme adına Dârimî'nin yaşadığı bölgeyi bilmemiz gerekmektedir. Semerkant âlimlerinden olan Dârimî, ilim için Hicâz, Irak, Şam, Mısır ve Horâsân'a gitmiş daha sonra Semerkant bölgesine geri dönmüştür. Zamanının âlimi olarak nitelenen Dârimî için Semerkant'ı hadîs ilmiyle doldurduğu ve yalanı yok ettiği söylenmiştir.<sup>268</sup>

Bir iddiaya göre Dârimî'nin mucize rivayetlerine önem vermesi ve kitabının girişinde bunları zikretmesinin sebebi Mu'tezile mezhebidir. Buna göre Mu'tezile, Semerkant bölgesinde güçlüydü ve Nazzâm gibi isimler mucize inkarcılığıyla öne çıkmaktaydı. Dârimî onlara cevap verme gayesiyle mukaddime kısmına mucize rivayetlerini almıştır.<sup>269</sup> Bize göre bu iddia gerçeklikten uzak gözükmektedir. Mu'tezile'nin mucize anlayışından bahsettiğimiz bölümde değindiğimiz üzere Mu'tezile mezhebinde mucize inkarcılığı yoktur aksine belli bir döneme kadar

<sup>266</sup> Dârimî, “Mukaddime”, 4 (No. 16).

<sup>267</sup> Yavuz Köktaş, *Kur'an'a Aykırı Görülen Hadîsler (Tespit ve Değerlendirme)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 158-159.

<sup>268</sup> Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/30-34; Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Hindistan: Dâiretü'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, 1326/1908), 5/295; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*, 460; Aydın, *Dârimî'nin Peygamber Anlayışı*, 4-7.

<sup>269</sup> Aydın, *Dârimî'nin Peygamber Anlayışı*, 12.

mucize, nübüvvetin tek delili olarak değerlendirilmiştir.<sup>270</sup>

Nübüvvet inkarcılığı başlıklarında görüldüğü üzere İslam dünyası ilk dönemlerinden itibaren peygamberliği inkar eden veya Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini kabul etmeyen çeşitli çevrelerle muhatap olmuştur. Özellikle yeni fethedilen bölgelerdeki kadim kültür ve inançların buna sebep olduğuna mezkur başlıkta değinmiştik. Semerkant bölgesinin İslam dünyasının merkezi olan Mekke ve Medine'ye uzak olması, çok farklı kültürden insanların orada bulunması bölgede nübüvvet inkarcılığının yaygın olduğunu göstermektedir. İmam Dârimî yaşadığı toplumu ve onların problemlerini gayet iyi bilmekteydi. Bu sebeple Dârimî, kitabının girişinde mucize rivayetlerini zikrederek bu konudaki iddialara cevap vermeyi amaçlamış ve içinde yaşadığı toplumun nübüvvet inancını sağlamlaştırmayı hedeflemiştir diyebiliriz.

### 3.2.6. Buhârî'nin (ö. 256/870) el-Câmi'u's-sahîh'i

Hadis kitapları içerisinde sıhhat açısından şöhreti malum olan *Sahîh-i Buhârî* yazıldığı dönemden günümüze kadar Müslümanların sahih hadis konusunda itibar ettikleri bir kaynaktır. 97 kitap ve 3730 bâbdan oluşan *es-Sahîh*, mükerrerleriyle birlikte 7275 rivayeti hâvidir ve hadis kitaplarının birinci tabakasına dahildir.<sup>271</sup>

İmam Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-Sahîh*'ini hissi mucize rivayetleri açısından incelediğimizde hem müstakil bâb başlığı altında hem de kitabın farklı yerlerinde mucize rivayetlerine yer verilmiştir. Buhârî, eserinin altmış beşinci kitabını *Menâkıb* olarak isimlendirmiş ve bu bölümün yirmi dördüncü bâbında Hz. Muhammed'e (s) ait özellikleri ve faziletleri zikretmiştir. *Bâbu alâmâti'n-nübüvveti fî'l-İslam* yani *İslam'da nübüvvetin alâmetleri* diye isimlendirdiği bu bölümde altmış üç rivayette Hz. Peygamber'e (s) ait mucizelere yer vermiştir.<sup>272</sup> İmam Buhârî, mucize rivayetlerine sadece bu bâbda yer vermemiştir. "Buhârî'nin fikhî bâb başlıklarındadır" sözü<sup>273</sup> İmâm Buhârî için ayırt edici özellik olarak öne çıkarken,

<sup>270</sup> Bilge, *Mu'tezile'de Mucize*, 266.

<sup>271</sup> Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 80-82.

<sup>272</sup> Buhârî, "Menâkıb", 24.

<sup>273</sup> Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idü'l-mesânîdi's-semâniye*, thk. Sa'd b. Nâsir (Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1419/1998), 1/99.

mucize rivayetlerinin naklinde de bu yöntemini devam ettirmiştir. Nitekim o, kitabının farklı kısımlarında mucize nakillerine yer vermiş ve bunlardan yerine göre farklı hükümler çıkartmıştır. Örnek olarak *Kitâbu'l-vudû*'da, *Namaz vakti geldiğinde namaz için su aramak* bâbında Enes b. Mâlik'ten (ö. 92/711) şu hadîsi nakleder.

Enes şöyle dedi: “Rasûlullah'ı (s) bir ikindi vakti girdiğinde gördüm. İnsanlar su arıyorlardı ancak bulamadılar. Hz. Peygamber'e (s) abdest suyu getirildi. Hz. Peygamber (s) bu kabın içine elini koydu ve insanların bu kaptan abdest almalarını emretti. Suyun onun parmakları arasında kaynadığını gördüm. Bu su ile herkes abdest aldı.”<sup>274</sup>

*Sahîh-i Buhârî*'nin bâb isimlerini inceleyen Dihlevî (ö. 1176/1762), *Şerhu terâcimi ebvâbi'l-Buhârî* adlı eserinde şu bilgileri kaydeder: “Bu bölümle ilgili olarak bâb ismiyle hadîsin mutabık olmadığı, bu hadîsin mucize bâbıyla ilgili olduğu denilmektedir. Ancak bana göre Buhârî'nin rivayeti bu bâbda tahrîc etme amacı şudur: Sahâbe, suyu yeterince aramış daha sonra Rasûlullah'ın (s) yanına giderek su bulamadıklarını haber vermişlerdir. Bunun üzerine mucize gerçekleşmiş yani parmakları arasından su kaynamıştır. Dolayısıyla bâb ismi ve rivayet mutabıktır aralarında bir kopukluk yoktur. Buhârî'nin rivayeti burada tahrîc etme sebebi, sahâbenin su araması kısmıdır.”<sup>275</sup>

Buhârî yukarıdaki hadîse benzer olan suyun bereketlenmesine dair yine *Kitâbu'l-vudû* bölümünde; *Leğen, bardak, tahta ve taştan yapılmış kaptaki su ile gusletmek ve abdest almak* bâbında, Enes'ten (r) nakledilen ve seksen kişilik bir topluluğun, avuç sığmayacak kadar küçük olan taş bir leğenden abdest almasından bahseden rivayete yer verir.<sup>276</sup> Bu rivayette Hz. Muhammed'in (s) parmakları arasından suyun bereketlenmesinden bahsedilmeyip sadece abdest alınan kap ve abdest alanların sayısı zikredilmiştir.

Hadîsi bu bâbda nakleden Buhârî; aynı olayı *Menâkıb* kitabında, *Nübüvvetin alâmetleri* bâbı altında farklı bir tarik ile nakleder ve metnin sonuna Enes'ten: “O

<sup>274</sup> Buhârî, “Vudû”, 32 (No. 169).

<sup>275</sup> Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Şerhu terâcimi ebvâbi'l-Buhârî*, thk. İzzet Muhammed Fergali (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri, 1999/1420), 77.

<sup>276</sup> Buhârî, “Vudû”, 45 (No. 195).

gün üç yüz kişiydik” kısmını ekler.<sup>277</sup> Abdest bölümünde, orada bulunup abdest alanların sayısını zikretmez ve abdest için su aramak gerekir hükmünü çıkartır. Ancak *Nübüvvet alâmetleri* bâbında, abdest alanların sayısını da eklemesi, bu bâbda meselenin dikkat çekici yönünü öne çıkardığını göstermektedir. Yani Buhârî, Menâkıb bölümünde abdest alanların sayısını zikretmekle olayın mucizevî yönünü öne çıkarmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda hadîsi bu bâb başlığında naklederken lafızları çok değişmemekle birlikte farklı tariklerle nakletmiş olması da vakıanın hakikatini güçlendirmiştir.

Buhârî şârihlerinden İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserinde Hz. Peygamber'in (s) parmakları arasından suyun bereketlenmesi ile Hz. Mûsa'nın âsa ile taştan su çıkartmasını kıyaslar ve Hz. Peygamber'e verilen mucizenin daha harikulade olduğunu; çünkü kan ve kemikten müteşekkil ellerden suyun artmasının, taştan suyun fişkırmasından daha harika olduğuna dikkat çeker. Taşın fitrat gereği içinden su fişkırması yaygınken, ellerin arasından suyun artması vaki değildir.<sup>278</sup>

İbn Hacer, İmam Buhârî'nin mucize rivayetlerini tahrîc ettiği bâbı *Alâmât* diye nitelendirmesinin sebebi olarak İmam Buhârî'nin; alâmât ve mucize arasında fark gözettiğini, ona göre alâmâtın mucizeden daha kapsamlı olduğunun işareti olarak değerlendirir. Buna göre Buhârî, mucizenin tanımında tehaddî şartını gözetirken alâmâtta ise bu şartı gözetmez. Yani Buhârî'ye göre müşriklerin bir mucize istemesi karşılığında inşikâku'l-kamer olayının gerçekleşmesi mucizedir ancak yukarıda zikrettiğimiz, Hz. Muhammed'in (s) parmakları arasından suyun kaynamasını alâmât olarak değerlendirir. Buhârî bu anlayışını inşikâku'l-kamer rivayetlerine yer verdiği bâbda da göstermiştir. O, Ay'ın yarılmasıyla ilgili rivayetleri *Alâmât* bâbında değil, müstakil olarak *inşikâku'l-kamer* bâbında değerlendirir. Bu konu inşikâku'l-kamer mucizesi rivayetleri bölümünde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Hanînu'l-ciz' olayı olarak bilinen hissi mucizeye dair rivayetleri kitabında iki farklı yerde değerlendirir. Bunlardan birincisi *Kitâbu'l-cum'a* bölümünde, *Minber*

<sup>277</sup> Buhârî, “Menâkıb” 24 (No. 3572).

<sup>278</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/585.

*üzerinde hutbe bâbında geçer. Rivayet şöyledir:*

Sa'îd b. Ebû Meryem (224) > Muhammed b. Ca'fer (?) > Yahya b. Sa'îd (143) > Abdullah b. Enes b. Mâlik (?) > Câbir b. Abdullah (78) dedi ki: Nebi (s) üzerinde hutbe îrâd ettiği bir hurma kütüğü vardı. Peygamber hutbe için minber yaptırıp onu kullanmaya başlayınca biz o hurma kütüğünün gebe hayvan gibi ses çıkartıp inlediğini duyduk. Daha sonra Nebî (s) minberden indi ve elini kütüğün üzerine koydu.”<sup>279</sup>

Hadîsin bu bâbda zikredilmesinin sebebi İmam Buhârî'nin, hutbe îrâd edilirken minberin farz olmadığına kütük benzeri yüksek bir şeyin de kullanılabileceğine işaret etmek istemesidir. Minber farz değil sünnettir. Buna işaret etmek için bu rivayeti burada tahrîc etmiştir.<sup>280</sup>

Aynı olaya dair rivayeti *Menâkıb* bölümünde, *Alâmâtu'n-nübüvve* bâbında İbn Ömer ve Câbir b. Abdullah'tan<sup>281</sup> tekrar nakleder. Rivayetlerden sadece İbn Ömer'den geleni zikredeceğiz.

Muhammed b. el-Müsennâ (252) > Yahya b. Kesîr Ebû Gassân (206) > Ebû Hafs (?) > Nâfi' (116) > İbn Ömer (73) dedi ki: “Nebî (s) bir hurma kütüğüne dayanarak bize hitap ederdi. Minber edinince o hurma kütüğünden ayrıldı. Bunun üzerine kütük inledi. Peygamber geldi ve elini onun üzerine koydu.”<sup>282</sup>

Kastallânî bu hurma kütüğünün ağlamasıyla ilgili olarak Allah'ın ona hayat verip onu akıllı bir varlık kılmasından dolayı ayrılık duygusuyla Rasûlullah'a (s) olan hasretiyle ağladığını söyler.<sup>283</sup>

Buhârî, *Menâkıb* bölümünde İbn Ebû Şeybe'ye benzer bir metot izlemiştir. O, bu bölümde sadece hissi mucize rivayetlerine yer vermemiş aynı zamanda fiten konusuyla alakalı gaybî haberleri ve dua mucizelerini de aktarmıştır.<sup>284</sup>

İmam Buhârî, *Alâmâtu'n-nübüvve* bâbında doğrudan Hz. Muhammed (s) ile

<sup>279</sup> Buhârî, “Cum'a”, 26 (No. 918).

<sup>280</sup> Muhammed Zekeriyâ Kandehlevî, *el-Ebvâb ve't-terâcim li-Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Veliyyüddin b. Takiyyüddin en-Nedvi (Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1433/2012), 3/23.

<sup>281</sup> Buhârî, “Menâkıb” 24 (No. 3584-3585).

<sup>282</sup> Buhârî, “Menâkıb” 24 (No. 3583).

<sup>283</sup> Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 6/45.

<sup>284</sup> Buhârî, “Menâkıb” 24 (No. 3592).

ilgili olmayan kerametvâri olaylara da yer verir. Bunlarda birisi, Abdurrahman b. Ebû Bekir'den (r) nakledilen rivayettir. Bu rivayete göre Hz. Muhammed (s) yanında bulunan sahâbîlere, ashâb-ı suffadan ihtiyaç sahibi Müslümanlara yemek yedirmelerini söyler. Hz. Ebû Bekir (r) de üç kişiyi alıp evine götürür. Bu rivayetin sonunda Ebû Bekir'in (r) evinde pişirilen yemek bereketlenmiş ve ilk durumundan daha fazla olmuştur.<sup>285</sup> Bu rivayet, doğrudan bir hissi mucize olmayıp keramet nev'inden olduğu için bu bâb ile uyumlu değildir denilmektedir. Şârih Aynî (ö. 855/1451) buna cevap olarak; mucizenin neticesinden başkalarının istifade etmesi mümkün olduğu gibi Peygamber vesilesiyle başkasının elinde ortaya çıkması da mümkündür demektedir. Rivayetin sonunda Hz. Muhammed'in (s) bereketlenen yemek için “Ondan hepimiz yiyin” demesi bunun örneğidir.<sup>286</sup>

Sonuç olarak İmam Buhârî'ye göre her mucize alâmettir ancak her alâmet mucize değildir.<sup>287</sup> Buhârî'nin, *Nübüvvetin alâmetleri* bâbında naklettiği altmış üç hadîsi incelediğimizde sadece sahâbe arasındayken bir mesele üzerine gerçekleşen hissi mucize rivayetlerine yer verildiğini görmekteyiz. Bu bâbda su ve yiyeceklerin bereketlenmesi, hurma kütüğünün ayrılıktan dolayı inlemesi rivayetleri dışında hissi mucize aktarımı tespit edemedik. Yani bu bâbda müşriklerin karşısında, onların isteğiyle gerçekleşen bir olaydan bahsedilmemektedir.<sup>288</sup> Ayrıca bu bâbda gaybî haberlere dair rivayetlerin daha fazla olduğunu görmekteyiz. İbn Hacer bu bâbdan ilk on üç rivayeti açıkladıktan sonra geri kalan rivayetlerin gaybî haberlere dair olduğunu söyler.<sup>289</sup>

Netice olarak İmam Buhârî'nin, İslam'da nübüvvetin alâmetleri bağlamında değerlendirdiği olaylar, kelâmcıların anladığı şekilde meydan okuma (tehaddi) barındıran mucizeler olmayıp ilâhi destek nev'inden harikulade durumlardır. Ayrıca musannifin bu bâbda Hz. Muhammed'in (s) ileride olacak olaylara dair gaybî mucize rivayetlerine çokça yer vermesi; nübüvvetin ispatında gaybî haberleri, hissi

<sup>285</sup> Buhârî, “Menâkıb” 24 (No. 3581).

<sup>286</sup> Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), 16/124.

<sup>287</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/581.

<sup>288</sup> Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdülvahid el-Hâşimî, *Lübbü'l-lübâb fi't-terâcim ve'l-ebvâb fi şerhi terâcim ve ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî* (Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 1432/2011), 3/192-199.

<sup>289</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/607; Hâşimî, *Lübbü'l-lübâb*, 3/194.

mucizelerden daha fazla kullandığını göstermektedir.

Buhârî'nin burada takip ettiği yöntemin pratikte daha faydalı sonuçlar verebileceği kanaatindeyiz. Peygamberin vefatından sonra nübüvvet ispatı için nakledilen hissi mucize rivayetleri, hadîs ilmi açısından sahîh olsa bile o olaya şahit olmayan sonraki nesiller için naklî delil olarak kalmaktadır. İleride olacak olayların önceden haber verildiği gaybî mucize rivayetleri ise haber verilen bu olaylara şahit olan nesillerde nübüvvet inancının kuvvetlenmesi açısından daha etkili olacağı kanaatindeyiz.

### 3.2.7. Müslim'in (ö. 261/875) el-Câmi'u's-sahîh'i

Müslim'in *es-Sahîh*'i kimilerine göre *Sahih-i Buhârî*'den daha muteber olarak değerlendirilmiştir. İmam Müslim *es-Sahîh*'inde 54 kitap bölümü altında 7275 rivayete yer verir ancak kitabını bâblara ayırmamış daha sonra kitabın tebvîb işlemini İmam Nevevî (ö. 676/1277) yapmıştır.<sup>290</sup>

Müslim'in *es-Sahîh*'ini mucize rivayetleri açısından incelediğimizde onun hocası Buhârî gibi hem müstakil olarak hem de kitabının muhtelif yerlerinde hissi/gaybî mucize rivayetlerine yer verdiği görülmektedir. Ancak Müslim'in kitabında tekrarlardan kaçınması, hadîsleri parçalayarak farklı hükümler çıkarmaya çalışmaması gibi sebeplerle<sup>291</sup> hissi mucizelere dair rivayetleri Buhârî kadar farklı kısımlarda değerlendirmemiştir.

Enes b. Malik'ten abdest suyunun bereketlenmesine dair nakledilen rivayeti, İmam Müslim *el-Câmiu's-sahîh* eserinde *Kitâbu'l-fedâil* kısmında dört farklı tarikle nakleder. İmam Müslim, hocası Buhârî'nin aksine bu hadîsi, *Vudû'* bölümlerinde değil doğrudan Hz. Peygamber'in (s) faziletlerini naklettiği bölümde kitabına almıştır.<sup>292</sup> İmam Müslim *el-Câmiu's-sahîh*'e bâb başlıklarını koymamış olsa da kitabın şârihlerinden muhaddis İmam Nevevî, *Kitâbu'l-fedâil*'i bâblara ayırmış ve mucize nakillerinin olduğu bu bâbı, *Peygamber'in mucizeleri* olarak isimlendirmiştir.<sup>293</sup> Mucize kavramının oluşum süreci başlığında değindiğimiz üzere

<sup>290</sup> Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 88-89.

<sup>291</sup> Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, 396-397; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 88.

<sup>292</sup> Müslim, "Fedâil", 4 (7/59).

<sup>293</sup> Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî el-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1392/1972), 15/38.

istilâhî anlamıyla mucize kavramı mu‘tezilî âlimlerin etkisiyle ortaya çıkmış daha sonra ehl-i hadîs tarafından da kabul görmüş ve kullanılmıştır.

İmam Nevevî, *Sahîh-i Müslim* şerhinde Hz. Peygamber’e verilen mucizelerin iki kısım olduğunu söyler. Bunlardan ilki Kur’ân’dır ve lafzen tevatür yoluyla nakledilmiştir. Aynı şekilde o, Hz. Peygamber’e (s) verilen hissi mucizelerin de tevatür yoluyla nakledildiğini söyler. Hâtem-i Tâî’nin cömertliği nasıl tevâtüren naklediliyorsa Hz. Peygamber’den sâdır olan harika olaylar da toplum arasında tevâtüren nakledilmiştir. Sahâbe arasında bu tarz hâdiseleri nakledenlerin sayısı az olsa da diğer sahâbîlerin bu rivayetleri tekzip etmemeleri, toplum arasında yayılırken engel olmamalarını onların sükûti olarak onayladıklarına delil sayar ve hissi mucize rivayetlerinin de mânen mütevatir olarak nakledildiğini söyler.<sup>294</sup>

İmam Müslim, *Fedâil* kitabında; Hz. Peygamber’in (s) nesebinin faziletinden başlayıp bütün yaratılmışların en hayırlısı olması, suyun artması ve yiyeceklerin bereketlenmesi gibi hissi mucizelerinden bahsettikten sonra ümmetine karşı şefkati ve merhameti, cesareti, hayâsı, şemâilî gibi Hz. Muhammed’e (s) ait ahlâkî ve fiziki özellikleri anlatan rivayetleri nakleder.<sup>295</sup> Kitabın bu bölümüne bakıldığında 142 rivayetle Hz. Muhammed’in (s) detaylı tasvirine yer verdiği anlaşılmaktadır. Müslim, *Fedâil* bölümünde Hz. Muhammed’in (s) kişiliği üzerinde durarak hem şemâile hem de delâile ait rivayetleri bir arada vermiş; nebevî ve beşerî yönünü birbirinden ayırmamıştır.<sup>296</sup> Bu açıdan bakıldığında Müslim’in kitabında uyguladığı bu usûl, sonraki dönemlerde delâilü’n-nübüvve edebiyatına şekil vermiştir diyebiliriz.

Müslim’in *Fedâil* bölümü hissi mucize rivayetleri açısından Buhârî’yle kıyaslandığında hacim olarak zayıf gözükmektedir. İmam Nevevî’nin bâb olarak *Peygamber’in (s) mucizeleri* isimlendirmesini uygun gördüğü bölümde sadece su ve yiyeceklerin bereketlendiği rivayetler yer almaktadır.<sup>297</sup> Ayrıca kitapta hanînu’l-ciz‘ olayına dair bir rivayet tespit edemedik. Bunların dışında meşhur hissi mucizelerden şakk-ı sadr, isrâ - mi‘râc ve Ay’ın yarılması gibi olaylara dair rivayetler ise *Fedâil* bölümünde yer almayıp farklı bölümlerde değerlendirilmiştir. Şakk-ı sadr ve isrâ -

<sup>294</sup> Nevevî, *el-Minhâc*, 12/35.

<sup>295</sup> Müslim, “Fedâil”, 1-142 (7/58-96).

<sup>296</sup> Kırış, *Beyhakî ve Delâilü’n-nübüvve’si*, 14-15.

<sup>297</sup> Müslim, “Fedâil”, 4-12 (7/59-61).

mi'râca dair rivayetler *İman* bölümünde;<sup>298</sup> Ay'ın yarılmasıyla ilgili rivayetler ise *Sıfatu'l-kıyâme* bölümünde değerlendirilmiştir.<sup>299</sup>

İmam Müslimin *Fedâil* bölümünde hissi mucize rivayetlerine fazla yer vermemiştir denilebilir. Aslında o, sonraki dönemde oluşacak olan delâilü'n-nübüvve kitaplarında olduğu gibi Hz. Muhammed'i (s) tanıtmaya yolculuğuyla nübüvvet inancını kuvvetlendirme gayreti içinde olmuştur denilebilir.

### 3.2.8. Sünen-i Erba'a

Sünenler; merfû ahkâm hadislerini fıkıh bâblarına göre tasnif eden eserlerdir.<sup>300</sup> Sünenlerin içinden genel kabule göre en meşhur ve makbul olanları; *Sünen-i Ebî Dâvûd*,<sup>301</sup> *Sünenü't-Tirmizî*<sup>302</sup>-aynı zamanda *Câmiu't-Tirmizî* olarak da isimlendirilir- *Sünenü'n-Nesâî*<sup>303</sup> ve *Sünenü İbn Mâce*<sup>304</sup> kitaplarıdır. Bunlar aynı zamanda Sünen-i Erba'a olarak isimlendirilir.<sup>305</sup>

Sünen türünü diğer hadis kitaplarından -câmî ve musanneflerden- ayıran en önemli özellik, hüküm çıkartılması için fıkıh kaynakları olarak yazılmalarıdır. Dolayısıyla akâid, siyer ve menâkıb gibi konulardan ziyade ahkam hadisleri nakledildiği için<sup>306</sup> genellikle müstakil bir başlık altında Hz. Peygamber'e (s) ait mucizelere yer verilmemiştir.<sup>307</sup> Ancak musannifler, farklı bâblarda hükme işaret ederken hissi veya gaybî mucizelerin yer aldığı rivayetleri nakletmişlerdir. Sünen kitaplarında bazı rivayetleri inceleyip musanniflerin hangi bâblarda mucize

<sup>298</sup> Müslim, "Fedâil", 259-272 (1/99-107).

<sup>299</sup> Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 43-48 (8/132-133).

<sup>300</sup> Mahmûd Tahhan, *Teysîru mustalahi'l-hadis* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1431/2010), 209.

<sup>301</sup> Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009).

<sup>302</sup> Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsa b. Dahhak et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975).

<sup>303</sup> Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî* (Kahire: Mektebetü't-Ticariyyeti'l-Kübrâ, 1348/1930).

<sup>304</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009).

<sup>305</sup> Nureddin İtr, *Menhecü'n-nakd fi 'ulumi'l-hadis* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1401/1981), 199; Babanzâde, *Hadis Usûlü*, 123.

<sup>306</sup> Tahhan, *Teysîr*, 209.

<sup>307</sup> Burada kesin bir genelleme yapmak zordur. Örnek olarak *Sünen-ü Tirmizî*'de "Kitâbu'l-Menâkıb" yer almaktadır. Bu kısımda musannif, Hz. Peygamber'in (s) doğumundan hayatının bazı bölümlerine kadar siyer konularına girmiş ve yeri geldikçe mucizeleri de nakletmiştir. *Sünen-ü Ebû Dâvûd*'da ahkam dışında farklı konulardan rivayetler yer almaktadır. Örnek olarak bk. Ebû Dâvûd, "Mehdî", "Melâhîm".

muhtevalı hadîsleri naklettiğine baktığımızda farklı sonuçlara ulaşabiliriz.

İmam Tirmizî (ö. 279/892) diğer sünenlerden farklı olarak hadîsleri, câmi tarzında tasnif etmiştir. Zaten Tirmizî'nin hadîs kitabı, muhaddisler tarafından câmi olarak kabul edilmiştir. Daha çok ahkama dair hadîsleri ihtiva etmesi sebebiyle sünen ismiyle meşhur olduğu belirtilmiştir.<sup>308</sup> Tirmizî, eserinin son kitabı olan kırk altıncı kısımda *Menâkıb* adıyla oluşturduğu bölümde; Hz. Muhammed'in (s) üstünlüğü, doğumu hakkında gelen rivayetleri, nübüvveti hakkında bazı delilleri, şemâilini ve vefatına dair rivayetleri nakleder.<sup>309</sup> Hocası İmam Buhârî gibi o da bu hadîsleri *Menâkıb* adı altında değerlendirmiş olsa da Buhârî'den farklı olarak mucizeleri naklettiği bâbı *fî âyâtî'n-nübüvve* olarak isimlendirir.<sup>310</sup> Anlaşılacağı üzere müellif, Peygamber'den sâdır olan harika olayları Kur'ân'ın ifadesine muvafık olarak "âyet" diye isimlendirmektedir. Hz. Muhammed'in (s) parmakları arasından suyun bereketlenmesi ile ilgili Buhârî'nin Enes b. Mâlik'ten *Vudû* ve *Menâkıb* bölümlerinde naklettiği rivayeti, İmam Tirmizî sadece *Menâkıb* bölümünde Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen rivayete yer verir.

Tirmizî'nin naklettiği hadîse göre İbn Mes'ûd şöyle dedi: "Siz mucizeleri azap (vesilesi) olarak görüyorsunuz oysa biz onları Rasûlullah (s) zamanında bereket olarak görüyorduk. Vallahi biz Rasûlullah'la yemek yedik de yemeğin tesbihlerini işitirdik." İbn Mes'ud sonra şunu dedi: "Rasûlullah'a (s) içi su dolu bir kap getirildi elini içine soktu, su parmakları arasından kaynamaya başladı bunun üzerine Peygamber (s) "*Haydi abdest almaya, gökten inen berekete geliniz*" dedi ve hepimiz o sudan abdest aldık."<sup>311</sup> Hadîste geçen "gökten inen bereket" ifadesinin; Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğuna işaret etmek amacıyla söylendiği şeklinde açıklanmaktadır.<sup>312</sup>

Tirmizî *Menâkıb* bölümünde; taşın Hz. Muhammed'e (s) selam vermesi,<sup>313</sup>

<sup>308</sup> Itr, *Menhecü'n-nakd*, 199; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 98; Babanzâde, *Hadis Usûlü*, 49.

<sup>309</sup> bk. Tirmizî, "Menâkıb", 1-30 arası bâblar.

<sup>310</sup> Tirmizî, "Menâkıb", 7.

<sup>311</sup> Tirmizî, "Menâkıb", 14 (No. 3633).

<sup>312</sup> Muhammed Abdurrahmân b. Abdîrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetu'l-ahvezî bi'sherhi Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi-l-İlmiyye, ts.), 10/78.

<sup>313</sup> Tirmizî, "Menâkıb", 7 (No. 3624).

yiyeceğın bereketlenmesi,<sup>314</sup> dağ ve ağaçların selam vermesi<sup>315</sup> hurma kütüğünün ayrılıktan dolayı inlemesi,<sup>316</sup> çağırıldığı ağaç dalının yanına gelmesi,<sup>317</sup> duasının kabul olması,<sup>318</sup> Ebû Talha'nın evindeki yemeğın bereketlenmesi<sup>319</sup> ve suyun bereketlenmesi rivayeti<sup>320</sup> olmak üzere sahâbe yanında meydana gelen harikulade olaylar nakledilmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz Enes b. Mâlik'ten nakledilen rivayeti İmam Nesâî; *Kitâbu't-tahare*'de, *Su dolu kaptan abdest almak* başlığı altında değerlendirirken<sup>321</sup> Dârimî (ö. 255/869) aynı hadîsi, mukaddime kısmında *Allah'ın Peygamber'e (s) parmakları arasından su artmasını bahşetmesi* başlığıyla nakletmiştir.<sup>322</sup> Dolayısıyla aynı hâdiseyi farklı hükümlere delil olarak kullanmak, ehl-i hadîse has bir özellik olarak mucize rivayetlerinde de öne çıkmaktadır.

İmam Nesâî kitabında mucize rivayetlerine yönelik müstakil bir bölüm oluşturmamıştır. Bu örnekte olduğu gibi bazı mucize rivayetlerini fikhî konularda ele almıştır.

Tirmizî hissi mucizeler dışında gaybî mucizeler hakkında rivayetleri ise *Fiten* bölümünde nakleder. İnşikâku'l-kamer mucizesini İbn Ömer'den naklen kısa bir rivayetle ve detayına girmeden zikreder.<sup>323</sup> Hadîsi, *Menâkıb* bölümünde değil de *Fiten* bölümünde; Rasûlullah (s) döneminde Ay yarıldı, Rasûlullah (s) bize; “Şahit olun” dedi metniyle kaydetmesiyle bu rivayeti Ay'ın yarılması hâdisesinin kıyamet vaktinde olacağını iddia edenlere cevap olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Sünen eserlerinde hissi mucizelerin dışında haberi mucizelerin nakledildiği rivayetler de öne çıkmaktadır. Bu durum her ne kadar sünen türünün özellikleriyle uyuşmasa da ehl-i hadîs imamlarının, Hz. Peygamber'e ait harika olayları ve onun

<sup>314</sup> Tirmizî, “Menâkıb”, 7 (No. 3625).

<sup>315</sup> Tirmizî, “Menâkıb”, 8 (No. 3626).

<sup>316</sup> Tirmizî, “Menâkıb”, 9 (No. 3627).

<sup>317</sup> Tirmizî, “Menâkıb”, 9 (No. 3628). Bu rivayette Dârimî'de geçtiği gibi teklif karşındaki inkarcıdan gelmemiştir. Hz. Muhammed (s) kendisi böyle bir şey yapmayı teklif etmiştir bk. Dârimî, “Mukaddime”, 4 (No. 16).

<sup>318</sup> Tirmizî, “Menâkıb”, 10 (No. 3629).

<sup>319</sup> Tirmizî, “Menâkıb”, 11 (No. 3630).

<sup>320</sup> Tirmizî, “Menâkıb”, 12 (No. 3631).

<sup>321</sup> Nesâî, “Tahâret”, 61.

<sup>322</sup> Dârimî, “Mukaddime”, 5.

<sup>323</sup> Tirmizî, “Fiten”, 20 (No. 2182).

ileride olacak olaylardan haber vermesini naklederek; içinde buldukları toplumda zayıflayan nübüvvet inancını kuvvetlendirmeyi amaçladıkları anlaşılabilir. Örnek olarak Ebû Dâvûd *es-Sünen*'in *Kitâbu'l-melâhim* kısmında ileride olacak olayları anlatan rivayetlere yer vermiştir. Ebû Dâvûd bu kısımda *Türklerle savaş* bâbı altında kıyamet alâmetlerinden biri olarak üç rivayete yer verir.<sup>324</sup>

Sünen kitapları içinde mucize konulu rivayetlere en fazla yer veren İmam Tirmizî'dir. Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî, sünenlerinde müstakil olarak bu konuya yer vermeseler de yukarıda zikrettiğimiz bazı örneklerde olduğu gibi fikhî konularda mucize rivayetlerini kullanmışlardır.

### 3.2.9. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *es-Sahîh*'i

İbn Huzeyme, Kütüb-i Sitte müellifleriyle yakın dönemde yaşamış ve döneminde şöhret bulmuş hadîs imamlarından birisidir. Onun telif ettiği, kısa ifadesiyle *Sahîhu İbn Huzeyme* adlı eser; bazılarına göre Buhârî, Müslim ve İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'ndan sonra en makbul hadîs kitabı olarak kabul görmüştür.<sup>325</sup> İbn Huzeyme, eserini fikhî konulara göre altı kitap bölümü şeklinde tasnif etmiş ve her bölümde rivayetlerden çıkardığı hükmü bâb isimleri ile belirtmiştir.<sup>326</sup>

İbn Huzeyme kitabında; Buhârî ve Müslim'den farklı olarak megâzî, menâkıb veya tefsir gibi konulara girmemiş ve altı bölümde; abdest, namaz, cuma, sıyâm, zekât ve menâsik konularını ana başlık olarak belirlemiştir.<sup>327</sup> Kitapta mucize rivayetlerinin yer aldığı müstakil bir başlık bulunmamaktadır.

Hissi veya gaybî mucizelere dair rivayetleri incelediğimizde kitabın farklı yerlerinde, muhtelif hükümlere konu edinildiğini görmekteyiz. Mesela abdest suyunun bereketlenmesine dair rivayeti kitabında üç yerde farklı hükümlere konu olarak zikreder.

Birincisi *Vudû* bölümünde, *Başkasının abdestte kullandığı sudan artan kısmıyla abdest alınmasının mübah olması* bâbı altında geçen şu rivayettir:

<sup>324</sup> Ebû Dâvûd, "Melâhim", 9 (No. 4303).

<sup>325</sup> Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 20.

<sup>326</sup> Enbiya Yıldırım, *İbn Huzeyme ve Sahîh'i* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 58.

<sup>327</sup> Yıldırım, *İbn Huzeyme ve Sahîh'i*, 56-57.

Hasan b. Muhammed (260) > Abîde b. Humejd (190) > Esved b. Kays (?) > Nübeyh el-Anezî (?) > Câbir b. Abdullah (78) dedi ki: “Rasûlullah’la (s) birlikte bir sefere çıkmıştık. Namaz vakti Rasûlullah (s) ‘yanında su olan var mı’ diye sorunca bir adam kırbasında kalan suyu getirdi. Onu bir tasa boşaltırken Rasûlullah (s) ondan abdest alıyordu. Sonra orada bulunan kalabalık abdest suyunun bereketinden istifade etmek için üzerlerine sürmeye başladı. Bunun üzerine Rasûlullah (s) ‘sakin olun’ dedi. Daha sonra Rasûlullah (s) elini tasın içine soktu ve ‘temiz olana gelin’ dedi.” Câbir dedi ki: “Ben gördüklerime hayret ettim, Rasûlullah’ın (s) parmakları arasından su kaynıyor, bereketleniyordu. Herkes gelip abdest alıncaya kadar o elini öylece tuttu.” Rivayetin sonunda iki yüz veya daha fazla kişinin bu sudan abdest aldığı bilgisi yer almaktadır.<sup>328</sup>

İbn Huzeyme’nin bu rivayeti değerlendirdiği kısım, sahâbenin Hz. Muhammed’in (s) abdest için kullandığı sudan bereket umarak üzerlerine sürmeleri veya sonrasında onun abdest suyundan kalan suyla abdest almasıdır. Hissi mucize olarak değerlendirmemiştir.

İbn Huzeyme Enes b. Mâlik’ten nakledilen benzer bir rivayete yine *Vudû* bölümünde yer verir. Hadîsi koyduğu bâb oldukça farklı ve dikkat çekicidir. *Bazı sûfîlerin, topraktan yapılan kapların camdan daha sağlam ve kalıcı olması sebebiyle cam kap-kacak kullanılmasının israf olduğunu iddia etmelerinin aksine cam kap kullanımının mübah olması* bâbı altında bir rivayete yer verir.

Ahmed b. Abdet ed-Dabbî (245) > Hammâd b. Zeyd (179) > Sâbit (127) > Enes (93) dedi ki: “Rasûlullah (s) abdest suyu istedi. Ona kap içerisinde su getirdiler.” Râvi, hadîsi aldığı hocası için dedi ki “Zannediyorum cam bir kap dedi.” Rivayetin devamında aynı şekilde suyun bereketlenmesinden bahsedilmektedir.<sup>329</sup> İbn Huzeyme, bunu Hammâd b. Zeyd’den sadece bir kişinin naklettiği bilgisini verir. Diğer kitaplarda yer alan abdest suyunun bereketlenmesi rivayetlerinde bu bilgiyi görmemekteyiz. Ancak İbn Huzeyme bu rivayeti burada sûfîlerin iddiasının yanlış olduğuna dair değerlendirmektedir.

<sup>328</sup> Ebû Bekr Muhammed b. İshâk İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme* (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1412/1992), 1/56 (No. 107).

<sup>329</sup> İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 1/65 (No. 124).

Abdest suyunun bereketlenmesine dair rivayeti üçüncü defa yine *Vudû* bölümünde *Topluluğun tek bir kaptan abdest almasının ruhsatı* bâbında değerlendirir. Musannif burada İbn Mes‘ûd’dun söylediği: “Siz mucizeleri azap (vesilesi) olarak görüyorsunuz...” şeklinde başlayıp sonrasında suyun bereketlendiğini anlatan rivayetten delil getirmektedir.<sup>330</sup> Aynı rivayeti Tirmizî, *Menâkıb* bölümünde tahrîc eder.<sup>331</sup>

Kitapta hanînu’l-ciz‘ yani hurma kütüğünün inlemesi olayına dair tek rivayete yer veren müellif bu hadîsi *Kitâbu’l-cum‘a* bölümünde, *Nebî (s) hutbeye çıktığında hurma kütüğünün inlemesinin sebebi ve Nebî’nin minberinin özellikleri, basamaklarının sayısı ve hutbede bir şeye dayanmak* bâbı altında değerlendirmektedir.<sup>332</sup>

Ay’ın yarılmasına dair herhangi bir rivayet kaydetmeyen müellif, şakk-ı sadra dair tek rivayete yer verir ve bu rivayeti *Namazın farz kılınması* bâbında değerlendirir.<sup>333</sup> Konuyla ilgili detay üçüncü başlıkta yer almaktadır.

Nişabur doğumlu Horasan bölgesi muhaddislerinden olan İbn Huzeyme,<sup>334</sup> kitabında mucize rivayetlerine müstakil olarak yer vermemiştir. Kitabın telif amacı ve tasnif tarzına baktığımızda bu durum makul gözükmemektedir. Ancak İbn Huzeyme’nin bazı hissi mucizelerin anlatıldığı rivayetleri fıkıh konuları altında fazlaca değerlendirdiği görülmektedir.

### 3.2.10. İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) es-Sahîh’i

İbn Hibbân’ın sahih hadîsleri bir araya getirme amacıyla yazdığı asıl ismiyle *el-Müsnedü’s-sahîh ‘ale’t-tekâsîm ve’l-envâ‘* adlı *es-Sahîh*’i, makbul olma bakımından hocası İbn Huzeyme’nin kitabından sonra gelmektedir.<sup>335</sup> Kitap tam hâliyle günümüze kadar gelmemiştir.<sup>336</sup> İbn Hibbân, eserini tasnif ederken kendine has bir metot izleyerek kitabını; dönemin yaygın tasnif tarzı olan fıkıh bâblarına göre

<sup>330</sup> İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 1/102 (No. 204).

<sup>331</sup> Tirmizî, “Menâkıb”, 14 (No. 3633).

<sup>332</sup> İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 3/140 (No. 1777).

<sup>333</sup> İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 1/153 (No. 301).

<sup>334</sup> Yıldırım, *İbn Huzeyme ve Sahîh’i*, 8-11.

<sup>335</sup> Kettânî, *er-Risâletü’l-müstetrafe*, 20.

<sup>336</sup> Mehmet Ali Sönmez, “İbn Hibbân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Haziran 2023).

tertip etmek yerine beş ana bölüme ayırmış ve bunları; emirler, nehiyler, haberler, mübah şeyler ve Nebî'nin (s) fiilleri olarak isimlendirmiştir.<sup>337</sup>

Hicrî dördüncü asır muhaddislerinden İbn Hibbân'ı ve eserini mucize rivayetleri bağlamında incelediğimizde bazı konularda ilklerden olduğunu görmekteyiz. Mesela; kitap sahibi muhaddislerden, mucize kelimesini ıstılâh anlamıyla kullanan ilk kişinin İbn Hibbân olduğunu tespit ettik. Müellif, harikulade olayları naklettiği bazı bâblarda müfred olarak مُعْجَزَةٌ / mucize kelimesini kullanmıştır.<sup>338</sup> Şakk-ı sadrla ilgili bir rivayetten sonra bu olayın Peygamber'in mucizelerinden olduğunu belirtmesi, mucize kelimesini kelâmcılar gibi olağanüstü olaylar için kullandığını göstermektedir.<sup>339</sup>

Kitabın üçüncü ana başlığı olan *el-Ahbâr* bölümünün, ikinci nev'inde otuz dört başlık altında Hz. Muhammed'in (s) cevâmi'ul-kelîm olması, isrâ ve mi'râc olayı, nübüvvet mührü, şakk-ı sadr ve diğer peygamberlerden üstünlükleri gibi rivayetlere yer verir.<sup>340</sup> Bu bölümdeki rivayetlere baktığımızda tehdidi barındırmayan, ikram ve destek nev'inden olayların aktarıldığını görmekteyiz.

Beşinci ana başlık olan *Ef'âlu'n-nebî* bölümünün otuz üçüncü nev'inde ise delâilü'n-nübüvve kapsamında mucize rivayetlerine yer verir. Musannif bu bölümü الأفعال المعجزة التي كان يفعلها صلى الله عليه وسلم أو فعلت بعده التي هي من دلائل النبوة / *Peygamber'in (s) mucize olarak ortaya koyduğu veya kendisinden sonra delâilü'n-nübüvve olarak değerlendirilen fiiller* şeklinde isimlendirmiştir.<sup>341</sup> Burada görüldüğü üzere ehl-i hadîs içerisinde mucize kelimesinin kullanımının İbn Hibbân'la başladığını söyleyebiliriz. İbn Hibbân bu kelimeyi kelâm âlimleri gibi olağanüstü olaylar için kullanmaktadır.

Netice olarak İbn Hibbân kitabında mucize rivayetlerine müstakil bir bölüm ayırmıştır.

<sup>337</sup> Mustafa Işık, *İbnu Huzeyme, Sahih'i ve İbnu Hibban'ın Sahih'iyle mukayesesi*. (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 171.

<sup>338</sup> Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân*, thk. Mehmet Ali Sönmez vd. (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 4/30.

<sup>339</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/21.

<sup>340</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/14-36.

<sup>341</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/645.

### 3.2.11. Ebû Nuaym'ın (ö. 430/1038) *Delâilü'n-nübüvve'si*

Delâilü'n-nübüvve isimli kitaplar Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini ispat gayesiyle telif edilmiş eserlerdir. Bu eserlerde senedli rivayetler üzerinden genel çerçevesiyle bir Peygamber tanıtımı yapılmaktadır. Zira bu eserlerde sadece mucize rivayetlerine yer verilmeyip, Hz. Muhammed'in (s) normal yaşantısından da sıklıkla bahsedilmektedir.<sup>342</sup>

Delâilü'n-nübüvve alanında yazılan en eski eser Firyâbî'nin (ö. 301/913) eseridir. Bu kitap hacim bakımından küçük olup elli üç rivayet kaydetmiştir. Kitapta inşikâku'l-kamer, isrâ - mi'râc, hurma kütüğünün inlemesi gibi rivayetler yer almamaktadır.<sup>343</sup>

Ehl-i hadîs bu alanda rivayetlere dayanarak çok sayıda eser telif etmiştir. Rivayetlerin mucizelere dair olması ise dikkat çekicidir. Ehl-i hadîs eserlerinde senedle nakletmeye özen göstermiş olsa da bu eserlerde zayıf ve bazen mevzû rivayetlerle karşılaşmak da mümkündür.<sup>344</sup> Muhaddislerin yaptığı çalışmalardan en meşhurları Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) *Delâilü'n-nübüvve'si* ile Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-nübüvve* isimli eserleridir.<sup>345</sup>

Delâilü'n-nübüvve ismiyle literatürde yerini alan bu türde 140 eser telif edilmiş olup bunlardan 51 tanesi müstakil kitap olarak yazılmıştır. Bunlar içerisinde ehl- hadîse ait olup günümüze ulaşmış çok sayıda eser mevcuttur.<sup>346</sup>

Genel metotları ve kullandıkları deliller şunlardır; nübüvvet öncesi haller, Tevrât ve İncil'den Hz. Muhammed'e (s) olan işaretler, doğumu öncesi ve doğumunda meydana gelen olaylar, ahlakı, kişiliğiyle birlikte genel olarak hissi mucizeler nakledilmiştir.<sup>347</sup>

Ebû Nuaym'ın *Delâilü'n-nübüvve* adlı eseri hacim bakımından çok geniş değildir. 566 rivayeti ihtiva eden eser siyer ve delâil alanının birleşimi gibidir.<sup>348</sup>

<sup>342</sup> Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve"; Kırış, *Beyhakî ve Delâilü'n-nübüvve'si*, 10.

<sup>343</sup> Kırış, *Beyhakî ve Delâilü'n-nübüvve'si*, 87.

<sup>344</sup> Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve"; Kırış, *Beyhakî ve Delâilü'n-nübüvve'si*, 143.

<sup>345</sup> Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve"; Sağlam, *Hicrî IV. Asırda Nübüvvet Karşıtlığı*, 35.

<sup>346</sup> Köse, *Delâilü'n-nübüvve Eserleri*, 12-15.

<sup>347</sup> Ahatlı, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 272; Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve".

<sup>348</sup> Kırış, *Beyhakî ve Delâilü'n-nübüvve'si*, 15.

Hadîşçilik yönüyle, Ebu Nuaym zayıf veya mevzû rivayetleri kusurlu olduklarını bildirmeden naklettiği için tenkit edilmiştir.<sup>349</sup> Sonraki başlıklarda görüleceği üzere Kütüb-ü Tis‘a’da yer almayan rivayetleri naklederken yalnız kalmıştır.

### 3.2.12. Beyhakî’nin (ö. 458/1066) Delâilü’n-nübüvve’si

İmam Beyhakî, delâilü’n-nübüvve alanında Ebû Nuaym’dan etkilenecek onun sistemini takip etmiştir. Telif ettiği *Delâilü’n-nübüvve* adlı eseri diğer delâilü’n-nübüvve kitaplarını gölgede bırakmış ve bu alanın en meşhur eseri olmuştur. Eser megâzî kitaplarıyla kıyaslandığında en sağlamı olarak ifade edilmiştir.<sup>350</sup>

Beyhakî, nübüvveti ispat sadedinde; Hz. Muhammed’in (s) genel hayatı, hissi mucizeleri, gayb haberleri, Yahudi din adamlarına verdiği cevaplar ve kabul olunan dualarını kullanmıştır.<sup>351</sup>

Ebû Nuaym’dan farklı olarak Beyhakî, naklettiği rivayetlerle ilgili değerlendirmeler yapmış, kanaatini belirtmiş, ravilerle ilgili bir malumat varsa beyan etmiştir. Bazı mevzû rivayetlere yer verdikten sonra bunun uydurma olduğunu belirtmiş ve “Bu konuda sahih rivayetler bize yeter” dediği görülmektedir.<sup>352</sup> Uydurma rivayeti tespit etme amacıyla kitabında zikrettiği anlaşılmaktadır. Kitabının giriş kısmında da bu konuya işaret eden müellif sahih olanı, sakîmden tefrik etme amacı taşıdığını beyan eder.<sup>353</sup>

Şakk-ı sadr ve inşikâku’l-kamer olaylarına dair rivayetleri inceleyeceğimiz başlıklarda Beyhakî’nin, Kütüb-ü Tis‘a müelliflerine bağlı kalarak çoğunlukla onların aktardığı rivayetleri bir araya getirdiğini ve tekrar ettiğini göreceğiz. Bu açıdan hissi, gaybî mucize rivayetlerini toplaması açısından sonraki dönemlerde mucizelere dair telif edilen eserlere de kaynaklık etmektedir.<sup>354</sup>

Yukarıda belirttiğimiz üzere müellif mevzû - zayıf rivayetleri genellikle illetini belirterek kitabına almıştır ancak diğer kitaplarda yer almayı sadece

<sup>349</sup> Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, 1/111.

<sup>350</sup> Kırış, *Beyhakî ve Delâilü’n-nübüvve’si*, 22, 46.

<sup>351</sup> Kırış, *Beyhakî ve Delâilü’n-nübüvve’si*, 126-140.

<sup>352</sup> Beyhakî, *Delâilü’n-nübüvve*, 5/422.

<sup>353</sup> Beyhakî, *Delâilü’n-nübüvve*, 1/47.

<sup>354</sup> Kırış, *Beyhakî ve Delâilü’n-nübüvve’si*, 93-99.

Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve*'sinde yer alan rivayetler de bulunmaktadır.<sup>355</sup>

### 3.2.13. Değerlendirme

Günümüzde Hz. Muhammed'in (s) hissi mucizelerini değerlendiren bazı araştırmacılar bu konuda özellikle İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'ı ve Tayâlisî'nin *el-Müsned*'inden örnek vererek; mucize rivayetlerinin günümüze ulaşmış en eski hadis kitaplarında yer almadığını, sonraki dönemde sayılarının arttığını iddia etmektedirler. Bu iddia sahiplerine göre İmam Mâlik, sadece abdest suyunun bereketlenmesine dair bir rivayete, Tayâlisî ise üç konuda birkaç rivayete yer vermiştir.<sup>356</sup> İmam Mâlik başlığında gördüğümüz üzere Mâlik b. Enes, kitabında hissi mucizelere dair dört rivayeti tahrîc etmiştir. Tayâlisî'nin *el-Müsned* adlı eseri günümüze eksik ulaşmış olmasına rağmen pek çok mucize rivayetinin tahrîc edildiğine değindik.

Zikrettiğimiz iddiayı dile getirenler, Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef* adlı eserlerini bahse konu etmemektedirler. Kütüb-i Sitte öncesi muhaddislerinden olan İbn Ebû Şeybe'nin hissi mucizelere dair müstakil bir bölüm ayırdığını görmekteyiz. İbn Ebû Şeybe ve Abdürrezzâk musannef türü eser telif etmişlerdir. Abdürrezzâk kitabında müstakil olarak mucize rivayetlerine yer vermemiş, İbn Ebû Şeybe ise bu konuya önem vermiştir. Bunun sebebinin musanniflerin yaşadıkları coğrafyalar olduğunu düşünebiliriz. Bu durum iddia ettiğimiz üzere nübüvvet inkarcılığı karşısında, ehli hadîsin erken dönemlerden itibaren hissi mucize rivayetlerini ön plana çıkarttığını ispat etmektedir.

Dârimî, Buhârî ve Müslim bölümlerinde gördüğümüz üzere her biri kendi usûl ve üsluplarına göre hissi, gaybî mucize rivayetlerini müstakil olarak ele almış ve değerlendirmişlerdir. Dârimî konuyu kitabının giriş kısmında “ikrâm” kelimesiyle ifade ederek sadece sahâbenin yanında cereyan eden harikulade olayları nakleder. Buhârî'nin *Menâkıb* bölümünde “alâmât” kelimesiyle naklettiği hissi mucize rivayetlerinin tamamı da aynı şekilde sahâbe yanında meydana gelmiş olaylardır.<sup>357</sup> Dârimî, kitabında müşrikler karşısında gerçekleşen mucizelere yer vermezken, Buhârî sadece Mekkelilerin isteği üzerine Ay'ın yarılması olayına dair Enes b.

<sup>355</sup> Kırış, *Beyhakî ve Delâilü'n-nübüvve*'si, 114-116.

<sup>356</sup> Ulutaş, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Döneminde Mucize Anlayışları*, 79.

<sup>357</sup> Hâşimî, *Lübbü'l-lübâb*, 192-194.

Mâlik'ten gelen rivayeti müstakil bir bâb altında nakleder. İmam Müslim ise mucize konusunu delâil edebiyatının temeli olacak şekilde değerlendirmiş ve genel çerçeveli bir Peygamber tasvîri yaptığını tespit etmekteyiz.

Sünen-i Erba'a içerisinde hissi mucize rivayetlerine en fazla yer veren muhaddisin İmam Tirmizî'nin olduğunu tespit ettik. Nitekim diğer sünen müellifleri kitaplarında menâkıb veya fedâil adında müstakil bir bölüm oluşturmamıştır. Bu durumun İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*nda mucize rivayetlerinin yer alamaması ile benzerlik gösterdiği kanaatindeyiz. Sünen-i Erba'a başlığında ifade ettiğimiz üzere sünen kitapları ahkama dair hadîsleri fikhî bâblarla tasnif ettiği için<sup>358</sup> mucize rivayetleri diğer kitaplar kadar nakledilmemiştir. Bize göre hadîs edebiyatına ve tarihi verilere dikkat edilmemesi, araştırmacıları bu noktada yanlış düşünmeye sevk etmektedir. Nitekim iddia sahiplerinin benimsedikleri usûle göre İmam Mâlik'in *el-Muvatta'* eserinde hissi mucize rivayetlerinin yer almaması sonraki dönemde telif edilen hadîs kitaplarındaki mucize rivayetlerine şüpheyile yaklaşmalarına sebep olmaktadır. Ancak aynı şekilde sonraki dönemde telif edilen sünen kitaplarında da hissi mucize rivayetlerinin diğer hadîs kitaplarına kıyasla az olduğunu görmekteyiz. Sonuç olarak hadîs kitaplarında mucize rivayetlerinin nakledilmesinde; kitabın telif ve tasnif amacıyla birlikte musannifin yaşadığı coğrafyanın ve dönemin de etkili olduğunu görmekteyiz. Bu fark Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef* adlı eserlerinde daha iyi anlaşılmaktadır. İki muhaddis aynı tarzda eser telif etmiş olmasına rağmen yaşadıkları coğrafyanın, mucize rivayetlerine bakışlarını etkilediğini ilgili bölümlerde zikrettik. Dolayısıyla hissi mucize konulu rivayetlerin bazı hadîs kitaplarında yer almamasını, muhaddislerin bunları kabul etmemesi veya haberdar olmaması olarak değerlendirmek bize göre yanlış bir istidlal yöntemidir.

---

<sup>358</sup> Tahhan, *Teyisr*, 209.

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### BAZI MUCİZELERLE İLGİLİ RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde hissi mucize rivayetlerinden şakk-ı sadr ve inşikâku'l-kamere dair rivayetler incelenecektir. Muhaddislerin bu iki rivayeti hadîs kitaplarında hangi başlıklar altında değerlendirdiği detaylı ve karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Şakk-ı sadr ve inşikâku'l-kamer olaylarını tercih etme sebebimiz bu iki olayın diğer hissi mucizelerden farklı olarak öne çıkan bazı özelliklere sahip olmasıdır. Sonraki başlıkta görüleceği üzere şakk-ı sadr olayının sayısı, nasıl ve ne zaman gerçekleştiği gibi hususlarda rivayetler arasında farklılıklar vardır. Ayrıca bu olayın bi'setten evvel gerçekleşmiş olduğunu anlatan rivayetler de bulunmaktadır. Yani nübüvvetten önce meydana gelen harikulade olayların en meşhuru olarak öne çıkmaktadır. Diğer hissi mucize rivayetlerinden farklı olarak bu olayın detaylarını Hz. Peygamber'in (s) kendisi anlatmaktadır. Görüleceği üzere şakk-ı sadr olaylarından ilki, Hz. Muhammed (s) dört-beş yaşlarında ve süt annesinin yanındayken gerçekleşmiştir. Bu açıdan da Hz. Muhammed'in (s) nübüvete dair gördüğü ilk işaret olarak değerlendirilmektedir. Hadîs kitabı yazan muhaddislerin bu meseleyi değerlendirmeleri de bu bağlamda değişiklik arz etmektedir.

Detaylı olarak inceleyeceğimiz ikinci olay ise İnşikâku'l-kamer hâdisesidir. Görüleceği üzere alimlerin çoğunluğuna göre Kur'ân'da bu olaya doğrudan işaret edilmiştir. Ayrıca hissi mucizelerin en büyüğü olarak değerlendirilmiştir.<sup>359</sup> Diğer hissi mucizelerden ayrılan en önemli özelliği ise müşriklerin talebi sonrası gerçekleştiğini anlatan rivayetlerin bulunmasıdır. Sadece Enes b. Mâlik'ten nakledilen bu husus; su ve yemeğin bereketlenmesi, hurma kütüğünün inlemesi gibi olaylarla kıyaslandığında müşrikler karşısında ve onların isteği neticesinde meydana gelmesiyle dikkat çekmektedir.

<sup>359</sup> İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/293; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/182; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 16/162.

#### 4.1. Şakk-ı Sadr Rivayetleri

Şakk-ı sadr kelimesi شَقَّ ve الصدر kelimelerinden mürekkep bir lafızdır. Şakk kelimesi lügatte yarmak, bölmek anlamlarına gelmektedir.<sup>360</sup> Sadr ise iki omuz arası ön bölge anlamında göğüs kısmını ifade etmektedir.<sup>361</sup> İslam literatüründe şakk-ı sadr terkibi; Cebrâil veya melekler tarafından Hz. Muhammed'in (s) göğüs kafesinin açılması, kalbinin çıkartılıp altın bir kaptı zemzemle yıkanması daha sonra tekrar yerine konulup göğsünün kapatılması olayını ifade etmektedir.<sup>362</sup>

Çalışmamızın kapsamı hissi mucizelerin kendisi olmayıp ehli hadîsin bu konudaki yaklaşımı olduğu için şakk-ı sadr ile ilgili bilgileri kısaca zikredeceğiz. Şakk-ı sadrın gerçekleştiği tevâtüren sabit olmakla<sup>363</sup> birlikte kaç defa gerçekleştiği hususunda ihtilaf bulunmaktadır.

1- Benî Sa'îde yurdunda dört-beş yaşlarındayken,

2-On yaşındayken,

3-Kırk yaşında vahiy almaya başladığı zaman,

4-İsrâ ve Mi'râc gecesi olmak üzere rivayetlerden anlaşılacağı üzere dört defa gerçekleştiği kaynaklarda zikredilmektedir.<sup>364</sup>

Kâdı İyâz bunlardan sadece çocukluğunda süt annesi yanındayken gerçekleşen şakk-ı sadra dair rivayetleri kabul ederek isrâ gecesi hakkında gelen rivayetleri, râvisi Şerîk b. Abdullah nedeniyle sahih görmez ve kabul etmez.<sup>365</sup> Ancak isrâ gecesinden bahsedip senesinde Şerîk'in yer almadığı rivayetler,<sup>366</sup> Kâdı İyâz'ın söylemini geçersiz kılmaktadır. İbn Hacer ise iki tanesini; süt annesinin yanında ve isrâ gecesinde gerçekleştiği nakledilenleri diğer ikisine göre daha sahih

<sup>360</sup> Râgıb el-İsfahânî, "şkk", 459.

<sup>361</sup> Râgıb el-İsfahânî, "sdr", 477.

<sup>362</sup> Erdinç Ahatlı, "Şakk-ı Sadr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2023).

<sup>363</sup> Ebu'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *el-Mevâhibu'l-ledünniyye* (Mısır: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.), 2/440.

<sup>364</sup> Babanzâde Ahmed Nâim, *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 2/239; Ahatlı, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 153; Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlihi*, 98-99.

<sup>365</sup> Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdı İyâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki Mustafâ* (Beirut: Dâru'l-Fikir, 1409/1988), 1/180; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/460.

<sup>366</sup> bk. Buhârî, "Salât", 1 (No. 349), "Hacc", 76 (No. 1636).

olarak kabul eder.<sup>367</sup> Ancak şakk-ı sadrın hikmetinden bahsettiği yerlerde bi'sette gerçekleştiği söylenen için de yorum yapmıştır.<sup>368</sup>

İbn Hibbân ve İmam Beyhakî'ye göre süt annesinin yanındayken ve mi'râc gecesi olmak üzere iki defa gerçekleşmiştir.<sup>369</sup>

Şuayb el-Arnaût, *el-Müsned*'de on yaşındayken gerçekleştiğine dair rivayet hakkında destekleyici başka rivayetin olmadığını dolayısıyla da süt annesi yanında ve isrâ gecesi gerçekleştiğini anlatan rivayetlerin daha sahih olduğunu belirtir.<sup>370</sup>

Şakk-ı sadrın hikmeti hakkında açıklamalar yapılmıştır. İbn Hacer bunlardan; Dört - beş yaşlarındayken süt annesinin yanındayken gerçekleşen henüz yeni büyüme çağına giren Hz. Muhammed'in (s), şeytanın yönlendirme ve telkinlerinden muhafaza etme hikmetine mebni olduğunu; vahiy geldiğinde gerçekleşen şakk-ı sadr için Hz. Muhammed'in (s) kalbini ve gönlünü vahye hazır hale getirmek için; son olarak isrâ - mi'râc gecesi şakk-ı sadr ise mi'râca yükselecek olan Hz. Muhammed'in (s) mi'râca hazır hale getirilmesi için yapılmıştır demektedir.<sup>371</sup> Şemseddin eş-Şâmî (ö. 942/1536), İbn Hacer'in on yaşındaki şakk-ı sadr için bir açıklama yapmadığını belirttikten sonra bunun hikmeti olarak; erkeklik çağına girmiş bir kişinin ayıplanacak şeylerden korunması amacıyla tekrar şakk-ı sadr işlemi gerçekleşmiştir der.<sup>372</sup>

#### 4.1.1. İlk Dönem Sîret Kitaplarında Şakk-ı Sadr

Şakk-ı sadr olayının nakledildiği en eski kaynak İbn İshak'ın (ö. 151/768) *Sîretü İbni İshâk* adlı eseridir. Eserde İbn İshak'ın talebeleri tarafından nakledilen iki nakil bulunmaktadır ve hadîs mu'an'an ve mevkûf olarak nakledilmiştir.<sup>373</sup> Mezkur eserde olay şu şekilde nakledilmiştir;

حدثنا أحمد قال: نا يونس بن بكير عن ابن إسحق قال: حدثني ثور بن يزيد عن خالد بن معدان، عن أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم أنهم قالوا: يا رسول الله، أخبرنا عن نفسك، فقال: "...واسترضعت في

<sup>367</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/460; Ahatlı, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 155.

<sup>368</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/204-205.

<sup>369</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/30; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/148.

<sup>370</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/183 (Tahkik edenin dipnotu).

<sup>371</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/205; Kastallânî, *el-Mevâhibu'l-ledünniyye*, 1/96.

<sup>372</sup> Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1414/1993), 2/66.

<sup>373</sup> Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili*, 2.

بنی سعد بن بکر، فبینا أنا مع أخ لی فی بهم لنا، أتانی رجلاً علیهما ثیاب بیاض، معهما طست من ذهب مملوءة تلجاً، فأضجعی، فشقاً بطني، ثم استخرجا قلبي فشقاه، فأخرجا منه علقه سوداء، فألقياها، ثم غسلا قلبي وبطني بذاك الثلج، حتی إذا أنقیاه، رداه كما كان..."

Ahmed (ö. 272) > Yunus b. Bukeyr (ö. 199) > İbn İshâk (ö.151) > Sevr b. Yezîd > Hâlid b. Ma'dân (ö. 104)<sup>374</sup> > an ashâbi Rasûlullah. "Rasûlullah'ın ashâbı dediler ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü bize kendinden bahset'. Rasûlullah "...Sütannem Benî Sa'd b. Ebî Bekr'dendi. Süt kardeşim ve ben koyunlarımızın yanındayken beyaz elbiseli iki adam geldi, yanlarında içi kar dolu altın bir tas vardı. Beni yere yatırıp karnımı açtılar (شقا). Sonra kalbimi çıkarıp onu da yardılar. Ondan siyah bir kan pıhtısı (علقه سوداء) çıkarıp attılar. Kalbimi ve karnımı kar ile iyice temizleyinceye kadar yıkadılar ve tekrar yerine koydular..."<sup>375</sup>

İbn İshak'ta geçen ikinci rivayet ise şöyledir:

حدثنا أحمد قال: نا یونس بن بکیر عن أبي سنان الشيباني، عن حبيب ابن أبي ثابت، عن يحيى بن جعدة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "إن ملكين جاءني في صورة كركيين، معهما تلج وماء بارد، فشرح أحدهما صدري، ومج الآخر منقاره، فغسله."

Ahmed (ö. 272) > Yunus b. Bukeyr (ö. 199) > Ebî Sinân eş-Şeybânî (?) > Habîb b. Ebû Sâbit (119) > Yahyâ b. Ca'de'nin (?) bildirdiğine göre Rasûlullah şöyle buyurdu: "İki melek turna kuşu (كركيين) suretinde, yanlarında kar ve soğuk suyla yanıma geldiler. Onlardan biri göğsümü açtı (شرح), diğeri de gagasıyla onu yıkadı."<sup>376</sup> Bu iki rivayet sadece İbn İshâk'ta ve Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve*'sinde geçmektedir. Beyhakî ikinci rivayete yer verdikten sonra bunun mürsel olduğunu açıklar.<sup>377</sup>

Mezkur iki rivayette senedinin başında bulunan Ahmed isimli râvinin asıl adı Ahmed b. Abdulcebbâr b. Muhammed el-'Utâridî'dir ve zayıf olduğu

<sup>374</sup> Hâlid b. Ma'dân el-Kelâ'î; Tâbiî fakih ve muhaddistir. Yetmiş sahâbiyle karşılaşmıştır. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir* (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1364/1945), 3/176. Buradaki rivayeti, "an ashâbi Rasûlullahi" lafzıyla aktarmış sahâbe ismi zikretmemiştir.

<sup>375</sup> İbn İshâk, *Sîretü İbni İshâk*, 51.

<sup>376</sup> İbn İshâk, *Sîretü İbni İshâk*, 51.

<sup>377</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/146.

kaydedilmiştir.<sup>378</sup> Birinci rivayette Halid b. Ma'dân, ikinci rivayette ise Yahyâ b. Ca'de irsal yapmıştır. Hem mürsel olması hem de seneddeki zayıf râviden dolayı iki rivayet de zayıf hükmündedir.

Megâzî müelliflerinden İbn Hişâm (ö. 218/833) aynı olayı Hz. Muhammed'in (s) süt annesi Halîme'nin aktarımıyla nakleder.<sup>379</sup> İbn Hişâm'ın naklettiği olay sadece şakk-ı sadra dair olmayıp süt annesi Halîme'nin, Mekke'ye gidip Hz. Muhammed'i (s) almasından başlar ve yaşadıkları süreci anlatır. İbn Hişâm'ın senedi; İbn İshâk > Cehm b. Ebû Cehm > Abdullâh b. Ca'fer > Halîme şeklinde gelmektedir. Abdullah b. Ca'fer sahâbedendir. Babası Ca'fer b. Ebû Tâlip, Habeşistan'a hicret ettiğinde Abdullah orada doğmuştur ve Hicrî 85 yılında vefat etmiştir.<sup>380</sup> Halîme'nin ne zaman vefat ettiği<sup>381</sup> ve Abdullah b. Ca'fer'in ona yetişip ondan hadîs aldığı bilinmemekle birlikte, Abdullah bu olayı başka sahâbiden dinlemiş ve irsal yaparak Halîme'den aktarmış olabilir.<sup>382</sup>

İbn Sa'd'a (ö. 230/845) ait olan *et-Tabakâtü'l-kübrâ* adlı eserde aynı olay aktarılmaktadır. İbn Sa'd, şakk-ı sadr olayını Hz. Muhammed'in (s) çocukluk döneminde süt annesi Halîme'nin yanındayken gerçekleştiğini nakleder. İbn Sa'd, bu rivayeti iki farklı bâb altında değerlendirir. Bunlardan birincisi; *Rasûlullah'ın süt annesinin ismi ve süt kardeşleri*<sup>383</sup> başlığı; ikincisini ise *Vahiy gelmeden önce gerçekleşen nübüvvet alâmetleri*<sup>384</sup> bâbı altında zikreder.

İbn İshak, İbn Hişâm ve İbn Sa'd; şakk-ı sadr olayını sadece çocukluk döneminde Benî Sa'd yurdunda süt annesinin yanındayken gerçekleştiği şekliyle

<sup>378</sup> Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 1/378-383.

<sup>379</sup> İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevviyye li'İbn-i Hişâm*, thk. Taha Abdu'r-raûf (b.y.: Şirketü't-Taba'atu'l-fenniyye, ts.), 1/152; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, 2/107.

<sup>380</sup> Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, thk. Adil Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 4/35-39.

<sup>381</sup> İbn'ül-Esîr el-Cezerî, *Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994), 7/69; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/87-88.

<sup>382</sup> Şakk-ı sadr rivayetlerini tahlil eden Yüksel Güzel, bu sened için munkatî' demiştir. Yüksel Güzel; Abdullah b. Ca'fer'in vefat tarihini Hicrî 178 olarak tespit ettiği için burada hata etmiş gözükmektedir bk. Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili*, 89. Bu sened daha açık bir şekilde İbn Hibbân'ın *es-Sahih* 4/37 (No. 3011) eserinde geçmekte ve orada adı geçen kişinin Abdullah b. Ca'fer olduğu görülmektedir. Abdullah'ın sahâbî olduğuna dair şüphe yoktur. Bir önceki dipnottaki kaynağa bakılabilir. Abdullah b. Ca'fer, Halîme'ye yetişememiş olsa da diğer sahâbilerden bu olayı duymuş ve mürsel olarak nakletmiş olabilir.

<sup>383</sup> İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/91.

<sup>384</sup> İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/125.

nakleder; on yaşında, bi'sette ve mi'râc gecesinde gerçekleştiğini anlatan rivayetlere yer vermezler.

#### 4.1.2. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin el-Müsned'inde Şakk-ı Sadr

Hadîs kitapları içerisinde şakk-ı sadr olayından bahsedilen en eski kaynak Tayâlisî'nin *el-Müsned* adlı eseridir.<sup>385</sup> Müsned türü eserlerin temel özelliği konularına bakılmaksızın rivayetleri, sahâbî râvi ismine göre bâb ismi olmadan tasnif etmiş olmasıdır.<sup>386</sup> Çalışmadaki hedefimiz bâb başlıklarından hadîs imamlarının mucize anlayışlarını tespit etmek olduğu için müsned türü eserler araştırmamızın dışında kalmaktadırlar. Ancak şakk-ı sadr olayından bahseden ilk hadîs kaynağı olması açısından burada kısaca değineceğiz. Tayâlisî'nin *el-Müsned*'inde geçen rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو عِمْرَانَ الْجَوْنِيُّ ، عَنْ رَجُلٍ ، عَنْ عَائِشَةَ: " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَكَفَ هُوَ وَخَدِيجَةُ شَهْرًا فَوَافَقَ ذَلِكَ رَمَضَانَ ... فَهَبَّطَ جِبْرِيْلُ إِلَى الْأَرْضِ، وَبَقِيَ مِيكَائِيلُ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ قَالَ: فَأَخَذَنِي جِبْرِيْلُ، فَصَلَّقَنِي لِخَلَاوَةِ الْفَقَاءِ، وَشَقَّ عَنْ بَطْنِي، فَأَخْرَجَ مِنْهُ مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ غَسَلَهُ فِي طَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ، ثُمَّ أَعَادَهُ فِيهِ، ثُمَّ كَفَّأَنِي كَمَا يُكْفَى الْإِنَاءُ، ثُمَّ حَتَمَ فِي ظَهْرِي حَتَّى وَجَدْتُ مَسَّ الْخَاتَمِ..."

Hammâd b. Seleme (ö. 167) > Ebû Imrân el-Cevnî (ö. 106-123-127) > anraculin > Aişe (ö. 58): “Rasûlullah ve Hatice, Ramazan ayında itikâftaydı...Cebrâil yeryüzüne indi, Mikâil ise semâ ve gök arasında durdu. (Rasûlullah) dedi ki: “Cebrâil beni tuttu hatta ben onun ensesinin soğukluğunu hissettim sonra karnımı yardı ve oradan Allah'ın takdir ettiği şeyi çıkardı ve o çıkardığı şeyi altın bir kap içerisinde yıkadı sonra onu geri yerine koydu. Beni tıpkı bir kap gibi ters çevirdi ve sırtıma nübüvvet mührünü vurdu.” ...<sup>387</sup>

Tayâlisî'nin rivayeti sened açısından tenkit edilmiştir. Hz. Aişe (r) ve Ebû Imrân el-Cevnî arasında meçhul bir râvinin olması sebebiyle isnadı zayıftır.<sup>388</sup> Aynı zamanda muhteva açısından da metinde bed'u'l-vahy rivayetlerinde olmayan bilgiler

<sup>385</sup> Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili*, 77-78.

<sup>386</sup> Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 60; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 53.

<sup>387</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/125 (No. 1643).

<sup>388</sup> Bu râvinin Yezîd b. Babenûs olduğu Ebû Nuaym'ın *Delâil*'i bölümünde açıklanacak ve hakkındaki bilgilere yer verilecektir.

mevcuttur.<sup>389</sup> Şakk-ı sadrın bi'setle beraber gerçekleştiğini ifade eden bu rivayet, öncesinde Hz. Muhammed (s) ve Hz. Hatice'nin (r) Ramazan ayında itikafta olduklarına dair bir bilgi içermektedir ki bu veya benzeri bir durum sahih haberlerde geçmemektedir. Haberin sonunda Hz. Muhammed'in (s) vahiy aldıktan sonra eve dönmesinden ve Hatice'nin (r) "Selam sana ey Allah'ın Rasûlü" diyerek karşılaması da metin açısından diğer rivayetlerle farklılık arz etmektedir.<sup>390</sup>

Müsned türü eser telif eden Tayâlisî, kitabında bu rivayeti Aişe'nin (r) başlığı altında zikretmiş olup hadisle ilgili bir yorumda bulunmamış ve bundan başka rivayete yer vermemiştir.

#### 4.1.3. Abdürrezzâk es-San'ânî'nin el-Musannef'inde Şakk-ı Sadr

Muhaddis Abdürrezzâk, eserini fikhî bâblara göre tasnif etmiş ve mucize nakillerine dair müstakil bir bölüm ayırmamıştır. Konumuz olan şakk-ı sadr rivayetleri *el-Musannef*'te sadece bir yerde geçmektedir. Muasır olan İbn Hişâm ve İbn Sa'd gibi Abdürrezzâk da bu olayı sadece Hz. Muhammed'in (s) çocukluk döneminde gerçekleştiği şekliyle nakletmiş olup bu konuyu müstakil bir başlık altında değerlendirmemiştir. *el-Musannef*'te geçen şakk-ı sadr olayı *Kitâbu'l-megâzî*'de; *Zemzem kazısı ve Abdülmüttalip'ten ilk defa bahsedilmesi* bâbı altında geçer. Sened kısmında hocası Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770) kanalıyla Zührî'nin (ö. 124/742) ağzından uzunca bir anlatım içerisinde geçen birkaç cümleyle şakk-ı sadrdan bahseden habere yer verir. Zührî'nin ağzından maktû bir senedle gelen rivayet şöyledir:

بَابُ مَا جَاءَ فِي حَفْرِ زَمْرَمَ، وَقَدْ دَخَلَ فِي الْحَجِّ أَوَّلَ مَا ذَكَرَ مِنْ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ. عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: "... حَتَّى إِذَا سَعَى وَأَخْتُهُ مِنَ الرِّضَاعَةِ تَحْضُنُهُ، فَجَاءَتْهُ أُخْتُهُ مِنْ أُمِّهِ الَّتِي تُرْضِعُهُ فَقَالَتْ: أَيُّ أُمَّتَاهُ، إِنِّي رَأَيْتُ رَهْطًا أَخَذُوا أَحْيَا، فَسَقُوا بَطْنَهُ، فَقَامَتْ أُمُّهُ الَّتِي تُرْضِعُهُ فَرَعَهُ، حَتَّى أَتَتْهُ، فَإِذَا هُوَ جَالِسٌ مُنْتَقِعًا لَوْنَهُ، لَا تَرَى عِنْدَهُ أَحَدًا، فَارْتَحَلَتْ بِهِ، حَتَّى أَقْدَمَتْهُ عَلَى أُمِّهِ..."

Ma'mer (153) > Zührî (124): Zührî dedi ki: "Bir gün O (Muhammed) ve kendisini gözetten süt kız kardeşi koyunları otlatıyordu. Süt kız kardeşi koşarak Halîme'nin yanına geldi ve 'Anne! Az önce bir grubun gelip kardeşimin karnını

<sup>389</sup> Buhârî, "Bed'u'l-Vahy", 2; Müslim, "Bed'u'l-Vahy", 252 (1/97).

<sup>390</sup> Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili*, 78-79.

yardıklarını gördüm' dedi. Süt annesi hızlıca oraya gittiğinde Muhammed'i beti benzi solmuş bir şekilde orada otururken gördü ancak etrafında kimse yoktu. Halîme (bu durumdan korktuğu için) onu aldı ve annesinin yanına götürdü..."<sup>391</sup>

Abdürrezzâk'ın rivayetinde, diğer şakk-ı sadr rivayetlerinde aktarılan detaylar yer almamaktadır. Haber mürsel olarak aktarıldığı için zayıf hükmündedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Abdürrezzâk bu olayı bir mucize veya harikulade olay başlığı altında değil Hz. Muhammed'in (s) sîretinden ve çocukluk döneminden bahsettiği bir bölüm altında değerlendirmiş ve kitabının başka bir yerinde şakk-ı sadrdan bahseden bir rivayete yer vermemiştir.

#### 4.1.4. İbn Ebû Şeybe'nin el-Musanef'inde Şakk-ı Sadr

Kronolojik olarak ele aldığımızda hadîs kitapları içerisinde şakk-ı sadrın geçtiği üçüncü kaynak olan bu eserde rivayet; *Kitâbu'l-megâzi* bölümünde, *Nebinin peygamber olarak gönderilmesi* bâbı altında nakledilmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin rivayeti şöyledir:

مَا جَاءَ فِي مَبْعَثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاهُ جَبْرَائِيلُ وَهُوَ يَلْعَبُ مَعَ الْعِلْمَانِ ، فَأَخَذَهُ فَصَرَ عَهُ فَشَقَّ عَنْ قَلْبِهِ ، فَاسْتَخْرَجَ الْقَلْبَ ثُمَّ اسْتَخْرَجَ عَاقَةَ مِنْهُ فَقَالَ: هَذَا حَظُّ الشَّيْطَانِ مِنْكَ ، ثُمَّ غَسَلَهُ فِي طَسْتٍ مِنْ دَهَبٍ بِمَاءٍ زَمْرَمٍ ، ثُمَّ لَامَهُ ثُمَّ أَعَادَهُ فِي مَكَانِهِ ، قَالَ: وَجَاءَ الْعِلْمَانُ يَسْعَوْنَ إِلَى أُمِّهِ يَعْجَبُونَ ظَنْرَهُ ، فَقَالُوا: إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ ، قَالَ: فَاسْتَقْبَلُوهُ وَهُوَ مُنْتَفِعٌ اللَّوْنِ ، قَالَ أَنَسٌ: لَقَدْ كُنْتُ أَرَى أَثَرَ الْمُخِيطِ فِي صَدْرِهِ."

Yûnus b. Muhammed (207) > Hammâd b. Seleme (167) > Sâbit b. Eslem (127) > Enes (93): Enes: "Rasûlullah (Benî Sa'd yurdunda) çocuklarla oynarken Cebrâil geldi ve onu tutup yere yatırdı sonra göğsünü yardı (شق), kalbini çıkarttı ve kalbinden kan pıhtısı ('aleka) çıkarttı. Cebrâil bu parçayı göstererek 'Bu şeytanın sendeki payıdır' dedi. Sonra kalbini altın bir kap içerisinde zemzemle yıkadı ve iyileştirip yerine koydu. Bunun üzerine çocuklar koşarak süt annelerinin yanına gidip 'Muhammed öldürüldü' dediler. Muhammed'in yanına döndüklerinde onu beti benzi solmuş bir şekilde gördüler." Enes: "Ben göğsünde o (ameliyenin) dikiş izini görürdüm" dedi."<sup>392</sup>

<sup>391</sup> Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musanef*, 5/313 (No. 9718).

<sup>392</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musanef*, 7/330 (No. 36557).

Metin kısmında geçen ‘aleka kelimesi lügatlarda; الدم الجامد donmuş, cansız kan olarak açıklanmıştır.<sup>393</sup> Dilimizde bu kavramın karşılığı olarak; pıhtılaşmış ve tabaka haline gelmiş kanı ifade etmek için kan pıhtısı kelimesi kullanılmaktadır. İnsanın yaratılışından bahseden ayetlerin mealinde ‘aleka kelimesi rahimde asılıp beslenen embriyo şeklinde açıklanmaktadır.<sup>394</sup> Ancak biz burada hadisin genel anlamı içerisinde ‘alekayı; topaklaşmış, siyaha yakın renkteki kan parçacığı anlamında 'kan pıhtısı' kelimesiyle açıkladık. İleride gelecek olan rivayetlerde bu açıklamaya yer vermeden ‘aleka kelimesi, kan pıhtısı olarak çevrilecektir.

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetinde önceki kitaplarda yer almayan bazı farklılıklar mevcuttur. Burada Cebrâil'in tek olarak gelmesinden bahsedilirken önceki rivayetlerde iki kişi oldukları belirtilmiştir. Yine mezkur rivayette Cebrâil kan pıhtısını çıkarttıktan sonra “Bu şeytanın sendeki payıdır” diye belirtmiştir. Yukarıda incelediğimiz Tayâlisî'nin *el-Müsned*'inde Aişe (r) kanalıyla gelen rivayette<sup>395</sup> Hz. Muhammed'in (s) dilinden anlatılan olayda ise çıkartılan bu parçanın ne olduğu belirtilmemiştir. İbn Ebû Şeybe'de sadece süt annesi yanındayken gerçekleşen şakk-ı sadr rivayetini tespit ettik. Mi'râc gecesi ve diğerlerine yer vermemiştir.

#### 4.1.5. Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde Şakk-ı Sadr

Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i şakk-ı sadr olayının geçtiği dördüncü kaynaktır. *el-Müsned* kitabında şakk-ı sadr olayının, Hz. Muhammed'in (s) hayatının üç farklı döneminde gerçekleştiğini anlatan yedi rivayet yer almaktadır.<sup>396</sup> Bunlardan dört tanesi süt annesinin yanındayken gerçekleştiğini, bir rivayet on yaşındayken Mekke'de gerçekleştiğini, iki rivayet ise isrâ-mi'râc gecesi gerçekleştiğini anlatmaktadır. Bunların dışında kitabında şakk-ı sadrdan bahsetmez.

<sup>393</sup> Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk b. İbrâhîm el-Harbî, *Garibu'l-hadis*, thk. Süleymân İbrâhîm Muhammed el-Âyid (Mekke: Cami'atu Ummi'l-Kurrâ, 1405/1984), 3/1219; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 580 "alk".

<sup>394</sup> el-Mü'minûn 23/14. Bu âyette فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً ifadesi “Rahimde asılıp beslenen embriyo” olarak çevrilmiştir.

<sup>395</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/125 (No. 1643).

<sup>396</sup> Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili*, 81. Bu kaynaktaki yer alan yüksek lisans tezinde yazar; *el-Müsned*'de, şakk-ı sadr ile ilgili rivayetleri altı tane olarak tespit etmiştir ancak biz araştırmamızda bunların yedi farklı yerde geçtiğini tespit ettik. Muhtemelen yazar isrâ-mi'râc'la ilgili olan iki rivayeti, tek rivayet olarak değerlendirmiş. Bu iki rivayette senedin başlangıcında farklı isimler olması ve metinlerinin farklılığı sebebiyle biz ikisini ayrı değerlendirdik.

İbn Hanbel eserini ale'r-ricâl telif ettiği için hadîsleri bâb altında değerlendirmemiştir. Bu sebeple İbn Hanbel'in, şakk-ı sadr olayına dair yorumunu tespit edebilmemiz mümkün değildir. Ancak eserinde bu olayla ilgili üç farklı dönemde gerçekleştiğini anlatan rivayetleri nakletmiştir. Kendisinden önceki musanniflerden farklı olarak şakk-ı sadrın üç defa gerçekleştiğini düşündüğünü göstermektedir. Özellikle Hz. Muhammed (s) on yaşındayken şakk-ı sadrın gerçekleştiğini anlatan ilgili rivayet Kütüb-i Tis'a içerisinde sadece İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inde geçtiğini tespit edebildik.

#### 4.1.5.1. Süt Annesinin Yanındayken Gerçekleşen Şakk-ı Sadra Dair Rivayetler

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَلْعَبُ مَعَ الصَّبِيَّانِ، فَأَتَاهُ آتٍ فَأَخَذَهُ فَسَقَّ بَطْنَهُ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ عَقَّةً فَرَمَى بِهَا، وَقَالَ: هَذِهِ نَصِيبُ الشَّيْطَانِ مِنْكَ، ثُمَّ غَسَلَهُ فِي طَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ لَأَمَهُ فَأَقْبَلَ الصَّبِيَّانِ إِلَى ظَنْرِهِ: قُتِلَ مُحَمَّدٌ، قُتِلَ مُحَمَّدٌ، فَاسْتَقْبَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَدْ انْتَفَعَ لَوْنُهُ " قَالَ أَنَسٌ: " فَلَقَدْ كُنَّا نَرَى أَثَرَ الْمَخِيطِ فِي صَدْرِهِ."

Yezîd b. Hârûn (206) > Hammâd b. Seleme (167) > Sâbit b. Eslem (127) > Enes (93): "Rasûlullah çocuklarla oynarken ona birisi geldi ve onu tutup karnını yarıdı. Oradan bir kan pıhtısı çıkartıp attı ve 'bu şeytanın sendeki nasibidir' dedi. Sonra kalbini altın bir kapta zemzemle yıkadı ve geri yerine koydu. Çocuklar süt annelerinin yanına gidip 'Muhammed öldürüldü, Muhammed öldürüldü' dediler. Süt annesi Rasûlullah'ın yanına geldiğinde onu beti benzi solmuş olarak gördü." Enes dedi ki: "Biz onun göğsünde o (ameliyenin) dikiş izini görürdük."<sup>397</sup>

حَدَّثَنَا حَسَنٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا ثَابِتُ الْبُنَائِي، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَتَاهُ جَبْرِيْلُ وَهُوَ يَلْعَبُ مَعَ الْعِلْمَانِ، فَأَخَذَهُ، فَصَرَعَهُ، وَشَقَّ عَنْ قَلْبِهِ، فَاسْتَخْرَجَ الْقَلْبَ، ثُمَّ شَقَّ الْقَلْبَ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ عَقَّةً، فَقَالَ: هَذِهِ حَظُّ الشَّيْطَانِ مِنْكَ. قَالَ: فَغَسَلَهُ فِي طَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ لَأَمَهُ، ثُمَّ أَعَادَهُ فِي مَكَانِهِ. قَالَ: وَجَاءَ الْعِلْمَانُ يَسْعَوْنَ إِلَى أُمِّهِ - يَعْنِي ظَنْرَهُ - فَقَالُوا: إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ، قَالَ: فَاسْتَقْبَلُوهُ، وَهُوَ مُنْتَفِعٌ اللَّوْنُ قَالَ أَنَسٌ: " وَكُنْتُ أَرَى أَثَرَ الْمَخِيطِ فِي صَدْرِهِ "

Hasan b. Mûsa (209) > Hammâd b. Seleme (167) > Sâbit b. Eslem el-Bünânî (127) > Enes (93): "Rasûlullah çocuklarla oynarken Cebrâil geldi ve onu tutup sırt üstü yatırdı. Sonra göğsünü yarıdı (شَقَّ), kalbini çıkarttı ve onu da yarıdı. Sonra onun

<sup>397</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/251 (No. 12221).

içinden bir kan pıhtısı çıkarttı ve 'bu şeytanın sendeki payıdır' dedi. Sonra (kalbini) altın bir kapta zemzem ile yıkayıp kapattı ve geri yerine koydu. Çocuklar koşarak süt annelerine gidip 'gerçekten Muhammed öldürüldü' dediler. Yanına döndüklerinde onu beti benzi solmuş bir halde gördüler.” Enes: “Ben onun göğsünde o (ameliyenin) dikiş izini görürdüm” dedi.<sup>398</sup>

حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسِ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ جَبْرِيْلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَهُوَ يَلْعَبُ مَعَ الْعُلَمَانِ، فَأَخَذَهُ فَصَرَعهُ، فَشَقَّ عَنْ قَلْبِهِ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ عَلَقَةً، فَقَالَ: هَذَا حَظُّ الشَّيْطَانِ مِنْكَ، ثُمَّ غَسَلَهُ فِي طَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ لَأَمَهُ، وَأَعَادَهُ فِي مَكَانِهِ، وَجَاءَ الْعُلَمَانُ يَسْعَوْنَ إِلَى أُمِّهِ - يَغْنِي ظَنْرِهِ - فَقَالُوا: إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ، فَاسْتَقْبَلُوهُ، وَهُوَ مُنْتَفِعُ اللَّوْنِ" قَالَ لِي أَنَسٌ: " فَكُنْتُ أَرَى أَثَرَ الْمِخِيطِ فِي صَدْرِهِ"، وَرُبَّمَا قَالَ حَمَّادٌ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ آت.

Affân b. Müslim el-Bâhilî (220) > Hammâd b. Seleme (167) > Sâbit b. Eslem (127) > Enes (93): “Rasûlullah çocuklarla oynarken Cebrâil geldi ve onu tutup sırt üstü yatırdı. Sonra göğsünü yardı, kalbini çıkarttı ve yardı ondan bir kan pıhtısı çıkarttı ve 'bu şeytanın sendeki payıdır' dedi. Sonra kalbini altın bir kapta zemzem ile yıkayıp kapattı ve geri yerine koydu. Çocuklar koşarak süt annelerinin yanına gidip 'gerçekten Muhammed öldürüldü' dediler. Yanına döndüklerinde onu beti benzi solmuş bir halde gördüler.” (Sâbit) dedi ki: “Enes bana o dikiş izini gördüğünü söyledi.” Râvilerden Hammâd: “Sâbit, (Cebrâil geldi yerine) birisi geldi demiş olabilir.”<sup>399</sup>

حَدَّثَنَا حَيَوَةُ، وَيَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ، قَالَا: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، حَدَّثَنِي بَجِيرُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ ابْنِ عَمْرِو السُّلَمِيِّ، عَنْ عُنْبَةَ بْنِ عَبْدِ السُّلَمِيِّ، أَنَّهُ حَدَّثَنُهَا: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: كَيْفَ كَانَ أَوَّلُ شَأْنِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: " كَانَتْ حَاضِنَتِي مِنْ بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرِ، فَأَنْطَلَقْتُ أَنَا وَابْنُ لَهَا فِي بَهْمٍ لَنَا، وَلَمْ نَأْخُذْ مَعَنَا رَادًا، فَقُلْتُ: يَا أَجِي، أَذْهَبُ فَأَتِينَا بِرَادٍ مِنْ عِنْدِ أُمَّنَا، فَأَنْطَلِقُ أَجِي وَمَكْنُتُ عِنْدَ الْبَهْمِ، فَأَقْبَلَ طَيْرَانٌ أَبْيَضَانِ كَأَنَّهُمَا نَسْرَانِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَهْوُ هُوَ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَأَقْبَلَا يَبْتَدِرَانِي، فَأَخَذَانِي فَبَطَحَانِي إِلَى الْفَقَاءِ، فَشَقَّ بَطْنِي، ثُمَّ اسْتَخْرَجَا قَلْبِي، فَشَقَّاهُ فَأَخْرَجَا مِنْهُ عَلَقَتَيْنِ سَوْدَاوَيْنِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: - قَالَ يَزِيدُ فِي حَدِيثِهِ، انْتَبَيْ بِمَاءِ ثَلْجٍ - فَعَسَلَا بِهِ جَوْفِي، ثُمَّ قَالَ: انْتَبَيْ بِمَاءِ بَرْدٍ فَعَسَلَا بِهِ قَلْبِي، ثُمَّ قَالَ: انْتَبَيْ بِالسَّكِينَةِ فَدَرَاهَا فِي قَلْبِي، ثُمَّ قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: حِصَّهُ، فَحَاصَهُ، وَخَتَمَ عَلَيْهِ بِخَاتَمِ النَّبُوَّةِ - وَقَالَ حَيَوَةُ: فِي حَدِيثِهِ حِصَّهُ فَحَاصَهُ وَخَتَمَ عَلَيْهِ بِخَاتَمِ النَّبُوَّةِ -، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ اجْعَلْهُ فِي كَفَّةٍ، وَاجْعَلْ أَلْفًا مِنْ أُمَّتِهِ فِي كَفَّةٍ، فَإِذَا أَنَا أَنْظُرُ إِلَى الْأَلْفِ فَوْقِي، أَشْفِقُ أَنْ يَجْرَّ عَلَيَّ بَعْضُهُمْ، فَقَالَ: " لَوْ أَنَّ أُمَّتَهُ وَرُنْتُ بِهِ لَمَالَ بِهِمْ، ثُمَّ انْطَلَقَا وَتَرَكَانِي، وَفَرَّقْتُ فَرَقًا

<sup>398</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/489 (No. 12506).

<sup>399</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/455 (No. 14069).

شَدِيدًا، ثُمَّ انْطَلَقْتُ إِلَى أُمِّي فَأَخْبَرْتُهَا بِالَّذِي لَقِينَهُ، فَأَشْفَقَتْ عَلَيَّ أَنْ يَكُونَ أَلِيسَ بِي، قَالَتْ: أُعِيدُكَ بِاللَّهِ، فَرَحَلْتُ بَعِيرًا لَهَا فَجَعَلْتَنِي، - وَقَالَ يَرِيدُ: فَحَمَلْتَنِي - عَلَى الرَّحْلِ، وَرَكِبْتُ خَلْفِي حَتَّى بَلَّغْنَا إِلَى أُمِّي، فَقَالَتْ: أَوَأَدَيْتُ أَمَانَتِي، وَدِمَّتِي؟ وَحَدَّثْتَهَا بِالَّذِي لَقَيْتُ، فَلَمْ يَرُعْهَا ذَلِكَ، فَقَالَتْ: إِنِّي رَأَيْتُ خَرَجَ مِنِّي نُورٌ، أَضَاءَتْ مِنْهُ فُصُورُ الشَّامِ. "

Hayve b. Şüreyh (224) ve Yezîd b. Abdirabbihi (224) > Bakıyye b. el-Velîd (197) > Bahîr b. Sa‘d (?) > Hâlid b. Ma‘dân (103) > İbn Amr es-Sülemî (110) > Utbe b. Abdu’s-Sülemî (87): Utbe onlara şu hadîsi rivayet etti: “Bir adam Rasûlullah’a 'peygamberliğine dair ilk olay neydi' diye sordu. Rasûlullah şöyle anlattı: “Süt annem Benî Sa‘d b. Bekr’dendi. Oradayken ben ve süt kardeşim bize ait olan davarı güdüyorduk, yanımızda yiyecek bir şeyler yoktu. Ben süt kardeşime, gidip annemizden yiyecek bir şeyler getirmesini söyledim. O gittiğinde ben davarın yanında kaldım. Bir anda kartala benzer iki beyaz kuş geldi. Onlardan biri yanındakine 'o, bu mu' diye sordu. Diğeri 'evet' dedi. İkisi aniden yanıma gelip beni tutup sırt üstü yatırdılar ve karnımı yardılar (شَفَّأ). Sonra kalbimi çıkartıp onu yardılar ve ondan siyah iki kant pıhtısı (عَلَقَتَيْنِ سَوْدَاوَيْنِ) çıkarttılar. Onlardan biri yanındakine 'bana kar suyu getir' dedi ve onunla göğüs boşluğumu yıkadılar. Sonra yine yanındakine 'bana buz suyunu getir' dedi ve onunla da kalbimi yıkadılar. Sonra 'bana sekîneyi getir' dedi ve onu kalbime doldurdular. Sonra beni çevirip nübüvvet mührünü vurdu. Sonra biri yanındakine dedi ki 'terazinin bir kefesine onu, diğer kefesine de ümmetinden bin kişiyi koy ve tart.' Bir de baktım ki terazinin öbür kefesine yukarıda duruyor öyle ki onların üzerime düşeceğini sandım. Sonra yine yanındakine 'şayet onu ümmetinin tamamıyla tartsan o ağır gelecektir' dedi. Sonra benim yanımdan ayrıldılar. Ben çok korkmuştum hemen süt annemin yanına gittim ve başımdan geçenleri anlattım. Benim delirdiğimi düşündü ve 'seni Allah’a sığındırırım' dedi. Beni alıp bineğinin arkasına bindirdi ve annemin yanına (Mekke’ye) döndük. Süt annem, öz anneme başımdan geçenleri anlattı ve 'emanetini geri vereyim mi' dedi. Annem bu durumdan hiç korkmadı ve dedi ki: 'Ben (onu doğurduğumda) benden bir nurun çıktığını gördüm onunla Şam sarayları aydınlandı' dedi.<sup>400</sup>

#### 4.1.5.2. On Yaşındayken Gerçekleşen Şakk-ı Sadra Dair Rivayet

<sup>400</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/194 (No. 17647).

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ أَبُو يَحْيَى الْبُرَّازُ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ مُحَمَّدٍ  
 بْنُ مُعَاذِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بْنِ كَعْبٍ، حَدَّثَنِي أَبِي مُحَمَّدُ بْنُ مُعَاذٍ، عَنْ مُعَاذٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي بْنِ كَعْبٍ: أَنَّ أَبَا  
 هُرَيْرَةَ كَانَ جَرِيئًا عَلَى أَنْ يَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ أَشْيَاءَ لَا يَسْأَلُهُ عَنْهَا غَيْرُهُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ  
 اللَّهِ، مَا أَوْلَى مَا رَأَيْتَ فِي أَمْرِ النَّبِيِّ؟ فَاسْتَوَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا وَقَالَ: "الْقَدْ سَأَلْتَ أَبَا هُرَيْرَةَ  
 إِنِّي لَفِي صَحْرَاءِ ابْنِ عَشْرِ سِنِينَ وَأَشْهُرٍ، وَإِذَا بِكَلَامٍ فَوْقَ رَأْسِي، وَإِذَا رَجُلٌ يَقُولُ لِرَجُلٍ: أَهْوُ هُو؟ قَالَ: نَعَمْ،  
 فَاسْتَقْبَلَانِي بِوُجُوهِ لَمْ أَرَهَا لِحَلْقِ قَطُّ، وَأَرْوَاحٍ لَمْ أَجِدْهَا مِنْ خَلْقٍ قَطُّ، وَثِيَابٍ لَمْ أَرَهَا عَلَى أَحَدٍ قَطُّ، فَأَقْبَلَا إِلَيَّ  
 يَمْشِيَانِ، حَتَّى أَخَذَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بَعْضِي، لَا أَجِدُ لِأَحَدِهِمَا مَسًّا، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَضِجْهُ. فَأَضَجَعَانِي بِلَا  
 قَصْرِ وَلَا هَضْرٍ. فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَفَلِقْ صَدْرَهُ، فَهَوَى أَحَدُهُمَا إِلَى صَدْرِي، فَفَلَقَهَا فِيمَا أَرَى بِلَا دَمٍ وَلَا  
 وَجَعٍ، فَقَالَ لَهُ: أَخْرَجَ الْعُلَى وَالْحَسَدَ، فَأَخْرَجَ شَيْئًا كَهَيْئَةِ الْعَلَقَةِ، ثُمَّ نَبَذَهَا فَطَرَحَهَا، فَقَالَ لَهُ: ادْخُلِ الرَّأْفَةَ وَالرَّحْمَةَ،  
 فَإِذَا مِثْلُ الَّذِي أَخْرَجَ يُسْبِهُ الْفِضَّةَ، ثُمَّ هَزَّ إِيَّاهُمْ رَجُلِي الْيَمْنَى، فَقَالَ: اغْدُ واسئلم فَرَجَعْتُ بِهَا أَغْدُو بِهِ رَفَّةً عَلَى  
 الصَّغِيرِ وَرَحْمَةً لِلْكَبِيرِ "

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (290) > Muhammed b. Abdurrahîm Ebû Yahyâ  
 el-Bezzâr (255) > Yûnus b. Muhammed (207) > Mu'âz b. Muhammed b. Mu'âz b.  
 Muhammed b. Übey b. Ka'b (100) > Muhammed b. Mu'âz el-Ensârî (?) >  
 Muhammed b. Übey el-Ensârî (63) > Übey b. Ka'b (22) dedi ki: "Ebû Hureyre  
 başkalarının sormadığı şeyleri Rasûlullah'a sorardı. Ebû Hureyre dedi ki: 'Ey  
 Allah'ın Rasûlü! Nübüvveti dair gördüğün ilk şey neydi.' Rasûlullah oturur vaziyette  
 doğruldu ve dedi ki: "Benim on yaşlarındayken sahrada yaşadığım durumu sordun. O  
 gün ben birden başımın üzerinde bir ses işittim. Adamın biri diğerine 'o, bu mu' diye  
 soruyordu. Diğer 'evet' dedi. Daha önce hiçbir mahlukatta görmediğim simada, hiç  
 görmediğim ruhta ve hiç kimsede görmediğim kıyafetlerle iki adam geldi. Yürüyerek  
 yanıma geldiler. İkisi birden hissedemediğim bir şekilde sıkıca beni tuttu. Biri  
 yanındaki 'onu yere yatır' dedi ve zorlanmadan beni yatırdılar. Sonra yine  
 yanındaki 'onun göğsünü yar' dedi. Diğer göğsüme geldi ve onu yardı (فَلَقَهَا). Ben  
 acı hissetmedim ve kan görmedim. Yanındaki 'ondan kin ve hasedi çıkart' dedi. O  
 da kan pıhtısına benzer bir şey ('alaka) çıkarttı ve attı. Sonra 'göğsüne re'fet ve  
 rahmeti yerleştir' dedi. O da gümüşe benzer parlaklıkta bir şey koydu ve benim sağ  
 ayağımın baş parmağımı titretti. Sonra bana 'selametle devam et' dedi. Bu olaydan  
 sonra ben küçüklere karşı rikkatli, büyüklere karşı merhametli oldum."<sup>401</sup>

<sup>401</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/180 (No. 21261).

Şu'ayb el-Arnaût bu rivayetin senedinde yer alan Muhammed b. Mu'âz b. Muhammed'in meçhul olması sebebiyle zayıf olduğunu belirtir. Şakk-ı sadrın Peygamber on yaşındayken vâki olduğunu anlatan bu rivayet, Ebû Nuaym'ın *Delâil*'inde farklı lafızlarla geçmektedir ve sadece Übey b. Ka'b'dan ve onun nesli üzerinden belli bir tabakaya kadar aktarılmıştır. Ebû Hureyre'nin, sahâbe arasında en çok hadîs rivayet eden kişi olmasına rağmen; sorduğu bu olayı nakletmemiş olması da şakk-ı sadrın on yaşında gerçekleştiğini anlatan bu rivayete ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini göstermektedir.

Bir üstteki rivayette sahâbeden Utbe'nin naklinde bir adam gelip Hz. Muhammed'e (s) "Nübüvveteye dair gördüğün ilk şey neydi" sorusunu sormaktadır ve Peygamber'in verdiği cevapta ise şakk-ı sadrın Benî Sa'd yurdunda gerçekleştiğini geçer. Buradaki Übey b. Ka'b'dan gelen nakilde ise aynı soruyu soran Ebû Hureyre'dir ve verilen cevap on yaşında gerçekleştiğini aktarmaktadır.

#### 4.1.5.3. İsrâ - Mi'râc Gecesi Gerçekleşen Şakk-ı Sadr Dair Rivayetler

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَكِّيِّ، حَدَّثَنَا أَبُو ضَمْرَةَ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسِ قَالَ: كَانَ أَبِي، يُحَدِّثُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "فَرَجَ سَفْفُ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، فَنَزَلَ جِبْرِيْلُ، فَفَرَجَ صَدْرِي، ثُمَّ غَسَلَهُ مِنْ مَاءِ زَمْرَمَ، ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مَمْلُوءٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، فَأَفْرَغَهَا فِي صَدْرِي، ثُمَّ أَطْبَقَهُ "

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (290) > Muhammed b. 'Ubbâd el-Mekkî (234) > Ebû Damre Enes b. 'Iyad (200) > Yûnus b. Yezîd el-Eylî (159) > Zührî (124) > Enes b. Mâlik (93) dedi ki: Übey b. Ka'b (22) şu hadîsi rivayet etti: Rasûlullah dedi ki: "Ben Mekke'deyken evimin damı açıldı. Cebrâil indi ve göğsümü yardı (فرج) sonra onu zemzemle yıkadı. Sonra iman ve hikmet dolu altın bir kap getirdi ve onu göğsüme boşalttı (فَأَفْرَغَهَا) daha sonra göğsümü kapattı."<sup>402</sup>

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدِ الْمُسَيَّبِيِّ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ كَانَ أَبِيُّ بْنُ كَعْبٍ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "فَرَجَ سَفْفُ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ فَنَزَلَ جِبْرِيْلُ، فَفَرَجَ صَدْرِي، ثُمَّ غَسَلَهُ مِنْ مَاءِ زَمْرَمَ، ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئٍ حِكْمَةً، وَإِيمَانًا فَأَفْرَغَهَا فِي صَدْرِي، ثُمَّ أَطْبَقَهُ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ..."

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (290) > Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Müseyyibî (236) > Enes b. 'Iyâd (200) > Yûnus b. Yezîd (159) > İbn Şihâb (124)

<sup>402</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/70 (No. 21135).

> Enes b. Mâlik (93) > Übey b. Ka'b (22) şu hadîsi rivayet etti: Rasûlullah dedi ki: "Ben Mekke'deyken evimin damı açıldı. Cebrâil indi ve göğsümü yardı (فرج) sonra onu zemzemle yıkadı. Sonra iman ve hikmet dolu altın bir kap getirdi ve onu göğsüme boşalttı (فَأَفْرَغَهَا) daha sonra göğsümü kapattı. Benim elimi tuttu ve beni semâya çıkartı..."<sup>403</sup>

Şakk-1 sadrdan bahseden bu rivayette bir üstteki metinden farklı olarak sonrasında mi'râc olayından bahseder. İbn Hanbel'in önceki rivayeti ise sadece şakk-1 sadrı anlatır ve metin, Hz. Muhammed'in (s) göğsünün kapatılması ile son bulur. İki rivayetin senedinde İbn Hanbel'in hocaları değişmektedir ancak sonrasında yer alan râviler aynıdır. Uzun olan rivayeti İbn Hanbel'e aktaran Muhammed el-Müseyyibî (236), metni mi'râc olayıyla birlikte anlatırken kısa olan senedin başındaki râvi Muhammed b. 'Ubbâd el-Mekkî'nin (234) rivayetinde mi'râc kısmı geçmemektedir.

#### 4.1.6. Dârimî'nin es-Sünen'inde Şakk-1 Sadr

Dârimî, *es-Sünen*'inde şakk-1 sadrla ilgili rivayetlerden iki tanesine yer vermiştir. Bunlar sadece mukaddime bölümünde farklı bâblar altında yer almaktadır. Kitabının başka bir bölümünde şakk-1 sadrdan bahsetmez. Bunlardan birincisi; *Rasûlullah'ın nübüvvetine dair ilk işaretler* bâbı altında, ikincisi ise *Peygamber'e ihsan edilen faziletler* bâbı altında geçer. Bunlardan birincisi Hz. Muhammed'in (s) çocukluk döneminde olduğu anlaşılırken; ikincisinin hangi dönemde olduğuna dair bir açıklama yoktur ancak bi'setten sonrası olduğu metnin genelinden anlaşılmaktadır.

Dârimî'nin nakilleri şöyledir.

بَابُ كَيْفَ كَانَ أَوَّلُ شَأْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. أَخْبَرَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَادٍ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ بَجِيرٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرِو السُّلَمِيِّ، عَنْ عَثْبَةَ بْنِ عَبْدِ السُّلَمِيِّ، أَنَّهُ حَدَّثَهُمْ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ رَجُلٌ: كَيْفَ كَانَ أَوَّلُ شَأْنِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ " كَانَتْ حَاصِنَتِي مِنْ بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرِ فَانْطَلَقْتُ أَنَا وَابْنُ لَهَا فِي بُهْمٍ لَنَا وَلَمْ نَأْخُذْ مَعَنَا رِزْقًا، فَقُلْتُ يَا أَخِي أَذْهَبَ فَأَتِنَا بِرِزْقٍ مِنْ عِنْدِ أُمَّنَا فَانْطَلَقَ أَخِي، وَمَكَثْتُ عِنْدَ الْبُهْمِ فَأَقْبَلَ طَائِرَانِ أُنْبِضَانِ كَانَهُمَا نَسْرَانِ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَهْوَى هُوَ؟ قَالَ الْآخَرُ: نَعَمْ فَأَقْبَلَا يَبْتَدِرَانِي فَأَخَذَانِي فَبَطَخَانِي لِلْفَقَا فَسَقَا بَطْنِي ثُمَّ اسْتَحْرَجَا قَلْبِي فَسَقَاهُ،

<sup>403</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/211 (No. 21288).

فَأَخْرَجَا مِنْهُ عَقَقَتَيْنِ سَوْدَاوَيْنِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: انْتَبِي بِمَاءٍ تَلْحِجِ، فَعَسَلَ بِهِ جَوْفِي، ثُمَّ قَالَ: انْتَبِي بِمَاءٍ بَرَدٍ، فَعَسَلَ بِهِ قَلْبِي، ثُمَّ قَالَ: انْتَبِي بِالسَّكِينَةِ فَذَرَّهُ فِي قَلْبِي، ثُمَّ قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: حُصْنُهُ، فَحَاصَهُ وَخَتَمَ عَلَيْهِ بِخَاتَمِ النَّبُوَّةِ، ثُمَّ قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: اجْعَلْهُ فِي كِفَّةٍ وَاجْعَلِ الْفَا مِنْ أُمَّتِهِ فِي كِفَّةٍ " قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " فَإِذَا أَنَا أَنْظُرُ إِلَى الْأَلْفِ فَوْقِي أَشْفِقُ أَنْ يَجْرَّ عَلَيَّ بَعْضُهُمْ فَقَالَ: لَوْ أَنَّ أُمَّتَهُ وَزَنْتَ بِهِ لَمَالَ بِهِمْ، ثُمَّ انْطَلَقَا وَتَرَكَانِي " قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " وَفَرَقْتُ فَرَقًا شَدِيدًا ثُمَّ انْطَلَقْتُ إِلَى أُمِّي فَأَخْبَرْتُهَا بِالَّذِي لَقِيتُ، فَاشْفَقَتْ أَنْ يَكُونَ قَدِ الْتُبِسَ بِي فَقَالَتْ: أُعِيدُكَ بِاللَّهِ فَرَحَلْتُ بَعِيرًا لَهَا، فَجَعَلْتَنِي عَلَى الرَّحْلِ وَرَكِبْتُ خَلْفِي حَتَّى بَلَّغْنَا إِلَى أُمِّي فَقَالَتْ: أَدَيْتُ أَمَانَتِي وَذِمَّتِي وَحَدَّثْتُهَا بِالَّذِي لَقِيتُ، فَلَمْ يَزَعْهَا ذَلِكَ، وَقَالَتْ: إِنِّي رَأَيْتُ حِينَ خَرَجَ مِنِّي شَيْئًا - يَعْنِي نُورًا - أَضَاءَتْ مِنْهُ فُصُورُ الشَّامِ. "

Nu'aym b. Hammâd (228) > Bakıyye b. el-Velîd (197) Bahîr b. Sa'd (?) > Hâlid b. Ma'dân (103) > Abdurrahmân b. Amr es-Sülemî (110) > Utbe b. Abdu's-Sülemî (87) ki o Rasûlullah'ın ashabındandır. Utbe onlara şu hadîsi rivayet etti: "Bir adam, Rasûlullah'a 'peygamberliğine dair ilk olay neydi' diye sordu. Rasûlullah: "Süt annem Benî Sa'd b. Bekr'dendi. Oradayken ben ve süt kardeşim bize ait olan davarı güdüyorduk, yanımızda yiyecek bir şeyler yoktu. Ben süt kardeşime, gidip annemizden yiyecek bir şeyler getirmesini söyledim. O gittiğinde ben davarım yanında kaldım. Bir anda kartala benzer iki beyaz kuş geldi. Onlardan biri yanındakine 'o, bu mu' diye sordu. Diğeri 'evet' dedi. İkisi aniden yanıma gelip beni tutup sırt üstü yatırdılar ve karnımı yardılar (شفا). Sonra kalbimi çıkartıp onu yardılar ve ondan iki siyah kan pıhtısı ('alekeyn) çıkarttılar. Onlardan biri yanındakine 'bana kar suyu getir' dedi ve onunla göğüs boşluğumu yıkadılar. Sonra yine yanındakine 'bana buz suyunu getir' dedi ve onunla da kalbimi yıkadılar. Sonra 'bana sekîneyi getir' dedi ve onu kalbime saçtı. Sonra biri diğeri 'onu dikip kapat' dedi o da dikti ve kapattı sonra nübüvvet mührünü vurdu. Sonra biri yanındakine 'terazinin bir kefesine onu, diğer kefesine de ümmetinden bin kişiyi koy ve tart' dedi. Bir de baktım ki terazinin öbür kefesine yukarıda duruyor, öyle ki onların üzerime düşeceğini sandım. Sonra yine yanındakine 'şayet onu ümmetinin tamamıyla tartsan o ağır gelecektir' dedi. Sonra benim yanımdan ayrıldılar. Ben çok korkmuştum hemen süt annemin yanına gittim ve başımdan geçenleri anlattım. Benim hakkımda endişeye kapıldı ve 'seni Allah'a sığındırırım' dedi. Beni alıp bineğinin arkasına bindirdi ve annemin yanına (Mekke'ye) döndük. Öz anneme başımdan geçenleri anlattı ve 'emanetini geri getirdim ve görevimi ifâ ettim' dedi. Annem bu durumdan hiç

korkmadı, 'ben (onu doğurduğumda) benden bir nurun çıktığını gördüm onunla Şam sarayları aydınlandı' dedi."<sup>404</sup>

Dârimî'nin *es-Sünen*'ini tahkik eden Esed ed-Dârânî senedde yer alan Bakıyye b. el-Velîd'in müdellis olduğunu ve bu hadîsi an'ane ile naklettiği için hadîsin zayıf olduğunu belirtir.

Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ele aldığımız şakk-ı sadr rivayetlerinde aynı olay bazı ufak farklılıklarla yer almaktadır. İki rivayeti karşılaştırdığımızda sadece senedin başındaki isimler farklıdır.

Hadîsi İbn Hanbel'e nakleden iki hocası ve Dârimî'ye nakleden Nu'aym b. Hammâd, metinde birkaç ufak farklılıkla nakletmişlerdir ancak bunlar hadîsin genel manasını bozmamaktadır. Dârimî'nin naklinde, olayı anlatmaya başlamadan önce hadîsin râvisi Utbe b. Abdu's-Sülemî için: "O sahâbedendir" kaydı düşülürken; İbn Hanbel'in rivayetinde bu bilgi geçmemektedir.<sup>405</sup> Buradaki ziyade Dârimî'nin hocasına ait bir kayıt ve değerlendirme olabilir. Bunun dışında yer alan değişiklikler aynı lafızların farklı şekilleri olarak görülmektedir. İbn Hanbel *إِلَى الْفَقَّاهِ* şeklinde naklederken Dârimî, *فَبَطَّحَانِي لِلْفَقَّاهِ* olarak nakleder. İbn Hanbel'in rivayetinde Hz. Muhammed'in (s) olayı süt annesine anlattıktan sonra *أَنْ يَكُونَ أَلَيْسَ بِي* derken, Dârimî'de *أَنْ يَكُونَ قَدْ أَلَيْسَ بِي* şeklinde geçmektedir. Mekke'ye döndükten sonra süt annesinin öz annesine söylediği söz, İbn Hanbel'de soru edatıyla "أَوَأَدَّيْتُ أَمَانَتِي وَذِمَّتِي؟" "Emanetini geri vereyim mi?" olarak geçerken, Dârimî'de soru olmaksızın "Emanetini geri getirdim" diye geçer. Burada görüldüğü üzere mezkur farklar manayı bozmayan değişikliklerdir.

Dârimî'de geçen ikinci şakk-ı sadr rivayeti yine mukaddime bölümünde *Peygamber'e ihsan edilen faziletler* bâbı altında geçer. Rivayet şöyledir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنِ ابْنِ عَنَمٍ، قَالَ: " نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَقَّ بَطْنَهُ. ثُمَّ قَالَ جِبْرِيلُ: قَلْبٌ وَكَيْعٌ فِيهِ أَدْنَانُ سَمِيعَتَانِ وَعَيْنَانِ بَصِيرَتَانِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ الْمُقْبَى، الْحَاشِرُ، خُلُقُكَ قَيِّمٌ، وَلِسَانُكَ صَادِقٌ، وَنَفْسُكَ مُطْمَئِنَّةٌ " قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ: " وَكَيْعٌ يَعْنِي: شَدِيدًا "

<sup>404</sup> Dârimî, "Mukaddime", 3 (No. 13).

<sup>405</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/194 (No. 17647).

Abdullah b. Sâlih (222) > Mu‘âviye (158) > Yûnus b. Meysere (132) > Ebû İdrîs el-Hevlânî (80) > İbn Ganm (78) der ki: “Cebrâil, Rasûlullah’a (s) indi ve karnını yardı (شق). Sonra şöyle dedi: “Sağlam bir kalbin, hakkıyla işiten iki kulağın, basiretli iki gözün olmuştur. Muhammed! Sen, Allah’ın mukaffa‘ ve hâşir olan rasûlü’sün! Ahlâkın güzel, dilin sâdik ve nefesin mutmaindir.” Müellif burada geçen وَكَيْع kelimesini “şedîd” yani “sağlam” diye açıklamıştır.<sup>406</sup>

Muhakkîk ed-Dârânî, rivayetin isnâdında üç illet olduğunu söyler. Râvilerden Abdullâh b. Sâlih ve Mu‘âviye b. Yahyâ’nın zayıf olduğunu ayrıca senedin sonunda yer alan İbn Ganm’ın tabiînden olması sebebiyle mürsel hadîs olduğunu söyler. İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde, İbn Ganm için sahâbe zannedildiğini ancak sahâbe olmadığını kaydetmiştir.<sup>407</sup>

Zikrettiğimiz bu son rivayet, hadîs kitaplarından sadece Dârimî’nin *es-Sünen*’inde geçmektedir. Diğer hadîs kitaplarında şakk-ı sadr ile ilgili olarak bu veya buna benzer lafızlarla nakledilen bir hadîs tespit edemedik. Tarihçi İbn Asâkîr (ö. 571/1176) *Târîhu Medîneti Dımaşk* adlı eserinde bu rivayete yer verir ancak senedinde Dârimî vardır. Yani İbn Asâkîr rivayeti, Dârimî kanalından almıştır.<sup>408</sup>

Dârimî’nin, hadîsleri mukaddime bölümünde ve Hz. Muhammed’in (s) nübüvvetine dair deliller olarak zikretmiş olması; ehl-i hadîs tarafından şakk-ı sadrın değerlendirilmesinde bir ilki ifade etmektedir. Ehl-i hadîs dönemin nübüvvet inkarcılarına karşı hissi mucize konulu rivayetleri İmam Dârimî ile sistemli bir şekilde kullanmaya başlamıştır denilebilir. Nitekim kendisinden önce hadîsi nakleden müsned türü eserleri (bâb/hüküm koymadan ele aldıkları için) saymazsak; musanneflerde, şakk-ı sadrın bu bağlamda değerlendirildiğini görmüyoruz.

Dârimî, sadece çocukluk dönemine dair olan şakk-ı sadr rivayetlerini zikretmiş diğerlerine yer vermemiştir. Zayıf olarak değerlendirilen ikinci rivayetin ise ne zaman gerçekleştiğine dair bir bilgi yoktur. Yani Dârimî’ye göre şakk-ı sadr sadece bir veya iki defa olmak üzere sadece çocukluk döneminde gerçekleşmiştir.

<sup>406</sup> Dârimî, “Mukaddime”, 8 (No. 54).

<sup>407</sup> Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarabad: Dâiretü’l-Maârifî’l-Osmaniyye, 1393/1973), 5/78.

<sup>408</sup> Ebu’l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkîr, *Târîhu Medîneti Dımaşk* (Beyrut: Dâru’l-Fikir, 1415/1995), 3/479.

#### 4.1.7. Buhârî'nin el-Câmi'u's-sahîh'inde Şakk-ı Sadr

İmam Buhârî'nin mucize anlayışına önceki bölümlerde değindiğimiz için burada şakk-ı sadr ile ilgili olan rivayetleri ele alacağız. *el-Câmi'u's-sahîh*'te şakk-ı sadrın sadece mi'râc gecesi gerçekleştiğine dair rivayetler yer almaktadır. Buhârî, bu olayı kitabında altı farklı bâb altında zikretmiştir.<sup>409</sup>

Bunlardan birincisi *Kitâbu's-Salât* bölümünde, *İsrâ gecesi namazın farz kılınması* bâbı altında geçmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi İmam Buhârî, şakk-ı sadr ile ilgili rivayetlerden sadece isrâ - mi'râc gecesine dair olanları kitabına almıştır. İlk rivayet şöyledir:

بَابُ: كَيْفَ فُرِضَتِ الصَّلَاةُ فِي الْإِسْرَاءِ. حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ أَبُو ذَرٍّ يُحَدِّثُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "فُرِجَ عَنْ سَقْفِ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، فَنَزَلَ جِبْرِيْلُ، فَفَرَجَ صَدْرِي، ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِيٍّ حِكْمَةً وَإِيمَانًا فَأَفْرَغَهُ فِي صَدْرِي، ثُمَّ أَطْبَقَهُ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا..."

Yahyâ b. Bukeyr (231) > Leys b. Sa'd (175) > Yûnus b. Yezîd (159) > İbn Şihâb (124) > Enes b. Mâlik (93) > Ebû Zer (32). Enes dedi ki; "Ebû Zer, Rasûlullah'ın (s) şöyle dediğini anlattı: "Ben Mekke'deyken evimin çatısı açıldı, Cebrâil indi ve göğsümü yardı (فرج). Sonra onu zezem ile yıkadı. Sonra iman ve hikmetle dolu altın bir kap getirip onu göğsüme boşalttı (فأفرغها) ve göğsümü kapattı. Sonra elimden tuttu ve beni yakın semâya çıkardı."<sup>410</sup>

Yukarıda incelediğimiz Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde geçen Enes b. Mâlik rivayeti metin olarak aynı şekilde başlamaktadır.<sup>411</sup> Enes o rivayette Übey b. Ka'b'dan naklelerken burada Ebû Zer'den aktarmaktadır.

Buhârî'de ikinci şakk-ı sadr rivayeti ise *Kitâbu'l-hac* bölümünde *Zezem hakkında gelen haberler* bâbı altında geçmektedir:

بَابُ مَا جَاءَ فِي زَمْزَمَ. وَقَالَ عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الرَّهْرِيِّ قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ كَانَ أَبُو ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ "فُرِجَ سَقْفِي وَأَنَا بِمَكَّةَ فَنَزَلَ جِبْرِيْلُ عَلَيْهِ

<sup>409</sup> Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili*, 83.

<sup>410</sup> Buhârî, "Salât", 1 (No. 349).

<sup>411</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/70 (No. 21135).

السَّلَامُ فَفَرَجَ صَدْرِي ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءٍ زَمَزَمَ ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِيٍّ حِكْمَةً وَإِيمَانًا فَأَفْرَغَهَا فِي صَدْرِي ثُمَّ أَطْبَقَهُ..."

Abdân (230) > Abdullah (181) > Yûnus b. Yezîd (159) > Zührî (124) > Enes b. Mâlik (93) > Ebû Zer (32) senediyle gelen rivayetin metni, bir önceki rivayetle aynıdır.<sup>412</sup>

Buhârî'nin şakk-ı sadran bahsettiği üçüncü rivayet ise *Kitâbu bedi'l-halk* bölümü, *Zikru'l-melâike* bâbıdır.

بَابُ ذِكْرِ الْمَلَائِكَةِ. حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ وَهَشَامٌ قَالَا حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ سَعَصَعَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "بَيْنَا أَنَا عِنْدَ الْبَيْتِ بَيْنَ النَّائِمِ وَالنَّيْفِطَانِ وَذَكَرَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ فَاتَيْتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مَلِيٍّ حِكْمَةً وَإِيمَانًا فَشَقُّ مِنَ النَّحْرِ إِلَى مَرَاقِ الْبَطْنِ ثُمَّ غَسِلَ الْبَطْنُ بِمَاءٍ زَمَزَمَ ثُمَّ مَلِيٍّ حِكْمَةً وَإِيمَانًا..."

Hüdbe b. Hâlid (235) > Hemmâm b. Yahyâ (163) > Katâde b. Di'âme (117) (Tahvil). Halîfe b. Hayyât (246) > Yezîd b. Zürey' (182) > Sa'îd b. Ebû 'Arûbe (156) ve Hişâm b. Ebû Abdullah (154) Katâde b. Di'âme (117) > Enes (93) > Mâlik b. Sa'sa'a (?). İbn Sa'sa'a dedi ki: "Nebî (s) şöyle buyurdu: "Bir keresinde ben Ka'be'nin yanında uykuyla uyanıklık arası bir haldeydim." İki adamın ortasındaki kişiyi zikretti ve dedi ki: "Bana iman ve hikmetle dolu altından bir tas getirildi. Göğüsün üst kısmından karnın alt tarafına kadar yarıldı (شق). Sonra karnı zemzemle yıkandı. Sonra hikmet ve iman ile dolduruldu (ملئ)..."<sup>413</sup> rivayetin devamında ise mi'râc olayından bahsedilir.

Şakk-ı sadrdan bahseden dördüncü rivayet ise *Kitabu ehâdisi'l-enbiyâ* bölümünde; *İdrîs'in (as) bahsi* bâbında geçmektedir.

بَابُ ذِكْرِ إِدْرِيسَ عَلَيْهِ السَّلَامُ. قَالَ عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ (ح) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: قَالَ أَنَسُ كَانَ أَبُو ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "فُرَجَ سَفْفُ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ فَنَزَلَ جِبْرِيْلُ فَفَرَجَ صَدْرِي ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءٍ زَمَزَمَ ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِيٍّ حِكْمَةً وَإِيمَانًا فَأَفْرَغَهَا فِي صَدْرِي ثُمَّ أَطْبَقَهُ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ..."

Abdân (230) > Abdullah (181) > Yûnus b. Yezîd (159) > Zührî (124) (Tahvil) Ahmed b. Sâlih (248) > Anbese b. Hâlid (198) > İbn Şihâb ez-Zührî (124) > Enes b.

<sup>412</sup> Buhârî, "Hacc", 76 (No. 1636).

<sup>413</sup> Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 6 (No. 3207).

Mâlik (93) > Ebû Zer (32). Enes dedi ki: “Ebû Zer, Rasûlullah’ın (s) şöyle dediğini anlattı: “Ben Mekke’deyken evimin çatısı açıldı, Cebrâil indi ve göğsümü yardı (فرج). Sonra onu zezem ile yıkadı. Sonra iman ve hikmetle dolu altın bir kap getirip onu göğsüme boşalttı (فَأَفْرَغَهَا) ve göğsümü kapattı. Sonra elimden tuttu ve beni yakın semâya çıkardı...”<sup>414</sup>

Buhârî’de şakk-ı sadrın geçtiği beşinci rivayet *Menâkıbu’l-Ensâr* bölümünde; *Mi’rac bâbı* altında yer almaktadır.

بَابُ الْمِرْجَاجِ: حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ: حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعَصَعَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: "أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَهُمْ عَنْ لَيْلَةِ أُسْرِي بِهِ: بَيْنَمَا أَنَا فِي الْحَطِيمِ، وَرُبَّمَا قَالَ فِي الْحَجْرِ، مُضْطَجِعًا، إِذْ أَتَانِي آتٍ فَقَدَّ، قَالَ: وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: فَسَوَّ مَا بَيْنَ هَذِهِ إِلَى هَذِهِ فَقُلْتُ: لِلْجَارِودِ وَهُوَ إِلَى جَنْبِي: مَا يَعْنِي بِهِ؟ قَالَ: مِنْ نُغْرَةٍ نَحَرَهُ إِلَى شِعْرَتِهِ، وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: مِنْ قَصَبِهِ إِلَى شِعْرَتِهِ فَاسْتَنْخَرَجَ قَلْبِي، ثُمَّ أُتِيتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مَمْلُوءَةٍ إِيْمَانًا، فَعُسِلَ قَلْبِي، ثُمَّ حُشِيَ..."

Hüdbe b. Hâlid (235) > Hemmâm b. Yahyâ (163) > Katâde b. Di’âme (117) > Enes (93) > Mâlik b. Sa’sa’a (?). İbn Sa’sa’a dedi ki; Bize Peygamber (s) isrâ’dan bahsetti ve şöyle dedi: “Ben Hatim’de (belki Hicr’de demiş olabilir)<sup>415</sup> uzandığım sırada bana gelen geldi ve göğsümü şuradan şuraya kadar yardı (شق). Râvîlerden Katâde dedi ki: “Yanımda bulunan Cârûd’a,<sup>416</sup> Enes’in 'şuradan şuraya kadar yardı' sözüyle maksadı nedir diye sordum. O da 'boğaz çukurundan kıl bittiği yere kadar yani göğsün ön tarafı olduğunu' söyledi.” Katâde: “Ben (Enes’ten) işittim ki göğsün başından kıl bitimine kadar olan yerdir demiştir.” Sonra kalbimi çıkardı. Sonra bana içi iman dolu altından bir tas getirildi. Kalbim yıkandı. Sonra içine iman dolduruldu (حُشِيَ)...<sup>417</sup>

Bu rivayette getirilen tas içerisinde sadece iman olduğu zikredilir ancak hem Buhârî’deki hem de diğer hadîs kitaplarında geçen ve aynı olayın anlatıldığı metinlerde iman ve hikmet bir arada zikredilmektedir.

<sup>414</sup> Buhârî, “Ehâdisi’l-Enbiyâ”, 7 (No. 3342).

<sup>415</sup> Aynı şüphe eden râvinin Katâde olduğunu belirtir bk. Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 17/23.

<sup>416</sup> Metinde geçen Cârûd; tabînden İbn Ebû Sübre’dir. Enes b. Mâlik’ten hadis nakletmiştir bk. Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 17/23. Metinde yer almayan ancak şerhlerde geçen bilgileri anlamı bozmayacak şekilde okuyucuya kolaylık olsun diye metne dahil ettik.

<sup>417</sup> Buhârî, “Menâkıbu’l-Ensâr”, 42 (No. 3887).

Kitapta yer alan altıncı rivayet ise *Kitâbu't-tevhîd* bölümünde; *Allah, Musa ile konuştu*<sup>418</sup> âyeti bâbı altında geçmektedir.

بَابُ قَوْلِهِ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا. حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ، عَنْ شَرِيكَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: "... فَسَقَّ جِبْرِيْلُ مَا بَيْنَ نَحْرِهِ إِلَى لَتَيْتِهِ، حَتَّى فَرَغَ مِنْ صَدْرِهِ وَجَوْفِهِ، فَغَسَلَهُ مِنْ مَاءٍ زَمْرَمٍ بِيَدِهِ، حَتَّى أَنْقَى جَوْفَهُ، ثُمَّ أَتَى بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ فِيهِ تَوْرٌ مِنْ ذَهَبٍ، مَحْشُوًّا إِيْمَانًا وَحِكْمَةً، فَحَشَا بِهِ صَدْرَهُ وَلِغَايِدَيْهِ، بَعْثِي عُرُوقَ حَلْقِهِ، ثُمَّ أَطْبَقَهُ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا..."

Abdulazîz b. Abdullah (211) > Süleymân b. Bilal (172) > Şerîk b. Abdillâh (140) > Enes b. Mâlik (93). Şerîk, Enes b. Mâlik'ten şunu işittiğini söyledi. Enes dedi ki: "...Cebrâil onun göğsü ile gerdanı arasını yardı (شق). Yardıktan sonra Cebrâil eliyle zezemi aldı ve orayı tertemiz yaptı. Sonra Peygamber'in yanına altından bir kap getirildi. Onun içinde ise altından yapılmış bir kap daha vardı. Bu tasın içi iman ve hikmetle doldurulmuştu. Cebrâil bununla Peygamber'in göğsünü ve boğazının içindeki etleri, yani boğazındaki damarları doldurdu (فَحَشَا). Sonra göğsünü kapattı. Sonra onu yakın semaya çıkardı..."<sup>419</sup>

#### 4.1.8. Müslim'in el-Câmi'u's-sahîh'inde Şakk-ı Sadr

İmam Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*'e şakk-ı sadrın geçtiği altı farklı rivayeti almıştır. Bunlardan bir tanesi çocukluk döneminde süt annesinin yanındayken gerçekleştiğini anlatan rivayet, beş tanesi ise isrâ - mi'râc gecesi rivayetleridir. Bu rivayetlerin tamamı sadece *Kitâbu'l-îmân* bölümünde geçmektedir. *Sahîhu Müslim*'in bâb başlıklarını ekleyen İmam Nevevî, şakk-ı sadr rivayetlerini *Rasûlullah'ın (s) gece semâya götürülmesi ve namazın farz kılınması* bâbı altında değerlendirmeyi uygun görmüştür. İkinci sırada değerlendirdiğimiz Şeybân b. Ferrûh senediyle gelen rivayette, çocukluk döneminde gerçekleşen şakk-ı sadr anlatılmış ancak bu rivayet de isrâ gecesine dair bâbda zikredilmiştir.<sup>420</sup> Diğer rivayetlerin isrâ olayına dair başlık altında değerlendirilme sebebi ise devamında isrâ-mi'râc olayının anlatılmış olmasıdır. Müslim'in kitabında bu altı rivayetten başka şakk-ı sadra dair bir rivayet bulunmamaktadır.

<sup>418</sup> en-Nisâ 4/164.

<sup>419</sup> Buhârî, "Tevhîd", 37 (No. 7517).

<sup>420</sup> Müslim, "İman", 261 (1/101).

بَابُ الْإِسْرَاءِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى السَّمَاوَاتِ وَفَرْضِ الصَّلَوَاتِ. حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ هَاشِمِ الْعَبْدِيُّ ، حَدَّثَنَا بِهِزُ بْنُ أَسَدٍ ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَتَيْتُ فَاَنْطَلَقُوا بِي إِلَى زَمْرَمَ، فَشَرَحَ عَن صَدْرِي، ثُمَّ غَسَلَ بِمَاءِ زَمْرَمَ."

Abdullah b. Hâşim el-Abdî (255) > Behz İbn Esed (197) > Süleymân b. el-Mugîre (165) > Sâbit b. Eslem (122) > Enes b. Mâlik (93). Enes dedi ki: “Rasûlullah (s) şöyle buyurdu: “Bana geldiler ve beni alıp zezem kuyusunun oraya götürdüler. Göğsüm yarıldı (شُرِحَ). Sonra zezem ile yıkandı.”<sup>421</sup>

Bu rivayette konuya kısaca değinilmiş göğsünün iman ve hikmetle doldurulmasında bahsedilmemiştir.

حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ. حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ. حَدَّثَنَا ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا جَبْرِيلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَلْعَبُ مَعَ الْغُلَمَانِ. فَأَخَذَهُ فَصَرَعَهُ فَشَقَّ عَن قَلْبِهِ. فَاسْتَنْخَرَجَ الْقَلْبَ. فَاسْتَنْخَرَجَ مِنْهُ عَلَقَةً. فَقَالَ: هَذَا حَظُّ الشَّيْطَانِ مِنْكَ. ثُمَّ غَسَلَهُ فِي طَسْتٍ مِنْ دَهَبٍ بِمَاءِ زَمْرَمَ. ثُمَّ لَأَمَهُ. ثُمَّ أَعَادَهُ فِي مَكَانِهِ. وَجَاءَ الْغُلَمَانُ يَسْعُونَ إِلَى أُمِّهِ (بِغْيِي ظَنْرَهُ) فَقَالُوا: إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ. فَاسْتَقْبَلُوهُ وَهُوَ مُنْتَفِعُ اللَّوْنِ. قَالَ أَنَسٌ: وَقَدْ كُنْتُ أَرَى أَنَّ ذَلِكَ الْمَخِيطُ فِي صَدْرِهِ."

Şeybân b. Ferrûh (235) > Hammâd b. Seleme (167) > Sâbit b. Eslem el-Bunânî (127) > Enes b. Mâlik (93). Enes: “Rasûlullah çocuklarla oynarken Cebrâil geldi ve onu tutup yere yatırdı sonra göğsünü yardı (شق), kalbini çıkarttı ve kalbinden bir kan pıhtısı çıkarttı. Cebrâil bu parçayı göstererek 'bu şeytanın sendeki payıdır' dedi. Sonra kalbini altın bir kap içerisinde zemzemle yıkadı ve iyileştirip yerine koydu. Bunun üzerine çocuklar koşarak süt annelerinin yanına gidip 'Muhammed öldürüldü' dediler. Muhammed'in yanına döndüklerinde onu beti benzi solmuş bir şekilde gördüler.” Enes: “Ben göğsünde o (ameliyenin) dikiş izini görürdüm” dedi.<sup>422</sup>

حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدِ الْأَيْلِيُّ ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ، وَهُوَ ابْنُ بِلَالٍ ، قَالَ: حَدَّثَنِي شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُنَا عَنْ لَيْلَةِ أُسْرِي بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَسْجِدِ الْكَعْبَةِ: "أَنَّهُ جَاءَهُ ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ قَبْلَ أَنْ يُوحَى إِلَيْهِ، وَهُوَ نَائِمٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ" وَسَاقَ الْحَدِيثَ بِقِصَّتِهِ نَحْوَ حَدِيثِ ثَابِتِ الْبُنَانِيِّ وَقَدَّمَ فِيهِ شَيْئًا وَآخَرَ وَزَادَ وَنَقَصَ."

<sup>421</sup> Müslim, “İman”, 260 (1/101).

<sup>422</sup> Müslim, “İman”, 261 (1/101).

Harun b. Sa'îd el-Eylî (250) > İbn Vehb (197) > Süleymân b. Bilâl (172) > Şerîk b. Abdullah b. Ebû Nemr (140) > Enes b. Mâlik (93). Şerîk dedi ki: "Ben Enes'i, Rasûlullah'ın (s) Ka'be'den gece yürüyüşüyle götürülmesini şöyle anlatırken işittim: "Kendisine vahiy gelmeden önce Rasûlullah Mescid-i Haram'da uyurken üç kişi geldi." İmam Müslim bu rivayetten sonra şu açıklamaya yer verir: "Şerîk, bir önceki rivayette geçen Sâbit el-Bunânî rivayetine benzer şekilde anlattı ama bazı yerlerde takdim, te'hîr, eksiltme ve ziyade yaptı."<sup>423</sup>

Giriş kısmında bahsettiğimiz Kadı İyâz'ın sahih görmediği Şerik rivayeti bu rivayettir. Şerik'in bu rivayeti *قَبْلَ أَنْ يُوحَى إِلَيْهِ* / kendisine vahiy gelmeden önce lafzıyla nakletmesi mi'râcın vahiyden önce gerçekleştiğini düşündürmektedir. İbn Hacer bu lafızdan dolayı Hattâbî, İbn Hazm, Kâdı İyâz'ın ve Nevevî'nin bu rivayeti kabul etmediklerini söyledikten sonra mi'râcın icmâ ile bi'setten sonra gerçekleştiğini aktarır ve "kendisine vahiy gelmeden önce" lafzıyla kastedilenin; "Peygamber'e bu durum daha önce bildirilmemişti. Yani o mi'râca yükseleceğinden haberdar değildi" açıklamasında bulunur.<sup>424</sup>

وَحَدَّثَنِي حَزْمَةُ بْنُ يَحْيَى التَّجِيبِيُّ ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ : أَخْبَرَنِي يُوسُفُ ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ : كَانَ أَبُو ذَرٍّ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : "فَرَجَ سَقْفُ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ ، فَزَلَّ جَبْرِيْلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَفَرَجَ صَدْرِي ، ثُمَّ غَسَلَهُ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ ، ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِيٍّ حِكْمَةً وَإِيمَانًا ، فَأَفْرَغَهَا فِي صَدْرِي ، ثُمَّ أَطْبَقَهَا ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي ، فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ..."

Harmele b. Yahyâ (243) > İbn Vehb (197) > Yûnus b. Yezîd (159) İbn Şihâb (124) > Enes b. Mâlik (93) > Ebû Zer (32). Enes dedi ki; "Ebû Zer, Rasûlullah'ın (s) şöyle dediğini anlattı: "Ben Mekke'deyken evimin çatısı açıldı, Cebrâil indi ve göğsümü yardı (فَرَجَ). Sonra onu zezem ile yıkadı. Sonra iman ve hikmetle dolu altın bir kap getirip onu göğsüme boşalttı (فَأَفْرَغَهَا) ve göğsümü kapattı. Sonra elimden tuttu ve beni yakın semâya çıkardı..."<sup>425</sup>

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ ، عَنْ سَعِيدٍ ، عَنْ قَتَادَةَ ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - لَعَلَّهُ قَالَ : عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ - قَالَ : قَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : بَيْنَا أَنَا عِنْدَ الْبَيْتِ بَيْنَ النَّائِمِ وَالْبَيْظَانِ إِذْ سَمِعْتُ قَائِلًا يَقُولُ : أَحَدُ الثَّلَاثَةِ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ ، فَأَتَيْتُ فَاَنْطَلِقَ بِي ، فَأَتَيْتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ فِيهَا مِنْ مَاءِ

<sup>423</sup> Müslim, "İman", 262 (1/102).

<sup>424</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 13/480.

<sup>425</sup> Müslim, "İman", 263 (1/102).

رَمَزَمَ، فَشَرَحَ صَدْرِي إِلَى كَذَا وَكَذَا - قَالَ قَتَادَةُ: فَقُلْتُ لِذِي مَعِي: مَا يَغْنِي؟ قَالَ: إِلَى أَسْفَلِ بَطْنِهِ -، فَاسْتُخْرِجَ قَلْبِي، فَعُغِلَ بِمَاءِ رَمَزَمَ، ثُمَّ أُعِيدَ مَكَانَهُ، ثُمَّ حُشِيَ إِيمَانًا وَحِكْمَةً..."

Muhammed b. el-Müsennâ (252) > İbn Ebû ‘Adî (192) > Sa‘îd b. Ebû ‘Arûbe (156) > Katâde b. Di‘âme (117) > Enes b. Mâlik (93). Enes dedi ki; Mâlik b. Sa‘sa‘a, -Enes’in kavmindendir- Nebî’nin (s) şöyle dediğini aktardı: “Ben Beyt’in yanında uyku ile uyanıklık arasındaydım ki birisinin (beni kastederek) 'üçünden biri, ortada olanı' dediğini duydum. Beni tuttular ve götürdüler. İçinde zemzem olan altın bir kap getirildi. Göğsüm şuradan şuraya kadar yarıldı (شَرَحَ).” Katâde dedi ki: “Ben yanımdakine<sup>426</sup> 'bunun ile kastedilen nedir' diye sordum o da bana 'karnın altına kadar olan bölgedir' dedi. Nebî: “Kalbim çıkartıldı ve zemzem ile yıkandı sonra yerine koyuldu. Sonra iman ve hikmetle dolduruldu (حُشِيَ) dedi...”<sup>427</sup>

مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى ، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي ، عَنْ قَتَادَةَ ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَزَادَ فِيهِ: " فَاتَّيْتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، فَشَقُّ مِنَ النَّحْرِ إِلَى مَرَاقِ الْأَبْطُنِ، فَعُغِلَ بِمَاءِ رَمَزَمَ، ثُمَّ مَلِيَ حِكْمَةً وَإِيمَانًا."

Muhammed b. el-Müsennâ (252) > Mu‘âz b. Hişâm (200) > Ebî (Ebû Bekr Hişâm b. Ebû Abdullah) (151) > Katâde b. Di‘âme (117) > Enes b. Mâlik (93) > Mâlik b. Sa‘sa‘a (?). Bir önceki rivayetin aynısını aktardı ancak (yarılan kısım ile ilgili) şu ziyadeyi yaptı: “İçinde zemzem olan altın bir kap getirildi. Göğsüm üst kısmından karnın alt tarafına kadar yarıldı (شَق). Zemzem ile yıkandı sonra hikmet ve imanla dolduruldu (مَلِيَ).”<sup>428</sup>

#### 4.1.9. Sünen-i Erba‘a’da Şakk-ı Sadr

Sünen-i Erba‘a olarak tarif edilen dört sünen hadîs kitabı içerisinde şakk-ı sadr olayına dair rivayetlere, İmam Tirmizî ve İmam Nesâî kitaplarında yer vermiştir. İbn Mâce ve Ebû Dâvûd’da şakk-ı sadra dair bir rivayet geçmemektedir. Kronolojik olarak önce Tirmizî’de geçen rivayetleri inceleyeceğiz.

<sup>426</sup> Katâde’nin soru sorduğu kişi Cârûd İbn Ebû Sübre’dir. Katâde’nin ders arkadaşı olup Enes b. Mâlik’ten hadîs nakletmiştir bk. Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 17/23.

<sup>427</sup> Müslim, “İman”, 264 (1/103).

<sup>428</sup> Müslim, “İman”, 265 (1/104).

İmam Tirmizî şakk-ı sadra dair rivayeti kitabında sadece bir defa zikretmiştir. Senedin sonu itibariyle farklı olan rivayet, metin olarak; Buhârî'de<sup>429</sup> ve Müslim'de<sup>430</sup> geçen Katâde rivayetiyle aynıdır. İmam Tirmizî; şakk-ı sadrı, *Tefsîru'l-Kur'ân* bölümünde, *İnşirâh sûresi* bâbında ele almaktadır.

İmam Tirmizî'nin rivayeti şöyledir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، وَابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ، رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " بَيْنَمَا أَنَا عِنْدَ النَّبِيِّ بَيْنَ النَّائِمِ وَالْيَقُظَانِ، إِذْ سَمِعْتُ قَائِلًا يَقُولُ: أَحَدُ بَيْنَ الثَّلَاثَةِ، فَأَتَيْتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ فِيهَا مَاءٌ زَمْزَمَ، فَشَرَحَ صَدْرِي إِلَى كَذَا وَكَذَا - قَالَ قَتَادَةُ: قُلْتُ لِأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: مَا يَعْنِي؟ - قَالَ: إِلَى أَسْفَلِ بَطْنِي، فَاسْتُخْرِجَ قَلْبِي، فَعُسِلَ قَلْبِي بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ أُعِيدَ مَكَانَهُ، ثُمَّ حُسِبِي إِيْمَانًا وَحِكْمَةً."

Muhammed b. Beşşâr (252) > Muhammed b. Ca'fer el-Hüzelî (193) ve İbn Ebû 'Adî (192) > Sa'îd b. Ebû 'Arûbe (156) > Katâde b. Di'âme (117) > Enes b. Mâlik (93). Enes dedi ki; Mâlik b. Sa'sa'a, -Enes'in kavmindendir- Nebî'nin (s) şöyle dediğini aktardı: "Ben Beyt'in yanında uyku ile uyanıklık arasındaydım ki birisinin (beni kastederek) 'üçünden biri, ortada olanı' dediğini duydum. İçinde zemzem olan altın bir kap getirildi. Göğsümü şuradan şuraya kadar yardı (شرح)." Katâde dedi ki: "Ben, Enes b. Mâlik'e 'bunun ile kastedilen nedir' diye sordum" o da bana 'karnın altına kadar olan bölgedir' dedi. Nebî: "Kalbim çıkartıldı ve kalbim zemzem ile yıkandı sonra yerine koyuldu. Sonra iman ve hikmetle dolduruldu (حُسِبِي)" dedi.<sup>431</sup>

Katâde, Buhârî'de geçen rivayette yarılan bölgeyle alakalı muğlak aktarılan kısmı, yanındaki ders arkadaşı Cârûd'a sorarken; Müslim'de geçen rivayette ise yanındaki ismi zikredilmeden ders arkadaşına sorduğunu söyler.<sup>432</sup> Tirmizî'nin rivayetinde ise Katâde, bu soruyu hadîsi nakleden sahâbe Enes'e (r) doğrudan sormuş ve Enes (r): "Karnın altına kadar olan bölgedir" diye cevap vermiştir.

Buhârî ve Tirmizî'nin metinlerinde "Üç kişiden ortada olanı" ifadesinden sonra, "İçinde zemzem olan altın bir kap getirildi" denilmektedir. Yani Buhârî ve

<sup>429</sup> Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 6 (No. 3207).

<sup>430</sup> Müslim, "İman", 164 (No. 264).

<sup>431</sup> Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 82 (No. 3346).

<sup>432</sup> Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 42 (No. 3887); Müslim, "İman", 264 (1/103).

Tirmizî rivayetlerinde, Hz. Muhammed (s) olduğu yerdeyken ona bu işlem uygulanmıştır. Ancak Müslim’de geçen rivayette “فَأْتَيْتُ فَأَنْطَلِقَ بِي” “Benim yanıma geldiler sonra beni alıp götürdüler” olarak ifade edilir ve şakk-1 sadr ameliyesi Beyt’in yanında değil zemzem kuyusunun yanında gerçekleşmiş olarak anlatılır.

İmam Tirmizî, hadîsi; hasen-sahih olarak niteler ve uzunca bir rivayet olarak Buhârî ve Müslim’de yer aldığını belirtir ancak bu belirttiği kısım mi‘râc olayıyla ilgili olduğu için biz buraya almadık.

Tirmizî’nin hadîsi değerlendirdiği bölüm, İnşirah sûresi tefsiri bâbıdır ve müellif bu kısımda tek hadîs zikretmiş, İnşirah sûresine dair başka rivayete yer vermemiştir. Kitabına aldığı bölüm ve bâb ismi ise sonraki dönemlerde şakk-1 sadr olayına dair farklı yorumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu anlayış ise İnşirah sûresinde geçen; *Biz senin göğsünü açmadık mı?*<sup>433</sup> manasında الم نشرح لك ayetinde bahsedilen inşirah nimetinin, fiziki olan şakk-1 sadr olduğudur. Tirmizî’de geçen rivayette olduğu gibi şakk-1 sadr rivayetlerinin bazı metinlerinde olay شرح صدري / şeraha sadrî ibaresiyle ifade edilmiştir. Hem bu benzerlik hem de Tirmizî’nin yorumundan dolayı İnşirah sûresinde geçen ş-r-h fiilinden kastedilenin şakk-1 sadr olduğu kanaati kimi âlimlerce kabul görmüştür.<sup>434</sup> Beyhakî bölümünde bu konu tekrar gündeme gelecektir. Zira o da Tirmizî gibi olayı İnşirah sûresi ile ilintili olarak yorumlamıştır.

*Sünen-i Nesâî*’de şakk-1 sadr olayı iki farklı yerde geçer. Bunlardan birincisi, *Kitâbu’s-salât* bölümünde; *Namazın farz kılınması ve Enes hadîsinin isnâdı hususunda nakledenlerin ihtilâfi* bâbı altında geçmektedir. Burada anlatılan şakk-1 sadr olayı mi‘râc gecesi yaşanmıştır. Rivayetin devamında mi‘râc olayı anlatıldığı için biz sadece şakk-1 sadra dair olan kısmı alacağız.

فَرَضَ الصَّلَاةَ وَذَكَرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ فِي إِسْنَادِ حَدِيثِ أَنَسٍ. أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ الدُّسْتَوَائِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَنَادَةُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " بَيْنَا أَنَا عِنْدَ الْبَيْتِ بَيْنَ النَّائِمِ وَالْيَقُظَانِ، إِذْ أَقْبَلَ أَحَدُ الثَّلَاثَةِ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ، فَأَتَيْتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مَلَأَنَ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، فَسُقِّى مِنَ النَّحْرِ إِلَى مَرَاقِ الْبُطْنِ، فَغَسَلْتُ الْقَلْبَ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ مَلَأْتُ حِكْمَةً وَإِيمَانًا..."

<sup>433</sup> el-İnşirâh 94/1.

<sup>434</sup> Ahatlı, “Şakk-1 Sadr”; Ahatlı, *Hz. Muhammed’in Peygamberliği*, 168-169.

Ya'kûb b. İbrâhim (252) > Yahya b. Sa'îd (198) > Hişâm ed-Destuvâî (151) > Katâde b. Di'âme (117) > Enes b. Mâlik (93) > Mâlik b. Sa'sa'a (?). Enes, Malik b. Sa'sa'a'dan, Nebî'nin (s) şu sözünü aktardı: "Ben Beyt'in yanında uyku ile uyanıklık arasındaydım ki bana üç kişi geldi bunlardan ortada olanı yanıma yaklaştı. Hikmet ve iman dolu altın bir kap getirildi. Göğüsün üst kısmından karnın alt tarafına kadar yarıldı (شُقَّ). (O kişi) Kalbimi zezem ile yıkadı sonra hikmet ve iman doldurdu (مَلَى)..."<sup>435</sup>

Nesâî'de geçen ikinci rivayet yine *Kitâbu's-salât* bölümünde; *Namaz nerede farz kılındı* bâbı altında geçmektedir. Bu rivayette geçen şakk-ı sadr olayı da yine mi'râc gecesine aittir.

بَابُ: أَيَّنَ فُرِضَتِ الصَّلَاةُ: أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، عَنِ ابْنِ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ أَنَّ عَبْدَ رَبِّهِ بْنِ سَعِيدٍ حَدَّثَهُ أَنَّ الْبَنَانِيَّ حَدَّثَهُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ " أَنَّ الصَّلَاةَ فُرِضَتْ بِمَكَّةَ، وَأَنَّ مَلَكَيْنِ أَتَيَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَهَبَا بِهِ إِلَى زَمْزَمَ، فَشَقَّ بَطْنَهُ، وَأَخْرَجَا حَسْوَهُ فِي طَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ، فَغَسَلَاهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ كَبَسَا جَوْفَهُ حِكْمَةً وَعِلْمًا."

Süleymân b. Dâvûd (253) > İbn Vehb (197) > Amr b. el-Hâris (147) > Abdurabbihî b. Sa'îd (139) > Sâbit b. Eslem el-Bunânî (122) > Enes b. Mâlik (93). Enes dedi ki: "Beş vakit namaz Mekke'deyken farz kılındı. İki melek (مَلَكَيْنِ), Rasûlullah'ın (s) yanına geldi ve onu alıp zezem kuyusunun yanına götürdüler. Onun karnını yardılar (شَقَّ). Altın bir kabı zezemle doldurdular ve kalbini zezem ile yıkadılar. Sonra göğsüne hikmet ve iman yerleştirdiler (كَبَسَا)."<sup>436</sup>

Bu senedle sadece Nesâî'de geçen rivayetin metin kısmında diğer rivayetlerde görmediğimiz bazı farklılıklar mevcuttur. Mi'râc gecesine ait olduğu metnin girişinden anlaşılmaktadır. Diğer rivayetlerde melekler, üç kişi olarak belirtilir ve burada iki meleğin gelmesi ve şakk-ı sadr işlemi ikisinin birlikte yaptıkları anlatılmıştır. Katâde > Enes kanalıyla gelen önceki rivayetlerde; وَأَخْرَجَا حَسْوَهُ "Altın bir kaba zezem doldurdular" ibaresi yer almazken burada yani Sâbit > Enes senediyle gelen rivayette bu ziyade görülmektedir. Metnin sonunda da üçüncü farkı görmekteyiz. Önceki rivayetlerde göğsüne iman ve hikmetin boşaltılması; فَأَقْرَعَهَا ve

<sup>435</sup> Nesâî, "Salât", 1 (No. 448).

<sup>436</sup> Nesâî, "Salât", 2 (No. 452).

كَبَسًا kelimeleriyle “Boşaltma, doldurma” şeklinde ifade edilirken burada كَبَسًا kelimesiyle “Yerleştirilme” manasıyla ifade edilmiştir.

#### 4.1.10. İbn Huzeyme'nin es-Sahîh'inde Şakk-ı Sadr

İbn Huzeyme, hadîs kitabında mucize rivayetlerine dair müstakil bir bölüm oluşturmadığını zikretmiştik. Eserde şakk-ı sadrla ilgili bir rivayetin yer aldığını tespit edebildik. İbn Huzeyme, bu rivayeti sadece mi'râc gecesinde gerçekleşen haliyle aktarmış sonrasında ise uzunca mi'râc olayını anlatan kısma yer vermiştir.

İbn Huzeyme, mezkur rivayeti *Kitabu's-salât* bölümünde; *Beş vakit namazın farz kılınmasının başlangıcı* bâbı altında şöyle kaydeder:

بَابُ بَدْءِ فَرَضِ الصَّلَاةِ الْخَمْسِ. نَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ بُنْدَارٌ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، وَابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعَصَعَةَ رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " بَيْنَمَا أَنَا عِنْدَ النَّبِيِّ بْنِ النَّائِمِ وَالْأَيْقَطَانِ إِذْ سَمِعْتُ قَائِلًا يَقُولُ: خُذْ بَيْنَ الثَّلَاثَةِ، فَأَوْتَيْتُ بِطُسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ فِيهَا مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ ". قَالَ: " فَشَرَحَ صَدْرِي إِلَى كَذَا وَكَذَا " - قَالَ قَتَادَةُ: قُلْتُ: مَا يَعْنِي بِهِ؟ قَالَ: إِلَى أَسْفَلِ بَطْنِهِ - " فَاسْتُخْرِجَ قَلْبِي، فَعُسِلَ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ أُعِيدَ مَكَانَهُ ثُمَّ حُسِّيَ إِيْمَانًا وَحِكْمَةً... "

Muhammed b. Beşşâr (252) > Muhammed b. Ca'fer el-Hüzelî (193) ve İbn Ebû Adî (192) > Sa'îd b. Ebû Arûbe (156) > Katâde b. Di'âme (117) > Enes b. Mâlik (93) > Mâlik b. Sa'sa'a (?). Enes dedi ki; Mâlik b. Sa'sa'a, -Enes'in kavmindendir- Nebî'nin (s) şöyle dediğini aktardı: “Ben Beyt'in yanında uyku ile uyanıklık arasındaydım ki birisinin (beni kastederek) 'üç kişiden ortada olanı tut' dediğini duydum. İçinde zezem olan altın bir kap getirildi. Göğsüm şuradan şuraya kadar yarıldı (شُرِحَ).” Katâde dedi ki: “Ben 'bunun ile kastedilen nedir' diye sordum bana 'karnın altına kadar olan bölgedir' dedi. Nebî: “Kalbim çıkartıldı ve zezem ile yıkandı sonra yerine koyuldu. Sonra iman ve hikmetle dolduruldu (حُسِّيَ)” dedi.”<sup>437</sup>

Tirmizî'de geçen ve önceki başlıkta incelediğimiz şakk-ı sadr rivayetiyle<sup>438</sup> sened olarak aynı olan bu hadîs metninde bazı farklar vardır. Senedin tamamen aynı olduğu iki hadîste metindeki farklar ya müelliflerden ya da sonraki dönem nüshalarından kaynaklanmış olabilir. Genel olarak anlamı bozmayan bu farklar şöyledir. Tirmizî'de, Hz. Muhammed'in (s) ilk duyduğu şey أَحَدٌ بَيْنَ الثَّلَاثَةِ “Üç kişiden

<sup>437</sup> İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 1/153 (No. 301).

<sup>438</sup> Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 82 (No. 3346)

ortada olanı” şeklinde gelirken buradaki rivayette; *حُدِّ بَيْنَ الثَّلَاثَةِ* “Üç kişiden ortada olanı tut” olarak geçmiştir.

Tirmizî’deki rivayette Katâde, soruyu Enes b. Mâlik’e sorarken burada ise kime sorduğunu söylenmemiştir. Yine Tirmizî’de metnin sonunda kalp ifadesi, iki defa; *فَعُسِلَ قَلْبِي بِمَاءِ زَمْرَمَ* şeklinde geçerken, İbn Huzeyme’de kalp lafzı bir defa; *فَعُسِلَ قَلْبِي بِمَاءِ زَمْرَمَ* şeklinde geçmektedir. İbn Huzeyme, hadîsi namazın farziyeti bâbı altında değerlendirdiği için rivayetin tamamına yer verirken; İmam Tirmizî, İnşirâh sûresi tefsirinde ele aldığı için sadece ilk kısmını kitabına almıştır.

İbn Huzeyme’nin kitabında bu rivayetten başka şakk-1 sadra dair bir hadîs yer almaz.

#### 4.1.11. İbn Hibbân’ın es-Sahîh’inde Şakk-1 Sadr

Mevcut baskısı incelendiğinde şakk-1 sadra ilgili rivayetlere kitabının farklı bölümlerinde 4 defa yer verdiğini görmekteyiz. Bunlar arasında çocukluğunda ve mi‘râc gecesi gerçekleşen şakk-1 sadr olaylarını nakletmiş daha sonra bu olayın iki defa gerçekleştiğini söyleyerek kanaatini belirtmiştir.

İbn Hibbân kitabının üçüncü ana başlığı olan *el-Ahbâr* ve beşinci ana başlık olan *Ef’âlu’n-nebî* bölümlerinde; *Cebrâilin çocukluğunda Mustafâ’nın göğsünü yarması*<sup>439</sup> adlı aynı isimde başlığı kullanarak şakk-1 sadr rivayetlerine yer verir. Aşağıda görüleceği üzere bu iki rivayetin senedleri farklıdır ancak anlatılan olay aynıdır. Bu açıdan muhaddisler içerisinde doğrudan “şakk-1 sadr” terkinini kullanarak bâb başlığı belirleyen İbn Hibbân olduğunu söyleyebiliriz.

##### 4.1.11.1. Süt Annesinin Yanındayken Gerçekleşen Şakk-1 Sadra Dair Rivayetler

İbn Hibbân’ın kitabında şakk-1 sadr olayından bahseden ilk rivayet *el-Ahbâr* ana başlığı altında ikinci nev’in yirmi altıncı başlığında; *Cebrâilin, çocukluğunda Mustafâ’nın göğsünü yarması* adıyla yer verir.

İbn Hibbân’da geçen birinci rivayet şöyledir:

<sup>439</sup> İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 7/507.

ذَكَرَ شَقَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ صَدْرَ الْمُصْطَفَى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صِبَاهِهِ. أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْلَى، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَاهُ جِبْرِيلُ وَهُوَ يَلْعَبُ مَعَ الْعُلَمَانِ، فَأَخَذَهُ فَصَرَاعَهُ فَشَقَّ قَلْبَهُ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ عَلَقَةً، فَقَالَ: هَذَا حَظُّ الشَّيْطَانِ مِنْكَ، ثُمَّ غَسَلَهُ فِي طَسْتٍ مِنْ دَهَبٍ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ لَأَمَهُ، ثُمَّ أَعَادَهُ فِي مَكَانِهِ، وَجَاءَ الْعُلَمَانُ يَسْعَوْنَ إِلَى أُمِّهِ، بَعْضُهُمْ ظَنُرُهُ، فَقَالُوا: إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ، فَاسْتَقْبَلُوهُ مُنْتَفِعِ اللَّوْنِ، قَالَ أَنَسٌ: قَدْ كُنْتُ أَرَى أَنَّ ذَلِكَ الْمِخِيطِ فِي صَدْرِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

Ebû Ya'la (307) > Şeybân b. Ferrûh (235) > Hammâd b. Seleme (167) > Sâbit b. Eslem (127) > Enes b. Mâlik (93). Enes dedi ki: "Rasûlullah çocuklarla oynarken Cebrâil geldi ve onu tutup yere yatırdı sonra göğsünü yardı (شق), kalbini çıkarttı ve kalbinden bir kan pıhtısı çıkarttı. Cebrâil bu parçayı göstererek 'bu şeytanın sendeki payıdır' dedi. Sonra kalbini altın bir kap içerisinde zemzemle yıkadı ve iyileştirip yerine koydu. Bunun üzerine çocuklar koşarak süt annelerinin yanına gidip 'Muhammed öldürüldü!' dediler. Muhammed'in yanına döndüklerinde onu, beti benzi solmuş bir şekilde gördüler." Enes; "Ben göğsünde o (ameliyenin) dikiş izini görürdüm" dedi."<sup>440</sup>

Bu rivayet, Müslim'de; Şeybân b. Ferrûh'tan aynı senedle geçmektedir.<sup>441</sup> İbn Hibbân da aynı rivayeti Ebû Ya'la > Şeybân tarikiyle aktarmaktadır. Önceki başlıklardan Müslim bölümünde bu rivayeti ele aldığımız için tekrar zikretmiyoruz ancak iki rivayet karşılaştırıldığında metinler arasında fark olmadığı görülmektedir. İmam Müslim bu rivayeti *Kitâbu'l-îmân* bölümünde ele alırken İbn Hibbân, *el-Ahbâr* bölümünde *Cebrâil'in Mustafâ'nın göğsünü yarması* başlığı altında değerlendirir.

İbn Hibbân, kitabında bu rivayete yer verdikten sonra şakk-1 sadrın iki defa gerçekleştiğini açıklar. Bunlardan birincisinin çocukluk döneminde gerçekleştiğini ve bu rivayette olduğu gibi Hz. Muhammed'in (s) kalbinden siyah bir parçanın atıldığını; ikinci şakk-1 sadrın ise isrâ gecesini gerçekleştiğini; Cebrâil tarafından kalbinin çıkartılıp yıkanmasından sonra geri yerine koyulduğunu söyler ve iki rivayet arasında ihtilaf olmadığını belirtir.<sup>442</sup>

<sup>440</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/30 (No.3002).

<sup>441</sup> Müslim, "İman", 261 (1/101).

<sup>442</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/30.

İbn Hibbân aynı hadîsi ikinci defa; *Ef'âlu'n-nebî* bölümünde yine; *Cebrâil'in Mustafâ'nın göğsünü yarması* bâb ismiyle aktarır. İki rivayet seneddeki râviler ve metin olarak aynıdır ancak senedde yer alan râvilerden; Ebû Ya'lâ'yı, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ olarak; Şeybân b. Ferrûh'u ise Şeybân b. Ebû Şeybe isimleriyle zikretmiş ve rivayete yer verdikten sonra herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.<sup>443</sup>

Şakk-1 sadrdan bahseden üçüncü rivayet *el-Ahbâr* bölümünde; *Allah'ın ona (Muhammed'e) olan ikramları, onu sadece Halîme'ye nasip etmesi ve onun başkalarından üstünlüğü hakkında haberler* bâbı altında zikreder.

الإخبار عما أكرمه الله جل وعلا، وأراه إيهاها وفضله بها على غيره. أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مَسْرُوقُ بْنُ الْمَرْزُبَانِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ جَهْمِ بْنِ أَبِي جَهْمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ خَلِيمَةَ أُمِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّعْدِيَّةِ الَّتِي أَرْضَعَتْهُ ... قَالَتْ: قَبِينَا هُوَ يَلْعَبُ وَأَخُوهُ يَوْمًا خَلَفَ الْبَيْتِ يَزْعِيَانِ بَهُمَا لَنَا، إِذْ جَاءَنَا أَخُوهُ يَشْتَدُّ، فَقَالَ لِي وَلِأَبِيهِ: أَدْرِكَا أَخِي الْقُرَشِيَّ، قَدْ جَاءَهُ رَجُلَانِ، فَأَضْجَعَاهُ، وَشَقَّا بَطْنَهُ، فَخَرَجْنَا نَشْتَدُّ، فَأَنْتَهَيْنَا إِلَيْهِ وَهُوَ قَائِمٌ مُنْتَقِعٌ لَوْنُهُ، فَأَعْتَقَهُ أَبُوهُ وَاعْتَقَتْهُ، ثُمَّ قُلْنَا: مَا لَكَ أَيُّ بُنَيٍّ؟ قَالَ: أَتَانِي رَجُلَانِ عَلَيْهِمَا ثِيَابٌ بَيْضٌ، فَأَضْجَعَانِي، ثُمَّ شَقَّا بَطْنِي، فَوَاللَّهِ، مَا أَدْرِي مَا صَنَعَا...

Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (307) > Mesrûk b. el-Merzubânî (240) > Yahyâ b. Zekeriyya b. Ebû Zâide (183) > Muhammed b. İshâk (151) > Cehm b. Ebû Cehm (?) > Abdullâh b. Ca'fer (85), Halîme bint el-Hâris'ten (?) ki o Rasûlullah'ın (s) süt annesidir... Halîme dedi ki: "Bir gün Muhammed (s) ve süt kardeşi evimizin arka tarafında bize ait olan davarı güdüyordu. Birden süt kardeşi koşarak yanımıza geldi. Bana ve babasına 'Kureyşli süt kardeşimi öldürdüler! İki adam geldi onu tutup yere yatırdılar sonra karnını yardılar (شَقَّأ)' dedi. Bunun üzerine biz hızlıca çıkıp onun yanına gittik, oraya vardığımızda Muhammed (s) beti benzi solmuş bir şekilde ayakta duruyordu. Ben ve babası ona sarıldık ve 'oğlum, neler oldu anlat!' dedik. O, 'üzerlerinde beyaz elbise olan iki adam yanıma geldi. Beni tutup yere yatırdılar sonra karnımı yardılar. Ancak ben o ikisinin bana ne yaptığını anlamadım' dedi..."<sup>444</sup>

Halîme'nin ağzından gerçekleşen bu rivayette, şakk-1 sadr anlatılmadan önce Halîme ve kocasının Mekke'ye ücret karşılığı süt emzirilecek çocuk bulmak için

<sup>443</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/507 (No. 6890).

<sup>444</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/37 (No. 3011).

gitmesinde ve Hz. Muhammed'i (s) alıp dönmelerinden bahseder. Burada zikrettiğimiz olaydan sonra onu Amine'ye geri götürüler.

Bu olay benzer şekilde Halîme'nin anlatımıyla İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) kitabında geçmektedir.<sup>445</sup> İbn Hişâm'ın senedi şu şekildedir; İbn İshâk > Cehm b. Ebû Cehm > Abdullâh b. Ca'fer > Halîme. İbn Hibbân aynı rivayeti, senedde İbn İshâk'tan sonrası aynı olarak kitabına almıştır. Yani İbn Hibbân rivayeti, İbn Hişâm üzerinden veya onun kitabından değil; Ahmed el-Müsennâ > Mesrûk > Yahyâ > Muhammed b. İshâk tarihiyle sonrası İbn Hişâm'ın senediyle aynı olacak şekilde İbn İshâk üzerinden nakletmektedir. Halîme'nin vefat tarihinin bilinmemesi ve Abdullah b. Ca'fer hakkında bilgiler İbn Hişâm rivayeti altında değerlendirildiği için tekrar etmiyoruz.

Burada şunu tespit ettiğimizi söyleyebiliriz: Tasnif döneminde, hadîs kitapların tamamına yakını mevcut olmasına rağmen İbn Hibbân (ö. 354/965), bu rivayeti İbn Hişâm'ın kitabından doğrudan alıntılanmak yerine klasik usûl olarak râvi zinciriyle aktarmıştır. İki müellifin metinleri incelendiğinde hem şakk-ı sadr hem de öncesiyle olayın aktarımında bir fark görülmemektedir. Günümüzde kanaatimizce tekrar edilen bir hata olan; hadîslerin veya mucize rivayetlerinin zaman geçtikçe sayılarının arttığı, içeriklerinin abartıldığı gibi söylemlerin gerçeği yansıtmadığı da burada görülmektedir. Çünkü İbn Hibbân ve İbn Hişâm arasında bir asırdan fazla süre olması ve kitaplarına aldıkları rivayet uzun olmasına rağmen şakk-ı sadra dair anlatımlarında bir fark yoktur.

#### 4.1.11.2. İsrâ - Mi'râc Gecesi Gerçekleşen Şakk-ı Sadra Dair Rivayet

İbn Hibbân *el-Ahbâr* bölümü ikinci nev'de, altıncı başlıkta *Rasûlullah'ın (s) Beyt-i Makdis'e gece götürülmesi* bâbı ismiyle şakk-ı sadra başlayan isrâ-mi'râc rivayetine yer verir.

ذَكَرُ وَصَفِ الْإِسْرَاءِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ. أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ سَفْيَانَ الشَّيْبَانِيُّ، حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدِ الْقَيْسِيِّ، حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَهُمْ عَنْ لَيْلَةِ أُسْرِي بِهِ، قَالَ: "بَيْنَمَا أَنَا فِي الْحَطِيمِ، وَرُبَّمَا قَالَ: فِي

<sup>445</sup> İbn Hişâm, *Sîretü'n-nebevviyye*, 1/149-150.

الْحَجْرُ إِذْ أَتَانِي آتٍ، فَشَقَّ مَا بَيْنَ هَذِهِ إِلَى هَذِهِ"، فَقُلْتُ لِلْجَارُودِ وَهُوَ إِلَى جَنْبِي: مَا يَعْني بِهِ؟ قَالَ: مِنْ نُغْرَةِ نَحْرِهِ إِلَى شِعْرَتِهِ، "فَاسْتَخْرَجَ قَلْبِي، ثُمَّ أَتَيْتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مَمْلُوءًا إِيمَانًا وَحِكْمَةً، فَعُغِصِلَ قَلْبِي، ثُمَّ حُشِيَ..."

Hasan b. Süfyân eş-Şeybânî (303) > Hüdbe b. Hâlid el-Kaysî (235) > Hemmâm b. Yahyâ (163) > Katâde (117) > Enes (93) > Mâlik b. Sa'sa'a (?). İbn Sa'sa'a dedi ki; Bize Peygamber (s) isrâ'dan bahsetti ve şöyle dedi: "Ben Hatim'de (Hicr'de demiş olabilir) uzandığım sırada bana birisi (Cebrâil) geldi ve şuradan şuraya kadar yardı. (Râvilerden Katâde dedi ki) "Ben yanımda bulunan Cârûd'a, Enes'in 'şuradan şuraya kadar yardı' sözüyle kastettiği nedir? diye sordum. O da bu işaret olunan yerin 'boğaz çukurundan kıl bittiği yere kadar yani göğsün ön tarafı olduğunu' bildirdi. "Sonra kalbimi çıkardı. Sonra bana içi iman ve hikmet dolu altından bir tas getirildi. Kalbim yıkandı. Sonra içine (iman ve hikmet) dolduruldu (حُشِيَ)..."<sup>446</sup>

İbn Hibbân bu hadîsi naklettikten sonra şu açıklamaları yapar:

"Mâlik b. Sa'sa'a'nın anlattığı Nebî'nin (s) 'Ben Hatim'deyken bana birisi geldi ve şuradan şuraya kadar yardı' sözüne gelince bu; Allah'ın onu diğer insanlardan üstün kıldığı bir ikramıdır. Ve bu olay nübüvvet mucizelerindedir (وَأَنَّهُ (مِنْ مُعْجَزَاتِ النَّبِيِّ)). Çünkü insanların göğsü yarılrsa ve kalpleri oradan çıkartılırsa ölürlere. Sonda geçen حُشِيَ / dolduruldu sözü ile kastedilen; Allah'ın onun kalbine yakîn ve ma'rifeti yerleştirmek / doldurmak istemesidir. Nitekim onlar altın bir kabın içerisindeydi sonra onun kalbine aktarıldı."<sup>447</sup>

Araştırmamız açısından İbn Hibbân'ın bu açıklaması önemlidir. Dördüncü asır muhaddislerinden olan İbn Hibbân harikulade olan bu olay için tehaddî özelliği gözetmeksizin mucize tanımlamasını yapar. Oysa şakk-ı sadr olayı kelime anlamı olarak hissi mucize kapsamına girmez. İbn Hibbân öncesi muhaddisler bu olayı ikram, ilâhî destek ve hikmetlerle izah ederken o, mucize olarak yorumlamıştır. Bu da hicrî dördüncü asırda ehl-i hadîsin de kelâmî bir ıstılâh olan mucize kelimesini benimseyip kullandığını göstermektedir.

<sup>446</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/17 (No. 2983).

<sup>447</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/21.

#### 4.1.12. Ebû Nuaym'ın Delâilü'n-nübüvve'sinde Şakk-ı Sadr

Ebû Nuaym'ın eseri, hacim bakımından küçük olmakla birlikte delâil edebiyatının oluşum safhasının başlangıç döneminde telif edilmiş olup bu alandaki ilk eserlerdendir. Mucize rivayetleri üzerinden Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini ispat ve sağlamlaştırma amacıyla yazılan *Delâilü'n-nübüvve*'de şakk-ı sadr olayına da yer verilmiştir. Müellif, kitabında iki yerde şakk-ı sadr rivayetlerini kaydeder.

Kitapta şakk-ı sadrı anlatan ilk rivayet vahiy geldiği dönemde yani kırk yaşındayken gerçekleştiğini anlatmaktadır. Şakk-ı sadrın vahiyle birlikte gerçekleştiğine dair rivayet bunun dışında sadece Tayâlisî'nin *el-Müsned*'inde geçer.<sup>448</sup> Ebû Nuaym'ın ilk rivayeti şöyledir:

الفصلُ الرَّابِعُ عَشَرَ فِي ذِكْرِ بَدْءِ الْوَحْيِ وَكَيْفِيَّةِ تَرَائِي الْمَلِكِ وَالْقَائِيهِ الْوَحْيِ إِلَيْهِ وَتَقْرِيرِهِ عِنْدَهُ أَنَّهُ بَأْتِيهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنْ شَقِّ صَدْرِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَادٍ ثنا الْحَارِثُ بْنُ أَبِي أُسَامَةَ ثنا دَاوُدُ بْنُ الْمُحَبَّرِ قَالَ: ثنا حَمَّادٌ، عَنْ أَبِي عَمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ بَابُوسَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَذَرَ أَنْ يَغْتَكِفَ شَهْرًا هُوَ وَخَدِيجَةُ بِحِرَاءِ فَوْاقَ ذَلِكَ شَهْرَ رَمَضَانَ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَسَمِعَ: السَّلَامَ عَلَيْكَ فَظَنَنْتُهَا فَجَاءَهُ الْجِنُّ فَجِئْتُ مُسْرِعًا حَتَّى نَخَلْتُ عَلَى خَدِيجَةَ فَسَجَّئَنِي ثَوْبًا وَقَالَتْ: مَا شَأْنُكَ يَا ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ؟ فَقُلْتُ: سَمِعْتُ: السَّلَامَ عَلَيْكَ فَظَنَنْتُهَا فَجَاءَهُ الْجِنُّ فَقَالَتْ: أَبَشِرْ يَا ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ فَإِنَّ السَّلَامَ خَيْرٌ قَالَ: ثُمَّ خَرَجْتُ مَرَّةً فَإِذَا بِجَبْرِيلَ عَلَى الشَّمْسِ جَنَاحَ لَهُ بِالْمَشْرِقِ وَجَنَاحَ لَهُ بِالْمَغْرِبِ قَالَ: فَهَلْتُ مِنْهُ فَجِئْتُ مُسْرِعًا فَإِذَا هُوَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْبَابِ فَكَلَّمَنِي حَتَّى أُنْسْتُ بِهِ ثُمَّ وَعَدَنِي مَوْعِدًا فَجِئْتُ لَهُ فَأَبْطَأَ عَلَيَّ فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْجِعَ فَإِذَا أَنَا بِهِ وَمِيكَائِيلُ قَدْ سَدَّ الْأُفُقَ فَهَبَطَ جَبْرِيلُ وَبَقِيَ مِيكَائِيلُ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَأَخَذَنِي جَبْرِيلُ فَاسْتَلْقَانِي لِحَلَاوَةِ الْفَقَا ثُمَّ شَقَّ عَن قَلْبِي فَاسْتَخْرَجَهُ ثُمَّ اسْتَخْرَجَ مِنْهُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَسْتَخْرَجَ ثُمَّ عَسَلَهُ فِي طَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ بِمَاءِ زَمْزَمَ ثُمَّ أَعَادَهُ مَكَانَهُ ثُمَّ لَأَمَهُ ثُمَّ أَكْفَانِي كَمَا يُكْفَى الْأَدِيمُ ثُمَّ حَتَمَ فِي ظَهْرِي حَتَّى وَجَدْتُ مَسَّ الْخَاتَمِ فِي قَلْبِي ثُمَّ قَالَ: اقْرَأْ..."

*On dördüncü bölümde; vahyin başlangıcı, meleği nasıl gördüğü, vahyi ona ilkâ etmesi, meleğin bunun Allah katından geldiğini takrir etmesi ve göğsünü yarması anlatılacaktır.*

Ebû Bekr b. Hallâd (359) > Hâris b. Ebû Usâme (282) > Dâvûd b. Muhabber (206) > Hammâd b. Seleme (167) Ebû Imrân el-Cevnî (128) > Yezîd b. Bâbenûs (?) > Aişe (57). Aişe dedi ki: “Rasûlullah bir ay itikafa girmeyi adamıştı. O ve Hafice Ramazan ayında Hira mağarasındaydı. Bir gece Rasûlullah dışarı çıktı ve 'esselâmu

<sup>448</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/125 (No. 1643).

aleyke' diye bir ses duydu. Rasûlullah dedi ki: "Cinlerin geldiğini düşündüm, hızlıca Hatîce'nin yanına döndüm ve bir örtüye büründüm. Hatîce dedi ki: 'ey Allah'ın kulu nedir bu halin.' Ben dedim ki: "Dışarı çıktığımda 'esselâmu aleyke' diye bir ses duydum ve cinlerin geldiğini düşündüm." Hatîce, 'müjdeler olsun ey Allah'ın kulu! Selam hayırdır' dedi. Bunun üzerine ben tekrar dışarı çıktım bir de gördüm ki Cebrâîl. Güneş'in üzerinde duruyor bir kanadı doğuda diğer kanadı ise batıdaydı. Ondan kaçtım ve hızlıca geri geldim ancak birden onu karşımda gördüm. Benimle konuştu da biraz ona alıştım. Sonra benimle sözleşti ve ben sözleştiğimiz yere geldim. Birlikte gitmeye başladık. O benim için yavaş yavaş hareket ediyordu ancak ben geri dönmek istediğimde Mikâîl'i gördüm ki o ufku kaplamıştı. Derken Cebrâîl aşağı indi. Mikâîl ise gök ve yer arasında durdu. Cebrâîl beni tuttu hatta ben onun ensesinin soğukluğunu hissettim. Sonra karnımı yarı (شَقَّ) ve oradan Allah'ın takdir ettiği şeyi çıkardı ve o çıkardığı şeyi altın bir kap içerisinde zemzemle yıkadı sonra onu geri yerine koydu. Sonra göğsümü iyileştirdi ve beni tıpkı bir kap gibi ters çevirdi. Sonra sırtıma nübüvvet mührünü vurdu ki ben onu kalbimde hissettim. Sonra bana 'oku' dedi..."<sup>449</sup>

Ebû Nuaym'ın buradaki rivayeti mevzûdur. Çünkü senedde; Hammâd ve Hâris arasında yer alan Dâvûd b. Muhabber (206) vazzâ'dır. İbn Hibbân onun sikalara isnâd ederek hadîs uydurduğunu söyler.<sup>450</sup> Buhârî onun için münkiru'l-hadîs ifadesini kullanır ve Ahmed b. Hanbel'in onun hadîsten hiç anlamadığını söylediğini kaydeder.<sup>451</sup> İbnü'l-Cevzî de *el-Mevzûât* adlı eserinde ondan bahseder ve vazzâ' olduğunu belirtir.<sup>452</sup>

Bi'sette gerçekleştiği anlatılan bu rivayetin metniyle ilgili değerlendirmeleri Ebû Dâvûd et-Tayâlisî bölümünde yapmış ve bu rivayette anlatılan olayların, vahyin başlangıcını anlatan diğer rivayetlerle çeliştiğini söylemiştik. Tayâlisî'nin senedinde; Aîşe (r) ve Ebû Imrân arasında عن رجل / an raculin olarak geçen ve ismi

<sup>449</sup> Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 215 (No. 163).

<sup>450</sup> Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *el-Mecrühîn mine'l-muhaddisîn* (Riyad: Dâru's-Samî'î, 1420/2000), 1/322.

<sup>451</sup> Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/244.

<sup>452</sup> Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966), 2/9.

zikredilmeyen kişinin,<sup>453</sup> bu rivayette Yezîd b. Bâbenus olduğunu görüyoruz. Bu kişinin vefat tarihi bilinmiyor ancak İbn Hibbân onu, *es-Sikât*'ında tabîinden olarak zikreder ve sadece Aişe'den hadîs alıp Ebû Imrân'a naklettiğini söyler.<sup>454</sup> Buhârî, onun Hz. Ali'yle savaşanların içinde olduğunu söyler<sup>455</sup> ve onun rivayetlerine *Edebü'l-müfred*'de yer verir. Aynı şekilde Ebû Dâvûd ve Tirmizî de ondan hadîs nakletmiştir.<sup>456</sup>

Zehebî (ö. 748/1348); Ebû Nuaym'ı, kitabında mevzû hadîslere yer vermesi ve bunların mevzû olduğunu belirtmemesi sebebiyle tenkit eder.<sup>457</sup> Buradaki şakk-1 sadr rivayetine baktığımız zaman Zehebî'nin dediğinin doğru olduğunu görmekteyiz. Zira Ebû Nuaym, bu hadîsi kitabına aldıktan sonra herhangi bir açıklama yapmamıştır. Tayâlisî'nin *el-Müsned*'inde bu rivayete benzer olarak yer alan metinle kıyaslandığında; Ebû Nuaym'ın şakk-1 sadr olayından öncesinin ziyadeli olarak aktardığı da görülmektedir.

Ebû Nuaym'ın kitabına aldığı ikinci şakk-1 sadr rivayeti bir önceki rivayet gibi on dördüncü bölüm başlığı altında geçmektedir. Aynı başlık altında olduğu için başlığı tekrar tercüme etmiyoruz.

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ قَالَ: ثنا نَضْرُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْبُخَارِيُّ بِهَا سَنَةَ ثَمَانٍ وَسَبْعِينَ وَمِائَتَيْنِ قَالَ: ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاوِيَةَ الدِّينُورِيُّ قَالَ: ثنا مُعَاذُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مُعَاذِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بِنِ كَعْبِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ أَبِي بِنِ كَعْبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ حَرِيصًا أَنْ يُسْأَلَ عَنِ الَّذِي لَا يُسْأَلُهُ غَيْرُهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَوْلَى مَا ابْتَدَيْتَ بِهِ مِنْ أَمْرِ النَّبُوءَةِ؟ فَقَالَ: " إِذْ سَأَلْتَنِي إِيَّيَ لَوْي صَحْرَاءَ أُمِّسِي ابْنَ عَشْرٍ حَجَجَ إِذَا أَنَا بِرَجُلَيْنِ فَوْقَ رَأْسِي يَقُولُ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَهْوُ هُو؟ قَالَ: نَعَمْ فَأَخَذَانِي فَلَصَقَانِي بِحَلَاوَةِ الْقَفَا ثُمَّ شَقَّ بَطْنِي فَكَانَ جَبْرِيْلُ يَخْتَلِفُ بِالْمَاءِ فِي طَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ وَكَانَ مِيكَائِيلُ يَغْسِلُ جَوْفِي فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: افْلِقْ صَدْرَهُ فَإِذَا صَدْرِي فِيمَا أَرَى مَقْلُوقًا لَا أَجِدُ لَهُ وَجَعًا ثُمَّ قَالَ: اشْفُقْ قَلْبَهُ فَشَقَّ قَلْبِي فَقَالَ: أَخْرَجَ الْغُلَّ وَالْحَسَدَ مِنْهُ فَأَخْرَجَ شِبْهَ الْعَلَقَةِ فَنَبَذَهُ ثُمَّ قَالَ: أَذْجَلِ الرَّأْفَةِ وَالرَّحْمَةِ فِي قَلْبِهِ فَأَدْخَلَ شَيْئًا كَهَيْئَةِ الْفِضَّةِ ثُمَّ أَخْرَجَ دُرُورًا كَانَتْ مَعَهُ فَذَرَّ عَلَيْهِ ثُمَّ نَفَرَ إِيَّاهُمَا ثُمَّ قَالَ: اغْدُ فَرَجَعْتُ بِمَا لَمْ أَغْدُ بِهِ مِنْ رَحْمَتِي عَلَى الصَّغِيرِ وَرَقَّتِي عَلَى الْكَبِيرِ. "

<sup>453</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/125 (No. 1643).

<sup>454</sup> İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/548.

<sup>455</sup> Buhârî, *et-Târîhu'l-kebûr*, 8/323.

<sup>456</sup> Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 32/92-93.

<sup>457</sup> Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 1/111.

Süleyman b. Ahmed (360) > Nadr/Nasr b. Abdulmelik el-Buhârî (?)<sup>458</sup> > Abdullah b. Mu'âviye ed-Dîneverî (?) > Mu'âz b. Muhammed b. Mu'âz b. Muhammed b. Übey b. Ka'b (100) > Ebî (Muhammed b. Mu'âz el-Ensârî) (?) > Ebîhi (Muhammed b. Übey el-Ensârî) (63) > Ceddihi Übey b. Ka'b (22). Übey b. Ka'b dedi ki: "Ebû Hureyre; Rasûlullah'a başkalarının sormadığı şeyleri sorma hususunda çok gayretliydi. (Ebû Hureyre) dedi ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Nübüvve dair senin fark ettiğin ilk şey neydi? Rasûlullah: "Ben, on yaşındayken çölde gezerken yaşadığım şeyi soruyorsun. O gün ben yukarıda iki adam fark ettim ki biri diğerine 'o, bu mu' diye sordu. Diğer 'evet' dedi. O ikisi birden beni tuttular öyle ki ben onların ense soğukluğunu hissettim. Sonra onlar benim karnımı yardılar ( شَقَّآ بِطَنِّي). Cebrâil, altından bir kap içerisinde suyu karıştırıyordu, Mikâil ise benim karnımı yıkıyordu. Derken biri diğerine 'onun göğsünü yar (أَفْلُوْ صَدْرُهُ)' dedi. Bir de gördüm ki göğsüm ikiye bölünmüş ama ben hiç acı hissetmedim. Sonra yine biri diğerine 'onun kalbini yar' dedi ve o da kalbimi yardı (فَشَقَّ قَلْبِي). Sonra 'ondan kin ve hasedi çıkart' dedi. O da kan pıhtısına benzer bir şey ('alaka) çıkarttı ve attı. Sonra 'oraya re'fet ve rahmeti yerleştir' dedi. Diğer de gümüşe benzer bir şey koydu. Sonra beraberinde getirdiği yaraya serpilen ilacı göğsüme/kalbime serpti ve benim ayağımın baş parmağımı titretti ve 'devam et' dedi. Bu olaydan sonra ben küçüklere karşı rikkatli, büyüklere karşı merhametli oldum."<sup>459</sup>

Râvilerden Nadr b. Abdulmelik olarak geçen kişiyi Mizzî (ö. 742/1341), Nasr b. Abdulmelîk olarak kaydetmiş ve onu Abdurrahman b. Muhammed el-Bağdâdî ve Ma'mer b. Muhammed el-Kureşî'den hadîs nakledenler arasında zikretmiştir.<sup>460</sup> Mechul olan bu râvi hakkında Mizzî'den gelen bu bilgi dışında bir malumat yoktur.

Üçüncü sıradaki râvi Abdullah ed-Dîneverî'nin vefat tarihi bilinmiyor ve Buhârî onun için hadîsleri münkirdir demiştir.<sup>461</sup> Nesâî de onun zayıf olduğunu belirtir.<sup>462</sup>

<sup>458</sup> Mechulu'l-hâl olan bu râvi hakkında ricâl kitaplarında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır Ebû Nuaym'ın, bu râvinin isminin yanında belirttiği tarihin onun vefat tarihi olabileceği ihtimaliyle yanına yazdık.

<sup>459</sup> Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 219 (No. 166).

<sup>460</sup> Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 17/392; 28/329.

<sup>461</sup> Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5/209 (No. 663).

Sened açısından zayıf olan bu rivayetin, İmam Ahmed'in *el-Müsned*'inde yer alan isnâdı; Bezzâr > Yûnus > Mu'âz b. Muhammed üzerinden sonrası Übey b. Ka'b'a kadar aynı şekilde devam etmektedir.<sup>463</sup> Hz. Muhammed (s) on yaşındayken şakk-ı sadrın gerçekleştiğini anlatan ve Übey b. Ka'b üzerinden gelen bu iki rivayet kıyaslandığında metin yönünden de bazı farklar görülmektedir. Mikâil'in (as), şakk-ı sadr olayına müdahil olması ve Hz. Muhammed'in (s) karın boşluğunu yıkaması; zenzemden hiç bahsedilmemesi ve sonda yer alan ilaçlı tedavi ifadeleri *el-Müsned*'de geçmemektedir. İbn Hanbel'de yer alan rivayette "Kan görmedim ve acı hissetmedim" derken, burada sadece; "Acı hissetmedim" ifadesi yer alır. İki metin arasında benzerlikler olsa da Ebû Nuaym'ın aldığı rivayet başka hiçbir kaynakta geçmemektedir.

Çalışmamızın buraya kadar olan bölümünde incelediğimiz metinler içerisinde, Hz. Muhammed'e (s) sorulan; "Peygamberliğine dair ilk olay neydi?" sorusu; ikisi Utbe'den, ikisi de Übey b. Ka'b'dan olmak üzere dört rivayette yer almıştır. Utbe tarafından nakledilen iki rivayet; İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inde<sup>464</sup> ve *Sünen-i Dârimî*'de geçmektedir.<sup>465</sup> Bu iki rivayette soruyu soran kişi bilinmez ve verilen cevapta şakk-ı sadrın Benî Sa'd yurdunda gerçekleştiği anlatılmaktadır. Übey b. Ka'b rivayetleri, İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve burada kaydettiğimiz Ebû Nuaym'ın kitabında geçmektedir.<sup>466</sup> Übey'in naklinde soruyu soran kişi Ebû Hureyre'dir. Verilen cevapta ise şakk-ı sadrın on yaşındayken çölde gerçekleştiği anlatılmaktadır. İbn Hanbel bölümünde değindiğimiz üzere Ebû Hureyre'nin en çok hadîs rivayet eden sahâbe olmasına rağmen sorduğu bu soruyla ilgili bir rivayette bulunmamış olması ve ilgili bölümlerde de değerlendirildiği üzere bu rivayetlerin sıhhat açısından zayıf-çok zayıf olması gibi sebeplerle on yaşında gerçekleştiği anlatılan şakk-ı sadra dair rivayetlere ihtiyatla yaklaşma gerekmektedir.

<sup>462</sup> Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Muhammed İbrâhim Zâyid (Halep: Dâru'l-Va'î, 1396/1976), 63.

<sup>463</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/180 (No. 21261).

<sup>464</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/194 (No. 17647).

<sup>465</sup> Dârimî, "Mukaddime", 3 (No. 13).

<sup>466</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/180-182 (No. 21261); Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 219 (No. 166).

وَحَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو بْنُ حَمْدَانَ قَالَ: ثنا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ قَالَ: ثنا هَدَبَةُ وَشَيْبَانُ قَالَا: ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ قَالَ: ثنا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ جَبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَلْعَبُ مَعَ الْعُلَمَانَ فَأَخَذَهُ فَصَرَعَهُ فَسَقَّ بَطْنَهُ فَاسْتَخْرَجَهُ ثُمَّ اسْتَخْرَجَ مِنْ قَلْبِهِ عَلَقَةً سَوْدَاءَ فَقَالَ: هَذَا حَظُّ الشَّيْطَانِ مِنْكَ ثُمَّ غَسَلَ الْقَلْبَ فِي طَسْتٍ مِنْ دَهَبٍ بِمَاءٍ زَمَزَمَ ثُمَّ أَعَادَهُ مَكَانَهُ ثُمَّ لَأَمَهُ قَالَ أَنَسٌ: فَلَقَدْ رَأَيْتُ أَثَرَ الْمَخِيطِ فِي صَدْرِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

Ebû Amr b. Hamdân (376) > Hasan b. Süfyân (303) > Hüdbe b. Abdulvehhâb (241) - Şeybân b. Ferrûh (235) ikisi > Hammâd b. Seleme (167) > Sâbit b. Eslem el-Bunânî (127) > Enes b. Mâlik (93) “Rasûlullah küçüklüğünde çocuklarla oynarken Cebrâil geldi ve onu tutup yere yatırdı sonra karnını yardı (شق), kalbini çıkarttı ve kalbinden siyah bir kan pıhtısı (عَلَقَةٌ سَوْدَاءَ) çıkarttı. Cebrâil bu siyah parçayı göstererek 'bu şeytanın sendeki payıdır' dedi. Sonra kalbini altın bir kap içerisinde zemzemle yıkadı, yerine koydu ve göğsünü iyileştirdi.” Enes: “Ben göğsünde o (ameliyenin) dikiş izini görürdüm” dedi.”<sup>467</sup>

Hammâd > Sâbit > Enes tarikiyle gelen bu rivayet; İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'inde,<sup>468</sup> İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inde,<sup>469</sup> Müslim ve İbn Hibbân'ın, *es-Sahîh*'lerinde geçmektedir.<sup>470</sup> Ebû Nuaym'ın kitabındaki bu rivayet; seneddeki râvilerin sika olması ve kopukluk olmaması açısından sahih olmakla birlikte, metin kısmında önceki kitaplara muhalefet etmiştir. Mezkur senedle gelen rivayetlerin tamamında şakk-ı sadr olayı anlatıldıktan sonra çocuklar süt annelerinin yanına gidip “Muhammed öldürüldü” diyerek durumu haber verirken, buradaki metinde o ayrıntı yer almadan Enes'in sondaki sözüne geçilmiştir. Yine önceki rivayetlerde çıkartılan kan pıhtısı sadece علقه / 'aleka kelimesiyle ifade edilirken burada سَوْدَاءَ / sevdâ' sıfatıyla bu kan pıhtısının siyah olduğu eklenmiştir.

Delâil alanında yazılan ilk eser sayılan Ebû Nuaym'ın bu kitabında yer alan şakk-ı sadr rivayetleri sadece çocukluk döneminde ve bi'sette gerçekleşenler hakkındadır. Sahîhayn'ın yer verdiği mi'râc gecesi şakk-ı sadr rivayetlerine değinilmemiştir.

<sup>467</sup> Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü 'n-nübüvve*, 221 (No. 168).

<sup>468</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/330 (No. 36557).

<sup>469</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/251 (No. 12221), 19/489 (No. 12506), 21/455 (No. 14069).

<sup>470</sup> Müslim, “İman”, 261 (1/101); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 4/30 (No.3002).

#### 4.1.13. Beyhakî'nin Delâilü'n-nübüvve'sinde Şakk-ı Sadr

Delâil alanında şöhret kazanmış olan ve bu alanda günümüze ulaşan en kapsamlı eser olan *Delâilü'n-nübüvve*'de şakk-ı sadr rivayetleri üç farklı bölümde toplam on defa geçmektedir.

##### 4.1.13.1. Rasûlullah'ın (s) Emzirilmesi ve Süt Annesi Bâbında Geçen Rivayetler

Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve*'sinde; *Rasûlullah'ın (s) doğumuyla ilgili rivayetler* ana başlığında; *Rasûlullah'ın (s) emzirilmesi ve süt annesi*<sup>471</sup> bâbı altında peş peşe beş farklı şakk-ı sadr rivayeti geçmektedir. Birinci şakk-ı sadr rivayeti, Halîme'nin aktarımıyla gelen ve Benî Sa'd yurdunda gerçekleşen olayı anlatmaktadır. Senesinde vazza' birisi olması sebebiyle mevzû olan bu rivayette, önceki rivayetlerde olmayan fazlalıklar mevcuttur. Bunlardan bazılarını tercüme kısmında parantez içerisinde belirttik ve konuyu uzatmamak adına sadece senedini yazarak anlatılan olayı özetleyeceğiz. Şakk-ı sadra dair Abdullah b. Abbas'tan gelen tek rivayet de burada geçmektedir.

Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâfiz (405) > Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yûsuf el-'Umânî (344) > Muhammed b. Zekerriyya el-Galâbî (280) > Ya'kûb b. Ca'fer b. Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbas (?) > Ebî Ca'fe b. Süleyman (174) > Ebîhi Süleyman b. Ali (142) > Ali b. Abdullah b. Abbas (118) > Abdullah b. Abbas (68). Bu senedle gelen rivayette Halîme'nin oğlu Damra'nın ismi geçer. Başlangıç itibariyle önceki sahih rivayetlere benzer olan bu rivayette Damra koşarak Halîme'nin yanına gelir ve bir adamın Muhammed'i alıp dağın tepesine götürdüğünü daha sonra karnından göğsüne kadar yardığını söyler. Halîme ve kocası koşarak Muhammed'in (s) yanına giderler, Muhammed'i (s) dağın tepesinde gülümser bir vaziyette gökyüzüne bakarken görürler. Daha sonra Muhammed (s) başından geçenleri detaylıca anlatır: Üç kişinin geldiğini onu dağın tepesine götürdüklerini; birinin elinde gümüş bir ibrik (إِبْرِيْقُ فَضَّةٍ), diğerinin elinde zümrütten içi karla dolu bir leğen (طَسْتٌ مِنْ زُمْرُودَةٍ) olduğunu; birinci kişinin göğsünden karnına kadar yardıktan sonra karnının içini boşalttığını; ikinci kişinin kalbini alıp

<sup>471</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/131.

yardığını (شق) ve içinden kanla dolu siyah bir nokta (نُكْتَةٌ سَوْدَاءٌ) çıkartıp attığını ve bu parçayı çıkarttıktan sonra; “Bu şeytanın sendeki payıdır onu içinden çıkartıp atıyorus ey Allah’ın Habîbi! (يَا حَبِيبَ اللَّهِ)” dediğini ve göğsüne nübüvvet mührü vurduğunu; daha sonra üçüncü kişinin gelerek onu ümmetinden on kişiyle tarttığını ve sonunda onu tebrik ederek semâya doğru uçarak gittiklerini söyler.<sup>472</sup>

İmam Beyhakî bu rivayete yer vermeden önce senedde yer alan Muhammed b. Zekeriyya’nın hadîs uydurmakla itham edildiğini belirtir. Bu rivayette çok fazla zaîd mesele olduğunu da söyleyen Beyhakî bunu sadece Muhammed b. Zekeriyya’dan işittiğini, meşhur olan -önceki bölümlerde birkaç defa yer verdiğimiz-kısa rivayetin<sup>473</sup> bundan evlâ olduğunu da belirtir.<sup>474</sup> Senedde Muhammed b. Zekeriyya’dan hemen sonra gelen Ya’kûb b. Ca’fer b. Süleymân adlı kişi; mechulu’l-hâldir ve hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Beyhakî bu rivayetten sonra aynı başlık altında farklı şakk-ı sadr rivayetlerine yer verir. Bu bölümde geçen; ikinci<sup>475</sup> ve üçüncü<sup>476</sup> rivayetler *Sîretü İbn İshak*’ta geçen iki rivayetle aynıdır. O bölümünde değerlendirdiğimiz için tekrar almıyoruz. İki rivayetin de senedinde yer alan Ahmed el-‘Utâridî zayıf bir râvidir<sup>477</sup> ve iki rivayet de mürseldir. Beyhakî üçüncü rivayeti naklettikten sonra bunun mürsel olduğunu belirtir.

Mezkur başlık altında geçen dördüncü rivayet<sup>478</sup> çocukluk döneminde gerçekleşen şakk-ı sadrı anlatan ve Hammâd > Sâbit > Enes tarikiyle gelen meşhur rivayettir.<sup>479</sup> Diğer kitaplarda yer alan rivayetlerle tamamen aynı olduğu için burada tekrar zikretmiyoruz. Beyhakî bu rivayet için; Müslim’de Şeybân b. Ferrûh İbn Şeybe nakliyle yer aldığını ve bunun ehl-i megâzî nezdinde ma’ruf olduğunu söyler.

<sup>472</sup> Beyhakî, *Delâilü ’n-nübüvve*, 1/139-145.

<sup>473</sup> Müslim, “İman”, 261 (1/101).

<sup>474</sup> Beyhakî, *Delâilü ’n-nübüvve*, 1/139.

<sup>475</sup> Beyhakî, *Delâilü ’n-nübüvve*, 1/145-146.

<sup>476</sup> Beyhakî, *Delâilü ’n-nübüvve*, 1/146.

<sup>477</sup> Mizzî, *Tehzibü ’l-Kemâl*, 1/378-383.

<sup>478</sup> Beyhakî, *Delâilü ’n-nübüvve*, 1/146-147.

<sup>479</sup> Müslim, “İman”, 261 (1/101). Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/251 (No. 12221); 19/489 (No. 12506); 21/455 (No. 14069); ; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 4/30 (No.3002); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/330 (No. 36557).

Aynı başlıkta yer alan beşinci şakk-1 sadr rivayeti ise içerik olarak bâb ismiyle uyuşmamaktadır. Zira Beyhakî bu bâbı; *Rasûlullah'ın (s) emzirilmesi ve süt annesi* olarak tercih etmiştir ancak rivayetin metni mi'râc gecesi gerçekleşen şakk-1 sadra dairdir. Beyhakî'nin bu rivayeti burada kaydetmedeki amacı şakk-1 sadrın iki defa gerçekleştiğini işaret için olabilir. Çünkü bu rivayetten sonra; şakk-1 sadr iki defa gerçekleşmiştir diyerek diğer rivayetlere dair kısa bilgiler vermektedir.<sup>480</sup> Beşinci rivayet şöyledir:

وَقَدْ أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ : عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الصَّغَرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا تَمَّتَامٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى - هُوَ ابْنُ إِسْمَاعِيلَ - قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: " قَالَ رَسُولُ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَتَيْتُ وَأَنَا فِي أَهْلِي، فَأَنْطَلِقُ بِهَا إِلَى رَمَزَمَ، فَشَرَحَ صَدْرِي، ثُمَّ غَسِلَ بِمَاءِ رَمَزَمَ، ثُمَّ أَتَيْتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئَةٍ إِيْمَانًا وَحِكْمَةً، فَحُشِي بِهَا صَدْرِي - قَالَ أَنَسٌ: وَرَسُولُ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يُرِينَا أَنْزَرَهُ - فَعَرَجَ بِهَا الْمَلَكُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا..."

Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. 'Abdân (415) > Ahmed b. 'Ubeyd es-Saffâr (345) > Temtâm (Muhammed b. Gâlib) (283) > Musa b. İsmail (223) > Süleyman b. el-Mugîre (165) > Sâbit b. Eslem (127) > Enes (93) dedi ki: "Rasûlullah şöyle buyurdu: "Ben ailemin yanındayken zezeme götürüldüm ve göğsüm açıldı (شُرِّحَ). Sonra zezem ile yıkandı. Sonra iman ve hikmetle dolu altın bir kap getirildi ve o göğsüme dolduruldu (حُشِيَ)." -Enes dedi ki: "Rasûlullah bu (yarılan yerdeki) izi bize gösterdi- "Sonra melek beni yakın semaya çıkarttı..."<sup>481</sup>

#### 4.1.13.2. Şakk-1 Sadr Bâbında Geçen Rivayetler

Beyhakî'nin kitabında şakk-1 sadra dair rivayetleri koyduğu ikinci yer ise; *Doğumundan sonra bi'setten önce Rasûlullah'ta (s) görülen âyetler ve vahiy gelinceye kadar onun durumu* bölümü altında; *Süt annesi bâbında geçen kısmı dışında Rasûlullah'ın (s) göğsünün yarılması ve şeytanın payının çıkartılması*, bâbıdır. Müellif bu bölümde rivayetlere geçmeden önce İnşirah sûresinin ilk ayetine yer verir. Âyette geçen şerh ifadesini, tıpkı Tirmizî gibi fiziki yarılma olan şakk-1 sadr olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Beyhakî'nin bu bâbı; *بَابُ مَا جَاءَ فِي شَقِّ صَدْرِي* şeklinde isimlendirmesi, İbn Hibbân'ın kullanımından sonra şakk-1 sadr terkinin yaygınlaştığı ve ehl-i hadîs tarafından da kullanıldığını göstermektedir.

<sup>480</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/148.

<sup>481</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/147.

Bu bölümde geçen birinci şakk-ı sadr rivayeti *Rasûlullah'ın (s) emzirilmesi ve süt annesi* bâbında geçen Hammâd > Sâbit > Enes tarikiyle gelen meşhur rivayetle aynıdır.<sup>482</sup>

Bu bâb altındaki ikinci şakk-ı sadr rivayeti önceki hadîs kaynaklarında geçmeyen ve İnşirah sûresindeki inşirahın, şakk-ı sadr anlamına geldiğini ifade eden Sa'îd b. Ebû 'Arûbe'nin naklidir ki rivayet şöyledir:

وَأَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيه، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عُمَرَ بْنِ حَفْصِ قَالَ: حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ عَمَارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، قَالَ: "سَأَلْتُ سَعِيدًا عَنْ قَوْلِهِ: أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ قَالَ: فَحَدَّثَنِي عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّهُ قَدْ شُقَّ بَطْنُهُ..."

Ebû Tâhir el-Fakîh (410) > Ebubekir b. Muhammed b. Ömer b. Hafs (335) > Sehl b. Ammâr (?) > Hafs b. Abdullah es-Sülemî (209) > İbrahim b. Tahmân (163). İbrahim dedi ki: "Sa'îd'e (İbn Ebû 'Arûbe), *Biz senin göğsünü genişletmedik mi? Ayetini sordum.*" Sa'îd dedi ki; "Bana Katâde, Enes'ten haber verdiği göre bu (âyet), Nebînin karnının yarılması olayıdır..."<sup>483</sup>

Senedde yer alan Sehl b. 'Ammâr zayıf bir râvidir ve yalancılıkla itham edilmiştir.<sup>484</sup> Senedi zayıf olmakla birlikte metin kısmında sahih rivayetlere muhalefet vardır Çünkü İnşirah sûresinde geçen şerh-i sadr nimetinin, manevî anlamda bir inşirah, genişlik, rahatlık olduğuna dair sahâbeden sahih olarak gelen yorumlar mevcuttur. Mesela İmam Buhârî, *Sahîh*'in İnşirah sûresinin tefsirine ait bâbında ilk âyette geçen şerh ifadesinin, İbn Abbas tarafından: "Allah'ın, Peygamberin göğsünü İslam'a açması" manasında tefsir edildiğini senedsiz olarak kaydeder.<sup>485</sup> Muallak olarak yer alan İbn Abbas'ın bu kavlini İbn Hacer tahrîc etmiştir.<sup>486</sup> Aynı şekilde Celâlüddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505) *ed-Dürrü'l-mensûr* adlı tefsirinde, İbn Abbas'ın bu yorumunu; İbn Münzir, İbn Ebû Hâtim ve İbn

<sup>482</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/5.

<sup>483</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/6-7.

<sup>484</sup> Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânu'l-mizân* (Beyrut: Müessesetü'l-İlmi li'l-Matbuat, 1390/1971), 3/121.

<sup>485</sup> Buhârî, "Tefsîr", 94/1.

<sup>486</sup> Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Taglîku't-ta'lik 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Sa'îd Abdurrahman el-Kazakî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1984), 4/373.

Merdûye'nin naklettiğini söyler.<sup>487</sup> Tirmizî bölümünde değindiğimiz üzere; şerh-i sadrın, şakk-ı sadr olarak yorumlanmasının sebepleri; İmam Tirmizî'nin şakk-ı sadr olayına İnşirah sûresi bâbı altında yer vermiş olması; bazı rivayetlerin metninde göğsün yarılmasının, شرح fiiliyle ifade edilmesi ve Beyhakî'nin burada yer verdiği zayıf rivayettir.

Mezkur başlık altında geçen üçüncü şakk-ı sadr rivayeti;<sup>488</sup> İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve Dârimî'nin *es-Sünen*'inde geçen,<sup>489</sup> sahâbeden Utbe'nin aktarımıyla nakledilen ve metin kısmında, şakk-ı sadr işini yapan kişilerin kartala benzer iki beyaz kuş suretinde olduklarını bildiren hadîstir. Dârimî ve İbn Hanbel'in nakilleri, Dârimî bölümünde karşılaştırılmıştır. Bu bölümde Beyhakî'nin aldığı rivayet ise İbn Hanbel'deki rivayet ile mutabıktır.

#### 4.1.13.3. Mi'râc Bâbı Altında Geçen Rivayetler

İmam Beyhakî bu bâbı *Nebi'nin (s) mi'râca yükseltilmesi ve Cebrâil'i görmesinin delili* diye isimlendirmiştir. Müellifin, delillendirme mesajıyla bir isim tercih etmesi mi'râc olayını inkar eden kesimlere karşı bir cevap niteliğindedir. Bu bâb altında; sadece isrâ ve mi'râca dair olayların anlatıldığı rivayetler dışında; şakk-ı sadr ile başlayıp mi'râc yolculuğuyla devam eden nakillere de dört defa yer vermiştir.

Bu bâbda geçen birinci rivayet;<sup>490</sup> Katâde > Enes > Mâlik b. Sa'sa'a senediyle gelen, metin kısmında Katâde'nin yanındakine soru sorduğu ve önceki bölümlerde birkaç defa yer verdiğimiz rivayettir.<sup>491</sup> Ancak İmam Beyhakî'de yer alan metnin içerisinde şakk-ı sadr işlemi bittikten sonra kalbe iman ve hikmetin doldurulması; "وَحُشِّي أَوْ قَالَ: وَكُنَزَ إِيمَانًا وَحِكْمَةً- الشَّكُّ مِنْ سَعِيدٍ" şeklinde iki farklı kelimeyle ifade edilmiş ve şüphe eden râvinin Sa'îd b. Ebû 'Arûbe olduğu belirtilmiştir. Buhârî ve Müslim'de geçen rivayetlerde senedde Sa'îd olmasına rağmen bu ihtilaftan bahsedilmezken Beyhakî, yerleştirildi, gömüldü manalarında كُنَزَ kelimesini de

<sup>487</sup> Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman es-Suyutî, *ed-Dürrü'l-mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.), 8/547.

<sup>488</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/7-8.

<sup>489</sup> Dârimî, "Mukaddime", 3 (No. 13); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/194 (No. 17647).

<sup>490</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/373-374.

<sup>491</sup> Buhârî, "Bed'ul'l-Halk", 6 (No. 3207); Müslim, "İman", 264 (1/103); Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 82 (No. 3346).

kaydetmiştir. Bunun dışında önceki kitaplarda geçen rivayetlere bir muhalefet yoktur.

Müellif bu bâbda şakk-1 sadra dair ikinci rivayete<sup>492</sup> yer verdikten sonra, bu hadîsin Müslim’de geçtiğini söyler.<sup>493</sup> Aynı bâbda yer alan üçüncü rivayet<sup>494</sup> ise Buhârî’de geçmektedir.<sup>495</sup>

Bu bâbın ve kitabın son şakk-1 sadr rivayeti yine önceki bölümlerde incelediğimiz; "فُرَجَ سَفْفِي وَأَنَا بِمَكَّةَ..." / “Ben Mekke’deyken evimin çatısı yarıldı...” şeklinde başlayan ve şakk-1 sadrdan sonra mi’râc olayını anlatan rivayettir.<sup>496</sup> Aynı hadîs Buhârî’de farklı bâblar altında değerlendirilmiştir.<sup>497</sup>

#### 4.1.14. Değerlendirme

Şakk-1 sadr olayı hakkında giriş kısmında özet mahiyetinde bilgiler verilmişti. Bu kısımda olayın kendisinden değil kaynaklarda ele alınış biçimi ve muhaddislerin bu olayı değerlendirmeleri kısaca özetlenecektir.

Bütün rivayetleri değerlendirdiğimizde şakk-1 sadrın dört defa gerçekleştiği düşünülmektedir. Bunlar; çocukluğunda süt annesinin yurdundaiken, on yaşında, bi’sette vahiyle birlikte ve isrâ - mi’râc gecesi olmak üzere sınıflandırılır.<sup>498</sup> Tespit edebildiğimiz üzere megâzî müelliflerinden İbn İshâk, İbn Hişâm ve İbn Sa’d; muhaddislerden, Abdürrezzâk, İbn Ebû Şeybe ve Dârimî sadece süt annesinin yurdundaiken gerçekleştiği anlatılan şakk-1 sadr rivayetlerine yer vermiş diğerlerini tahrîc etmemişlerdir.

Müsned müelliflerinden Ebû Dâvûd et-Tayâlisî sadece bi’sette vahiyle birlikte gerçekleşen şakk-1 sadra dair zayıf bir rivayete yer verir diğerlerini zikretmez. Ahmed b. Hanbel ise *el-Müsned*’inde; süt annesinin yurdundaiken, on yaşında ve mi’râc gecesine dair üç farklı rivayeti tahrîc etmiş vahyin başlangıcındaki rivayeti nakletmemiştir.

<sup>492</sup> Beyhakî, *Delâilü’n-nübüvve*, 2/377.

<sup>493</sup> Müslim, “İman”, 265 (1/104).

<sup>494</sup> Beyhakî, *Delâilü’n-nübüvve*, 2/377-378.

<sup>495</sup> Buhârî, “Menâkıbu’l-Ensâr”, 42 (No. 3887).

<sup>496</sup> Beyhakî, *Delâilü’n-nübüvve*, 2/379.

<sup>497</sup> Buhârî, “Salât”, 1 (No. 349), “Hacc”, 76 (No. 1636), “Ehâdisi’l-Enbiyâ”, 7 (No. 3342).

<sup>498</sup> Babanzâde Ahmed Nâim, *Tecrîd Tercümesi ve Şerhi*, 2/239.

Kütüb-ü Sitte müelliflerinden Buhârî, Tirmizî ve Nesâî sadece mi'râc gecesi şakk-ı sadr rivayetlerini tahrîc ederken; Müslim ise hem süt annesinin yanındayken hem de mi'râc gecesi şakk-ı sadr rivayetlerine yer vermiştir. İbn Mâce ve Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'lerinde bu olaya dair bir rivayet tespit edemedik. Kütüb-ü Sitte'de, on yaşındayken ve vahiyle birlikte gerçekleştiği nakledilen rivayetler de yer almamaktadır.

Kütüb-ü Sitte sonrası eserlerde İbn Huzeyme sadece mi'râc gecesi şakk-ı sadr rivayetini tahrîc ederken İbn Hibbân süt annesinin yurdunda ve mi'râc gecesi olmak üzere iki farklı rivayete yer verir ve bu olayın iki defa gerçekleştiğini söyler.<sup>499</sup>

Delâil müelliflerinden Ebû Nuaym süt annesinin yanında, on yaşında ve kırk yaşında gerçekleştiğini anlatan rivayetlere yer verir fakat mi'râc gecesine dair olan rivayeti zikretmez. Beyhakî ise süt annesi yurdundaki ve mi'râc gecesi rivayetlerine yer verir. İlgili bölümlerde görüldüğü üzere Beyhakî'deki rivayetler, Ebu Nuaym'ın nakillerinden daha sağlamdır.

Şakk-ı sadr olayını nübüvvet alâmeti bağlamında ele alan ilk müellif İbn Sa'd'dır. O, kitabında *Vahiy gelmeden önce gerçekleşen nübüvvet alâmetleri*<sup>500</sup> başlığı altında çocukluğundaki şakk-ı sadr rivayetini zikreder. Dârimî olayı Mukaddime bölümünde *Rasûlullah'ın nübüvvetine dair ilk işaretler bâbı*<sup>501</sup> ve *Peygamber'e ihsan edilen faziletler bâbı*<sup>502</sup> altında zikrederek olayı nübüvvet alâmeti olarak değerlendiren ilk muhaddistir. Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe olayı *Kitâbu'l-megâzî* bölümlerinde zikreder. Abdürrezzâk, Hz. Muhammed'in (s) çocukluğuna dair haberleri derlediği bölümünde normal şekilde zikrederken İbn Ebû Şeybe *Nebî'nin peygamber olarak gönderilmesi bâbı* altında zikrederek meseleyi nübüvvetle ilişkilendirmiştir.<sup>503</sup>

Müslim dışındaki Kütüb-ü Sitte müellifleri sadece isrâ - mi'râc gecesi şakk-ı sadr rivayetlerine yer verdikleri için olayı genellikle bu bâblarda veya namazla ilgili

<sup>499</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 4/30.

<sup>500</sup> İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/125.

<sup>501</sup> Dârimî, "Mukaddime", 3 (No. 13).

<sup>502</sup> Dârimî, "Mukaddime", 8 (No. 54).

<sup>503</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/330 (No. 36557); Abdürrezzâk *es-San'ânî*, *el-Musannef*, 5/313 (No. 9718).

bölümlerde değerlendirmişler ve nübüvvet alâmeti bağlamında zikretmemişlerdir. Buhârî meseleyi altı farklı bölümde zikreder,<sup>504</sup> Müslim ise sadece *İman* bölümüne alır. Tirmizî *Tefsir* bölümünde İnşirah sûresi bağlamında değerlendirerek diğer Kütüb-ü Sitte müelliflerinden farklı bir yorum getirir. Nesâî ise olayı sadece *Salât* bölümünde zikreder.<sup>505</sup>

İbn Huzeyme olayı sadece namaz bölümünde değerlendirirken<sup>506</sup> İbn Hibbân *el-Ahbâr* ve *Ef'âlu'n-Nebî* bölümlerinde “şakk-ı sadr” başlığı altında değerlendirir.<sup>507</sup> Tespit edebildiğimiz kadarıyla ehl-i hadîs içerisinde şakk-ı sadr terkiibini ilk defa kullanan İbn Hibbân olmuştur. Ayrıca olayı mucize olarak yorumlamıştır. Bu da önceki muhaddislerin yapmadıkları bir yorumdur.<sup>508</sup>

Ebû Nuaym olayı nübüvvetin başlangıcı bağlamında değerlendirmiştir.<sup>509</sup> Beyhakî, *Bi'setten önce Rasûlullah'ta (s) görülen âyetler* bölümünde<sup>510</sup> şakk-ı sadr rivayetine yer vermesiyle Dârimî gibi bu olayı nübüvvet işareti olarak değerlendirmiş fakat İbn Hibbân gibi mucize kelimesiyle durumu açıklamak yerine klasik yoruma bağlı kalarak “âyet” kelimesiyle ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Genel olarak ehl-i hadîs içerisinde Dârimî, İbn Ebû Şeybe, İbn Hibbân, Ebû Nuaym ve Beyhakî bu olayı mucize bağlamında nübüvvetin başlangıcı veya işareti olarak ele alırken diğerleri farklı yerlerde değerlendirmiştir.

#### 4.2. İnşikâku'l-Kamer Rivayetleri

İnşikâku'l-kamer; Hz. Muhammed'in (s) hissi bir mucizesi olarak Ay'ın iki parçaya bölünmesi olayını ifade eder. İnşikâku'l-kamer mucizesi Hz. Muhammed'e (s) isnâd edilen en büyük hissi mucize olarak kabul edilir. Aşağıda inceleyeceğimiz rivayetlerde görüleceği üzere ehl-i hadîs bu olayın hicretten önce Mekke'de

<sup>504</sup> Buhârî, “Salât”, 1 (No. 349), “Hacc”, 76 (No. 1636), “Bed'u'l-Halk”, 6 (No. 3207), “Ehâdîsi'l-Enbiyâ”, 7 (No. 3342), “Menâkibu'l-Ensâr”, 42 (No. 3887), “Tevhîd”, 37 (No. 7517).

<sup>505</sup> Müslim, “İman”, 261 (1/101); Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 82 (No. 3346); Nesâî, “Salât”, 1 (No. 448).

<sup>506</sup> İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 1/153 (No. 301).

<sup>507</sup> İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 4/30 (No.3002); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 7/507 (No. 6890).

<sup>508</sup> İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 4/21.

<sup>509</sup> Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 215 (No. 163), 219 (No. 166), 221 (No. 168).

<sup>510</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/5.

gerçekleştiğini kabul eder.<sup>511</sup> “Dikkat nazarıyla inceleyen bir kişi, bu olayı anlatan rivayetlerin çeşitli yollarla mütevatir olarak geldiğini anlar” denilmektedir.<sup>512</sup>

Bu olayın Hz. Muhammed (s) zamanında gerçekleştiğini düşünenlerin dayandıkları ilk delil Kamer sûresinin ilk iki ayetidir. *Vakit yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler hemen yüz çevirip, 'Bu öteden beri bilinen bir sihir!' derler*<sup>513</sup> ayetinde geçen Ay'ın yarılması, fiziki olarak gerçekleşmiş kabul edilmektedir. Aynı zamanda sonra gelen âyette müşriklerin sözlerine yer verilmesi ve zımnen bunu gördüklerine işaret edilmiş olması da bu iddiayı güçlendirmektedir. İlk dönem tefsirlerinde, hadîs kitaplarında ve şerhlerde bu görüşün kabul edildiğine işaret edilmektedir.<sup>514</sup>

Hasan-ı Basrî, Atâ b. Ebû Rebâh, Nazzâm, İbn Hazm ise Ay'ın, kıyamet saatinde yarılacağını söyler. Bu olayı diğer milletlerin görmemiş olmasından yola çıkarak âyette geçen yarılma fiilini istikbale hamlederler ve kıyamet saatine işaret ettiğini söylerler.<sup>515</sup> Elmalılı'dan aktarılan bir yoruma göre Hasan-ı Basrî ve Atâ, bu konuda gelen rivayetleri inkar etmeyip; Ay'ın hem Hz. Muhammed'in (s) zamanında hem de kıyamette yarılacağını söylüyorlardı.<sup>516</sup>

Şerhlerde bu konu üzerinde durulmuş ve diğer milletler tarafından nakledilmediğinin sebepleri izah edilmiştir. Kâdî Abdülcebbar buna cevap olarak sarfe teorisine benzer bir usûl izleyerek; diğer milletlerin görmesi Allah tarafından engellenmiştir, şayet başkaları da görseydi bu olayı kendileri lehine kullanarak insanları aldatırlardı, bu sebeple Allah onlara değil sadece Mekkelilere göstermiştir

<sup>511</sup> Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, thk. Yahya İsmail (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1419/1998), 8/333; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/293; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/182; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 16/162; İlyas Çelebi, “İnşikâku'l-Kamer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Eylül 2023).

<sup>512</sup> İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/293.

<sup>513</sup> el-Kamer 54/1-2.

<sup>514</sup> Ebu'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid* (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1410/1989), 633; Buhârî, “Tefsîru'l-Kur'an”, 55 (No. 4864); Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'an”, 54 (No. 3285, 3287); Ebu'l-Hasan Ali b. Halef İbn Battâl el-Kurtubî, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 10/514; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/293; Mübârekpûrî, *Tuhfetu'l-ahvezî bi'şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 9/124.

<sup>515</sup> Çelebi, “İnşikâku'l-Kamer”; Ahatlı, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 224-225.

<sup>516</sup> Hüseyin Çelik, “Kur'an'da 'Ay'ın Yarılması' Mucizesi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/4 (2017), 83.

demektedir.<sup>517</sup> Şerhlerde bu konuda söylenenleri özetleyecek olursak; olayın geceleyin insanların uykuda oldukları vakitte gerçekleşmiş olması, rasat ilminin o dönemlerde gelişmemiş olması bu sebeple insanların düzenli olarak gökyüzünü seyretmemeleri, diğer bölgelerde havanın bulutlu ve kapalı olma ihtimali, gibi nedenlerle diğer bölgelerde görülmemiştir denilmektedir. Ay tutulması olayında da aynı durum yaşanır. Kimi bölgelerde bu olaya şahit olunur ancak Dünya'nın büyük bir kısmında görünmez.<sup>518</sup>

Âyette geçen *اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ* ifadesinin geleceğe hamledilmesi gramer kurallarınca mümkün gözükmeyle birlikte âyetin siyak ve sibâkına uygun düşmediği söylenmiştir.<sup>519</sup>

Hadîsi rivayet eden sahâbîler; İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbn Abbas, Enes b. Mâlik, Cübeyr b. Mut'im ve Huzeyfe b. Yemân'dır. Bunlardan olaya bizzat şahit olanlar İbn Mes'ûd ve Cübeyr b. Mut'im'dir. Enes b. Mâlik, İbn Abbas ve İbn Ömer ise bu olaya şahit olmamış, diğer sahâbîlerden aktarmışlardır. Bu olayın hicretten yaklaşık beş sene önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır ki bu vakitte Enes b. Mâlik Medine'deydi ve dört-beş yaşlarındaydı. Aynı şekilde sahâbî rivayetlerden İbn Abbas henüz doğmamıştı. Ancak bu olayı diğer sahâbîlerden duyup aktarmışlardır.<sup>520</sup> Aşağıda görüleceği üzere İbn Mes'ûd ve Cübeyr b. Mut'im rivayetlerinde bu fark anlaşılmaktadır ki ikisi olayı gördükleri şekliyle aktarırlar.

Ay'ın yarılması olayıyla ilgili rivayetlerde iki ihtilaf öne çıkmaktadır ki ikisi de sadece Enes b. Mâlik'ten gelen bazı rivayetlerde görülmektedir. Bunlardan birincisi Ay'ın yarılmasının Mekke müşriklerinin talebi üzerine gerçekleşmesi, ikincisi ise *مَرَّتَيْنِ* / merreteyn lafzıyla bu olayın iki defa gerçekleşmesidir. İbn Hacer, Ay'ın iki defa yarıldığının iddia edilmesine şiddetle karşı çıkar ve bunun hata olduğunu, muhaddislerden kimsenin bu görüşte olmadığını kaydeder.<sup>521</sup> Yani merreteyn ifadesi fiile değil mef'ûle yöneliktir. Aynî, ihtilafı iki rivayeti açıkladığı

<sup>517</sup> Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtu Delâli'n-Nübüvve*, 130.

<sup>518</sup> Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-mu'lim*, 8/333-335; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/185.

<sup>519</sup> Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an; Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 45-46; Özgel, "İnşikak-ı Kamer Hadisesine Yorum Etiği ve Anlam Bütünlüğü Açısından Yaklaşım", 205-206.

<sup>520</sup> Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, 7/365.

<sup>521</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/183.

kısımda bu olayın iki defa gerçekleşme ihtimali olduğunu söyler ve Zemahşerî'den de buna yönelik bir kavil nakleder.<sup>522</sup> Beyhakî bu lafızla gelen üç rivayete yer verdikten sonra ravilerin Katâde'den bu şekilde ezberlediklerini ancak Buhârî'nin مَرَّتَيْنِ lafzıyla gelen rivayetleri tahrîc etmediğini belirtir.<sup>523</sup>

Mekkeli müşriklerin talebi sonrasında gerçekleştiği konusu ise sahih senedle sadece Enes'den (r) gelen bazı rivayetlerde yer almaktadır.<sup>524</sup> Buhârî bu rivayeti esas almış ve bâb ismini; Mekkelilerin talebi sonrası Ay'ın yarılması manasında tercih etmiştir. İbn Hacer gibi Buhârî şârihlerin, Enes'in irsal yoluyla aktardığı bu rivayeti İbn Abbas'tan gelen ve Ebû Nuaym'ın *Delâil*'inde göreceğimiz zayıf rivayetle desteklemişlerdir. İbn Hacer, Ebû Nuaym'ın almış olduğu bu rivayetin zayıf olduğunu söyleyerek destek mahiyetinde zikreder.<sup>525</sup> Müslim'in, Ay'ın yarılmasına dair naklettiği hadîslerde önce İbn Mes'ûd'un rivayetlerine yer verip sonra Enes b. Mâlik'ten gelen ve müşriklerin talebiyle gerçekleştiğinin aktarıldığı rivayetleri zikretmesi İbn Mes'ûd'un rivayetlerini daha sahih gördüğü şeklinde yorumlanmıştır.<sup>526</sup>

Sonraki dönemlerde bazı kissacılar ve şairler olayı abartarak anlatmıştır. Ay yarıldıktan sonra parçalarının yer yüzüne indiğini ve Hz. Muhammed'in (s) elbisesine girip kol yeninden çıktığını söylemiş ve olayı dikkat çekici kılmaya çalışarak tahrif etmişlerdir. Bu tahriflerden birine örnek olarak on beşinci asırda yaşamış Sinanoğlu'nun *Şakk-ı Kamer Mucizesi Mesnevîsini* gösterebiliriz. Sinanoğlu bu eserde, hadîs kaynaklarında geçmeyen detaylarla inşikâku'l-kamer olayını anlatır.<sup>527</sup> İbn Kesîr bu mübalağalara işaret ederek bunların gerçek olmadığını; Ay yarıldıktan sonra parçalarından birinin Hıra dağının arkasında, diğer parçasının ise dağın ön

<sup>522</sup> Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 17/11.

<sup>523</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/263.

<sup>524</sup> Ahatlı, *Hiz. Muhammed'in Peygamberliği*, 226; Akgün, "İnşikâk-ı Kamer Hâdisesi", 41.

<sup>525</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/182-183.

<sup>526</sup> Bu yorum Erdinç Ahatlı'ya aittir bk. Ahatlı, *Hiz. Muhammed'in Peygamberliği*, 226-227.

<sup>527</sup> Fatma Büyükkarcı Yılmaz, "Sinanoğlu'nun Şakku'l-Kamer Mucizesi Hakkındaki Mesnevisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 32/1 (2013), 12-13.



Tayâlisî'nin rivayeti aldığı hocası Yezîd b. Atâ hakkında; İbn Medînî (ö. 234/848) zayıf olduğunu, İbn Hacer ise leyyinu'l-hadîs olduğunu kaydeder.<sup>534</sup> Senedde yer alan Simâk b. Harb ise sadûktur ve kötü hafızası dolayısıyla cerh edilmiştir.<sup>535</sup>

حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: "انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ فُرَيْشٌ: هَذَا سِحْرُ ابْنِ أَبِي كَبْشَةَ، قَالَ: وَقَالُوا: انْتَضَرُوا مَا تَأْتِيكُمْ بِهِ السُّفَارُ، فَإِنَّ مُحَمَّدًا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْحَرَ النَّاسَ كُلَّهُمْ، قَالَ: فَجَاءَ السُّفَارُ فَقَالُوا ذَلِكَ."

Ebû Avâne (176) > Mugîra b. Muksim (136) > Ebu'd-Duhâ (100) > Mesrûk b. el-Ecda' (62) > İbn Mes'ûd (32) dedi ki: "Rasûlullah (s) döneminde Ay yarıldı. Bunun üzerine Kureyş dedi ki: "Bu İbn Ebî Kebşe'nin sihridir. Muhammed'in sihri tüm insanlara etki edecek değil ya! Dışarıdan gelen kervanları bekleyelim, bakalım onlar da görmüş mü?" İbn Mes'ûd dedi ki: "Seferde olanlar gelince onlara sordular onlar da aynı şeyi gördüklerini söylediler."<sup>536</sup>

حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي الْأَعْمَشُ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: "انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اشْهَدُوا."

Şu'be b. el-Haccâc (160) > A'meş (148) > Mücâhid (103) > Abdullah b. Ömer (73) dedi ki: "Rasûlullah döneminde Ay yarıldı ve Rasûlullah "Şahit olun" dedi."<sup>537</sup>

حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: "انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

Şu'be (160) > Katâde b. Di'âme (117) > Enes b. Malik (93) dedi ki: "Rasûlullah (s) döneminde Ay yarıldı."<sup>538</sup>

#### 4.2.2. Abdürrezzâk es-San'ânî'nin el-Musannef'inde İnşikâku'l-Kamer

Abdürrezzâk eserinde iki farklı yerde inşikâku'l-kamer rivayetine yer vermiştir. İki rivayet de mucize bağlamında değerlendirilmemiş farklı konular

<sup>534</sup> Ali b. el-Medînî, *Suâlât Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe*, thk. Abdullah Abdulkadir (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404/1983), 49; Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Takribü't-tehzib*, thk. Muhammed 'Avvâme (Suriye: Daru'r- Reşid, 1406/1986), 603 (No. 7756).

<sup>535</sup> Ebu'l-Hasan Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlelu'l-vâridetu fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah es-Selefi (Riyad: Dâru Tayyibe, 1405/1985), 13/184.

<sup>536</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/236 (No. 293).

<sup>537</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/408 (No. 2003).

<sup>538</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/466 (No. 2072).

altında zikredilmiştir. Bunlardan birincisi *Namaz* bölümü, *el-Âyât* bâbı altında geçmektedir. Musannifin bu bâbı, “âyât” olarak isimlendirmesi, hissi mucizeleri kastetmek için olmayıp bu bölümde Güneş ve Ay tutulmasına dair rivayetlere yer vermiş, Hz. Muhammed’in (s) hüsum ve küsum namazlarını anlatan haberlerini derlemiştir.<sup>539</sup>

عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ عَنْ عِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: "كَسَفَ الْقَمَرَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: سُجِرَ الْقَمَرُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَفْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْتَشَقَّ الْقَمَرُ إِلَى مُسْتَمِرٍّ."

İbn Cüreyc (150) > Amr b. Dînâr (126) > İkrime (104). İbn Abbas’ın mevlâsı İkrime şunu aktardı. Rasûlullah (s) döneminde ay yarıldı (كسفت). Müşrikler; “Ay’a büyü yapıldı” dediler. Bunun üzerine Nebî (s), Kamer sûresinin ilk iki âyeti olan; *Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı...ne zaman bir âyet (mucize) görseler, bu süregelen bir sihirdir derler*<sup>540</sup> kısmını söyledi.”<sup>541</sup>

İbn Abbas’ın azatlı kölesi olan İkrime el-Berberî bu rivayeti mürsel olarak aktarmıştır.

Hadîste Ay’ın yarılması, كَسَفَ / kesefe; tutuldu fiiliyle ifade edilmiştir. كَسَفَ kelimesinin ilk anlamı Ay ve Güneş tutulmasını ifade etmekle birlikte ikinci anlamı olarak; parçalanma, bölünme, parça parça olma durumlarını da ifade etmektedir. Bu kullanımda örnekleri mevcuttur.<sup>542</sup> Kelimenin bu anlama gelen kullanımı, Kur’ân’da da geçmektedir. Tûr sûresinde; ... وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا... / *Gökten bir kütlelin düşmekte olduğunu görseler...*<sup>543</sup> ayetinde كَسَفَ kelimesi; parçalanma manasında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu rivayette كَسَفَ fiiliyle kastedilen Ay tutulması değil, Ay’ın yarılması olayıdır.

*el-Musannef*’te inşikâku’l-kamer olayının geçtiği ikinci rivayet; *Cum’a* bölümünde, *Minber üzerinde kıraat* bâbı altında geçmektedir. Bu rivayet doğrudan

<sup>539</sup> Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, 3/96-105.

<sup>540</sup> Kamer 54/1-2.

<sup>541</sup> Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, 3/104 (No. 4941).

<sup>542</sup> Ebu’l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyisi’l-lüga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru’l-Fikir, 1399/1979), “ksf”, 5/177-178; Râgıb el-İsfahânî, “ksf”, 711.

<sup>543</sup> et-Tûr 52/44.

inşikâku'l-kamer olayını anlatmaz ancak sahâbeden Huzeyfe b. el-Yemân'ın (ö. 36/656) bu olaya işaret eden sözüne yer verilir.

عَنْ ابْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ قَالَ: "سَمِعْتُ خَدِيفَةَ، يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ قَرَأَ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ، فَقَالَ: "قَدِ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ، وَقَدِ انْشَقَّ الْقَمَرُ..."

İbn Uyeyne > Atâ b. es-Sâib > Ebû Abdurrahman es-Sülemî dedi ki; "Ben Huzeyfe'nin Cuma günü minberde, "Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı" ayetini okuduktan sonra "Muhakkak kıyamet yaklaşmış ve Ay yarılmıştır..." dediğini işitdim."<sup>544</sup>

#### 4.2.3. İbn Ebû Şeybe'nin el-Musannef'inde İnşikâku'l-Kamer

Muhaddis İbn Ebû Şeybe, eserinde inşikâku'l-kamer olayına dair herhangi bir rivayete yer vermemiştir. İbn Ebû Şeybe'yi genel olarak mucize rivayetleri bağlamında incelediğimiz başlıkta belirttiğimiz üzere musannif; eserinin yirmi yedinci bölümünü *Kitâbu'l-fedâil* olarak isimlendirmiş ve bu bölümün ilk başlığı olan; *Allah'ın Muhammed'e (s) verdiği şeyler* bâbında 173 rivayete yer vermiştir.<sup>545</sup> Bu rivayetlerin çoğunluğu hissi mucize nevinden olmakla birlikte musannif, bu bâbda veya müstakil bir bölümde inşikâku'l-kamer mucizesine dair rivayete yer vermemiştir.

#### 4.2.4. Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde İnşikâku'l-Kamer

İmam Ahmed *el-Müsned*'inde inşikâku'l-kamer rivayetleri sekiz defa geçmektedir. Bunlardan ilk üçü; Abdullah b. Mes'ûd'dan, dört tanesi Enes b. Mâlik'ten, bir tanesi ise Cübeyr b. Mut'im'den nakledilmiştir.

##### 4.2.4.1. Abdullah b. Mes'ûd Rivayetleri

Birinci rivayet:

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِقَّتَيْنِ، حَتَّى نَظَرُوا إِلَيْهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اشْهَدُوا"

<sup>544</sup> Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 3/193 (No. 5285).

<sup>545</sup> İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/303-329.

Süfyân b. Uyeyne (198) > İbn Ebû Necîh (131) > Mücâhid (102) > Ebû Ma‘mer (?) > İbn Mes‘ûd (32): “Rasûlullah döneminde Ay iki parçaya bölündü (شِقَّتَيْنِ) ve müşrikler bunu gördüler. Bunun üzerine Rasûlullah, “Şahit olun!” dedi.”<sup>546</sup>

Senede yer alan Mücâhid, yukarıda belirttiğimiz üzere meşhur tabîin müfessiri olup inşikâku'l-kamer olayını yazılı olarak kaydeden ilk müelliftir. Muhakkik Şu‘ayb el-Arnaût, hadîsin açıklamasında bu senedin, Buhârî ve Müslim’e göre sahih olduğunu belirtir.

İkinci rivayet:

حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ سِمَاكِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: "انْتَشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى رَأَيْتُ الْجَبَلَ مِنْ بَيْنِ فُرْجَتَيْ الْقَمَرِ."

Müemmel b. İsmâil (206) > İsrâil b. Yûnus (160) > Simâk b. Harb (123) > İbrâhim en-Nehaî (96) > el-Esved b. Yezîd en-Nehaî (75) > İbn Mes‘ûd (32) dedi ki: “Rasûlullah döneminde Ay yarıldı. Öyle ki ben Ay’ın bölünmüş olan bu iki parçası arasından dağı gördüm.”<sup>547</sup>

Senedin başında yer alan Müemmel b. İsmâil hakkında Mizzî şu bilgileri kaydeder: “Ebû Hâtim sadûk olduğunu ve hatasının çok olduğunu, Buhârî ise münkiru'l-hadîs olduğunu söylemiştir. Bazıları da onun kitaplarını gömdüğünü ve hafızasından hadîs rivayet ettiğini bu sebeple çok hata ettiğini söylemiştir.”<sup>548</sup>

Üçüncü rivayet:

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ أَبِي مَعْمَرٍ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: انْتَشَقَّ الْقَمَرُ، وَتَحَنُّ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَنْى حَتَّى ذَهَبَتْ فِرْقَةٌ مِنْهُ خَلْفَ الْجَبَلِ قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اشْهَدُوا".

Ebû Mu‘âviye (194) > A‘meş (148) > İbrâhim en-Nehaî (96) > Ebû Ma‘mer (?) > İbn Mes‘ûd (32) dedi ki: “Biz Peygamberle birlikte Mina’dayken Ay yarıldı. Hatta onun bir parçası dağın arka tarafında kaldı. Bunu üzerine Rasûlullah (s) “Şahit olun!” dedi.”<sup>549</sup>

<sup>546</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/60 (No. 3583).

<sup>547</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/39 (No. 3924).

<sup>548</sup> Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 29/176-179.

<sup>549</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/371 (No. 4360).

#### 4.2.4.2. Enes b. Mâlik Rivayetleri

Birinci rivayet:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ سَأَلَ أَهْلَ مَكَّةَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آيَةَ فَانْشَقَّ الْقَمَرُ بِمَكَّةَ مَرَّتَيْنِ "فَقَالَ: اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ..."

Abdürrezzâk (211) > Ma‘mer (154) > Katâde (117) > Enes (93). Enes dedi ki: “Mekkeliler, Rasûlullah’tan (s) bir âyet (mucize) istediler. Bunun üzerine Mekke’de Ay iki parçaya (مَرَّتَيْنِ) bölündü. Rasûlullah; *Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı...* ayetini okudu”<sup>550</sup>

İkinci rivayet:

حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ أَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً، "فَأَرَاهُمْ انْشِقَاقَ الْقَمَرِ مَرَّتَيْنِ."

Yûnus b. Muhammed (207) > Şeybân b. Abdurrahman (164) > Katâde (117) > Enes (93). “Mekkeliler, Rasûlullah’tan (s) bir âyet (mucize) göstermesini istediler. O da onlara Ay’ın ikiye (مَرَّتَيْنِ) yarılmasını gösterdi.”<sup>551</sup>

Üçüncü rivayetin metni bir önceki rivayetimizle aynıdır.<sup>552</sup>

Dördüncü rivayet:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ وَحَجَّاجٌ قَالَ: حَدَّثَنِي شُعْبَةُ قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ يُحَدِّثُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّهُ قَالَ: "انْشَقَّ الْقَمَرُ فِرْقَتَيْنِ."

Muhammed b. Ca‘fer (193) ve Haccâc b. Muhammed (206) > Şu‘be (160) > Katâde (117) > Enes b. Mâlik (93). Enes dedi ki: “Ay iki parçaya (فِرْقَتَيْنِ) bölündü.”<sup>553</sup>

Beşinci rivayet:

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعَ أَنَسًا يَقُولُ: "انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

<sup>550</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/118 (No. 12688).

<sup>551</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/398 (No. 13154).

<sup>552</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/28 (No. 13303).

<sup>553</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/369 (No. 13918).

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (203) > Şu‘be b. Haccâc (160) > Katâde b. Di‘âme (117) > Enes b. Mâlik (93). Enes dedi ki: “Rasûlullah döneminde Ay yarıldı.”<sup>554</sup> Bu rivayet Tayâlisî’nin *el-Müsned*’inde geçmektedir.<sup>555</sup>

Beşinci rivayetin metin kısmı bir önceki hadîsle aynıdır ancak sened kısmında Tayâlisî’den önce Ebû Abdullah es-Sülemî (?) isminde bir râvi zikredilir.<sup>556</sup> Asıl adı Mühennâ b. Yahyâ olan Ebû Abdullah’ın vefat tarihi bilinmemektedir. Hatîb el-Bağdâdî, Ezdî’nin (ö. 374/985) onun hakkında münkiru’l-hadîs olduğunu söylediğini kaydeder.<sup>557</sup> Sened yönüyle zayıf olan bu rivayet önceki rivayeti destekleme mahiyetinde zikredilmiştir.

#### 4.2.4.3. Cübeyr b. Mut‘im Rivayeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: "انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَارَ فِرْقَتَيْنِ: فِرْقَةٌ عَلَى هَذَا الْجَبَلِ، وَفِرْقَةٌ عَلَى هَذَا الْجَبَلِ، فَقَالُوا: سَحَرْنَا مُحَمَّدًا، فَقَالُوا إِنْ كَانَ سَحَرْنَا فَإِنَّهُ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْحَرَ النَّاسَ كُلَّهُمْ."

Muhammed b. Kesîr (223) > Süleymân b. Kesîr (133) > Husayn b. Abdurrahman (136) > Muhammed b. Cübeyr b. Mut‘im (100) > Ebîhi Cübeyr b. Mut‘im (58). Cübeyr (r) şöyle dedi: “Rasûlullah (s) döneminde Ay yarıldı ve iki parça oldu. Bir parçası bir dağın üzerine, bir parçası ise diğer dağın üzerinde (durdu). Bunu üzerine müşrikler dediler ki; “Muhammed bizi büyüledi.” Sonra şöyle dediler; “Bizi sihriyle etkilemiş olabilir ama tüm insanları etkileyecek değil ya!”<sup>558</sup>

Bu rivayete benzer olarak Tayâlisî’nin *el-Müsned*’inde, İbn Mes‘ûd’dan gelen haberin<sup>559</sup> sonunda Mekkeliler, dışarıdan gelen yolculara bu olayı görüp görmediklerini sorarlar ve onlar da gördüklerini söylerler. Ancak buradaki rivayette metnin sonunda bu detay zikredilmemiştir.

Senedde yer alan Süleymân b. Kesîr, hakkında olumsuz konuşulmuş bir râvidir. Onun hakkında İbn Hibbân el-Büstî, hatasının çok olduğunu, sikalara muhalefet ettiği rivayetlerinin hüccet olmayacağını, onlara muvafık olanlarda ise bir

<sup>554</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/370 (No. 13919).

<sup>555</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/466 (No. 2072).

<sup>556</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/386-387 (No. 13958).

<sup>557</sup> Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/266 (No. 7219).

<sup>558</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 27/314 (No. 16750).

<sup>559</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/236 (No. 293).

sorun olmadığını söyler.<sup>560</sup> Husayn b. Abdurrahman için İbn Hacer, sika olduğunu ancak ömrünün sonlarına doğru hafızasının zayıfladığını söylemiştir.<sup>561</sup>

#### 4.2.5. Dârimî'nin es-Sünen'inde İnşikâku'l-Kamer

Dârimî'nin *es-Sünen* adlı eserini mucize rivayetleri açısından incelediğimiz başlıkta, mukaddime bölümünden ve bu bölümde Hz. Muhammed'e (s) ikram edilmiş olan harikulade olayların anlatıldığı rivayetlerden bahsettik. Tasnif döneminde hissi mucize rivayetlerine verdiği önemle dikkat çeken Dârimî'nin eserinde inşikâku'l-kamer olayına dair bir rivayet tespit edemedik.

#### 4.2.6. Buhârî'nin el-Câmi'u's-sahîh'inde İnşikâku'l-Kamer

İmam Buhârî, hocası Dârimî'nin aksine inşikâku'l-kamer olayına kitabında on iki defa yer verir. Bunlardan üç tanesi *Menâkıb* bölümünde, dört tanesi *Menâkıbu'l-ensâr* bölümünde, beş tanesi ise *Tefsîru'l-Kur'ân* bölümünde geçmektedir.

*Menâkıbu'l-ensâr* bölümünün bâb sıralamasına baktığımız zaman olayların kronolojik olarak yer aldığını görmekteyiz. Buhârî, bu bölümde *Ömer b. Hattâb'ın (r) Müslüman olması* bâbıyla,<sup>562</sup> *Habeşistan'a hicret* bâbı<sup>563</sup> arasında *İnşikâku'l-kamer* rivayetlerine yer vermiştir. Bu sıralamayı tercih etmiş olması inşikâku'l-kamer mucizesinin, Medine'ye hicretten yaklaşık beş yıl önce ve Habeşistan'a hicretten önce gerçekleştiğini göstermektedir.<sup>564</sup>

İmam Buhârî, ta'lik yaparak hadîsleri mükerrer olarak zikretme usûlüne rağmen inşikâku'l-kamer olayına dair rivayetleri *Alâmâtu'n-nübüvve* bâbına almamıştır. Bu bölümün birinci başlığında Buhârî özelinde değerlendirme yaptığımız başlıkta değindiğimiz üzere; İmam Buhârî'nin alâmât anlayışı mucizeden farklıdır ve daha geneldir.<sup>565</sup> Onun döneminde mucize kelimesi ıstılâhî anlamıyla kullanılmadığı için o, bu olayları mucize ismiyle değerlendirmemiştir. Musannif, inşikâku'l-kamer rivayetlerini üç farklı bâb altında değerlendirir. Bunlardan iki tanesi müstakil olarak

<sup>560</sup> İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/420.

<sup>561</sup> İbn Hacer, *Takrîbü't-tehîz*, 170 (No. 1369).

<sup>562</sup> Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 35.

<sup>563</sup> Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 37.

<sup>564</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/632.

<sup>565</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/581.

inşikâku'l-kamer olayına işaret eden bâblardır. Bu olayı, inşikâku'l-kamer ismiyle müstakil bâb altında değerlendirmesi, Buhârî'nin meseleyi dikkat çekici hale getirme gayesini göstermesiyle birlikte; mucizede yer alan tehdî şartını, alâmâtta aramadığını da göstermektedir.

#### 4.2.6.1. Kitâbu'l-Menâkıb'da Geçen Rivayetler

*Menâkıb* bölümünün yirmi dördüncü bâbını; *alâmâtü'n-nübüvve* diye isimlendirip burada hissi, gaybî ve bereket mucizelerine dair 63 rivayete yer veren müellif, *Menâkıb* bölümünün yirmi altıncı bâbını, müstakil olarak inşikâku'l-kamer olayına ayırmıştır. Bu bâbı; *Müşriklerin Peygamber'den (s) bir âyet göstermesini istemeleri ve onun da kendilerine Ay'ın yarılmasını göstermesi* olarak isimlendiren müellifin; rivayeti, Abdürrezzâk'tan farklı olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Buhârî şârihlerinden Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520) bâb isminde geçen “âyet” kelimesi için; “Bundan kasıt harikulade olan mucizedir ki inşikâku'l-kamer de bunlardandır” açıklamasını yapar.<sup>566</sup> Abdulvahid el-Hâşimî (ö. 1392/1972)<sup>567</sup> bu bâbın *Alâmâtü'n-nübüvve* bâbına bağlı olduğunu ve musannifin buraya almış olduğu üç rivayetin bâb ismine mutabık olduğunu söyler.<sup>568</sup>

Bu bâbda üç rivayete yer verir. Bunlardan birincisi şöyledir:

بَابُ سُؤَالِ الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُرِيَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آيَةَ فَأَرَاهُمْ انشِقَاقَ الْقَمَرِ. حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عَيْنَةَ عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ "انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِقَّتَيْنِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اشْهَدُوا."

Sadaka b. Fudâle (223) > Süfyân b. Uyeyne (198) > İbn Ebû Necîh (131) > Mücâhid (102) > Ebû Ma‘mer (?) > Abdullah b. Mes‘ûd (32). İbn Mes‘ûd şöyle dedi: “Rasûlullah döneminde Ay iki parça olarak (شِقَّتَيْنِ) yarıldı. Bunun üzerine Rasûlullah; “Şahit olun!” dedi.<sup>569</sup>

İbn Hacer, Buhârî'nin burada hadîsi ta‘lik yoluyla kaydettiğini söyler. Metnin tam hali, *Kitâbu't-tefsîr* bölümünde İbrahim üzerinden gelen İbn Mes‘ûd'un naklinde

<sup>566</sup> Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ el-Ensârî, *Minhatü'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî (Tuhfetü'l-bârî)* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005), 6/659.

<sup>567</sup> Hâşimî, *Lübbü'l-lübâb*, 1/23 (Yayın hazırlayanın önsözü).

<sup>568</sup> Hâşimî, *Lübbü'l-lübâb*, 3/200.

<sup>569</sup> Buhârî, “Menâkıb”, 26 (No. 3636).

yer almaktadır.<sup>570</sup> Metnin sonunda Hz. Muhammed'in (s) "Şahit olun!" demesi bu olayın diğer hissi mucizelerden çok daha önemli ve azîm olduğuna işaret etmektedir.<sup>571</sup>

İkinci rivayet:

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يُونُسُ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ. وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ حَدَّثَهُمْ: "أَنَّ أَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً فَأَرَاهُمْ انْتِشَاقَ الْقَمَرِ."

Abdullah b. Muhammed (229) > Yunus b. Muhammed (207) > Şeybân b. Abdurrahman (164) > Katâde (117) (Tahvîl). Halîfe b. Hayyât (246) > Yezîd b. Zürey' (182) > Sa'îd b. Ebû Arûbe (156) > Katâde b. Di'âme (117) > Enes b. Mâlik (93). Enes şu hadîsi rivayet etti: "Mekkeliler, Rasûlullah'tan (s) bir âyet (mucize) göstermesini istediler. O da onlara Ay'ın yarılmasını gösterdi."<sup>572</sup>

Bu rivayette inşikâku'l-kamer olayının Mekke'li müşriklerin talep etmesinden sonra gerçekleştiğinden bahsedilir ki bu detay bazı rivayetlerde yer almaktadır. İbn Hanbel ve Tayâlisî'nin yer verdiği Enes b. Mâlik rivayetlerinde de bu bilgi geçmemektedir.<sup>573</sup> Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yine Enes'ten gelen iki rivayette Mekkelilerin taleplerinden bahsedilir ancak metnin sonunda Ay'ın yarılması مرتين / merretein kelimesiyle ifade edilir.<sup>574</sup> Buhârî, مرتين lafzıyla gelen rivayetleri almamıştır. Bu konuyla ilgili detaylı açıklama inşikâku'l-kamer bölümünün girişinde yapıldı.

Üçüncü rivayet:

حَدَّثَنِي خَلْفُ بْنُ خَالِدِ الْقُرَشِيِّ حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ مُضَرَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا "أَنَّ الْقَمَرَ انْتَشَقَّ فِي زَمَانِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

<sup>570</sup> Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 55 (No. 4864); İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/632.

<sup>571</sup> Zekeriyâ el-Ensârî, *Minhatü'l-bârî*, 6/659.

<sup>572</sup> Buhârî, "Menâkıb", 26 (No. 3637).

<sup>573</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/369 (No. 13918), 21/370 (No. 13919); Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/466 (No. 2072).

<sup>574</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/118 (No. 12688), 20/398 (No. 13154).

Halef b. Hâlid el-Kureşî (229) > Bekr b. Mudar (174) > Ca'fer b. Rebî'a (136) > Irâk b. Mâlik (101) > Ubeydullah b. Abdullah b. Mes'ûd (94) > İbn Abbas (68) dedi ki: "Rasûlullah (s) zamanında (زَمَان) Ay yarıldı."<sup>575</sup>

#### 4.2.6.2. Kitâbu Menâkibi'l-Ensâr'da Geçen Rivayetler

İmam Buhârî kitabının bu bölümünde, *İnşikâku'l-kamer* bâbı altında dört rivayete daha yer verir ve bunlar önceki bölümde kaydettiğimiz rivayetlerle genel olarak aynıdır. Birinci rivayet şöyledir:

بَابُ انْشِقَاقِ الْقَمَرِ. حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: "أَنَّ أَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً، فَأَرَاهُمُ الْقَمَرَ شِقَّتَيْنِ، حَتَّى رَأَوْا جِرَاءَ بَيْنَهُمَا."

Abdullah b. Abdulvehhab (228) > Bişr b. Mufaddal (187) > Sa'îd b. Ebû Arûbe (156) > Katâde b. Di'âme (117) > Enes b. Mâlik (93): "Mekkeliler, Rasûlullah'tan (s) bir âyet (mucize) göstermesini istediler. O da onlara Ay'ı iki parça (شِقَّتَيْنِ) olarak gösterdi. Hatta o iki parça arasından Hîra dağı görürdüler."<sup>576</sup>

Bir önceki bölümde yine Enes'ten gelen rivayette, müşriklerin talebi sonrası gerçekleşen olay aktarılmıştır. Ancak burada انشق fiili geçmeyip; "Ay'ı iki parça olarak gösterdi" (فَأَرَاهُمُ الْقَمَرَ شِقَّتَيْنِ) denilmektedir. Ayrıca önceki bölümde geçen Enes'in rivayetine ek olarak burada müşriklerin, bu iki parça ortasından Hîra dağı görürdükleri bilgisi kaydedilmiştir.

İkinci rivayet:

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "انْشَقَّ الْقَمَرُ وَنَحْنُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِئَى، فَقَالَ: اسْهَدُوا وَذَهَبَتْ فِرْقَةٌ نَحْوَ الْجَبَلِ."

Abdân Ebû Abdurrahman (221) > Ebû Hamza (167) > A'meş (148) > İbrâhim en-Nehaî (96) > Ebû Ma'mer (?) > İbn Mes'ûd (32) dedi ki: "Biz Rasûlullah'la birlikteyken Ay yarıldı. O da bize 'şahit olun!' dedi. Ay'ın bir parçası dağ tarafına doğru gitti."<sup>577</sup>

<sup>575</sup> Buhârî, "Menâkib", 26 (No. 3638).

<sup>576</sup> Buhârî, "Menâkibu'l-Ensâr", 36 (No. 3868).

<sup>577</sup> Buhârî, "Menâkibu'l-Ensâr", 36 (No. 3869).

Bu rivayette İbn Mes‘ûd’dan; “Dağ tarafına doğru gitti” diye ifade edilen durum, İbn Hanbel’in *el-Müsned*’inde; “dağın arkasına gitti” şeklinde ifade edilmiştir. İki rivayete göre de bu durum gerçekleştiğinde İbn Mes‘ûd ve Hz. Muhammed (s) Mina’da bulunmaktadır.<sup>578</sup>

Musannif Buhârî, bu rivayetten sonra mütâbi‘ olarak iki sened ekler. Bunlardan birincisi Ebu’d-Duhâ > Mesrûk > İbn Mes‘ûd tarikiyle; “Mekke’deyken yarıldı” ifadesidir. Bu senedi biz Tayâlisî bölümünde kaydetmiştik ancak o rivayette “Mekke’deyken yarıldı” kaydı açık olarak geçmeyip müşriklerin bu olay gerçekleştikten sonra söyledikleri sözlere yer verilmiştir.<sup>579</sup> Buhârî’nin eklediği ikinci sened; İbn Ebû Necîh > Mücâhid > Ebû Ma‘mer > İbn Mes‘ûd şeklinde olup; hadîs bu senedle hem kendi kitabında hem de İbn Hanbel’in *el-Müsned*’inde geçmektedir.<sup>580</sup>

Üçüncü rivayet<sup>581</sup> İbn Abbas’tan gelen “Rasûlullah (s) zamanında (زَمَان) Ay yarıldı.” rivayetiyle aynıdır.<sup>582</sup> Menâkıb bölümünde geçen bu rivayeti Buhârî, hocası Halef b. Hâlid’den naklederken burada yani *Menâkıbu’l-ensâr* bölümünde, Osman b. Salih’ten (219) nakletmiştir. Seneddeki bu fark dışında ikisi arasında bir fark yoktur.

Bu bâbda yer alan dördüncü rivayet ise Amr b. Hafs (222) > Hafs b. Gıyâs (194) > A‘meş (148) > İbrahim (96) > Ebû Ma‘mer (?) > İbn Mes‘ûd tarikiyle gelen; “Ay yarıldı” sözüdür.<sup>583</sup> Metin olarak kısa olan bu rivayette detay bir bilgi geçmez ancak İmam Buhârî destek mahiyetinde bu bâbın son hadîsi olarak kaydetmiştir.

#### 4.2.6.3. Kitâbu Tefsîri’l-Kur’ân’da Geçen Rivayetler

Musannif Buhârî; Kamer sûresinin tefsiri bâbında inşikâku’l-kamer olayına dair beş rivayete yer verir. Bunlardan birincisi:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ، وَسُفْيَانَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ  
قَالَ: "انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَقَّتَيْنِ: فَرَقَةً فَوْقَ الْجَبَلِ، وَفَرَقَةً دُونَهُ، فَقَالَ رَسُولُ  
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: انْهَدُوا."

<sup>578</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/371 (No. 4360).

<sup>579</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/236 (No. 293).

<sup>580</sup> Buhârî, “Menâkıb”, 26 (No. 3636); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/60 (No. 3583).

<sup>581</sup> Buhârî, “Menâkıbu’l-Ensâr”, 36 (No. 3870).

<sup>582</sup> Buhârî, “Menâkıb”, 26 (No. 3638).

<sup>583</sup> Buhârî, “Menâkıbu’l-Ensâr”, 36 (No. 3871).

Müsedded b. Müshir (228) > Yahyâ b. Sa'îd (198) > Şu'be b. Haccâc (160) ve Süfyân es-Sevrî (161) > A'meş (148) > İbrâhim en-Nehâî (96) > Ebû Ma'mer (?) > İbn Mes'ûd (32) dedi ki: "Rasûlullah döneminde Ay iki parça olarak (فِرْقَتَيْنِ) yarıldı. Bir parçası dağın üzerinde (فَوْقَ الْجَبَلِ) diğer parçası ise dağın alt tarafında (durdu). Rasûlullah; 'şahit olun!' dedi.<sup>584</sup>

Metinde geçen فِرْقَتَيْنِ / firkateyn kelimesi, iki parça anlamındadır.<sup>585</sup> Ay'ın yarılma durumu burada olduğu gibi bazı rivayetlerde فِرْقَتَيْنِ kelimesiyle,<sup>586</sup> bazılarında ise شِقَّتَيْنِ lafzıyla ifade edilmiştir.<sup>587</sup> شِقَّتَيْنِ / şikkateyn kelimesi, iki yarım anlamına gelmektedir.<sup>588</sup> Bu açıdan lafız değişikliği olsa da rivayetin anlamında bir farklılık yoktur. Enes b. Mâlik'ten gelen bazı rivayetlerde yer alan مرتين / merreteyn lafzı hakkında konunun giriş bölümünde bilgi verdiğimiz için tekrar etmiyoruz. Ancak mezkur üç kelime de aynı durumu ifade etmekte ve Ay'ın iki eşit parçaya bölündüğünü söylemektedir.

İkinci rivayet:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ: أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: "اِشْتَقَّ الْقَمَرُ وَتَحَنُّنٌ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَارَ فِرْقَتَيْنِ، فَقَالَ لَنَا: اشْهَدُوا اِشْهَدُوا."

Ali İbnü'l-Medînî (234) > Süfyân (198) > İbn Ebî Necîh (131) > Mücâhid (102) > Ebû Ma'mer (?) > İbn Mes'ûd (32) dedi ki: "Biz Rasûlullahla birlikteyken Ay yarıldı ve iki parça (فِرْقَتَيْنِ) oldu. Rasûlullah bize, 'şahit olun! şahit olun!' dedi."<sup>589</sup>

İbn Mes'ûd bu rivayette, vâkıa gerçekleştiğinde Hz. Muhammed (s) ile birlikte olduğu söylemektedir. Buna benzer olan rivayetleri yukarıda zikretmiştik.<sup>590</sup> Bunlardan İbn Hanbel'de geçen rivayette İbn Mes'ûd, Mina'da olduklarını söylerken burada yer zikretmemiştir. Bir önceki rivayetlerde olduğu gibi burada da Ay'ın durumu فِرْقَتَيْنِ kelimesiyle ifade edilmiştir. Ayrıca bu metinde "Şahit olun!" lafzı iki defa söylenmiştir ki bu da diğer rivayetlerde yer almamaktadır.

<sup>584</sup> Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 55 (No. 4864).

<sup>585</sup> Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 19/206.

<sup>586</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/370 (No. 13919), 27/314 (No. 16749).

<sup>587</sup> Buhârî, "Menâkıb", 26 (No. 3636), "Menâkıbu'l-Ensâr", 36 (No. 3868); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/60 (No. 3583).

<sup>588</sup> Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 17/10.

<sup>589</sup> Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 55 (No. 4865).

<sup>590</sup> Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 36 (No. 3869); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/371 (No. 4360).

Bu bâbda geçen üçüncü rivayet<sup>591</sup> İbn Abbas'tan nakledilen ve metin kısmında فِي زَمَانِ النَّبِيِّ / Nebî zamanında şeklinde diğerlerinden farklı olarak gelen rivayettir.<sup>592</sup> İbn Abbas'tan gelen rivayetlerin dikkat çekici özelliği lafızlarının hiç değişmeden aynı şekliyle kaydedilmiş olmasıdır. Ayrıca İmam Buhârî, İbn Abbas'ın bu rivayetini üç bâbda da zikretmiştir.

Dördüncü rivayet<sup>593</sup> Enes b. Mâlik'in rivayeti olup Mekkelilerin isteği üzere gerçekleştiği şeklinde gelen rivayettir.<sup>594</sup> Beşinci rivayet ise yine Enes b. Mâlik'ten kısa olarak gelen; "Ay iki parça olarak yarıldı" rivayetidir.<sup>595</sup>

#### 4.2.7. Müslim'in el-Câmi'ü's-sahîh'inde İnşikâku'l-Kamer

Müslim, *es-Sahîh*'in *Kıyametin, cennetin ve cehennemın sıfatları* bölümünde inşikâku'l-kamer olayına dair dokuz rivayete yer vermiştir. Bunlardan üç tanesi İbn Mes'ud, üç tanesi Enes, iki tanesi İbn Ömer, bir tanesi ise İbn Abbas rivayetidir. İmam Nevevî bu rivayetleri *İnşikâku'l-kamer* bâb ismiyle değerlendirmiş ve kaydetmiştir. Bu rivayetlerden farklı lafızlarla gelenleri sırasıyla inceleyeceğiz.

Birinci rivayet:

حَدَّثَنَا عَمْرُو النَّاقِدُ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: "انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشِقَّتَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اشْهَدُوا."

Amr en-Nâkîd (232) ve Züheyr b. Harb (234) > Süfyân (198) > Abdullah b. Ebû Necîh (131) > Mücâhid (102) > Ebû Ma'mer (?) > İbn Mes'ûd (32) dedi ki: "Rasûlullah döneminde Ay iki parça olarak (بِشِقَّتَيْنِ) yarıldı. Rasûlullah; 'şahit olun!' dedi."<sup>596</sup>

İkinci rivayet:

<sup>591</sup> Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'an", 55 (No. 4866).

<sup>592</sup> Buhârî, "Menâkıb", 26 (No. 3638), "Menâkıbu'l-Ensâr", 36 (No. 3870).

<sup>593</sup> Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'an", 55 (No. 4867).

<sup>594</sup> Buhârî, "Menâkıb", 26 (No. 3637), "Menâkıbu'l-Ensâr", 36 (No. 3868); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/118 (No. 12688), 20/398 (No. 13154), 21/28 (No. 13303).

<sup>595</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/369 (No. 13918).

<sup>596</sup> Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 43 (8/132).

وَحَدَّثَنَا مُنْجَابُ بْنُ الْحَارِثِ التَّمِيمِيُّ أَخْبَرَنَا ابْنُ مُسْهَرٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: "بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِئَى، إِذَا انْفَلَقَ الْقَمَرُ فُلْقَتَيْنِ، فَكَانَتْ فُلْقَةً وَرَاءَ الْجَبَلِ، وَفُلْقَةً دُونَهُ. فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اشْهَدُوا."

Mincâb b. el-Hâris (231) > İbn Müshir (189) > A‘meş (148) > İbrâhim en-Nehâî (96) > Ebû Ma‘mer (?) > İbn Mes‘ûd (32) dedi ki: “Biz Rasûlullah’la (s) birlikte Mina’daydık birden Ay iki parça olarak (فُلْقَتَيْنِ) yarıldı. Bir parçası dağın arkasında (وَرَاءَ الْجَبَلِ), bir parçası ise aşağısında durdu. Rasûlullah bize 'şahit olun!' dedi.”<sup>597</sup>

Ay’ın yarılması olayını nakleden sahâbîlerden sadece İbn Mes‘ûd’un rivayetlerinde Ay’ın yarıldıktan sonra parçalarının nerede ve nasıl durduğuna dair bilgiler geçmekte olup diğer sahâbîlerin nakillerinde bu detaylar yer almaz. Burada gördüğümüz rivayet de bunlardan bir tanesidir. Yine İbn Mes‘ûd’dan nakledilen ve Buhârî’de benzer olarak geçen rivayette,<sup>598</sup> Ay’ın bir parçasının dağın üzerinde durduğu nakledilirken burada dağın arkasında olduğu bilgisi yer almaktadır.

Üçüncü rivayet:

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذِ الْعَنْبَرِيِّ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: "انْتَشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُلْقَتَيْنِ، فَسَوَّرَ الْجَبَلُ فُلْقَةً، وَكَانَتْ فُلْقَةً فَوْقَ الْجَبَلِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ."

Abdullah b. Mu‘âz el-Anberî (237) > Mu‘âz b. Mu‘âz el-Anberî (196) > Şu‘be (160) > A‘meş (148) > İbrâhim en-Nehâî (96) > Ebû Ma‘mer (?) > İbn Mes‘ûd (32) dedi ki: “Rasûlullah (s) döneminde Ay iki parça olarak (فُلْقَتَيْنِ) yarıldı. Dağ, Ay’ın bir parçasının önünde kaldı (فَسَوَّرَ الْجَبَلُ فُلْقَةً). Bir parçası ise dağın üzerinde durdu. Bunun üzerine Rasûlullah; 'Allah’ım şahit ol!' dedi.”<sup>599</sup>

Önceki rivayetlerde شقتين - فرقتين / şikkateyn - firkateyn lafızlarıyla ifade edilen durum bu iki rivayette فلقتين / filkateyn olarak tasvir edilmiştir. Kelime, anlam olarak bir farklılık arz etmeyip; “yarılmış bir şeyin parçası” olarak tarif edilir.<sup>600</sup>

<sup>597</sup> Müslim, “Sıfatu’l-kıyâme”, 44 (8/132).

<sup>598</sup> Buhârî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 55 (No. 4864).

<sup>599</sup> Müslim, “Sıfatu’l-kıyâme”, 45 (8/132).

<sup>600</sup> Muhammed b. Ali b. Adem b. Mûsa el-İtiyûbî el-Vellevî, *el-Bahru’l-muhîtu’s-seccâc fî şerhi Sahîhi’l-İmam Müslim bin el-Haccâc* (Riyad: Dâru İbn’il-Cevzî, 1426/2005), 43/431.

İmam Müslim'in tahrîc ettiği son iki İbn Mes'ûd rivayetinin; birisinde, "Ay'ın parçası dağın arkasında kaldı" şeklinde; ikincisinde ise "Dağ, Ay'ın bir parçasını kapattı" şeklinde geçmektedir. Ahmed b. Hanbel'in tahrîc ettiği İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivayette de aynı şekilde parçalardan birinin dağın arkasında kaldığı kaydedilmiştir.<sup>601</sup> Bu üçü dışındaki rivayetlerde Ay'ın parçalarından birinin dağın arkasında kaldığına yönelik bir bilgi yer almamaktadır. Aynı şekilde sonda yer alan "Allah'ım şahit ol!" lafzı diğer rivayetlerde, orada bulunanlara; "Şahit olun!" şeklinde kaydedilmiştir.

Dördüncü rivayetin metnine yer verilmemiş olup İbn Ömer'den gelen tarik zikredilerek bir önceki rivayetin benzeri olduğu bilgisiyle kaydedilmiştir.<sup>602</sup> Beşinci rivayette ise metin kısmında; "Şahit olun! Şahit olun!" şeklinde iki defa geçtiği bilgisi aktarılmaktadır.<sup>603</sup>

Müslim'de yer alan altıncı inşikâku'l-kamer rivayeti, Enes b. Mâlik'ten gelen ve Mekkelilerin isteği üzere gerçekleştiğini anlatan rivayettir.<sup>604</sup> Bu rivayetin metni, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde; Yûnus > Şeybân > Katâde > Enes tarikiyle gelen rivayetle aynıdır.<sup>605</sup> Müslim aynı sened ve metni hocası Züheyr b. Harb (234) ve Abd b. Humeyd (249) üzerinden aktarmaktadır. Müslim'in kaydettiği metinde مرتين / merreteyn lafzı geçmektedir ki bu haliyle rivayet, Buhârî'deki Enes nakillerine muhalefet etmiştir.<sup>606</sup>

Yedinci rivayet yine Enes b. Mâlik'ten bir önceki Şeybân rivayetiyle aynı manada olduğu ifade edilerek metinsiz olarak kaydedilmiştir.<sup>607</sup>

Sekizinci rivayet Enes b. Mâlik'ten kısa olarak aktarılan "Ay iki parçaya (فِرْقَتَيْن) bölündü"<sup>608</sup> metnidir ki aynı metin benzer senedle İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inde geçmektedir.<sup>609</sup>

<sup>601</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/371 (No. 4360).

<sup>602</sup> Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 45 (8/133).

<sup>603</sup> Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 45 (8/133).

<sup>604</sup> Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 46 (8/133).

<sup>605</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/398 (No. 13154).

<sup>606</sup> Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 36 (No. 3868), "Tefsîru'l-Kur'ân", 55 (No. 4867).

<sup>607</sup> Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 46 (8/133).

<sup>608</sup> Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 47 (8/133).

<sup>609</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/369 (No. 13918).

Müslim’de geçen dokuzuncu inşikâku’l-kamer rivayeti, İbn Abbas’tan gelen; “Rasûlullah (s) zamanında (زَمَان) Ay yarıldı” metnidir.<sup>610</sup> Buhârî bu rivayeti, kitabının üç farklı bâbında Müslim’le aynı şekilde tahrîc etmiştir.<sup>611</sup>

İmam Müslim’in inşikâku’l-kamer hadîslerini tahrîc ettiği bölüm; *Kıyametin, cennetin ve cehennemın sıfatları* bölümüdür. İnşikâku’l-kamer olayına dair rivayetlerden önce “duhan”la ilgili rivayetlere yer verir.<sup>612</sup> Duhan hakkında naklettiği beş rivayette, Peygamber döneminde gerçekleştiğini dolayısıyla da Duhan sûresinde geçen bu duman olayının kıyamet günü gerçekleşeceği şeklinde yorumlanmasının yanlış olduğuna dair sahâbe kavillerini nakleder. Bu rivayetlerden sonra inşikâku’l-kamer olayının Mekke döneminde gerçekleştiğini aktaran rivayetlere yer vermiş olması, Ay’ın yarılması olayının kıyamet günü gerçekleşeceğini söyleyenlere cevap mahiyetinde değerlendirdiğini göstermektedir.

#### 4.2.8. Sünen-i Erba‘a’da İnşikâku’l-Kamer

İbn Mâce (ö. 273/887) ve Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) *es-Sünen* adlı eserlerinde inşikâku’l-kamer olayına dair herhangi bir rivayet yer almamaktadır.

İmam Tirmizî (ö. 279/892) *es-Sünen* adlı eserinde iki farklı bâb altında inşikâku’l-kamer olayına dair rivayetleri kaydetmiştir. Bunlardan birincisi *Fiten* bölümünde, *İnşikâku’l-kamer hakkında gelen haberler* bâbı altındadır. İkincisi ise *Tefsîru’l-Kur’ân* bölümünde, *Kamer sûresi* bâbıdır.

Fiten kelimesi lügat anlamıyla fitnenin çoğuludur ve altın maddesini elde etmek amacıyla altının ateşe sokulması, böylece değersiz olan parçalardan arındırılmasıdır.<sup>613</sup> İbn Hacer’in aktardığı üzere bazılarının göre fitne kelimesinin asıl anlamı; denemek, imtihan etmektir. Sonraları zorluk ve sınama durumlarında ortaya çıkan istenmeyen durumlar için kullanıldı. Daha sonra inkar, günah, yakma-yıkma ve fücür anlamlarını kapsayacak şekilde mutlak olarak kullanılmaya başlandı.<sup>614</sup> Hadîs

<sup>610</sup> Müslim, “Sıfatu’l-kıyâme”, 48 (8/133).

<sup>611</sup> Buhârî, “Menâkıb”, 26 (No. 3638), “Menâkıbu’l-Ensâr”, 36 (No. 3870), “Tefsîru’l-Kur’ân”, 55 (No. 4866).

<sup>612</sup> Müslim, “Sıfatu’l-kıyâme”, 39-42 (8/130-132).

<sup>613</sup> Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “ftn”, 623.

<sup>614</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 13/3.

kitaplarında fiten başlıklarıyla kastedilen; Müslümanların kıyamete kadar karşılaşacakları, dâhili ihtilaf, kavga, savaş ve karışıklık gibi olaylardır.<sup>615</sup>

İmam Tirmizî'nin *Fiten* bölümü, *İnşikâku'l-kamer* bâbında kaydettiği tek rivayet şöyledir:

بَابُ مَا جَاءَ فِي انْشِقَاقِ الْقَمَرِ. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ عَنْ شُعْبَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: انْفَلَقَ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اشْهَدُوا".

Mahmûd b. Gaylân (239) > Ebû Dâvûd (204) > Şu'be (160) > A'meş (148) > Mücâhid (102) > İbn Ömer (73) dedi ki: "Rasûlullah döneminde Ay yarıldı ve Rasûlullah bize "Şahit olun!" dedi.<sup>616</sup> İbn Ömer'den gelen aynı rivayet Tayâlisî'nin *el-Müsned*'inde انْشَقَّ / inşekka lafzıyla geçmektedir.<sup>617</sup>

İmam Tirmizî bu rivayetten sonra konuyla ilgili İbn Mes'ûd, Enes ve Cübeyr'den gelen haberlerin de olduğunu söyler ve bu hadîs için hasen-sahih ifadesini kullanır. Yukarıda değindiğimiz üzere hadîs kitaplarının bölüm isimlerinden biri olan fiten; kıyamete kadar karşılaşılabilecek olayların genel adı olarak kullanılmıştır.<sup>618</sup> İmam Tirmizî, Ay'ın yarılmasına dair rivayeti; "Rasûlullah döneminde Ay yarıldı" şeklinde kitabının bu bölümünde kaydeder. Böylece inşikâku'l-kamer olayının kıyamet saati gerçekleşeceğini düşünenlere cevap verdiği kanaatindeyiz.

Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde inşikâku'l-kamer rivayetlerinin nakledildiği ikinci kısım; *Tefsîr'ul-Kur'ân* bölümü, *Kamer sûresi* bâbıdır. Musannif bu bölümde; inşikâku'l-kamer olayına dair İbn Mes'ûd'dan iki,<sup>619</sup> Enes, İbn Ömer ve Cübeyr b. Mut'im'den birer rivayete yer verir. İbn Mes'ûd rivayetlerinden birincisi Müslim'in tahrîc ettiği ve İbn Mes'ûd'un bu olay gerçekleştiğinde Mina'da olduklarını ifade

<sup>615</sup> Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 83; İlyas Çelebi, "Fiten ve Melâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Ağustos 2023).

<sup>616</sup> Tirmizî, "Fiten", 20 (No. 2182).

<sup>617</sup> Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/408 (No. 2003).

<sup>618</sup> Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 83.

<sup>619</sup> Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 54 (No. 3285, 3287).

ettiği rivayetiyle aynıdır.<sup>620</sup> İbn Mes‘ûd’un ikinci rivayeti ise benzer şekilde Buhârî’de geçmektedir.<sup>621</sup>

Tirmizî’nin kaydettiği Enes b. Mâlik rivayeti,<sup>622</sup> inşikâku’l-kamerin Mekkelilerin talep etmesi sonucu gerçekleştiğini anlatan rivayettir ve musannif burada; Buhârî’ye değil, Müslim’e mutabık olan metni kaydetmiştir. Müslim’deki Enes b. Mâlik rivayetinde Ay’ın yarılma durumu مَرَّتَيْن / merreteyn lafzıyla ifade edilmiştir<sup>623</sup> ve Tirmizî de bu rivayeti almıştır. Buhârî’deki rivayetlerde bu ibare geçmez.<sup>624</sup>

Bu bölümdeki İbn Ömer rivayeti,<sup>625</sup> *Fiten* bölümünde geçen rivayetle aynıdır.<sup>626</sup> Cübeyr b. Mut‘im rivayeti<sup>627</sup> ise İbn Hanbel’in *el-Müsned*’inde geçen rivayetin aynısıdır.<sup>628</sup>

İmam Nesâî’nin (ö. 303/915), *Sünenü’n-Nesâî* adıyla meşhur olmuş ve muteber hadîs kitapları içerisinde sayılan *el-Müctebâ* (*el-Müctenâ*) isimli eserinde, inşikâku’l-kamer rivayeti geçmez. Ancak *el-Müctebâ*’nın da kaynağı olan *es-Sünenü’l-kübrâ* adlı eserinde *Tefsîr* bölümü, *Kamer sûresi* bâbında üç rivayete yer verir.<sup>629</sup> Bilindiği üzere Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*’yı Remle emîrine takdim etmiş daha sonra emîrin isteği üzerine onun içerisinden sahih hadîsleri seçerek *el-Müctebâ*’yı telif etmiştir.<sup>630</sup> *Sünenü’l-kübrâ*’da yer verdiği inşikâku’l-kamer rivayetlerini *el-Müctebâ*’ya almamış olması bu rivayetlerin sıhhatinden şüphe duyduğu anlamına gelmez. Çünkü Nesâî, *el-Müctebâ* olarak telif ettiği eserine ahkam hadîsleri dışındaki konulardan sadece iman bölümünü almış; fedâil, menâkıb ve tefsir gibi bölümleri

<sup>620</sup> Müslim, “Sıfatu’l-kıyâme”, 44 (8/132).

<sup>621</sup> Buhârî, “Menâkıb”, 26 (No. 3636); “Tefsîru’l-Kur’ân”, 55 (No. 4865).

<sup>622</sup> Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 54 (No. 3286).

<sup>623</sup> Müslim, “Sıfatu’l-kıyâme”, 46 (8/133).

<sup>624</sup> Buhârî, “Menâkıbu’l-Ensâr”, 36 (No. 3868), “Tefsîru’l-Kur’ân”, 55 (No. 4867).

<sup>625</sup> Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 54 (No. 3288).

<sup>626</sup> Tirmizî, “Fiten”, 20 (No. 2182).

<sup>627</sup> Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 54 (No. 3289).

<sup>628</sup> Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 27/314 (No. 16749).

<sup>629</sup> Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmunim Şelbî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), 10/281-282.

<sup>630</sup> M.Yaşar Kandemir, “es-Sünen (Nesâî)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Ağustos 2023); Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 118.

almamıştır.<sup>631</sup> Dolayısıyla Nesâî inşikâku'l-kamer rivayetlerinin olduğu *Tefsîr* bölümünü *el-Müctebâ*'ya almadığı için bu olay orada geçmemektedir.

Sünen-i Erba'a müelliflerinden Ebû Dâvûd ve İbn Mâce Ay'ın yarılmasına dair herhangi bir haber nakletmez. Tirmizî bu olaya dair rivayetleri hem *Fiten* bölümünde hem de Kamer sûresi tefsirinde; Nesâî ise *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da sadece Kamer sûresi tefsirinde değerlendirmiştir. İki muhaddis de inşikâku'l-kamer olayını nübüvvet ispatı bağlamında değerlendirmemiştir.

#### 4.2.9. İbn Huzeyme'nin es-Sahîh'inde İnşikâku'l-Kamer

İbn Huzeyme *es-Sahîh*'inde inşikâku'l-kamer olayına dair bir rivayet kaydedilmemiştir.

#### 4.2.10. İbn Hibbân'ın es-Sahîh'inde İnşikâku'l-Kamer

Kendine has tasnif metoduyla *es-Sahîh*'ini telif eden İbn Hibbân, inşikâku'l-kamer olayına dair rivayetleri üç farklı yerde değerlendirir.

Birinci rivayet, *el-Ahbâr* bölümünde ve *Ay'ın Musatafâ (s) için yarılması* bâbı altında zikredilir.

ذَكَرَ انْشِقَاقَ الْقَمَرِ لِلْمُصْطَفَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زُهَيْرٍ أَبُو يَعْلَى بِالْأُبُلَّةِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ الْكِنْدِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ."

Muhammed b. Züheyr Ebû Ya'lâ bi'l-Übülleti<sup>632</sup> (318) > Abdullah b. Sa'îd el-Kindî (257) > İbn Fudayl (195) > Husayn (136) > Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im (100) > Ebîhi Cübeyr b. Mut'im (58) dedi ki: "Rasûlullah döneminde Mekke'deyken Ay yarıldı."<sup>633</sup>

Musannif bu bâbda tek rivayete yer verir. Bâb isminden anlaşılacağı üzere bu olayın Hz. Muhammed'in (s) işaret etmesi veya göstermesiyle gerçekleşmesi üzerinde durmayı sadece onun için yarıldığı bilgisini verir. Tirmizî'de ve İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inde Cübeyr b. Mut'im'den nakledilen rivayetlerde, Ay'ın

<sup>631</sup> Kandemir, "es-Sünen (Nesâî)".

<sup>632</sup> Übülle: Basra yakınlarında bir şehirdir bk. Ebu'l-Hayr Şemsüddîn es-Sehâvî, *Fethu'l-mugîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 4/260.

<sup>633</sup> İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 4/440 (No. 3740).

yarılması olayı aktarıldıktan sonra parçalarının nerede durduğundan ve müşriklerin sözlerine yer verilirken<sup>634</sup> burada kısa olarak aktarılmıştır. Tirmizî, kitabında rivayeti kaydettikten sonra Husayn üzerinden aktarılan bu senede de işaret eder.

İkinci rivayet, *Ef'âlu'n-Nebî* bölümünde; *Müşriklerin kalbindeki şüpheyi nefyetmek amacıyla Ay'ın Musatafâ (s) için yarılması* bâbı altında geçer. Müellif bu bâbda sadece İbn Mes'ûd'un; "Biz Mina'dayken Ay yarıldı..." şeklinde başlayan rivayetine yer verir.<sup>635</sup> Aynı hadîs Buhârî'de, Müslim'de ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde benzer lafızlarla geçmektedir.<sup>636</sup>

İbn Hibbân, burada tercih ettiği bâb ismine uygun olan Enes b. Mâlik'ten nakledilen ve müşriklerin isteği üzerine gerçekleştiği anlatılan inşikâku'l-kamer rivayetini zikretmek yerine, İbn Mes'ûd rivayetini aktarır. Oysa müellifin tercih ettiği İbn Mes'ûd hadîsinde, o esnada Mina'da oldukları zikredilmekle birlikte müşriklerin taleplerinden veya müşriklerin bu olayı görmelerinden ve tepkilerinden bahsedilmemiştir. Ayrıca zikrettiğimiz iki bâbda da İbn Hibbân; Enes ve İbn Abbas'ın irsal yoluyla<sup>637</sup> aktardığı rivayetleri almayıp, olayı bizzat gören İbn Mes'ûd ve Cübeyr rivayetlerine yer vermiştir.

Üçüncü rivayet yine *Ef'âlu'n-Nebî* bölümünde geçmektedir ancak müellif bu bâbda hadîsin senedine yönelik bir iddiaya cevap verme gayesiyle olayı aktarmaktadır. Bâb ismi şöyledir; *İbrahim en-Nehaî'nin, inşikâku'l-kamer rivayetini Ebû Ma'mer'den naklederken teferrüd ettiğini söyleyenin iddiasının çürütülmesi*. Bu bâb altında İbn Ömer'den bir rivayete yer verir.<sup>638</sup>

#### 4.2.11. Ebû Nuaym'ın Delâilü'n-nübüvve'sinde İnşikâku'l-Kamer

Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve*'sinde sadece bir yerde bu olayı zikreder. Bölüm olarak; *Nübüvvet geldikten sonra Peygamber'in hicret edinceye kadar müşriklerle yaşadığı olaylar ve müşriklere karşı getirdiği âyet ve burhanlar* adı altında; *Müşriklerin Nebî'den bir âyet göstermesini istediğinde Ay'ın Mekke'deyken*

<sup>634</sup> Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 54 (No. 3289); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 27/314 (No. 16750).

<sup>635</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/549 (No. 6972).

<sup>636</sup> Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 36 (No. 3869); Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 44 (8/132); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/371 (No. 4360).

<sup>637</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/182.

<sup>638</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/549 (No. 6973); Tirmizî, "Fiten", 20 (No. 2182); Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/408 (No. 2003).

yarılması bâbında altı inşikâku'l-kamer rivayetine yer verir. Bunlardan dört tanesi; İbn Mes'ûd ve İbn Ömer'den nakledilmiştir<sup>639</sup> ve önceki kaynaklarda geçen rivayetlere mutabıktır. İki tanesi ise metin bakımından şâz, sened bakımından zayıf olan rivayetlerdir.

Ebû Nuaym'ın kaydettiği zayıf olan iki rivayetin sahâbe râvisi İbn Abbas'tır. İbn Abbas'ın inşikâku'l-kamer rivayetlerinin en belirgin özelliği metninin değişmeden gelmiş olmasıdır. Ebû Nuaym bu rivayetlerin naklinde yalnız kalmıştır. İbn Hacer, Ebû Nuaym'ın naklettiği ve aşağıda göreceğimiz İbn Abbas rivayetinin zayıf olduğunu söyler.<sup>640</sup>

İbn Abbas rivayetlerinden birincisi şöyledir:

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ قَالَ: ثنا بَكْرُ بْنُ سَهْلٍ قَالَ: ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: ثنا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ  
عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: { أَقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ } قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: اجْتَمَعَتِ  
الْمُشْرِكُونَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُمْ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَةِ ... وَنُظِرُوا لَهُمْ كَثِيرٌ فَقَالُوا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ  
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَسُقِّ الْقَمَرَ لَنَا فِرْقَتَيْنِ نِصْفًا عَلَى أَبِي فُبَيْسٍ وَنِصْفًا عَلَى فُعَيْعَانَ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ  
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنْ فَعَلْتُ تُوْمِنُوا؟ قَالُوا: نَعَمْ، وَكَانَتْ لَيْلَةً بَدْرٍ فَسَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهَ عَزَّ  
وَجَلَّ أَنْ يُعْطِيَهُ مَا سَأَلُوا فَأَمْسَى الْقَمَرَ قَدْ مِثَلَ نِصْفًا عَلَى أَبِي فُبَيْسٍ وَنِصْفًا عَلَى فُعَيْعَانَ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ  
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنَادِي: يَا أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الْأَسَدِ وَالْأَرْقَمَ بْنَ أَبِي الْأَرْقَمِ اشْهَدُوا."

Süleyman b. Ahmed (360) > Bekr b. Sehl (289) > Abdulganî b. Sa'îd (229) > Musa b. Abdurrahman (144) > İbn Cüreyc (150) > Atâ b. Ebû Rabah (114) > İbn Abbas (68) *Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı* âyeti hakkında şöyle dedi: “Velîd b. Mugîre ve diğer Kureyş liderleri, Rasûlullah’ın (s) yanına gelip: “Eğer doğru söylüyorsan bizim için Ay’ı ikiye ayır, bir parçası Ebû Kubey’s tepesinde, bir parçası da Kuaykiân tepesinde olsun” dediler. Rasûlullah onlara; “Şayet bunu yaparsam iman edecek misiniz?” deyince onlar, “Evet” dediler. Dolunayın olduğu bir geceydi, Rasûlullah (s), müşriklerin talep ettiği şeyin gerçekleşmesi için Allah’a dua etti. Böylece Ay’ın bir yarısı Ebû Kubey’s tepesinde, diğer yarısı Kuaykiân tepesinde

<sup>639</sup> Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 279-280.

<sup>640</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/182-183.

oldu. Bunun üzerine Rasûlullah: “Ey Ebû Seleme b. Abdi'l-Esed! Ey Erkam b. Ebu'l-Erkam! Şahit olun!” diye seslendi.”<sup>641</sup>

Metin yönüyle sahih kaynaklardaki nakillere muhalefet eden bu rivayetin senesinde yer alan Bekr b. Sehl ve Abdulganî b. Sa'îd, zayıfu'l-hadîs olarak nitelenmiştir. Zehebî; Nesâî'nin, Bekr b. Sehl için,<sup>642</sup> İbn Yûnus'un (ö. 347/958) da Abdulganî b. Sa'îd es-Sekafi için zayıf dediğini de nakleder.<sup>643</sup> İbn Hacer; Abdulganî b. Sa'îd için İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ında geçtiğini ancak İbn Yûnus'un onu zayıf olarak nitelendirdiğini söyledikten sonra İbn Yûnus onu daha iyi tanımaktadır der.<sup>644</sup>

İbn Abbas'a isnâd edilen ikinci rivayet:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ ثنا عامرُ بنُ إبراهيمَ بنِ عامرٍ ثنا مُحَمَّدُ بنُ عامرٍ عن جَدِّي عامِرٍ قَالَ: ثنا بِشْرُ بنُ الحُسَيْنِ ثنا الرَّبِيعُ بنُ عَدِيٍّ، عن الصَّخَّالِ، عن ابنِ عَبَّاسٍ قَالَ: "جَاءَتْ أَحْبَارُ الْيَهُودِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: أَرْنَا آيَةً حَتَّى نُؤْمِنَ فَسَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً فَأَرَاهُمْ الْقَمَرَ قَدْ انشَقَّ فَصَارَ قَمَرَيْنِ أَحَدُهُمَا عَلَى الصَّفَا وَالْآخَرُ عَلَى الْمَرْوَةِ قَدْرَ مَا بَيْنَ الْعَصْرِ إِلَى اللَّيْلِ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِمَا ثُمَّ غَابَ الْقَمَرُ فَقَالُوا: هَذَا سِحْرٌ مُسْتَمَرٌّ."

Abdullah b. Ca'fer (346) > Âmir b. İbrahim b. Âmir (306) > Muhammed b. Âmir (?) > Dedesi Âmir (201) > Bişr b. Hüseyin (?) > Zübeyr b. Adiy (131) > Dahhak (105) > İbn Abbas (68) dedi ki: “Yahudi din adamları Rasûlullah'a (s) gelip, “Bize bir âyet (mucize) göster ki sana iman edelim” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s), bir âyet göstermesi için Rabbine dua etti. Onlara yarılmış ve iki parça olmuş Ay'ı gösterdi. Bir parçası Safâ'da, bir parçası da Merve üzerinde durdu. İkindiden akşama kadar Ay böyle kaldı ve onu görüp seyrettiler. Sonra Ay batınca; “Bu, geçici bir sihirdir” dediler.”<sup>645</sup>

Senesinde zayıf râvilerin olması sebebiyle bu rivayet zayıftır. Metin kısmında da şâz bilgiler vardır. Metin kısmına geçmeden önce senesinde yer alan zayıf râvilere kısaca işaret edelim.

<sup>641</sup> Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 279.

<sup>642</sup> Zehebî, *Nübelâ*, 10/457.

<sup>643</sup> Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 2/642.

<sup>644</sup> İbn Hacer, *Lisânu'l-mizân*, 4/45.

<sup>645</sup> Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 280.

Âmir b. İbrahim b. Âmir meçhulü'l-hâldir. Ebû Nuaym onun sika olduğunu ve babasından hadîs rivayet ettiğini söyler<sup>646</sup> ancak ricâl âlimlerinden onunla ilgili bir bilgi nakledilmemiştir.

Râvilerden Bişr b. Hüseyin, metrûktur ve yalancılıkla itham edilmiştir. Buhârî onun için fihi nazar tabirini kullanmıştı. Buhârî'ye göre bu tabir, kendisinden hadîs alınamayacak kadar zayıf kimseleri ifade etmektedir.<sup>647</sup> İbn Hibbân da onun, Zübeyr b. Adiy'den (ikinci rivayetin senedinde yer almaktadır) uydurma sözler naklettiğini söyler.<sup>648</sup> Bu iki râvi sebebiyle rivayet zayıftır.

Buhârî ve Müslim'de yer alan İbn Abbas rivayetleri kısa olarak; “Gerçekten Ay, Rasûlullah zamanında (زَمَان) yarıldı” şeklinde kaydedilmiştir.<sup>649</sup> Ebû Nuaym'ın kitabına aldığı ve İbn Abbas'a isnâd edilen bu iki rivayet ise sahih senedle gelen Buhârî ve Müslim rivayetlerine muhalefet etmekte ve farklı bilgiler içermektedir. Zikrettiğimiz ilk rivayette talep eden müşriklerin isimler tek tek sayılmakta ve olay detaylı olarak aktarılmaktadır.

İkinci sırada zikrettiğimiz rivayette, talep eden kişiler Yahudi din adamları olarak aktarılmaktadır. Oysa önceki rivayetlerde böyle bir bilgi geçmez. Ayrıca rivayetin metninden anlaşılmaktadır ki olay Mekke'de yaşanmıştır. Çünkü Ay yarıldıktan sonra bir parçasının Safâ üzerinde, diğerinin Merve üzerinde durduğu kaydedilmiştir. Mekke'de Yahudilerin böyle bir talepte bulunması da önceki zikrettiğimiz sahih rivayetlere zıt bir durumdur.

Şakk-ı sadr bölümünde değindiğimiz üzere Ebû Nuaym zayıf veya uydurma rivayetleri, hakkında bilgi vermeden naklettiği için tenkit edilmiştir.<sup>650</sup> Ebû Nuaym'ın almış olduğu diğer dört rivayet önceki kitaplardaki rivayetlerle benzer olmakla birlikte sadece İbn Abbas'tan naklettiği bu iki rivayet zayıftır.

<sup>646</sup> Ahmed b. Abdillâh b. İshâk Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Târîhu İsbahân Ahbâru İsbahân*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/464.

<sup>647</sup> Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2/421; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 81.

<sup>648</sup> İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/217.

<sup>649</sup> Buhârî, “Menâkıb”, 26 (No. 3638); Müslim, “Sıfatu'l-kıyâme”, 48 (8/133).

<sup>650</sup> Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 1/111.

#### 4.2.12. Beyhakî'nin Delâilü'n-nübüvve'sinde İnşikâku'l-Kamer

İmam Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*'sinde inşikâku'l-kamer olayına dair rivayetleri sadece bir bölüm altında nakletmiştir. *Nübüvvet* bölümünde, bâb olarak; *Mekke'de müşriklerin Peygamber'den (s) bir âyet göstermesini istemeleri ve onun da kendilerine Ay'ın yarılmasını göstermesi* adını tercih ederek Enes b. Mâlik'ten gelen rivayette aktarılan bilgiyi bâb ismi olarak tercih etmiştir. Buhârî de *Menâkıb* bölümünde inşikâku'l-kamer rivayetlerini aynı bâb ismiyle kaydetmiştir.<sup>651</sup>

Beyhakî rivayetlerden önce *Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı...*<sup>652</sup> ayetine yer vererek bu âyetin, inşikâku'l-kamer olayı hakkında olduğuna işaret etmiştir. Bu bölümde inşikâku'l-kamer mucizesine dair 16 rivayeti kaydeden Beyhakî, Ebû Nuaym'ın kitabına aldığı İbn Abbas'tan gelen zayıf rivayetlere yer vermemiştir.

Birinci rivayet:

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بِشْرَانَ الْعَدْلُ بِبَعْدَادَ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْبُخْتَرِيِّ الرَّزَّازُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "إِنَّ أَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةَ فَارَاهُمْ انْشِقَاقَ الْقَمَرِ مَرَّتَيْنِ."

Ebu'l-Hüseyn (415) > Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr (339) > Muhammed b. Ubeydullah (272) > Yûnus b. Muhammed (207) > Şeybân (164) > Katâde (117) > Enes b. Mâlik (93) dedi ki: "Mekkeliler, Rasûlullah'tan (s) bir âyet (mucize) göstermesini istediler. O da onlara Ay'ın ikiye (مَرَّتَيْنِ) yarılmasını gösterdi."<sup>653</sup>

Enes'ten "merreteyn" lafzıyla aktarılan bu rivayetten sonra Beyhakî; Buhârî'nin Abdullah b. Muhammed'den; Müslim'in Züheyr b. Harb'den tahrîc ettikleri bilgisini verir.<sup>654</sup> Beyhakî, hâdisenin Mekke ehlinin isteği üzerine gerçekleşmesine dair olan kısmını kastetmiş olabilir. Çünkü İmam Buhârî'nin, Abdullah b. Muhammed rivayetinde "merreteyn" lafzı geçmez. Müslim'deki rivayet ise Beyhakî'nin metniyle aynıdır.

<sup>651</sup> Buhârî, "Menâkıb", 26.

<sup>652</sup> el-Kamer 54/1.

<sup>653</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/262.

<sup>654</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/262. bk. Buhârî, "Menâkıb", 26 (No. 3637); Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 46 (No. 8/133).

İkinci rivayeti فَرَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ / firkateyni merreteyni lafzıyla kaydeden Beyhakî,<sup>655</sup> bu rivayeti; Müslim'in Muhammed b. Rafi'den tahrîc ettiğini söyler ancak Müslim'de bu iki lafız yan yana geçmemektedir.<sup>656</sup> İnşikâku'l-kamer konusunun giriş kısmında Ay'ın yarılması hâdisesinin iki defa gerçekleştiğine işaret eden rivayetlerin yanlış anlaşıldığını ve bu olayın sadece bir defa gerçekleştiğini İbn Hacer'den nakletmiştik.<sup>657</sup> Ancak Beyhakî'nin kaydettiği bu metin; firkateyni merreteyni (iki defa ikiye yarıldı) lafzıyla, Ay'ın yarılmasının iki defa olduğunu tekit etmektedir. Beyhakî, bu hadîsi Müslim'in tahrîc ettiğini söylemiştir ancak ne Müslim'de ne de başka bir kaynakta iki lafzın bir arada zikredildiği bir rivayet tespit edemedik.

Beyhakî üçüncü rivayette yine مَرَّتَيْنِ / merreteyn lafzıyla aktardıktan sonra Buhârî'nin bunu merreteyn lafzıyla nakletmediğine dikkat çekmiştir.<sup>658</sup> Bu üç rivayeti değerlendiren müellif, râvilerin Katâde'den bu şekilde ezberlediklerini söyleyerek metindeki bu değişimin Katâde'den kaynaklandığına işaret eder. Ancak Buhârî'de yer alan rivayetler, Şeybân > Katâde; İbn Ebû Arûbe > Katâde tarikiyle gelmesine rağmen مَرَّتَيْنِ / merreteyn lafzı yer almaz.<sup>659</sup> Metindeki değişimin Katâde'den kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır.

Beyhakî'ye göre Ay'ın yarılma hâdisesi iki defa gerçekleşmiştir demek doğru olmayabilir. Çünkü musannif, “merreteyn” lafzıyla gelen rivayetlere yer verdikten sonra Buhârî'nin bunu böyle nakletmediğini söyler. Ayrıca bu rivayetleri tek bâb altında değerlendirmiş ve nakletmiştir. Şayet iki defa gerçekleştiğini düşünseydi bunları ya ayrı bir bâb altında tahrîc eder veya açıklama kısmında izah ederdi.

Dördüncü rivayet Enes'ten kısa olarak gelen “Rasûlullah döneminde Ay yarıldı” hadîsidir.<sup>660</sup>

<sup>655</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/263.

<sup>656</sup> Müslim, “Sıfatu'l-kıyâme”, 46 (No. 8/133).

<sup>657</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/183.

<sup>658</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/263.

<sup>659</sup> Buhârî, “Menâkıb”, 26 (No. 3637).

<sup>660</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/264.

Beyhakî, Abdullah b. Mes'ûd'dan yedi rivayete yer verir. Müellifin tahrîc ettiği hadîsler benzer lafızlarla kaydedilmiş olup önceki kitaplarda zikrettiğimiz rivayetlerle aynıdır ve Beyhakî de kendisinden önceki kaynaklara işaret etmiştir.<sup>661</sup>

İbn Abbas'tan nakledilen ve metninde زَمَانٌ lafzının yer aldığı tek rivayete yer veren Beyhakî, Buhârî ve Müslim'in de bu hadîsi tahrîc ettiğın söylemiştir.<sup>662</sup> Müellif, İbn Abbas'a isnâd edilen ve Ebû Nuaym'ın kitabına aldığı zayıf rivayetlere<sup>663</sup> kitabında yer vermez.

Beyhakî, İbn Ömer'den naklettiği rivayetten sonra bunun Müslim'de geçtiğini söyler.<sup>664</sup> Müslim'de bu hadîsin metni İbn Mes'ûd'dan gelmektedir ancak İmam Müslim, sonra verdiği senedde metni zikretmeden İbn Ömer'den de bunun benzeri nakledildiğini söyler.<sup>665</sup> Beyhakî'nin kaydettiği ve İbn Ömer'e isnâd edilen bu metni, Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014) de *el-Müstedrek*'inde zikretmiştir.<sup>666</sup> Bu iki kaynak haricinde başka bir kaynaktan İbn Ömer'e isnâd edilen bu metni göremedik. İbn Ömer'den inşikâku'l-kamer olayına dair gelen rivayetler başta Müslim olmak üzere diğer kaynaklarda kısa olarak nakledilirken<sup>667</sup> Beyhakî'nin aktardığı metnin farklı ve İbn Mes'ûd rivayetine benzer olması da dikkat çekicidir.

Beyhakî bu konuyla ilgili son olarak Cübeyr b. Mut'im'den üç rivayeti nakleder. Bunlar daha önceki kaynaklarda geçen rivayetlerdir ve musannif de bu kaynaklara işaret eder.<sup>668</sup>

#### 4.2.13. Değerlendirme

İnşikâku'l-kamer olayıyla ilgili olan ihtilaflardan biri bu olayın Hz. Muhammed'in (s) zamanında mı yoksa kıyamet günü mü gerçekleşeceği meselesidir. Zikrettiğimiz hadîs kitaplarında yer alan rivayetlerin tamamında ve musanniflerin

<sup>661</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/264-267.

<sup>662</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/267. bk. Buhârî, "Menâkıb", 26 (No. 3638); Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 48 (8/133).

<sup>663</sup> Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 279- 280.

<sup>664</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/267.

<sup>665</sup> Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 45 (8/133).

<sup>666</sup> Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 2/513 (No. 3759).

<sup>667</sup> Tirmizî, "Fiten", 20 (No. 2182); İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/549 (No. 6973); Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/408 (No. 2003); Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 279.

<sup>668</sup> Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/267-268.

tercih ettiği bâblardan anlaşılmaktadır ki tamamı bu olayın hicretten önce Mekke’de gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu konuda inceldiğimiz kaynaklarda bir ihtilaf tespit etmedik.

İnşikâku’l-kamer rivayetlerini nübüvvetin ispatı veya işareti bağlamında değerlendirme hususunda ise farklı bir tabloyla karşılaşmaktayız. Ale’l-ebvâb eserler içerisinde bu olayın zikredildiği ilk kaynak Abdürrezzâk’ın *el-Musannef*’idir. Müellif eserinde inşikâku’l-kamer rivayetini *Kitâbu’s-salât* bölümünde hüsuf - kûsuf rivayetlerine yer verdiği bâbda değerlendirir.<sup>669</sup>

Hiz. Muhammed (s) hakkında müstakil bölüm oluşturan İbn Ebû Şeybe ve Dârimî, Ay’ın yarılmasına dair herhangi bir rivayet nakletmemiştir Aynı şekilde İbn Huzeyme de inşikâku’l-kamer olayını kitabında zikretmemiştir.

Buhârî meseleyi üç farklı bölümde zikretmiştir. Bunlar *Menâkıb*, *Menâkıbu’l-Ensâr* ve *Tefsîr* bölümleridir. *Menâkıb* bölümünde bab ismi olarak müşriklerin talebinden bahsetmiş olması sadece Enes b. Mâlik’ten gelen bu hususu kabul ettiğini göstermektedir. Ayrıca Buhârî olayı mucize olarak değil âyet olarak isimlendirir.<sup>670</sup> Bu olayı *Menâkıb* bölümünde *Alâmât* bâbında zikretmez ve müstakil bir bâbda zikreder. Ancak şerhlerde bunun da *alâmâtla* ilişkili olduğu söylenmiştir.<sup>671</sup> *Menâkıbu’l-Ensâr* bölümünde *inşikâku’l-kamer* bâbı altında aynı rivayeti tekrar eder. Tespit edebildiğimiz kadarıyla inşikâku’l-kamer terkiibini bâb ismi olarak tercih eden ilk kişi Buhârî’dir. Son olarak *Tefsîr* bölümünde Kamer sûresi tefsiri bağlamında ele alarak âyet ve rivayet arasında münasebet olduğuna işaret eder. Buhârî’nin olayı değerlendirmesinden yola çıkarak bu olayı nübüvvet ispatı bağlamında kullandığını söyleyebiliriz.

Müslim, inşikâku’l-kamer rivayetini sadece *Sıfatu’l-kıyâme* bölümünde, Tirmizî ise *Fiten* bölümünde bu olayı zikretmesiyle kanaatimizce bu olayın kıyamet günü gerçekleşeceğini söyleyenlere cevap vermişlerdir.<sup>672</sup> Ayrıca Tirmizî, rivayeti *Tefsir* bölümünde Kamer sûresi bâbında tekrar eder<sup>673</sup> ancak Müslim kitabının başka

<sup>669</sup> Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, 3/104 (No. 4941).

<sup>670</sup> Buhârî, “Menâkıb”, 26.

<sup>671</sup> Hâşimî, *Lübbü’l-lübâb*, 3/200.

<sup>672</sup> Müslim, “Sıfatu’l-kıyâme”, 43 (8/132); Tirmizî, “Fiten”, 20 (No. 2182).

<sup>673</sup> Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 54 (No. 3285, 3287).

bir bölümünde tekrar etmez. İki muhaddis de olayı nübüvvet işareti bağlamında değerlendirmemiştir.

İbn Hibbân'ın meseleyi nübüvvet işareti olarak değerlendirdiği görülmektedir. İlgili bölümde geçtiği üzere bâb isminde Buhârî ile aynı şekilde müşriklerin talebinden bahseder.<sup>674</sup> Fakat Buhârî'den farklı olarak bu bölümlerde Enes b. Mâlik'in rivayetine yer vermemiştir.

Ebû Nuaym meseleyi *Müşriklere karşı getirdiği âyet ve burhanlar* bölümünde, bâb ismi olarak Buhârî ve İbn Hibbân'la aynı ismi tercih ederek nakleder.<sup>675</sup> İncelediğimiz kaynaklarda Ebû Nuaym bu konuda zayıf rivayete yer veren tek muhaddistir. Beyhakî, inşikâku'l-kamer konusunda nakledilen neredeyse bütün rivayetleri derleyerek bu konuda on altı rivayete Ebû Nuaym'la benzer bölümde yer vermiştir.<sup>676</sup> Beyhakî, Ebû Nuaym'ın aksine herhangi bir zayıf rivayet tahrîc etmemiş ihtilafı olan مرتين / merreteyn rivayetleri hakkında Buhârî'den yana tavır takınmıştır.<sup>677</sup>

Sonuç olarak Buhârî, İbn Hibbân, Ebû Nuaym ve Beyhakî, inşikâku'l-kamer rivayetlerine yer verdikleri bâbda, Mekkelilerin talebinden bahsederek hem olayın bir mucize (âyet) olduğuna işaret etmiş hem de Enes'in (r) naklinde tek kalmış olduğu ve Mekkelilerin talebi sonrası gerçekleştiği hususunu kabul ettiklerini göstermişlerdir.

### **4.3. Hadîslerde Geçen Hissi Mucize Rivayetlerine Yönelik Değerlendirmeler**

Mucizelerin değerlendirilmesi konusunda imkan ve sübûtuna dair olmak üzere iki tenkit öne çıkmaktadır. Mucizenin imkan problemi olarak ifade edilen ve hem ayetlerde hem de rivayetlerde geçen harikulade olayların gerçekleşmesi, fizik yasalarına göre mümkün olup olmadığı kelâm ilmi kapsamında olduğu için burada değerlendirmeyeceğiz. Bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalara müracaat edilebilir.<sup>678</sup>

<sup>674</sup> İbn Hibbân, *es-Sahih*, 7/549 (No. 6972).

<sup>675</sup> Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü 'n-nübüvve*, 279.

<sup>676</sup> Beyhakî, *Delâilü 'n-nübüvve*, 2/262.

<sup>677</sup> Beyhakî, *Delâilü 'n-nübüvve*, 2/263.

<sup>678</sup> Muhittin Bağçeci, "Mucizenin İmkânı ve Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Ocak 1983), 167-177; Serpil Dayı, *Modern İslam Düşünürlerinin Hissî*

Biz mucizelerin rivayetlerinin sübûtu hakkında bazı değerlendirmeleri dile getireceğiz.

Mucize konusuyla ilgili gündeme gelen ikinci değerlendirme; Hz. Muhammed'e (s) isnâd edilen hissi mucize rivayetlerinin sübûtu açısından tenkit edilmesidir. Bu düşüncenin dayandığı iki temel söylem göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, Hz. Muhammed'e (s) verilen tek mucize Kur'ân'dır söylemidir. Kur'ân'da müşriklerin mucize taleplerine olumsuz cevap veren âyetler de bunun delili sayılmaktadır. İkincisi ise hissi mucize rivayetlerinin zaman geçtikçe sayısının arttığı ve çeşitlendiği söylemleridir. Biz burada kısaca bu iki söylemi ele alacağız.

#### 4.3.1. Hz. Muhammed'in (s) Tek Mucizesi Kur'ân'dır İddiası

Kur'ân'da, müşriklerin Hz. Muhammed (s) için söyledikleri çeşitli sözler nakledilmektedir. Bunlardan birisi de Yûnus sûresi ikinci âyette geçen sihirbaz ifadesidir. Müşriklerin, Hz. Muhammed için “*Bu elbette apaçık bir sihirbazdır*”<sup>679</sup> sözü diğer ayetlerde geçen şair,<sup>680</sup> kâhin,<sup>681</sup> ve mecnûn<sup>682</sup> gibi ithamlarından farklı bir noktaya işaret etmektedir.

Kur'ân'da sihirbaz ithamının sadece Hz. Musa ve Hz. Muhammed'e (s) yönelik olarak kullanıldığını görmekteyiz. Firavun ve çevresindekilerin, Hz. Musa'nın elinde gördükleri mucizeler için; “*Firavun, çevresindeki ileri gelenlere, ‘Şüphesiz bu bilgin bir sihirbazdır’ dedi*”<sup>683</sup> ve “*(Firavun) ‘Bu bir büyücü veya delidir’ dedi*”<sup>684</sup> dediği ayetlerde nakledilir. Kur'ân'ın bütününe baktığımızda sihirbaz sözünün ve sihir ithamının başka peygamberler için doğrudan kullanılmadığını görmekteyiz. Sadece Zâriyât sûresi elli ikinci âyette; “*İşte böyle! Onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemiştir ki, ‘O bir büyücüdür’ yahut ‘bir delidir’ demiş olmasınlar.*”<sup>685</sup> şeklinde ifade edilerek inkarcıların genel bir tutumu

---

*Mucizelere Yaklaşımı* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 68-74.

<sup>679</sup> Yûnus 10/2.

<sup>680</sup> el-Enbiyâ 21/5.

<sup>681</sup> el-Hâkka 69/41.

<sup>682</sup> el-Hicr 15/6.

<sup>683</sup> eş-Şuarâ 26/34.

<sup>684</sup> ez-Zâriyât 51/39.

<sup>685</sup> ez-Zâriyât 51/52.

olarak sahnelenmiştir. Netice olarak yukarıda dediğimiz gibi sihirbaz ithamı sadece Hz. Musa ve Hz. Muhammed için doğrudan kullanılmıştır.

Mekke müşriklerinin Hz. Muhammed’i (s) sihirbazlıkla itham etmeleri O’nun (s) elinde Kur’ân dışında da harikulade şeyler gördüklerinin önemli bir kanıtı olarak kabul edilmiştir. Nitekim müşrikler, Kur’ân’ı kastediyor olsalardı şair veya kahin ithamında bulunmaları gerekirdi. Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286) Yûnus sûresi ikinci âyetin tefsirinde sihirbaz ifadesini şöyle açıklamıştır: “Buradaki sâhir ifadesi Rasûlullah’a (s) işaret etmektedir. Ve aynı zamanda müşriklerin; Rasûlullah’ta (s) gördükleri harikulade işleri ve benzerini yerine getirmekten aciz kaldıkları mucizeleri, itiraf ettiklerine işaretler.”<sup>686</sup>

Günümüzde bunu dile getirenler rivayetlerde yer alan hissi mucize olaylarını inkar etmektedirler. Oysa önceki bölümlerde tekrar ettiğimiz üzere ehl-i hadîse göre Hz. Muhammed’e (s) ait harikulade olaylar müşriklere meydan okuma manası barındırmadığı için mucize kelimesiyle ifade edilmemiştir. Günümüzde harikulade olarak gerçekleşen her olay için mucize ifadesi kullanılmaktadır. Peygamber kıssalarında anlatılan harikulade olayların tamamına da mucize dendiği için burada “mucize” kelimesiyle ifade edildi. Ehl-i hadîsin zikrettiğimiz bu usûl ve anlayışıyla bakıldığında rivayetlerde yer alan hissi mucizelerde, Kur’ân ayetlerine muhalif bir durum yoktur. Çünkü bunlar ilâhi ikram ve desteklerdir. Kur’ân’da müminlere ve Peygamber’e yönelik bu tarz destek ve ikramlar yer almaktadır. Örnek olarak *Savaştta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadın, Allah attı; bunu da müminlere kendinden güzel bir lütufta bulunmuş olmak için yaptı. Allah her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir*<sup>687</sup> âyeti buna örnek olarak verilebilir.

Sonuç olarak müşrikler Hz. Muhammed’de (s) bazı harikulade olaylar görmüşler fakat bu olaylarda temel amaç müşrikleri ilzam etmek değil müminlere destektir. Sonraki dönemlerde hem bunlar hem de Hz. Musa’nın âsası gibi hâdiseler

<sup>686</sup> Nâsiruddîn Ebû Sa’îd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar’âşî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 1418/1996), 3/104.

<sup>687</sup> el-Enfâl 8/17.

mucize kelimesiyle ifade edildiği için kavram karışıklığı ortaya çıkmış gözükmektedir.

#### 4.3.2. Mucize Konulu Rivayet Sayısının Zamanla Arttığı İddiası

Hz. Muhammed (s) hakkında nakledilen hissi mucize rivayetlerin kabul etmeyenlerin ikinci dayandıkları delil ise ilk dönem kitaplarında bu rivayetlerin yer almaması ancak daha sonra ortaya çıkmış olmasıdır.

İslam âlimleri ve özellikle muhaddisler toplumun gündeminde olan meselelere göre hadîsleri bazı eserlerde toplamışlardır. Tasnif döneminde hadisin altın çağı olarak ifade edilen dönemde, pek çok muhaddisle muasır olan Câhız'ın (ö. 255/869) dediği; “Keşke selefimiz tıpkı Kur'ân'ı topladıkları gibi Peygamber'e verilen hissi mucizeleri de iki kapak arasında toplayarak bize ulaşırsalardı. Böyle olsaydı şimdi nübüvveti inkâr edenlerin elinde bir delil olmazdı”<sup>688</sup> sözü ile kastettiği mucize rivayetlerinin tıpkı Kur'ân gibi toplanmasıdır. Yoksa Câhız döneminde hiçbir mucize rivayeti yoktu demek hadîs kaynaklarının tamamının sonradan ortaya çıktığı anlamına gelecektir.

Tasnif döneminde muhaddisler her konuda olduğu gibi mucizelere dair rivayetleri kitaplarında zikretmişlerdir. Bu ehl-i hadîsin bir yöntemi olarak bilinen bir durumdur. Ehl-i hadîs duruma ve zamana göre şifâhi olarak nakledilen bazı hadîs rivayetlerini yazılı kaynaklarında zikretmişlerdir. Bunun pek çok misali zikredilebilir. Mesela Fedâilü's-sahâbe edebiyatının gelişmesi, konumuza örnek teşkil etmesi açısından hatırlanabilir. Sahâbeden Ömer, Osman ve Ali (r) hakkında müspet rivayetlerin kaynaklarda kaydedilme sebebi, siyasi olarak muhalif kesimler tarafından onlar aleyhine yayılan menfî sözlerin önünü kesmek istenmesidir. Bu alanda telif edilen eserlere bakıldığında ne amaçla telif edildiği anlaşılmaktadır. İbn Hanbel ve Nesâî'nin müstakil olarak tasnif ettiği, Buhârî ve Ebû Dâvûd'un kitapları içinde alt başlık olarak değindiği Fedâilü's-sahâbe edebiyatının arkaplanında, buldukları bölgelerdeki sahâbe düşmanlığını ortadan kaldırmak olduğu

<sup>688</sup> Câhız, *Resâilü'l-Câhız*, 226-227.

anlaşılmaktadır.<sup>689</sup> Bu örnekte olduğu gibi nübüvvet inkarcılığının yaygınlaşması karşısında ehl-i hadîs, zaman içerisinde mucize konulu rivayetleri ön plana çıkarttıkları görülmektedir.

Hadîs kitaplarında nübüvvetin ispatı ve mucize rivayetleri bölümünde hadîs kitaplarında mucize rivayetlerinin yer almama sebebini musanniflerin yaşadıkları bölgeler ve hadîs kitabını telif amaçlarıyla bağlantılı olduğunu tespit ettik. Dolayısıyla Hicâz bölgesinde yaşayan İmam Mâlik veya Yemen’li Abdürrezzâk mucize rivayetlerine az sayıda yer verirken Kufe, Horasan gibi bölgelerde yaşamış muhaddisler nübüvveti ispat sadedinde müstakil bölüm oluşturarak hissi, gaybî mucize rivayetlerini nakletmişlerdir.

İmam Nevevî, *Sahîh-i Müslim* şerhinde Hz. Peygamber’e verilen mucizelerin iki kısım olduğunu söyler. Bunlardan ilki Kur’ân’dır ve lafzen tevatür yoluyla nakledilmiştir. Aynı şekilde o, Hz. Peygamber’e (s) verilen hissi mucizelerin de tevatür yoluyla nakledildiğini söyler. Hâtem-i Tâî’nin cömertliği nasıl tevâtüren naklediliyorsa Hz. Peygamber’den sâdır olan harika olaylar da toplum arasında tevâtüren nakledilmiştir. Sahâbe arasında bu tarz hâdiseleri nakledenlerin sayısı az olsa da diğer sahâbîlerin bu rivayetleri tekzip etmemeleri, toplum arasında yayılırken engel olmamalarını onların sükûti olarak onayladıklarına delil sayar ve hissi mucize rivayetlerinin de mânen mütevatir olarak nakledildiğini söyler.<sup>690</sup>

Çalışmanın Ebû Nuaym ve Beyhakî başlıklarında görüldüğü üzere şakk-ı sadr ve inşikâku’l-kamer gibi rivayetler delâil türü kitaplarda, kendilerinden önceki kaynaklarla aynı şekilde geçmesi mucize rivayetlerinin anlam ve muhtevasında bir değişiklik olmadığını göstermektedir. Ebû Nuaym gibi müelliflerin kaydettiği kusurlu rivayetlerin tespit edilmiş olması da bu alanda muhaddislerin dikkatli davrandıklarını göstermektedir. Zikrettiğimiz örnek ve benzetmeler kabul edilmese bile bu konuda hadîs ilmi disiplini içerisinde hareket edilmesi gerekmektedir. Netice olarak mucize rivayetleri hakkında yapılması gereken; hadîs cerh ve ta’dil kuralları çerçevesinde her rivayete yapıldığı gibi sened ve metin açısından incelenip hükme

<sup>689</sup> Ömer Özpınar, “Fedâilü’s-Sahâbe Edebiyatının Teşekkülü ve Muhtevasına Etki Eden Sebepler Üzerine”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe: Sahâbe Kimliği ve Algısı, Tebliğ ve Müzâkereler, Tartışmalı İlmî Toplantı, 27-28 Nisan 2013*, (2013), 129-130.

<sup>690</sup> Nevevî, *el-Minhâc*, 12/35.

varılmasıdır. Yoksa bir konu hakkında rivayetler arttı diye o konuyu şüpheli görmek ilmî bir usûl değildir.



## SONUÇ

Mucize konusu günümüzde imkan ve sübût açısından çeşitli tenkitlere uğramaktadır. On dokuzuncu asra kadar dile getirilmeyen bu tenkitler, dini metinleri farklı yorumlarla anlama çabaları sonucu ortaya çıkmış gözükmetedir. Mucize kavramı ilk dönemlerde kullanılmazken hicrî dördüncü asırdan itibaren peygamberlere verilen ve onların nübüvvetlerini tasdik eden olayları/olguları ifade için kullanılmaya başlanmıştır. Bu kelimenin çıkışının öncelikle mu‘tezilî ilim adamları tarafından Kur'ân hakkında i‘câz manasıyla kullanıldığını daha sonra peygamberlerde olan harikulade olayları ifade için yaygın hale geldiğini görmekteyiz.

Esasında kelâm alanında kullanılmaya başlanan mucize kelimesi içinde barındırdığı tehaddî yani meydan okuma anlamıyla düşünüldüğünde Hz. Muhammed'de (s) görülen harikulade olayları tam olarak ifade etmemektedir. Bu kullanım kelâm alanında ortaya çıktıktan sonra hadisçiler tarafından kabul görmüştür. Ehl-i hadîs arasında kullanımı İbn Hibbân ile başlamış sonraki dönemlerde de hadîs şerhlerinde harikulade olaylar mucize olarak ifade edilmiştir.

Ehl-i hadîs hakkında, çerçevesi belli bir mucize tanımı yapılmamış olsa da çalışmalarından bunları tespit edebilmemiz mümkündür. Ancak bu tanımdan önce hadîs kitaplarının müelliflerinde bugün anladığımız şekliyle bir mucize anlayışı olmadığını ifade edebiliriz. Tasnif döneminde ehl-i hadîsin önde gelen isimleri tasnif ettikleri kitaplarında Hz. Muhammed'e (s) ait harikulade olayları ikram, alâmât, âyet gibi kelimelerle ifade etmişlerdir. Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Hibbân, Dârimî ve İbn Ebû Şeybe mucize rivayetlerini müstakil bölümler altında zikreden muhaddislerdir. Bu kitaplardaki rivayetleri inceldiğimizde müelliflerin naklettiği olayların sahabe arasındayken gerçekleştiği görülmektedir. Bu olayların, kelâmi kelime anlamıyla mucize olabilmesi için müşriklerin, Hz. Muhammed'e (s) “Haydi elinde suyu bereketlendir de iman edelim” gibi iddiaları olması gerekmektedir. Veya o olay gerçekleştiği esnada müşriklerin hazır bulunup benzerini getirmeleri konusunda onlara meydan okunmuş olması gerekir. Bu rivayetleri kapsamlı olarak incelediğimizde bu durumların ikisini de görülmemektedir. Dolayısıyla ehl-i hadîse göre Hz. Muhammed'de (s) görülen harikulade şeyler mucize değil ikramdır.

Çalışmamızda Ay'ın yarılması olayı dışında müşriklere meydan okuyan veya onların talebi karşısında gerçekleşen bir rivayet tespit edemedik. Ay'ın yarılması olayı da ayetle sabit olması açısından Hz. Muhammed'e (s) işaret eden bir âyet/delil olarak kabul edilmiştir denilebilir. Ayrıca bu konuda Mekkelilerin talebini nakleden tek kişinin Enes b. Mâlik olması, İmam Müslim gibi musanniflerin önce İbn Mes'ûd'un rivayetlerine yer vermiş olmasından bu olayın müşriklerin talebine binaen değil de Hz. Muhammed'e (s) destek amacıyla gerçekleştiği yorumu da yapılabilir.

Netice olarak ehl-i hadîs, Hz. Muhammed'e (s) ait harikulade olaylardan; suyun bereketlenmesi, hurma kütüğünün inlemesi, dualarının kabul edilmesi, gaybdan ve gelecekte haber vermesi gibi olayları mucize olarak değerlendirmemişlerdir. Çünkü bunlarda başat olan mana Allah tarafından ikram edilmiş olmalarıdır. Aynı destek ve ikramların Kur'ân ayetlerinde de ifade edilmiş olması âyet ve hadîsler arasını bulmamızı sağlayacaktır.

Ehl-i hadîsin bu mucize anlayışı esas alındığında, Kur'ân'da müşriklerin mucize taleplerinin olumsuz karşılandığı âyetler ve hissi mucize rivayetleri arasındaki zahiri tenakuz da ortadan kalkmaktadır. Neticede bu olayları nakleden rivayetler hadîs ilmi açısından sağlamdır. Bu açıdan Allah, Hz. Muhammed'e (s) Kur'ân dışında hiçbir mucize vermemiştir diyen bir kişi ehl-i hadîs anlayışına göre doğru söylemiş olmaktadır. Allah, Hz. Muhammed'e (s) mucize olarak sadece Kur'ân'ı vermiş fakat diğer olaylar; delil, destek, ikram nev'inden değerlendirilmiştir. Bu anlayışın günümüzde Hz. Muhammed'in (s) mucizeleri üzerindeki tartışmaları sonlandıracağı kanaatindeyiz.

Çalışmanın sonucunda tespit ettiğimiz diğer bir husus ise hadîs kitabı tasnif eden muhaddislerin yaşadıkları coğrafya ve bölgeler, onları mucize rivayetlerini tasnif etmeye yönlendirmiştir. Bu durum dönem ve mekan olarak nübüvveti inkar eden kimselerin varlığını göstermekle birlikte Hz. Muhammed'e (s) ait olağanüstü ikramlar ve desteklerin bazı hadîs kitaplarında zikredilirken bazılarında yer almamasının da açıklaması olmaktadır. Ehl-i hadîs, bunları mucize olarak ifade etmemiş olsa da nübüvveti ispat mahiyetinde bu rivayetleri kullandıkları görülmektedir. Özellikle yeni fethedilen bölgelerde bulunan muhaddisler bu konuda gayret içerisinde olmuşlardır.

Ehl-i hadîsin zikrettiği mucizeleri incelediğimizde günümüzde faydalı olacak bir sonuca da ulaşabiliriz ki o da şudur: başta Buhârî olmak üzere hadîs alimleri kitaplarında nübüvvet alâmetleri olarak hissi mucize rivayetlerinden ziyade, gaybî haberlere yer vermişlerdir. Bu yöntemin pratikte daha faydalı sonuçlar verebileceği kanaatindeyiz. Peygamberin vefatından sonra nübüvvet ispatı için nakledilen hissi mucize rivayetleri, hadîs ilmi açısından sahih olsa bile o olaya şahit olmayan sonraki nesiller için naklî delil olarak kalmaktadır. İleride olacak olayların önceden haber verildiği gaybî rivayetler ise haber verilen bu olaylara şahit olan nesillerde nübüvvet inancının kuvvetlenmesi açısından daha etkili olabilir.

Çalışma sonucunda ehl-i hadîsin mucize rivayetlerini değerlendirme usûlleri hususunda elde edilen veriler aşağıda tablo şeklinde gösterilmiştir.

Müellif Adı	Yaşadığı Bölge	Eser Türü	Mucize Rivayetlerine Dair Bölüm
İmam Mâlik	Medine	Muvatta'	Yok
Abdürrezzâk	Yemen	Musanef	Yok
İbn Ebû Şeybe	Kûfe-Bağdat	Musanef	Var
Dârimî	Horasan	Sünen	Var
Buhârî	Irak-Semerkant	Câmi	Var
Müslim	Nişabur	Câmi	Var
İbn Mâce	İran-Irak	Sünen	Yok
Ebû Dâvud	İran-Irak	Sünen	Yok
Tirmizî	Özbekistan	Câmi-Sünen	Var
Nesâî	Horasan	Sünen	Yok
İbn Huzeyme	Horasan	Sünen	Yok
İbn Hibbân	Afganistan	Câmi	Var
Ebû Nuaym	İran	Delâilü'n-nübüvve	Var
Beyhakî	Nişabur	Delâilü'n-nübüvve	Var

Yukardaki tabloda muhaddislerin yaşadıkları bölge ve telif ettikleri eser türüyle mucize rivayetlerini müstakil olarak değerlendirmeleri arasında bir bağlantı olduğunu görmekteyiz. Görüldüğü üzere sünen müellifleri mucize rivayetlerini

müstakil bölümlerde kaydetmemişlerdir. Aynı şekilde muhaddislerin yaşadıkları bölgenin bu konuda etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Şakk-1 sadr rivayetlerinin sıhhati ve nübüvvete işaret anlamında kullanılmasına dair bilgileri aşağıdaki tabloda ifade ettik.

Müellif Adı	Şakk-1 Sadr	Sahih	Zayıf	Mevzû	Nübüvvete İşaret
İmam Mâlik	0				
Abdürrezzâk	1		1		Yok
İbn Ebû Şeybe	1	1			Var
Dârimî	2		2		Var
Buhârî	6	6			Yok
Müslim	6	6			Yok
İbn Mâce	0				
Ebû Dâvud	0				
Tirmizî	1	1			Yok
Nesâî	2	2			Yok
İbn Huzeyme	1	1			Yok
İbn Hibbân	4	3	1		Var
Ebû Nuaym	2		1	1	Var
Beyhakî	10	4	4	2	Var

Tabloda görüldüğü üzere İbn Ebû Şeybe ve Dârimî dışındaki ilk dönem muhaddisleri şakk-1 sadr olayını nübüvvete işaret olarak değerlendirmemişlerdir. İbn Hibbân ve sonrasındaki delâil kitaplarında ise mesele nübüvvete işaret olarak ön plana çıkartılmıştır.

İnşikâku'l-kamer olayına dair rivayetlerin durumu da aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir.

Müellif Adı	İnşikâku'l-kamer	Sahih	Zayıf	Mevzû	Nübüvveti İspat Gayesi
İmam Mâlik	0				
Abdürrezzâk	2	2			Yok
İbn Ebû Şeybe	0				

Dârimî	0				
Buhârî	12	12			Var
Müslim	9	9			Yok
İbn Mâce	0				
Ebû Dâvud	0				
Tirmizî	1	1			Yok
Nesâî	0				
İbn Huzeyme	0				
İbn Hibbân	3				Var
Ebû Nuaym	6	4	2		Var
Beyhakî	16	13	3		Var

İnşikâku'l-kamer olayına dair rivayetler yukarıda görüldüğü üzere hadîs kitaplarının bazılarında yer almaktadır. İmam Müslim ve Tirmizî gibi muhaddisler meseleyi fiten bölümlerinde ele aldıkları için nübüvvete dair bir işaretleri olmadıklarını düşünmekteyiz. Ancak Buhârî ve İbn Hibbân gibi müelliflerin, rivayeti mucize yönünü ön plana çıkartma gayesiyle kaydettiklerini ilgili bölümlerde zikretmiştik.

Yaptığımız çalışmada daha çok hissi mucizeler üzerinde duruldu. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Buhârî gibi muhaddislerin, hissi mucizelerden ziyade gaybî mucize denilen gelecekte haber veren rivayetleri daha fazla kaydettiklerini tespit edildi. Fakat çalışmanın hacmini genişletmemek adına gaybî mucize rivayetlerine detaylı olarak girilmedi. Bu konuda hadîs bilim dalında araştırma yapacak olanların özellikle gaybî mucizelerin, hadîs kitaplarında ve kitâbu's-sünnelerde ele alınışını incelemeleri durumunda faydalı sonuçlara ulaşabileceği kanaatindeyiz.

Çalışmanın sonucu olarak mucize anlayışının ehl-i hadîse uygun bir şekilde yaygınlaşması faydalı gözükmektedir. İlahiyat alanında yapılan çalışmalarda mucize ve ilâhî ikram gibi durumların farklı olduğu, bu konuda ilk üç asır anlayışında bir âyet-rivayet arasında tenakuzun bulunmadığı ifade edilirse Hz. Muhammed'e (s) isnâd edilen hissi mucizeler doğru bir şekilde ve ayetlere mutabık olarak

anlaşılacaktır. Bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacıların, ehl-i hadîs musanniflerinin yorum ve işaretlerini esas almalarının gerektiği anlaşılmaktadır.

Konuyu araştırırken mucize rivayetlerinin hadîs kitaplarında dağınık bir şekilde bulunması sebebiyle gözden kaçırdığımız rivayetler olabilir. Bu çalışmada genel çerçevesiyle ehl-i hadîsin mucize anlayışını ortaya koymayı amaçladık. Kitapların sayısı azaltılırsa (Kütüb-ü sitte’de mucize rivayetleri gibi) veya sadece bir alimin kitabı detaylı olarak incelenirse daha derin sonuçlara ulaşılabilir. Ayrıca bu konuda iki hadîs alimi arasında karşılaştırma yapılması da daha detaylı sonuçlar verebilir. Yapılacak olan bu çalışmalarla muhaddislerin mucize anlayışına etkisi olan durumların daha iyi anlaşılabilceğini düşünmekteyiz.

## KAYNAKÇA

- Abdulgâki, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Matbaatu Dâru'l-Kütübü'l-Mısıryye, 1364/1945.
- Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdirrahmân. *es-Sünne*. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Kayyim, 1406/1987.
- Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 12 Cilt. Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983.
- Ahatlı, Erdiñç. *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Ahatlı, Erdiñç. "Şakk-ı Sadr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sakk-i-sadr>
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Ahmed Emîn. *Duha'l-İslâm*. Kahire: Müessesetü Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 1433/2012.
- Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer. *Mu'cemu'l-lügati'l-arabiyyeti'l-mu'asirati*. 4 Cilt. b.y.: 'Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008.
- Akgün, Hüseyin. "İnşikâk-ı Kamer Hâdisesi (Rivayetlerin Aslu'l-Hadîs ve Hadis Coğrafyası Açısından Ele Alınması)". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 3 (2018), 33-54.
- Akîl, Mûsa Muhammed b. Hasan. *I'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'l-İmâm es-Suyûtî ve beyne'l-'ulemâ*. Cidde: Dâru'l-Endelüs el-Hadrâ, 1417/1997.
- Akman, Mustafa. "Muhammed Esed'in 'Kur'an Mesajı' Adlı Meal-Tefsiri Üzerine Bir İnceleme". *İslâmî Araştırmalar* 16/1 (2003), 127-155.
- Akyüz, Ali. "Abdürrezzâk es-San'ânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Haziran 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdurrezzak-es-sanani>
- Ali b. el-Medînî. *Suâlât Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe*. thk. Abdullah Abdulkadir. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404/1983.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Askerî, Ebû Hilâl. *Mu'cemu'l-furûku'l-lügaviyye*. thk. Beytullah Beyat. b.y.: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1412/1991.
- Atik, Bilal. *Kur'an'a Göre Nübüvvet Bağlamında Değişmeyen Sünnetullah Olarak Mucize Olgusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

- Aydın, Arafat. *Dârimî'nin Peygamber Anlayışı (Sünen'in Mukaddimesi Çerçevesinde)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Aydın, Fuat. "Ali b. Rabben et-Taberî'nin Kitâbu'd-Dîn ve'd-Devle Adlı Eseri ve İsbat-ı Nübüvve Geleneğindeki Yeri". *Usul İslam Araştırmaları* 6/6 (01 Aralık 2006), 27-56.
- Aydın, Mehmet. *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Aydınlı, Abdullah. "Ehl-i Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 02 Ekim 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-hadis>
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 8. Basım, 2015.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetu'l-kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Babanzâde, Ahmed Naim. *Hadis Usûlü ve Istılahları*. çev. Hasan Karayiğit. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.
- Babanzâde Ahmed Nâim. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. 8 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücibî. *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta'*. 7 Cilt. Mısır: Matbaatu's-Sa'âde, 1332/1914.
- Bağçeci, Muhittin. "Mucizenin İmkânı ve Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Ocak 1983), 167-178.
- Bağdâdî, Abdulkâhir. *Ehl-i Sünnet Akâidi -Kitâbu Usûli'd-Dîn-*. çev. Ömer Aydın. İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- Bağdâdî, Abdulkâhir. *el-Fark beyne'l-firâk*. thk. Muhyiddin Abdülhamîd. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, ts.
- Bağdâdî, Abdulkâhir. *el-Fark beyne'l-firâk ve beyânu'l-firkati'n-nâciye*. Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, 2. Basım, 1397/1997.
- Bağdâdî, Abdulkâhir. *Usûlü'd-dîn*. thk. Ahmed Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib. *Temhîdu'l-evâil fi telhîsi'd-delâil*. Lübnan: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1407/1987.
- Balcı, İsrâfil. *Hz. Peygamber ve Mucize*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Bedevî, Abdurrahmân. *Min târihi'l-ilhâd fi'l-İslam*. Kâhire: Dâru Sinâ, 2. Basım, 1414/1993.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*. thk. Abdu'l-Mu'tî Kal'âcî. 7 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988.



- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *el-İlelu'l-vâridetu fi'l-ehâdisi'nebeviyye*. thk. Mahfûzurrahman Zeynullah es-Selefi. 15 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1405/1985.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *Müsnedü'd-Dârimî; Sünenü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.
- Dayı, Serpil. *Modern İslam Düşünürlerinin Hissî Mucizelere Yaklaşımı*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an Tarihi*. İstanbul: İFAV, 2015.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *Hüccetullâhi'l-bâliğa*. çev. Mehmet Erdoğan. 2 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *Şerhu terâcimi ebvâbi'l-Buhârî*. thk. İzzet Muhammed Fergali. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri, 1999/1420.
- Dümeynî, Misfir b. Gurmullah. *Mekâyîsu nakdi mütûni's-sünne*. Riyad, 1984/1404.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şu'ayb el-Arnâût vd. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Delâilü'n-nübüvve*. thk. Muhammed Revâs Kal'âcî vd. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2. Basım, 1406/1986.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Târîhu İsbahân Ahbâru İsbahân*. thk. Seyyid Kesrevî Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî. *Garîbü'l-hadîs*. 4 Cilt. Haydarâbâd: Matbaatu Dâiretü'l-Me'arifi'l-Osmâniyye, 1384/1964.
- Eserî, Abdullah b. Abdulhamîd. *el-Vecîz fi akîdeti's-selefi's-sâlih*. Suudi Arabistan: Vizâretü'ş-Şuûni'l-İslâmiyyeti ve'l-Evkâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, 1422/2001.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen. *Makâlâtü'l-islâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn*. thk. Na'im Zerzur. Mısır: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1426/2005.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-luga*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ't-Turasi'l-'Arabî, 1421/2001.
- Fayda, Mustafa. "Vâkîdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakidi>
- Güler, Mehmet Hilmi. "Ebû Bekir el-Hallâl'in Kitâbü's-Sünne Adlı Eserinde Mezheplere Yönelik Eleştirileri ve Muhtelif Konulardaki Kanaatları". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/1 (Haziran 2022), 113-135.
- Güzel, Yüksel. *Şakku's-Sadr Rivâyetinin Tahlili (Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

- Hâkim en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî. 8 Cilt. b.y.: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Hallâl, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Hârûn b. Yezîd. *Kitâbü's-Sünne*. thk. Atiyye ezZehrânî. Riyad: Dâru'r-Râye, 1410/1993.
- Harbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk b. İbrâhîm. *Garîbu'l-hadîs*. thk. Süleymân İbrâhîm Muhammed el-Âyid. 3 Cilt. Mekke: Cami'atu Ummi'l-Kurrâ, 1405/1984.
- Hâşimî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdülvahid. *Lübbü'l-lübâb fi't-terâcim ve'l-ebvâb fi şerhi terâcim ve ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî*. 5 Cilt. Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2. Basım, 1432/2011.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd ve zuyûluhu*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Muhammed b. İbrahim. *Beyânü'l-icâzi'l-Kur'an (Selâsü resâil fi icâzi'l-Kur'an: li'r-Rummânî ve'l-Hattâbî ve Abdülkadir el-Cürcânî içinde)*. thk. Muhammed Halefullah - Muhammed Zaglûl Selâm. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, 1396/1976.
- Humsî, Naîm. *Fikretü'l-i'câzi'l-Kur'an mine'l-bi'seti'n-nübüvveti ilâ 'asrına'l-hâdir*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1400/1980.
- Itr, Nureddin. *Menhecü'n-nakd fi 'ulumi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2. Basım, 1401/1981.
- İbn Asâkîr, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târîhu Medîneti Dimesşk*. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1415/1995.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1404/1984.
- Kurtûbî, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 1423/2003.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî. *Kitâbü's-Sünne*. thk. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400/1980.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Kitâbu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1990.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1399/1979.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahabe*. thk. Adil Ahmed. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idü'l-mesânîdi's-semâniye*. thk. Sa'd b. Nâsır. 19 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1. Basım, 1419/1998.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1960.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânu'l-mizân*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-İlmi li'l-Matbuat, 2. Basım, 1390/1971.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Taglîku't-tâlik 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Sa'îd Abdurrahman el-Kazakî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1984.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbü't-tehzîb*. thk. Muhammed 'Avvâme. Suriye: Daru'r-Reşid, 1406/1986.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiretü'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, 1326/1908.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*. 2 Cilt. Riyad: Dâru's-Samî'î, 1420/2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1393/1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Mehmet Ali Sönmez vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-nebevviyye li'İbn-i Hişâm*. thk. Taha Abdu'r-raûf. 2 Cilt. b.y.: Şirketü't-Taba'atu'l-fenniyye, ts.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk. *Sahîhu İbn Huzeyme*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1412/1992.
- İbn İshâk, Muhammed. *Sîretü İbni İshâk*. thk. Süheyl Zekkar. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1397/1978.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Mısır: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1418/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414/1993.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Keşf 'an menâhici'l-edille*. Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 1419/1998.

- İbn Sa'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1421/2001.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn. *el-Mu'cizât ve'l-kerâmât ve envâ'u havâriki'l-'âdât ve menâfi'uhâ ve mazârruhâ*. thk. Ebû Abdullah Mahmûd b. İmâm. Tanta: Mektebtu's-Sahâbe, 1406/1986.
- İbnu's-Sâ'î, Ebû Tâlib Tâcüddîn Alî b. Enceb el-Bağdâdî. *ed-Durru's-semîn fi esmâi'l-musannifîn*. thk. Ahmed Şevkî Binbîn vd. Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1430/2009.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *Kanûnü't-te'vil*. thk. Muhammed es-Süleymânî. Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevzû'ât*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966.
- İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk el-Bağdâdî. *el-Fihrist*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk el-Bağdâdî. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramadan. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım, 1417/1997.
- İsmâil b. Abbad. *el-Muhît fi'l-luğat*. 11 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 1414/1994.
- İşık, Mustafa. *İbnu Huzeyme, Sahih'i ve İbnu Hibban'ın Sahih'iyle mukayesesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- İbn'ül-Esîr el-Cezerî. *Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahabe*. thk. Ali Muhammed vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr el-Hemedânî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr el-Hemedânî. *Tesbitü delâili'n-nübüvve: Mûcizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı*. çev. Ömer Aydın, M. Şerif Eroğlu. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2017.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi-ta'rifi hukûki Mustafâ*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1409/1988.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *İkmâlü'l-mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*. thk. Yahya İsmail. 8 Cilt. Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1419/1998.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *Tertibu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik*. thk. İbn Tâvî et-Tancî. 8 Cilt. Fas: Matbaatu Fadale, 1385-1403/1965-1983.
- Kandehlevî, Muhammed Zekerıyyâ. *el-Ebvâb ve't-terâcim li-Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Veliyyüddin b. Takıyyüddin en-Nedvi. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1433/2012.
- Kandemir, M.Yaşar. "el-Muvatta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-muvatta>

- Kandemir, M.Yaşar. “es-Sünen (Nesâi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/es-sunen--nesai>
- Kandemir, M.Yaşar. “Garîbü’l-hadîs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/garibul-hadis>
- Kandemir, M.Yaşar. “Garîbü’l-hadîs (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellam)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/garibul-hadis--ebu-ubeyd>
- Karabacak, Mustafa. “Rivayetlerde Bereketli Olduğu Belirtilen Yiyecek-İçeceklerin Tıbb-ı Nebevî Açısından Değerlendirilmesi”. *Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* II/2 (2021), 239-255.
- Kastallânî, Ebu’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *el-Mevâhibu’l-ledünniyye*. 3 Cilt. Mısır: el-Mektebetü’t-Tevfikîyye, ts.
- Kastallânî, Ebu’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdu’s-sârî li’şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. 10 Cilt. Mısır: el-Matbaâtu’l-Kübra’l-Emîriyye, 7. Basım, 1323–1905.
- Kaya, Mahmut. “Beytülhikme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/beytulhikme>
- Keskin, Yusuf Ziya. “Şemâil ve Delâilü’n-Nübüvve Eserleri”. *İslam ve Yorum III*. Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019.
- Kettânî, Muhammed b. Câ’fer. *er-Risâletü’l-müstetrafe li’beyâni meşhûri kütübî’s-sünneti’l-müşerrefe*. Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 6. Basım, 1421/2000.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 20. Basım, 2013.
- Kılıç, Hulusi. “Cevherî İsmâil b. Hammâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 08 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cevheri-ismail-b-hammad>
- Kırbaçoğlu, Mehmed Hayri. “İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devrinden Bir Kesit: ‘Ashabu’l Hadis’in Akaid Edebiyatı’”. *İslâmî Araştırmalar* 1/5 (1987), 79-89.
- Kırış, Şemsettin. *Beyhakî ve Delâilü’n-nübüvve’si*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Kiraz, Zafer. *Hadis Tarihinde Mukaddime Geleneği (Sünen-i Dârimî Örneği)*. Urfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Konaklı, Numan. *İ’câz-ı Kur’ân İlminin Doğuş Süreci*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Köktaş, Yavuz. *Kur’ân’a Aykırı Görülen Hadisler (Tespit ve Değerlendirme)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Köse, Abdullah. *Delâilü’n-nübüvve Eserleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.

- Kutluer, İlhan. “İbnü’r-Râvendî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnur-ravendi>
- Lâlekâî, Ebu’l-Kâsım Hibetullâh b. el-Hasen b. Mansûr. *Şerhu usûli i’tikâdi Ehli’s-sünne ve’l-cemâ’a*. 9 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru Tayyibe, 1423/2003.
- Macit, Muhittin. “Tercüme Hareketleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tercume-hareketleri>
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta’*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1406/1985.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü’t-Tevhid*. İskenderiyye: Dâru’l-Câmi‘âti’l-Mısriyye, 1399/1979.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü’t-tevhîd: Açıklamalı Tercüme*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 6. Basım, 2014.
- Mevdûdî, Ebu’l A’lâ. *Tefhîmu’l-Kur’ân; Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Mizzî, Ebû’l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü’l-kemâl fî esmâi’r-ricâl*. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1400/1980.
- Mübârekpûrî, Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm. *Tuhfetu’l-ahvezî bi’sherhi Câmi’i’t-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi-l-‘İlmiyye, ts.
- Mücâhid, Ebu’l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî. *Tefsîru Mücâhid*. Mısır: Dâru’l-Fikri’l-İslâmî, 1410/1989.
- Müslim, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi’u’s-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1433/2012.
- Müslim, Mustafa. *Mebâhîs fî i’câzi’l-Kur’ân*. Şam: Dâru’l-Kalem, 3. Basım, 1426/2005.
- Namlı, Abdullah. “Kur’an’a Göre Peygamberleri İnkâr Sebepleri”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Bahar 2017), 169-197.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *ed-Du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*. thk. Muhammed İbrâhim Zâyid. Halep: Dâru’l-Va‘î, 1396/1976.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Hasan Abdulmunim Şelbî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenü’n-Nesâî*. 8 Cilt. Kahire: Mektebetü’t-Ticariyyeti’l-Kübrâ, 1348/1930.
- Nesefî, Ebu’l-Muîn Meymûn b. Muhammed. *Tebziratü’l-edille fî usûlid’d-dîn*. thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Nesefî, Ebu’l-Muîn Meymûn b. Muhammed. *Tebziratü’l-edille fî usûlid’d-dîn*. 2 Cilt. Mısır: el-Mektebetü’l-Ezheriyye, 1432/2011.

- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2. Basım, 1392/1972.
- Onay, İsa. "Mevlidlerde ve Naatlarda Hz. Peygamber'in Efdaliyetine İlişkin Tasavvurun Dini Referanslar Açısından Değeri". *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 14/2 (2019), 491-531.
- Öz, Mustafa. "Zındık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zindik>
- Özafşar, Mehmet Emin. *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arkaplanı*. Ankara: Otto, 3. Basım, 2017.
- Özgel, İshak. "İnşikak-ı Kamer Hadisesine Yorum Etiği ve Anlam Bütünlüğü Açısından Yaklaşım". *Kutlu Doğum Sempozyumu (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)*, 197-214.
- Özpınar, Ömer. "Fedâilü's-Sahâbe Edebiyatının Teşekkülü ve Muhtevasına Etki Eden Sebepler Üzerine". *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe : Sahâbe Kimliği ve Algısı, Tebliğ ve Müzâkereler, Tartışmalı İlmî Toplantı, 27-28 Nisan 2013*, 125-151.
- Özpınar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Özpınar, Ömer. "İmam Şafii'nin Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumundaki Etkileri". *Uluslararası İmam Şafii Sempozyumu*, 231-265.
- Öztürk, Mustafa. "Kur'an Açısından Mu'cize Nedir Ne Değildir". *Mu'cize Nedir Ne Değildir*. ed. Adnan Demircan. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*. İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Basım, Aralık 2012.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1992.
- Sâbûnî, Ahmad b. Mahmûd. *Mâtürîdiyye akaidi: el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 12. Baskı., 2014.
- Sağlam, Ayşe. *Hicri IV. Asırda Nübüvvet Karşıtlığı ve Hadis Tartışmaları -Tesbitü Delâili'n-nübüvve Adlı Eser Özelinde*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Sandıkçı, Kemal. *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*. Ankara, 1991.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn es-. *Fethu'l-mugîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*. thk. Ali Hüseyin Ali. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 3. Basım, 1408/1988.
- Sönmez, Mehmet Ali. "İbn Hibbân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Haziran 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hibban>

- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman. *ed-Dürrü'l-mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman. *el-Hasâisü'l-kübrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn. *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*. 10 Cilt. Kâhire: Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1383/1964.
- Süheylî, Ebu'l-Kasım Abdurrahmân b. Abdillâh. *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'nebeviyye li'bni Hişâm*. thk. Ömer Abdüsselâm. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, 1421/2000.
- Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-'ibâd*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm. *el-Milel ve'n-nihâl*. 3 Cilt. b.y.: Müessesetü'l-Halebî, ts.
- Şihanoğlu, Yaşar Yılmaz. *Peygamberliğin İspatında Mucize Gerçeği*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Taberî, Ali b. Rabben. *ed-Dîn ve'd-devle fi isbâti'n-nebiyyi Muhammed sallallahü 'aleyhi ve sellem*. thk. Adil Nüveyhiz. Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, 1393/1973.
- Tahhan, Mahmûd. *Teysîru mustalahi'l-hadîs*. 1 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 11. Basım, 1431/2010.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hacer, 1419/1999.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsa b. Dahhak. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1395/1975.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmine Giriş*. İstanbul: Damla Yayınları, 1981.
- Tümer, Günay. "Brahmanizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/brahmanizm>
- Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Ulutaş, Yasin. *İslam Düşüncesinin Teşekkül Döneminde Mucize Anlayışları*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Üçok, Bahriye. *İslâmdan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-. *Fütûhu's-Şâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Vellvî, Muhammed b. Ali b. Adem b. Mûsa el-İtiyûbî. *el-Bahru'l-muhîtu's-seccâc fi şerhi Sahîhi'l-İmam Müslim bin el-Haccâc*. 45 Cilt. Riyad: Dâru İbn'il-Cevzî, 1426/2005.

- Yaşar, Yahya. “Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber’den Kur’an Dışında Mucize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/27 (2016), 135-182.
- Yatkın, Nihat. *Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe ve Kitâbu’l-Musannef’i*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Delâilü’n-nübüvve”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/delailun-nubuvve>
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Eş’ariyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/esariyye>
- Yavuz, Yusuf Şevki. “İslâm Akâidinde Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet İnancına İtikadî Mezheplerin Bakışı”. *İslâm Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet, Kerâmet (Kuramer)*, 113-150.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Mâtüridiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/maturidiyye>
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Sarfe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarfe>
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Usûl-i Selâse”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/usul-i-selase>
- Yıldırım, Enbiya. *Hadiste Metin Tenkidi: Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Rağbet, 2009.
- Yıldırım, Enbiya. *İbn Huzeyme ve Sahîh’i*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Bermekîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bermekiler>
- Yılmaz, Fatma Büyükkarcı. “Sinanoğlu’nun Şakku’l-Kamer Mucizesi Hakkındaki Mesnevisi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 32/1 (2013), 407-468.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mîzânu’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1382/1963.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*. thk. Şu’ayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.
- Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn. *Minhatü’l-bârî bi-şerhi Sahihi’l-Buhâri (Tuhfetü’l-bârî)*. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1426/2005.